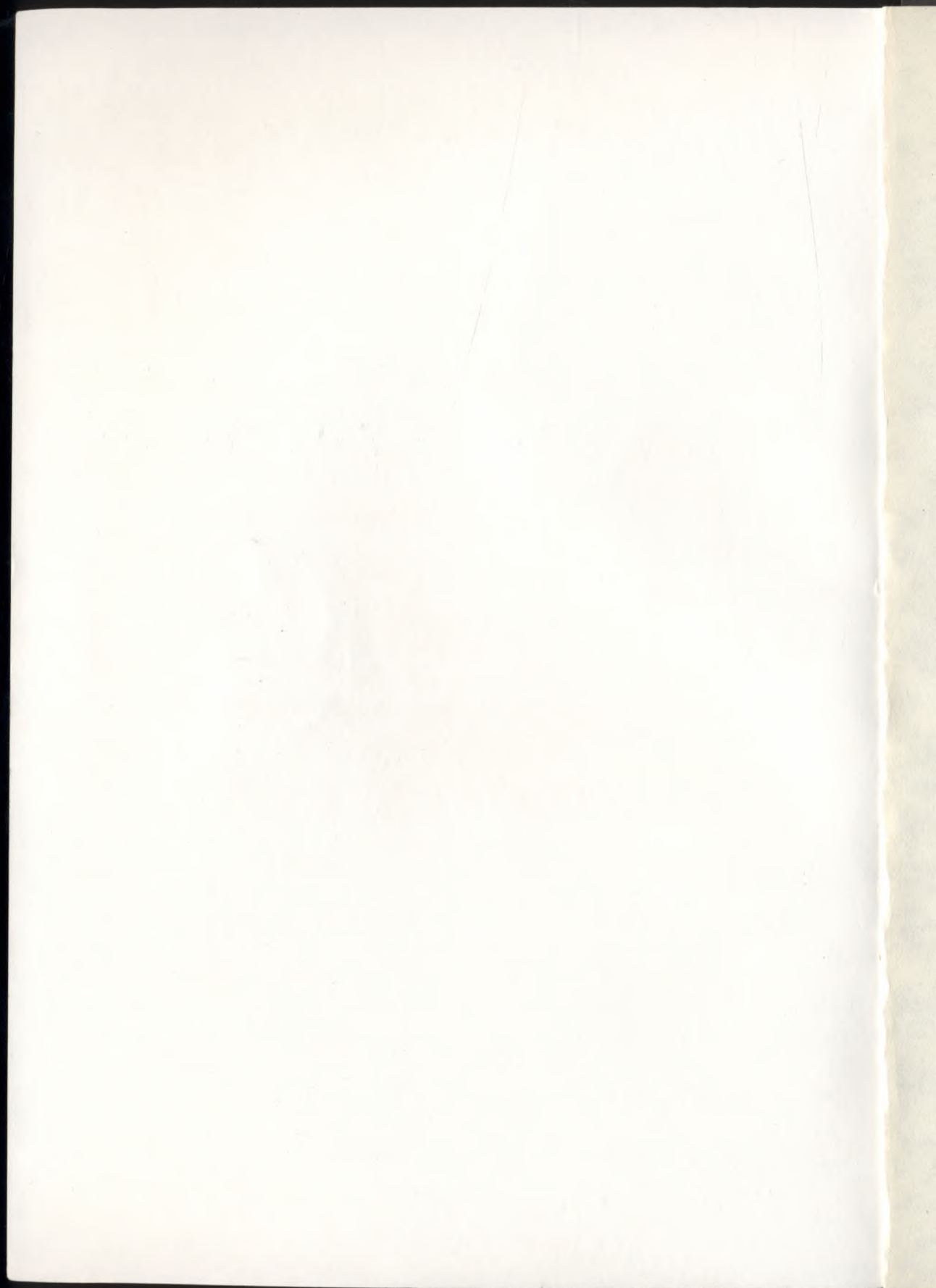

3-12070

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK II. TUDOMÁNYOS TALÁLKOZÓJA

Budapest
1985. augusztus 26-27.

R

Magyar könyvtárosok
II. tudományos találkozója

3-12070

Magyar könyvtárosok II. tudományos találkozója

Budapest

1985. augusztus 26-27.

A konferencia előadásai

Budapest, 1989

**A konferenciát rendezte:
az Országos Széchényi Könyvtár,
a Magyarok Világszövetsége
és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete**

Szerkesztette

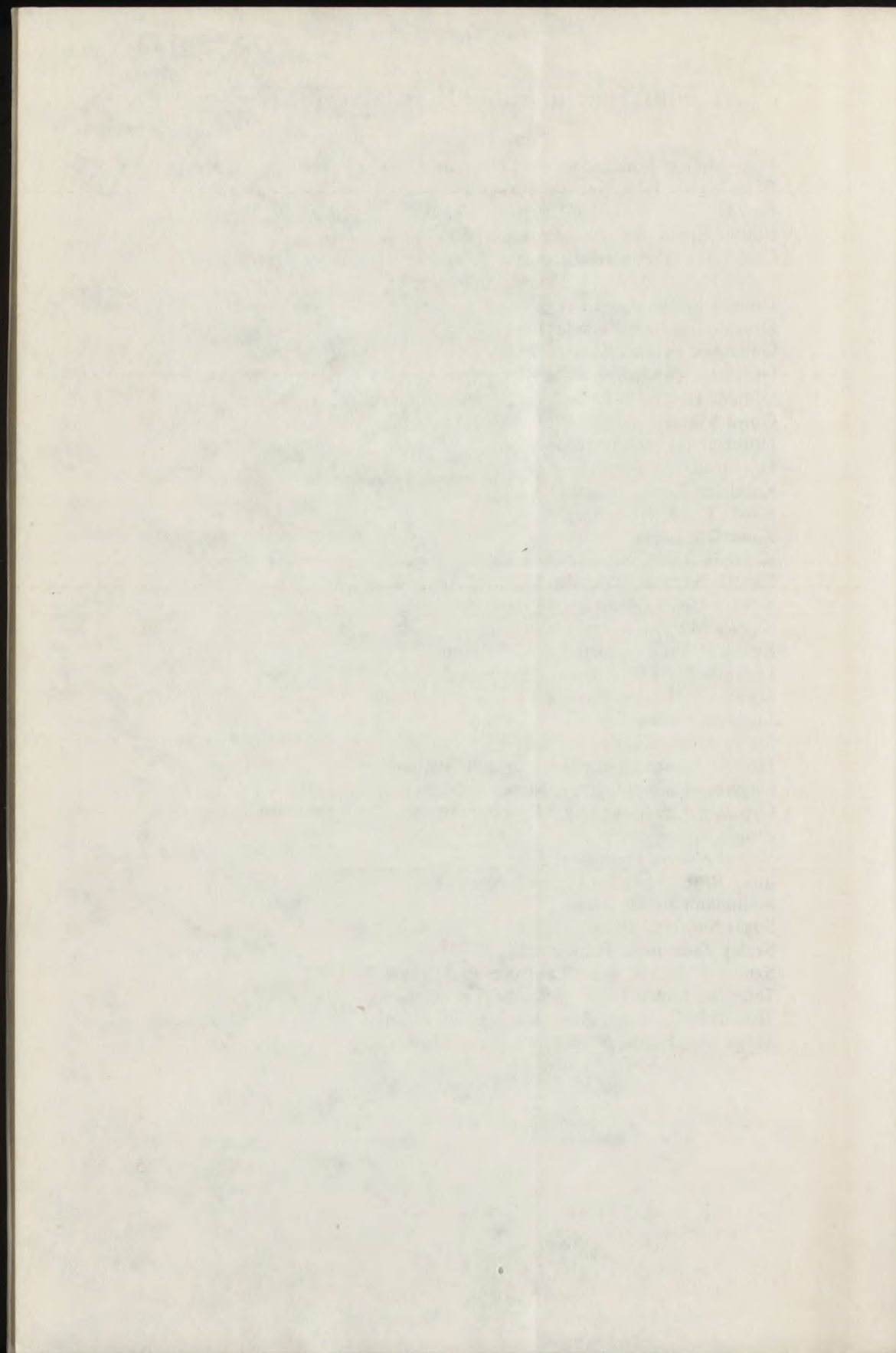
Gerő Zsoltné és Kovács Ilona

ISBN 963 200 000 0

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Juhász Gyula akadémikus, főigazgató
Készült az OSZK Nyomdaüzemében, Budapest
620 példányban, 18,75 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető: Burány Tamás
Munkaszám: 87.259

A konferencia külföldi résztvevői:

Basa-Molnár Enikő, Amerikai Egyesült Államok
Bély-Halász Iván, Kanada – Magyarország
Bíró G. Ruth, Amerikai Egyesült Államok
Buttler Erwin, Amerikai Egyesült Államok
Czakó T. Piri, Amerikai Egyesült Államok
Csóke Ralph, Amerikai Egyesült Államok
Dobozy Mária, Amerikai Egyesült Államok
Drexler Julianna, Kanada
Galambos Ferenc, Ausztria
Gosztonyi Péter, Svájc
Göndör László, Kanada
Gulya Viktória, Német Szövetségi Köztársaság
Horchler Gábor, Amerikai Egyesült Államok
Horváth Gitta, Ausztria
Kabdebó Tamás, Írország
Kádár Péter, Svédország
Kaiserfeld Lujza, Svédország
Kesztyűs Tibor, Német Szövetségi Köztársaság
Kiss E. Barbara, Amerikai Egyesült Államok
Kovács László, Amerikai Egyesült Államok
Kovács Márton, Kanada
Kozák Réka, Amerikai Egyesült Államok
Loránth Z. Alice, Amerikai Egyesült Államok
Loránth Z. Leslie, Amerikai Egyesült Államok
Luif Miklós, Svájc
Miska János, Kanada
Molnár Ágoston, Amerikai Egyesült Államok
Nagyrévi-Neppel György, Német Szövetségi Köztársaság
Oroszlán Judith, Amerikai Egyesült Államok
Puskás Gyula, Svájc
Rajnai Margit, Franciaország
Stein Rose, Amerikai Egyesült Államok
Steinmann Judith, Svájc
Sugár Susanne, Dánia
Szalay Zsuzsanna, Franciaország
Szmuk E. Szilvia, Amerikai Egyesült Államok
Tafferner Lioba, Német Szövetségi Köztársaság
Trombitás D. Ildikó, Amerikai Egyesült Államok
Varga Magdaléna, Német Szövetségi Köztársaság

Plenáris ülés

KÖSZÖNTŐ

Hölgyeim és Uraim!

A Magyarok Világszövetsége elnöksége, a Magyar Fórum, vagyis a magyar értelmiségi találkozók védnöksége nevében, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségének felhatalmazása alapján és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak megbízásából tisztelettel és szeretettel köszöntöm Önöket.

Megjelent közöttünk, az elnökségben foglal helyet *Randé Jenő*, a Magyarok Világszövetségének főtitkára. Megbecsüléssel és örömmel köszöntöm őt.

Jelen van körünkben, az elnökség tagjaként *Billédi Ferencné*, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke. Tisztelettel és barátsággal üdvözlöm őt is.

A rendező szervek által delegált előkészítő bizottság örömmel jelenti: öt év után ismét létrejött a külföldön élő magyar és a hazai könyvtárosok találkozója. Az első találkozó zárónapján – 1980. augusztus 15-én – az összefoglaláskor, a közös megállapodások és ajánlások között fogalmaztuk meg többek között:

"– Kijelentjük, hogy a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére kezdetét vette a külföldön élő és dolgozó magyar, és a Magyarországon élő könyvtárosok eszmecseréje; kíváncsún tartjuk, hogy a megkezdett eszmecserét folytathassuk a következő években is; most már differenciáltabb tematikákkal és esetleg közös tanácskozások és szekcióülések vegyítésével."

Nem maradt hiú ábránd ez a kinyilatkoztatás. Így a megvalósult mostani együtt-létünk a mi részünkről nagyon örömteli.

Nem gondolhattunk gyakori, az egymást közvetlenül követő években rendezendő találkozókra. Mégis, talán hosszúnak tűnik az első találkozó óta eltelt idő. Újra és újra felmerült ugyanis a kérdés: mikor jövünk össze ismét?

Bevallom: jó érzéseket táplált bennünk a külföldtől is ismételten jelentkező igény. Meg a közös munka iránti készség. Már-már a mulasztások érzetét keltette bennünk.

Itthon pedig időközben megalakult a Magyar Fórum, az anyanyelvi mozgalom társadalmi szervezeti mintájára, a magyar értelmiségi találkozók védnöksége. A Magyarok Világszövetségének elnöksége a Magyar Fórumot éppen a kezdeményezések folyamatosságának biztosítása érdekében, további tudományos találkozók kezdeményezésére és szervezésének megvalósítására hozta létre.

Kettős szorításban éltünk mi, nemzeti könyvtárosok. Az olthatatlan vágyunk azonban az volt, hogy könyvtárunk új otthonában találkozhassunk végre. Nem kis erőfeszítésekre volt ehhez szükség. Ezért aztán nem is maradéktalanul teljesült mindaz, amit az első találkozón megvalósíthatónak láttunk a közösen vállalt feladatokból.

Ám most, 1985-ben talán nem félreérthető és nem eltúlzott nemzeti büszkeséggel fogadjuk Önöket itt, a Budavári Palotában, az Országos Széchényi Könyvtár új otthonában.

Így az értelmiségi találkozók, a most már a Magyar Fórum által kezdeményezett és szervezett találkozók sorában a könyvtárosoké az első, amelyik másodszor jött létre.

Engedjék meg, hogy felvillantsam a Magyar Fórum rendezvényeinek sorát:

A "Szórványmagarság helyzetét kutatók tudományos találkozója" 1984-ben volt. Mint az egyik rendező fél, az Országos Széchényi Könyvtár is bekapcsolódott ebbe. A múlt héten a "Magyar agrárszakemberek tudományos találkozóját" rendezték meg. Most veszi kezdetét a mienk. 1986-ban lesz a "Magyarok szerepe a világ természettudományos és műszaki haladásában" című tudományos találkozó.

Mi ad biztatást, bátorítást nekünk a találkozók egész sorának szervezéséhez?

Mi itt Magyarországon úgy véljük – ezt Pach Zsigmond Pál történész professzorunk fogalmazta meg nemrégiben: "...társadalmi életünk fejlődésének fő árama a legutóbbi egy-másfél évtizedben a nemzettudat gazdagodásának irányába mutatott. Méltó helyre állított, elfeledett vagy mellőzött történelmi, tudományos és művészeti értékeket, korrigált, a hazafiságban nacionalizmust gyanító óvatoskodásokat, felismert és elismert nemzeti sajátosságokat. Szorosabb kapcsolatokat épített a határainkon túl élő magyarsággal."

Nos, mi ennek a fő áramnak a folyamán a mi szerény képességeinkkel és erőinkkel a még szorosabb kapcsolat erősítésén fáradozunk. Nekünk, könyvtárosoknak, az értékek felfedezésében, a magyar kultúra írott és nyomtatott emlékeinek és mai értékeinek számbavételében, megőrzésében, hasznosításában hézagpótló szerepünk, hivatásunk van. Az első találkozóink zárszavában Szabó Zoltán, akkor a Magyarok Világszövetségének főtákará, ma a Magyar Fórum elnöke, nagyrabecsült barátunk így szólt: "Ha a sok érték mellett bizonyos hiányérzetre akarnék utalni, úgy ez az lenne, hogy az elhangzottakban aránylag kevés szó esett arról: miképpen lehetne azt a szinte felmérhetetlen szellemi értéket és kincset, amit egy-egy külföldi könyvtár hungarika-anyaga jelent, az eddiginél még hathatósabban, az egyes országokban élő magyarok, illetve a nem magyar nyelvű állampolgárok mind szélesebb körével megismertetni."

Most induló tanácskozásunk tematikája ígéri ezzel a fontos kérdéssel való behatódóbb foglalkozást, és gondolom, megvilágítja majd: milyen roppant nagy feladatok állnak még előttünk, amelyek csak közös erőfeszítésekkel oldhatók meg.

Egyébként tanácskozásaink ezen a konferencián is két nagyobb kérdéskörbe illeszthetők:

- hogyan tudnánk a világ különböző pontjain található könyvtári gyűjtemények magyar és magyar vonatkozású állományrészeit jobban hasznosítani, a magyar tudomány és kultúra terjesztésének, az anyanyelvi kultúra ápolásának a szolgálatába állítani;

- hogyan tudjuk alkalmazni a korunk igényei szerinti könyvtári és informatikai eljárásokat szolgáltató tevékenységünkben.

Szívből köszöntöm azokat a résztvevőket, akik másodszor is eljöttek hozzánk, boldogan üdvözlöm azokat a külföldön tevékenykedő magyar kollégákat, akik most tudták elfogadni meghívásunkat először.

Tisztelettel köszöntöm a hazai társadalmi és állami szervek, szervezetek vezető tisztségviselőit, munkatársait, a rokon intézmények, a hazai könyvtárak vezető munkatársait.

A Magyar könyvtárosok II. tudományos találkozóját megnyitom.

Kívánok tartalmas tanácskozást, kívánom az együttlét örömét, kívánok személy szerint is mindenkinek minden jót!

Havasi Zoltán

A NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS A HUNGARIKA-KUTATÁSOK

HAVASI ZOLTÁN

Ha a "Magyar könyvtárosok II. tudományos találkozásának" tágan értelmezett gondolkörén belül, vagyis a program által is megszabott tematikai keretek között most a nemzeti könyvtárról készülök referátumot tartani, sőt a tanácskozásunk kezdetén mindjárt két előadó is erről az intézményről kíván szólni, akkor ez azt a látszatot keltheti, hogy indokolatlanul és eltúlzottan a nemzeti könyvtárat akarjuk előtérbe állítani.

Nos, igenis igényeljük az Önök érdeklődő figyelmét, a nemzeti könyvtári hivatásunk betöltéséhez múlhatatlanul szükséges együttműködési készségüket.

Egyre érettebbé válik a felfogásunk, egyre erősödik a felelősségérzetünk abban a feladatkörben, amelynek ellátására hivatottak vagyunk. Önök elé szeretnénk tárni teendőink egyikét-másikat, azokat, amelyek az igen sokrétűek közül éppen az Önök érdeklődésére tarthatnak számot. Magyar nyelvű, ám nemzetközi jellegű tanácskozáson nem érdektelen arra utalni, hogy a könyvtári munkában, de a tudományos kutatások sok területén is a nemzeti és nemzetközi perspektívájú vállalkozások vezethetnek csak elfogadható eredményekre.

Külföldön is munkálkodó kollégáink, ha a magyarországi könyvtári rendszerrel kívánnak szakmai feladataik teljesítése közben kapcsolatra lépni, csak ritkán kerülhetik el a magyar nemzeti könyvtár ilyen, vagy olyan szolgáltatását.

Napról napra jobban megvilágosodik előttünk, hogy a magyarság kultúrája írott és nyomtatott emlékeinek, értékeinek gyűjtésében, akár csak regisztrálásában, milyen volumenű tevékenységet, követelményeket támaszt a hazai tudományos kutatási apparátus, a különböző társulatok és szövetségek által is szerkesztett, az a jó irányú törekvés, amely a magyarság múltjának, a magyarság mai, jelen világunkban betöltött szerepének hiteles, torzításoktól mentes megítélésére irányul.

Jelen referátumom csak a nemzeti könyvtár és a hungarika-kutatások összefüggésének röviden vázolható témájára szűkül.

Nincs mód arra, hogy történetileg bemutassuk a hungarika-kutatásokra vonatkozó felfogások alakulását. Nem nyúlhatunk vissza 1802-ig, az alapító Széchényi Ferenc országos könyvtárat teremtő gondolatáig.

Ha a mi századunk elejét, első évtizedeit pásztázzuk, azt vesszük észre, hogy a magyar történelem progresszív mozgásának egyik mozzanatában, nemzet és haladás érdekeinek egybeesése idején (1919-ben) megfogalmazódott egy felismerés az ország könyvtáráról. Így olvasható: "... a Nemzeti Múzeum Könyvtára (akkor még így hív-

ták) nagy muzeális könyvtárrá volna kifejlesztendő. A magyar nyelvű s magyar dolgokra vonatkozó nyomtatványok teljes gyűjteménye volna, inkább a jövő kutatója és a múlt történetírója számára szolgáló dokumentumtár, mint a jelen élő eszköze."

Sokan még mindig kételkedve fogadják ezt az olvasatot, vagy éppen pejoratív értelmét fogják csak fel. Holott ez a gondolat ad történelmi távlatot intézményünknek.

Ez adhat tudományos kutatási munkánkknak is gondolati ösztönzést. Vagyis, ha látjuk, hogy a jelen közvetlen igénye mellett a történelmi tudás gyarapításának és a jövő távlati kutatásának igénye is vezérel bennünket.

Az Országos Széchényi Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár ma – ún. közép-távú kutatási tervekbe foglaltan és éves tervek keretei között is – a könyvtári kutatások két fő ágán fejt ki kutató-fejlesztő tevékenységét:

- a társadalmi tudat (benne a magyarságtudat) fejlődését célzó, művelődéstörténeti jelentőségű kutatások alátámasztásában, vagyis a magyar kultúra emlékeinek kutatásában, még közelebbről: *kultúránk trott és nyomtatott emlékeinek rendszerezésében és nyilvántartásában*;

- a művelődéspolitikai szempontú művelődéskutatásban, a közművelődés korszerűsítésének feladataiban, közelebből: *a könyvtári fejlesztésben*, vagyis *a társadalmi igény vizsgálatában* (olvasáskutatás) és *a korszerű könyvtári és informatikai módszerek, berendezések tanulmányozásával és alkalmazásával összefüggő tudományos vizsgálódásokban*.

Vállalt témám, előadásom szemszögéből nézve, igen jelentős fejleménynek tekinthető, hogy első találkozásunk után időben: közvetlenül a 80-as évek elején új, országos kutatási főirány szerveződött, "Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" címen. A kutatási főirányon belüli egyik feladatcsoport, amely a "Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek rendszerezése és nyilvántartása" címet viseli, – röviden szólva: a hungarika-kutatást és a bibliográfiai munkálatokat foglalja magában.

Nemzeti tudományunk elsőrendű feladata, s minden további munka feltétele a magyarok által írt, Magyarországon készült, illetve magyarokról és Magyarországról szóló, írott művek, könyvek számbavétele, mindazoknak a szellemi értékeknek a regisztrálása és a róluk szóló tájékoztatás, amelyek népünk és hazánk múltjáról és jelenéről, a magyarságnak a világban való jelenlétéről tanúskodnak.

Szinte csak példaszerűen említhetem a nemzeti könyvtár hungarika-kutatási programjába illeszkedő vállalkozások némelyikét:

- Tervszerűen folynak a Régi Magyarországi Nyomtatványok bibliográfiai munkálatai. Az első találkozó óta megjelent a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiadásában a sorozat 2. kötete. Ehhez kapcsolódva, ugyancsak a legutóbbi években igyekeztünk megalapozni a magyar szerzők 1800-ig megjelent külföldi publikációinak számbavételét.

- Az elmúlt öt évben munkálkodtunk a két világháború közötti időszakra vonatkozóan a magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiájának összeállításán.

- Csak a nyomdai átfutási idők késleltetik a magyar irodalom és irodalomtudomány szakbibliográfiája éves köteteinek folyamatos kiadását.

- Sorban követik egymást az egyházi könyvtárak kéziratkatalogusainak kötetei.

– Nagyszabású vállalkozás az 1921–1944 között Magyarországon nyomtatott könyvek bibliográfiája köteteinek közreadása.

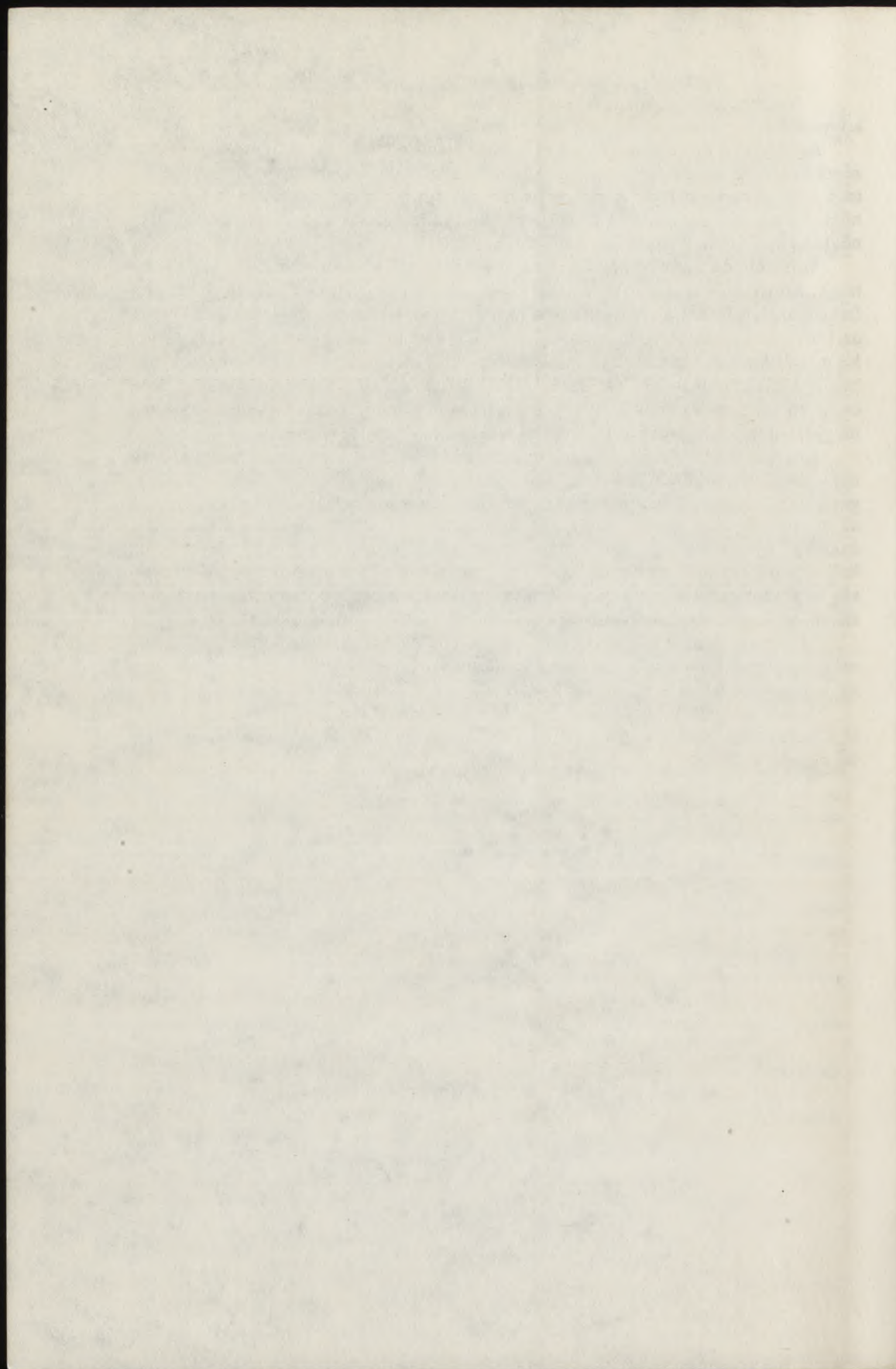
Az eltelt öt év eredményeiből ezek csak mintavételek. A jövő évtől induló kö-zéptávú tervbe került be a külföldi könyvtárakban található hungarika-dokumentu-mok és a rájuk vonatkozó adatok regisztrációja. Így a hungarika-kéziratokról készült mikrofilmek nyilvántartása, a külföldi könyvtárak hungarika kalauza és a hungarika névkataszter kiemelt munkálatokká váltak.

Voltaképpen nemzetközi kötelezettségből fakadó nemzeti feladatot kell vállal-nunk. Könyvtáros szakkörökben nem vitatott, hogy az egyetemes kurrens bibliográ-fiai munkálatok sem mehetnek másként, mint nemzetközi megegyezésekkel. Vagyis az UBC, az Egyetemes Bibliográfiai Kontroll is arra épül, hogy minden ország köte-les a saját kurrens nemzeti bibliográfiai rendszerét működtetni. Érvényes ez a retros-pektív bibliográfiai munkálatokra is. Kiktől várhatnánk a magyarság kultúrája írott és nyomtatott emlékeinek számbavételét, ha nem a magyar szakemberektől, vagy a magyarságtudományban jártas, külföldi szakértőktől?

Elérkezett az ideje a magyarságtudományi és összehasonlító nemzetiségtudomá-nyi kutatások áttekintésének is. El kell végezni az ilyen értelmű kutatások összehan-golását. A magyarságtudományt most már tágabban értelmezzük, és így kutatni kell az etnikai jegyeket, jellegzetességeket, az etnikum helyzetét, mégpedig sokoldalúan, irodalmi, nyelvi, néprajzi, szociológiai, demográfiai, közgazdasági, stb. elemzéseket kell végezni. Hasonló szempontoknak kell dominálnia a kisebbség-többség, a magyar-ság és a szomszéd népek kapcsolatrendszerének ilyen célzatú tudományos vizsgálá-tában, az interetnikus, vagy éppen etnokomparatisztikus kutatásokban is.

Végezetül – mind a könyvtári hungarika, mind a hungarológiai kutatások szem-szögéből nézve fontos arra a kedvező kutatómódszertani fejleményre szeretnék utal-ni, amely hazánkban is és másutt is visszaállította a forráskutatás becsületét.

Vissza az eredeti forrásokhoz, a korabeli dokumentumokhoz jelszava és kutató-si követelménye növeli a gyűjteményépítés felelősségét. Erről szólni már a követke-ző előadás feladata.

A NEMZETI KÖNYVTÁR HUNGARIKA-GYŰJTEMÉNYE ÉS GYŰJTÉSI PROGRAMJA

FERENCZY ENDRÉNÉ

Előadásom látszólag egyértelmű és egyszerű címének megfelelni valójában több szempontból is rendkívül nehéz próbálkozást jelentett.

A téma első nehézsége éppen ebben rejlik, hogy nemzeti könyvtár esetében a patriotika-gyűjtés, konkrétabban: a magyar nemzeti könyvtár esetében a hungarika-gyűjtés és annak programja oly mértékben evidens és köztudott, hogy – úgy tűnik – általánosan ismert közhelyek nélkül újat mondani ebben a témakörben nemigen lehet. Hiszen ha csak a nemzetközi könyvtári szakirodalomban tallózunk, a múlt és a jelen szakembereinek valamennyi fejtegetése a nemzeti könyvtár definíciójáról és feladatairól egyetlen kérdésben megegyezik. Ez pedig – az UNESCO által 1958-ban Bécsben rendezett nemzeti könyvtári szimpózium megállapításaival összhangban – annak leszögezése, hogy minden nemzeti könyvtár elsődleges feladata és kötelezettsége (amely összes többi funkcióját megelőzi), az ún. nemzeti irodalomnak a gyűjtése, feltárása és megőrzése. A "nemzeti irodalom" komplex fogalmában egyforma súllyal kap helyet az adott országban írt vagy előállított dokumentumok köre csakúgy, mint az adott országra vonatkozó külföldi írott emlékek gyűjteménye. Ez utóbbi definiálásában és kategorizálásában ugyan országonként eltérések mutatkoznak, de mindezek nem módosítják a nemzeti könyvtár alapfeladatának elfogadását. Nem módosítják azt a tényt, hogy az Országos Széchényi Könyvtárnak is a hungarika-gyűjteménye nem pusztán egyetlen gyűjteményrészt jelent a sok közül, hanem magát a gyűjteményt; azt az egyedülálló, unikális értéket, amelynek gondozására a világon egyedül ez a könyvtár hivatott, és amely mellett állományának minden más, nemzetközileg mégoly értékes része is csak másodrendű szerepet játszhat.

Mondanivalóm körülhatárolásának másik nehézsége az a körülmény, hogy gyűjteményről és gyűjtési programról elszigetelten beszélni nemigen lehet. A hungarika-gyűjtés ugyanis – meggyőződésem szerint – a hungarológiai kutatásnak olyan szerves alkotóeleme, amely nem jelenthet pontosan körülhatárolt résztvékenységet, nem jelentheti pusztán a könyvtári gyarapító munka adminisztratív teendőit. Hiszen a gyűjtőmunkát megelőzi a kutatás: nemcsak a dokumentum hollétének, hanem a magyarsággal való kapcsolatának megállapítása (amely alapos szaktudományi, történeti, néprajzi, stb. ismereteket és tudományos intuíciót igényel), majd a megszerzést, a gyűjtést követi a feltárás, amely ismét nem pusztán bibliográfiai leírásra korlátozódik, hanem tartalmi megközelítést, tematikus behatárolást jelent. És ekkor már újra elérkeztünk ahhoz a tudományos munkához, amellyel az így felfedezett, megszerzett és feltárt hungarikum új kutatási eredmények forrása lehet. Ezért nem tekinthető a hungarika-gyűjtési program és a hungarológiai kutatás horizontálisan egymás mellé

helyezett diszciplínáknak, hanem egy olyan spirális folyamatnak, amely a szervesen összefonódó résztevékenységek – a kutatás, gyűjtés, feltárás, kutatás – révén mindig magasabb szintű eredményekhez vezet, de amely tevékenységeket még egy-egy személy munkáján belül sem lehet szétválasztani, nemhogy egy intézmény programjában kiszakítottan tárgyalni.

Végül a téma megközelítésében a harmadik nehézséget annak felismerése és elismerése jelenti, hogy hungarika-gyűjtési programról nem beszélhetünk pusztán a közműlt, a jelen és a jövő feladatait körvonalazva, hiszen ez a program – időnként változó tartalommal és intenzitással ugyan, de – nemzeti könyvtárunk egész történetén végigvonul, csakúgy, mint ahogy a hungarológiai, magyarságtudományi kutatás is – szintén változó elnevezéssel és irányultsággal, de – az egész magyar tudományosság történetében nyomon követhető. Hungarológiai kutatásról és az ennek szerves részét képező hungarika-gyűjtésről beszélni úgy, hogy csupán az elmúlt évek eredményeire és a jövő esztendőik terveire utalnánk, úgy érzem, nemcsak tudománytörténetünk meghamisítása lenne, hanem veszélyeztetné azt a folyamatosságot is, amelynek elismerése és alapos ismerete nélkül hungarika-kutatásunk és -gyűjtésünk még meglévő fehér foltjai nem tűntethetők el, és nemzettudatunk helyes értelmezése is eltorzulna.

A nemzeti könyvtár hungarika-gyűjtési programja így tulajdonképpen azonos a nemzeti könyvtár történetével. Hiszen az alapító, *Széchenyi Ferenc* már "collectio librorum per Hungaricos et de Hungaria", azaz magyarok által és Magyarországról írt könyvek gyűjteményének összeállítására, majd a "drága hazának... és a közhaszonnak... szentelésére" törekedett; a hungarika-definiót legszélesebb körben értelmezve – mint azt Denis, a bécsi Hofbibliothek prefektusa a Széchenyi-féle gyűjtemény katalógusához írt előszavában is elismerően hangsúlyozta: – terjedelemre és tartalmi értékkel valógatásra való tekintet nélkül. Erre az értelmezésre utal a Bécsben megjelenő *Magyar Hírmondó* 1802-ben, az alapítás évében közölt híradása, amely üdvözlöli a bibliothékát, "melyben minden tudós hazafi jövőjében megtalálhatja nagyobb részt mindazt, ami eddig Hazánkról, vagy hazánk fiairól íratott". Rövid, de máig is érvényes meghatározásai ezek a hungarika-gyűjtési elvnek, mellyel kapcsolatban a korabeli dokumentumok alapján Széchenyi Ferenc célja is nyomon követhető. *Berlász Jenő* a nemzeti könyvtár első, 1867-ig terjedő korszakának történetéről írt kitűnő munkája Széchenyinek e hármas célkitűzését így összegzi: "célja megmenteni és a következő nemzedékekre átörököteni a magyar szellemi örökséget, bebizonyítani, hogy az európai tudomány és kultúra fejlődésének Magyarország is szerves része, és tudományos bázist teremteni a 18–19. század fordulóján már kibontakozó hungarológiai kutatás számára".

Napjaink hungarika-gyűjtésének célkitűzése, ha összetettebb, árnyaltabb megfogalmazásban is, de lényegében összecseng az alapító céljával. És ugyancsak hasonlós a módszer is, amellyel a nemzeti könyvtár e gyűjteményalakítási céljának megvalósítására törekszik. A Magyarország területén megjelent publikációk összegyűjtését ugyan ma már többé-kevésbé biztosítja a kötelespéldány-szolgáltatás, míg Széchenyi gyűjtésében az ajándékozás jelentősebb szerepet játszott. Ennek indítékát – máig is érvényesen – jellemzi Baróti Szabó Dávidnak, a kassai *Magyar Múzeum* című folyóirat szerkesztőjének Széchenyi Ferenchez írt levele, mely arra utal, hogy a magyar

íróknak "minden jutalomnál... többet jelent,... hogy munkáik az Országos Könyvtárba kerülnek, s az olvasni akaróknak átadatnak, s az idők viszontagságai ellen megvédenek". De a hazai nyomtatványok megszerzése mellett Széchényi, mint levelezése bizonyítja, megbízottai útján, valamint külföldi kiadókkal és kereskedőkkel fenntartott kapcsolatai révén a külföldi hungarikumok tudatos, tervszerű gyarapítását is megszervezte. Ez a tudatosság az alapító halála után sem szakadt meg; fia, Széchényi Lajos 1827-ben tett pénzalapítványának kamatait szintén kikötötte hazai és külföldi hungarikumok beszerzésére kívánta fordíttatni. Majd a következő évtizedek vásárlásai és adományai – köztük számos, idegenbe szakadt magyar adományozó, mint pl. Wass Albert, az amerikai magyarság egyik vezető személyisége – biztosították a gyűjtés eredeti célkitűzésének töretlen folytonosságát.

A 19. század második felét ugyan már a gyűjteménytörténet szempontjából új korszakként tartjuk számon, amikor a polgárosodással és a polgári tudományosság fejlődésével összhangban, annak egyik előfeltételét megteremtendő, a Széchényi Könyvtár – a nagy európai tudományos könyvtárak példáját követve – hungarikumgyűjtését az egyetemes és általános gyűjtőkör irányába törekedett kiszélesíteni. De a gyűjtőkör illetén tágításának indítéka is éppen a fejlődő magyar tudományos élet és ezen belül a lassan tervszerűvé váló hungarológiai kutatás nemzetközi bázisának megteremtése volt. Az 1830-ban alakult Magyar Tudós Társaság kezdeményezésére összeállításra és kialakításra kerülő magyar irodalmi, nyelvi, történeti, néprajzi emléksanyag tudományos színvonalú feldolgozása valóban nem nélkülözhetette az európai tudományos élet eredményeinek példáját és forrásanyagát sem, de ez a kiszélesített dokumentumbázis ekkor sem szoríthatta háttérbe a nemzeti tudományok hungarikaforrásanyagának prioritását. 1881-ben a könyvtár munkáját felülvizsgáló országos bizottság változatlanul alapkötelezettségként határozza meg a nemzeti könyvtár számára: "Be kell, hogy szerezzé mindazon munkákat, melyek magyarországi tudósok által bármely nyelven írva, külföldön nyomtattak, vagy külföldiek által írva, de Magyarországra vonatkoznak." Ez a megfogalmazás a gyűjtés hangsúlyát ugyan elsősorban a külföldi hungarikumokra helyezi, de negyedszázaddal később, a könyvtár alapításának 100. évfordulójára a Magyar Nemzeti Múzeumról megjelent kiadvány már ismét a ma is használatos, összetett értelemben jelöli meg a nemzeti könyvtár feladatait: "A nemzeti szellem termékeit lehető teljes sorozatban összegyűjteni, megszerezni mindent, ami Magyarországra tartalmilag vagy alakilag, közvetlenül, vagy közvetve vonatkozik".

Mint a bevezetőben már utaltunk rá, meggyőződésünk és tapasztalatunk szerint a nemzeti könyvtár gyűjtési tevékenysége soha nem különült el tudományos bibliográfiai feltáró, forrásközlő és kutatómunkájától. A kezdetekkel kapcsolatban elég talán a Széchényi Országos Könyvtárból kifejlődött Magyar Nemzeti Múzeum első kiadványára, az 1818-ban megjelent "Acta litteraria Musei Nationalis Hungarici" 1. kötetére utalnunk (melynek folytatása pénzügyi nehézségek miatt már csak kéziratban maradt fenn). Az ebben közzétett tanulmányok valójában a nemzeti gyűjtemény értékeinek feltárására vállalkoztak, ugyanúgy, mint a könyvtár első örének, Miller Jakab Ferdinándnak egész tudományos tevékenysége: a könyvtár kéziratkatalógusának kiadása és a könyvtárban őrzött történeti források közzététele. A tudományos feltárás igénye fogalmazódott meg Kubinyi Ágostonnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának.

nak 1861-ben az országgyűléshez intézett emlékiratában, melyben a könyvtár tenni-valói között első helyen említi, hogy "tárgy- és évrend szerint össze kell állítani hazánk történetére vonatkozó egykorú és közel egykorú külföldi munkák jegyzékét". Mi másnak tekinthető ez, mint a történeti hungarika-bibliográfia igényének? 1877-től már a Széchényi Könyvtár könyvtörténeti folyóirata, a Magyar Könyvszemle is állandó rovatot szentel a "Hazánkat érdeklő külföldi munkák"-nak, és folyamatosan közli a külföldi gyűjteményekben egyre módszeresebben végzett hungarika-kutatások eredményeit. A kutatás nemegyszer gyűjteménygazdagodást is jelentett, az eredeti példány megszerezhetetlensége miatt legalább másolatokkal, amint ez mai gyakorlatnak is jellemzője. 1885–1886-ban pl. a könyvtár jelentésében hírt ad arról, hogy 36 másolat készült a külföldi könyvtárakban őrzött hungarikumokról, és ezzel a legalább másolatban meglévő, külföldi művek száma a gyűjteményben 657 fényképezett dokumentumra gyarapodott.

Az írott kultúra nemzeti kincseinek gyűjtése, amely maga is bibliográfiai felderítésből merített, visszahatóan természetes megtermékenyítője lett a hungarika-bibliográfiai irodalomnak. Példaként csak kiragadottan utalunk *Kertbeny Károly* magyar vonatkozású, német könyvészetére (1880), *Szabó Károly* Régi Magyar Könyvtárának 3-dik, magyar szerzők külföldi, idegen nyelvű publikációit regisztráló kötetére (1898), *Apponyi Sándor* hungarika-bibliográfiájára (1900), majd a 20. század első felében *Ballagi Aladár* (1925), *Kont Ignác* (1913), *Gragger Róbert* (1923–1929), vagy az irodalomtörténész *Hankiss János* külföldi hungarikum-regisztráló kezdeményezésére (1939). Ezek, valamint a tovább sorolható munkák zömében ugyan nem a nemzeti könyvtár égisze alatt kerültek kiadásra, de gyűjtésük legfőbb forrása az a nemzeti gyűjtemény volt, amely hungarika-gyűjtési programját a történelmi átalakulások folyamatában is töretlenül igyekezett továbbfejleszteni. Nemcsak gyakorlatában, de a program elméleti megalapozásában is. *Goriupp Alice*, a Széchényi Könyvtár Nyomtatványtárának egykori vezetője elemezte 1938-ban mind tartalmi, mind formai szempontból a könyvtár hungarika-gyűjtési tevékenységét, megkísérelve már megvonni a gyűjtés formai-tartalmi "különbét" is, ami az előző évszázadhoz képest már akkor a megnövekedett nyomtatványadatban új gondként jelentkezett. A második világháború után az ötvenes évek derekán kezdett ismét előtérbe kerülni – a gyűjtés meg nem szakadt folytonossága mellett – az elméleti megközelítés is, példaként említve a már hivatkozott *Hankiss János* professzornak Debrecenben, 1955-ben megjelent munkáját "Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban" címen. Majd az 1960-as években folytatódott nagyobb lendülettel, tudatosan és tervszerűen (az akkor szervezett Hungarika-Bizottság elméleti irányításával) az a program, amely a nemzeti könyvtár feladataként az előzőekben ismertetett szemléletet: a hungarika-kutatás, -gyűjtés és -feltárás hármasságának összefonódását igyekezett és igyekszik ma is szem előtt tartani. Ennek tartalmát, a múltból idézett célkitűzésekkel egybehangzóan, a jelen számára *Klaniczay Tibor* akadémikusnak, a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium egyik országos kutatási főirányát jellemző szavaival így határozhatunk meg: "Nemzeti tudományunk elsőrendű feladata és minden további munka feltétele a magyarok által írt, Magyarországon készült, illetve magyarokról és Magyarországról szóló, írott művek, könyvek számbavétele", és – tegyük hozzá most már saját szavainkkal – lehetőség szerinti egybegyűjtése.

Nem véletlenül foglalkoztam aránylag ilyen hosszan, bár mégis rendkívül vázlatosan a történeti előzményekkel. Kettős céllal tettem. Egyrészt a bevezetőben elmondtak alátámasztására, amely a rég- és közelmúltban gyökerező, jelenlegi programunkat kell hogy jellemezze. Másrészt abból a meggyőződésből, hogy eredményes hungarika-kutatási és -gyűjtési tevékenység nem folyhat az előzmények ismerete nélkül, igényli a nemzeti gyűjtemény korszakonkénti rétegződésének, összetételének alapos áttekintését, és nem végezhető úgy, hogy pusztán az elmúlt és eljövendő néhány esztendő újat akarásának cégérét viselje. A hungarikumok gyűjtése, kutatása maga is ugyanolyan történelmi folyamat, mint amelyet a kutatás szférájába tartozó dokumentumok hordoznak.

Sok szó esett a "hungarika"-fogalomról, amelyet nemzetközi általánosításban "patriotika" (újabban: "exteriorika") kifejezéssel is illetnek. Utaltunk már bevezetőben arra, hogy a "patriotika"-fogalom értelmezése korszakonként és országonként is eltérő. Ez a körülmény egy-egy ország nyelvének elterjedtsége, területének nagysága, írószemélyiségeinek száma alapján nemzeti és korszak-sajátosság lehet. Hiszen, ha csak a már idézett hungarika-bibliográfiák gyűjtési szempontjait elemezzük, azok is természetszerűen eltérést mutatnak. Némelyikben a nyelvi szempont, másutt a szerzők származásának szempontja, vagy éppen a földrajzi elv dominál. A magyar nemzeti könyvtár mai gyűjtő-feltáró munkájában kötelességének tekinti a legszélesebb körű értelmezés alkalmazását.

Rövid összegzésként – feltételezve a részletező megfogalmazás ismeretét – a "hungarika"-fogalom négy kategóriája a következőkben fogalmazható meg:

1. *területi hungarikumnak* tekintendő minden olyan dokumentum, amely – teljes egészében, vagy legalább részben – Magyarország területén keletkezett. Ebből a szempontból Magyarország területének a dokumentum keletkezésének időpontjában érvényes magyar állam területe értendő;

2. *nyelvi hungarikum*, létrejöttének helyétől függetlenül minden olyan dokumentum, amely egészében magyar nyelvű, vagy önálló magyar nyelvű szövegrészt is tartalmaz, illetve teljes terjedelmén magyar szöveg is végigvonul;

3. *személyi-intézményi hungarikum*, létrejöttének helyétől és nyelvétől függetlenül minden dokumentum, amelynek szellemi és fizikai létrehozásában Magyarországon született, vagy magát magyarnak valló, illetve az alkotás idején Magyarországon megtelepedetten tevékenykedő személy közreműködött (szerző, fordító, szerkesztő, illusztrátor, nyomdász, stb.), továbbá minden dokumentum, amelynek létrejöttében Magyarországon működő, vagy magyar vonatkozásban illetékes testület közreműködött; magyarországi jogi, vagy természetes személy számára készült, vagy annak tulajdonából származik;

4. *tartalmi hungarikumnak* tekintendő, létrejöttének helyétől, nyelvétől és szerzőjének származásától függetlenül minden olyan alkotás, amelynek tárgya a magyar nyelv, vagy – részben, vagy egészben – Magyarország területe és lakossága, illetve magyar származású személy, testület, vagy közösség.

Az így summázott kategóriák pontosabb értelmezése természetesen korszakonként és dokumentumtípusonként részletezve, kidolgozott. Összességében a meghatározásnak három elvi szempontját emelném ki.

Elsőként a már említett tartalmi teljességre törekvést, amelyet a négy kategória együttesen képvisel. Ez a teljesség az ún. nagy nemzetek nemzeti könyvtárainak és nemzeti kutatásainak szemléletében – természetszerű történelmi fejleményként – nem egyformán érvényesül (például hol a nyelvi, hol a tartalmi patriotikum mellőzésével). Másodszor arra utalnék, hogy a mai "hungarika"-fogalom nem teljesen azonos a már említett, nemzetközileg használt "exteriotika" kifejezéssel. Tudatosan épül bele a területi hungarikum kategóriája, tehát nem pusztán a külföldi magyarságra vonatkozik, hanem a hazai és külföldi hungarológia egységes kutatóbázisát kívánja jelenteni, miként – meggyőződésünk szerint – magának a hungarológiai kutatásnak is erre az egységben történő szemléletre kell alapozódnia, anélkül, hogy akár hazai, akár külföldi forrásanyagát és kutatási területét preferálná a másikkal szemben. Végül harmadikként arra szeretnék mutatni, hogy a megfogalmazásban sehol sem szerepelnek olyan formai jegyek, amelyek bármely dokumentumtípust (legyen az könyv, periodikum, kézirat, kotta, térkép, plakát, rölap, stb.), vagy bármilyen előállítási formát (legyen az nyomtatás, sokszorosítás, gép-, vagy kézirat) kizárnának a gyűjtésből, nem tekintenének kutatási forrásnak. Ebből a szempontból kétségtelenül még fokozottabb nehézséget jelent a 30-as évekből már idézett "gyűjtési küszöb" meghatározása, egyedi elbírálást igényel az információk másod-, vagy többedközlésének kiszűrése. Hiszen egy meghívó, egy programfüzet, vagy egy rölap némelykor még tartalmától függetlenül is, pusztán létezésének tényével hasznosan árulkodó bizonyítéka lehet egy korszaknak, vagy egy közösségnek. Vezérelnék ma is elfogadjuk *Fitz József*nek, a háború előtti évek korszerűsödő magyar nemzeti könyvtára kiváló igazgatójának akkori megfogalmazását: gyűjteni kell minden szellemi terméket, amely újabb szellemi termék forrása lehet. És ez kiegészíthető a mai nemzeti könyvtárak nemzetközileg elfogadott (A lipcei Deutsche Bücherei főigazgatója, *Helmut Röttsch* által összefoglalt) állományalakítási elvével: a nemzeti könyvtár archivális gyűjteménye mindig teljesebb legyen, mint a nemzeti bibliográfia dokumentumtípusok által behatárolt gyűjtőköre.

Ha hungarika-gyűjtésről, -feltárásról, -kutatásról beszélünk, és ha ezt a tevékenységet önálló, bár összetett diszciplinának tekintjük, kell, hogy rendelkezze ez a diszciplína önálló módszerrel és sajátos célkitűzéssel.

Módszerét tekintve a területi hungarikumok kötelezpéldány-szolgáltatáson alapuló gyűjtése – amelyet Magyarországon a könyvtár alapításától kezdve rendeletiek szabályoztak, – látszólag kutatást nem igénylő, mechanikus tevékenység. Legfeljebb a megőrzésre nem érdemes, szekunder értékű kategóriák pontos körülhatárolása igényel elméleti megközelítést. Valójában azonban még ez a gyűjtés sem tekinthető passzív befogadásnak, főként a Magyarország területén készült régebbi dokumentumok tekintetében. A területi hungarikumok régi hiányainak mennyiségéről pontos adataink nincsenek, de *Wix György*nek, a Gyarapítási Osztály nyugalmazott vezetőjének szak- és nemzeti bibliográfiák, külföldi és hazai könyvtári katalógusok alapján végzett felmérései szerint régi hiányaink mennyisége mintegy 55–60.000 nyomtatott könyvtári egységre tehető. Ezeknek egyik, könyvtári katalógusokban szereplő része tervszerű felderítéssel és lelőhely-meghatározással másolatban megszerezhető. Mert bár minden nemzeti könyvtárnak kötelessége a nemzeti emlékek eredetiben való gyűjtése, de – ennek híján – a tartalom megőrzése és kutatási forrásértéke szem-

pontjából legalább másolat formájában is törekednünk kell a gyűjtemény teljesebbé tételére. A külföldi – nyelvi, szerzői és tartalmi – hungarikumok mennyiségének hozzávetőleges felbecsülésére sincs lehetőség. A kurrensen megjelenő, valamint a régi dokumentumok felkutatásához a külföldi nemzeti és szakbibliográfiák, a tudományos publikációk jegyzetapparátusának, a külföldi sajtóban megjelent tanulmányok hivatkozásainak módszeres feldolgozása, a magyar származású szerzők és magyar intézmények adatairól és publikációs tevékenységéről folyamatosan vezetett kataszter, a jelentősebb hungarika-gyűjteménnyel is rendelkező, külföldi könyvtárak elemző jegyzékei és az azokban végzett kutatómunka során a tételes bibliográfiai adatgyűjtés nyújtanak segítséget. A felkutatás tudományos munkája mellett a beszerzés is egyedi megoldásokat kíván. A hivatásos könyvkereskedelem keretében történő vételi lehetőség a külföldi hungarikumoknak egyes kategóriáiban aránylag kisebb szerepet játszik, és ezen belül is nagyobb súllyal a külföldi magyar kiadókkal-kereskedőkkel való közvetlen vételi kapcsolat értékelhető. Az intézmények közötti nemzetközi cserre már eredményesebb beszerzési forrásként jöhet számba. De legjelentősebbek az ajándékok, adományok, melyeknek révén gyakorta más forrásból felderíthetetlen, bibliográfiákban nem szereplő, de hungarikum mivoltában rendkívül értékes forrásanyaggal gazdagodik nemzeti gyűjteményünk. Ez a forrás, melynek hagyományai – mint már utaltunk rá – a könyvtár történetének egészén végigvonulnak, napjainkban a külföldön élő magyarság hazához való kötődése révén, egyre nagyobb jelentőségűvé válik.

Végezetül röviden szólunk kell a hungarika-kutatás, -gyűjtés és -feltárás célkitűzéséről. Szólunk kell, annak tudatában, hogy ez a program nem jelenthet formális, öncélú tevékenységet. Minden könyvtár, minden könyvtári gyűjtemény valamilyen feladat ellátására hivatott, és amikor ma hazai és nemzetközi viszonylatban könyvtári-információs rendszerekről beszélünk, ezen belül minden intézménynek megvan a sajátos funkciója. A természettudós, a mérnök, a közgazdász számára saját tudományterületének szakgyűjteményei szolgáltatják az új kutatási eredmények nemzetközi forrásanyagát. A nemzeti könyvtár gyűjteményének sajátossága, hogy szaktudományok szerint nem szelektál: a néprajz, a történelem, az irodalom, a gazdasági élet, a művészet, a jogalkotás, az ipar, a műszaki tudományok eredményeinek írott dokumentumai egyaránt helyet kapnak, ha azok Magyarországgal, vagy a magyarsággal állnak kapcsolatban. A nemzeti könyvtárnak tehát nem szükséges más szaktudományi feladatot magára erőltetnie, mint amire gyűjteménye predesztinálja: a hungarológia szakkönyvtára legyen. Ebből következőleg, gyűjteménye valamennyi tudományterület magyar vonatkozású művelésének alapja, miként a hungarológiai kutatás is a különböző tudományterületek összességéből egyetlen, meghatározott metszetben merít. És ebben a metszetben a nemzeti könyvtár gyűjti, megőrzi és tanulmányozza

- a magyarság és Magyarország történetének, kultúrájának, tudományának, nyelvének és mindennapi életének mind hazai, mind külföldi vonatkozású forrásait,
- a magyar tudomány és kultúra külföldi befogadásának, hatásának nyomait és ennek beépülését az egyetemes tudományosságba,
- az egyetemes kultúra és tudomány hatását és beépülését a magyarság fejlődésébe,

– a hazai és a külföldi magyarság kapcsolatának alakulását, összetartozásának indítékait éppúgy, mint eltérő fejlődési tendenciáinak sajátosságait.

Ezen a révén a magyar nemzeti könyvtár hungarika-gyűjteményével valójában az egyetemes emberi kultúra, tudomány és civilizáció egyik sajátos részének őrzője és kutatója. Ezt a nem csekély, de másra át nem hárítható kötelezettségét kell betöltenie a jövőben is hungarika-programjának továbbvitelével.

JEGYZETEK

1. National libraries: their problems and prospects. Paris 1960. 34. p.
2. Vö. az Országos Széchényi Könyvtár alapítólevele. Közli: Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867. Bp. 1981. 44–47. p.
3. Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi. Tbm.1. Pars 1. Sopron 1799. VI. p.
4. Magyar Hírmondó. 1802. aug. 25.
5. Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867. Bp. 1981. 555 p.
6. Berlász, i. m. 116. p.
7. Radvánszky Béla: A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése. = Magyar Könyvszemle. 1881. 6. évf. 1. sz. 42. p.
8. A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp. 1902.
9. Kubinyi Ágoston: A Magyar Nemzeti Múzeum. Pest 1861. 6–19. p.
10. Magyar Könyvszemle. 1886. 11. évf. 186–204. p.
11. Kertbeny Károly: A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészete. 1. köt. Bp. 1880. 760 p.
12. Szabó Károly – Hellebrant Árpád: Régi magyar könyvtár. 3. rész. 1–2. köt. Bp. 1896–1898.
13. Apponyi Sándor: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. 1–2. köt. Bp. 1900–1902.
14. Kont Ignác: Bibliographie français de la Hongrie. (1521–1910.) Paris 1913. 323 p.
15. Gragger Róbert: Bibliographia Hungarica. Verzeichnis der 1861–1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nicht ungarischer Sprache. Bd. 1–4. Berlin 1923–1929. (Ungarische Bibliothek III. 1–4.)
16. Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban. I. köt. Bp. 1925. 480 p.
17. Hankiss János: Hungarica. Magyar vonatkozások idegen munkákban 1. füz. Debrecen 1939. 80 p.
18. Goriupp Alice: A magyar vonatkozású könyvek könyvtári problémája. = Magyar Könyvszemle. 1938. 3. folyam. 62. köt. 4. sz. 365–368. p.
19. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 1955. 1. köt. Debrecen 1956.
20. Klaniczay Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása, nyilvántartása és kiadása. = Kritika. 1980. 10. sz. 3–5. p.

AZ ANYANYELVI KULTÚRA ÁPOLÁSA, A KÜLFÖLDI MAGYARSÁG IGÉNYEI ÉS KÖNYVTÁRI ELLÁTOTTSÁGA

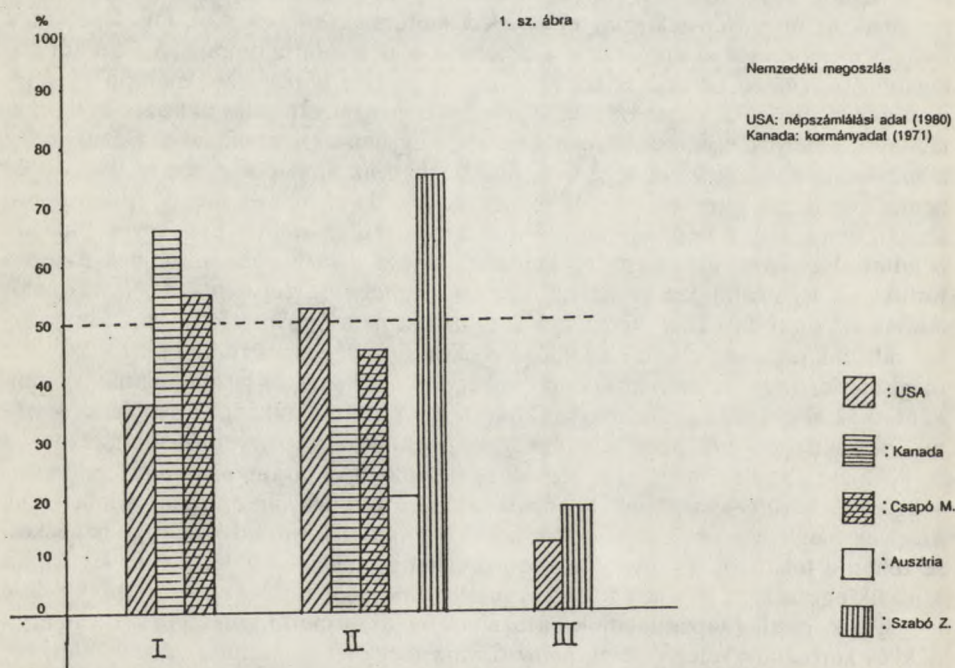
SZABÓ ZOLTÁN

A külföldön élő magyarságnak az anyanyelvi kultúra ápolását szolgáló igényei elemzéséhez kevés, vagy csak e témát közvetetten érintő adatokkal rendelkezünk. Közülük hadd utaljak Kabdebó Tamásnak az I. Tudományos Találkozón "Mit olvasnak a nyugati magyarok?" címmel elhangzott előadására, illetve a Könyvtári Figyelő 1981. évi különszámában közölt tanulmányára. A könyvtár-, illetve a könyvellátottság helyzetét a szekcióülésen nyolc előadás is tárgyalja majd. A témát – beszámolómban – magam más irányból szeretném megközelíteni. Nem utolsósorban azért, mert ehhez adatok is szolgálhatnak számomra útmutatóul. Előrebocsátom: ha "anyanyelvi kultúráról" szólok, úgy e fogalom tágabb tartalmára gondolok. Értem ezen természetesen magának az anyanyelvnek mint nyelvnek a kultúráját, kultúrájának művelését, és e kultúra ismertetését és ápolását is. De gondolok arra a tartalomra is, amit e két szó tágabb értelemben hordoz és körülhatárol. A magyar nép történelmére, a nyelvre, amit anyanyelvünké kimunkált, az államalkotás és nemzetté válás tudására és tapasztalataira, amelyek egymással kölcsönhatásban egyben egymás táplálói. De ugyanígy a művészi alkotások összességére is, amelyekben az általános emberrel a nép és nemzet önmagát formálta meg és fejezte ki; a tudományra és annak gyakorlatára, amiből mindenkor a nép, a nemzet és fiai merítettek, és amihez nem keveset maguk is adtak. Egyszóval az anyanyelvi kultúráról szólva arra gondolok, aminek ismereti birtoklását leginkább ezzel a szóval fejezzük ki: *magyarságismeret*. A C) szekció előadásainak, de a Találkozó egészének is egyik, ha nem éppen a fő célja az, hogy arról váltsunk szót, van-e igény a külföldön élő magyarságban arra, hogy ezt a kultúrát megismerje, vagy ha már birtokolja, miképpen ápolhatja és gazdagíthatja. Valamiként az is, hogy mi és Önök, magyar könyvtárosok, ebben miképpen nyújthatunk számukra segítséget, miképpen lehetünk a magyarságismeret közvetítői, átadói.

Ahhoz azonban, hogy ez a közvetítés eredménnyel járjon, ismernünk szükséges – egyebek között – magát azt a népeiséget és e populációnak azokat a jellemzőit, amelyek megléte az ismeretek közvetítését segítheti, hiánya nehézzé vagy nehézkesé teheti e feladatot. A következőkben ezekkel a meghatározókkal, vagy legalábbis közülük egyesekkel, kívánok foglalkozni.

Önök, gazdag tapasztalataik birtokában tudják: ismerni szükséges azok nemzedéki és korosztályi rétegződését, hiányzó, vagy meglévő ismereteiket, érdeklődési körüket, befogadóképességüket és készségüket, akik számára az ismereteket közvetítik. Adatokat és arányszámokat felhasználva, ezekről a tényezőkről szeretnék szólni, majd belőlük néhány következtetést levonni.

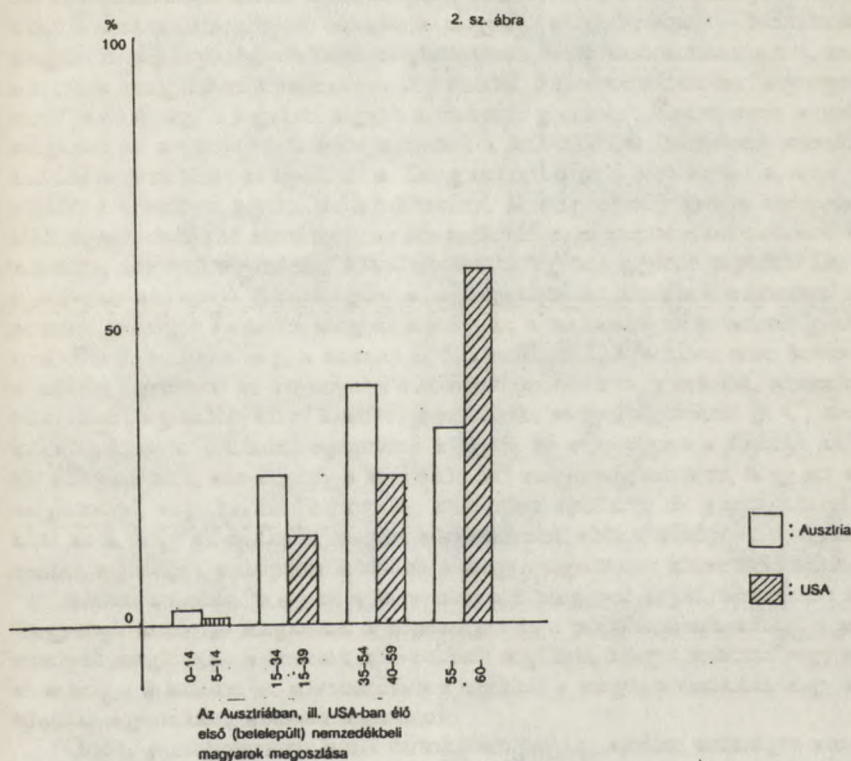
Adataimat az USA-ban, 1980-ban végzett népszámlálás adataiból; a kanadai multikulturális minisztérium támogatásával, a Kanadában élő nemzetiségekről készült tanulmányból,¹ Szépfalusi Istvánnak, az Ausztriában élő magyarokról írt monográfiájából,² Csapó Margitnak, a vancouveri magyarság között végzett felmérése alapján közölt tanulmányából,³ Kabdebó Tamásnak a már a bevezetőben jelzett munkájából,⁴ valamint saját, az Anyanyelvi Konferencia Védnökségének nyári rendezvényein részt vett gyermekek és fiatalok között – kérdőíves módszerrel – végzett vizsgátainkból gyűjtöttem ki.⁵⁻⁶ Tisztában vagyok azzal, hogy a felhasznált forrásművekben nem azonos módon és szempontok szerint történt az adatfelvétel, az általános mellett – országoktól függően – lehetnek és vannak sajátos vonásai is a bennük élő magyaroknak. Ezért bizonyos nehézségekkel jár az adatok általánosítása, összevetésük, és következtetéseket is csak körültekintő fenntartással vonhatunk le belőlük. Arra azonban – e fenntartásokkal értékelve őket – mégis alkalmasak, hogy belőlük bizonyos tényekre és trendekre következtessünk. Ha több számadat ismertetése szükséges egy téma taglalásához, célszerű belőlük arányszámokat kiszámolni, és ezekből ábrákat készíteni. Így – a vizualitást is segítségül hívva – a rendelkezésemre álló számadatokból arányszámokat képeztem, és az áttekinthetőség érdekében azokból ábrákat készítettem.

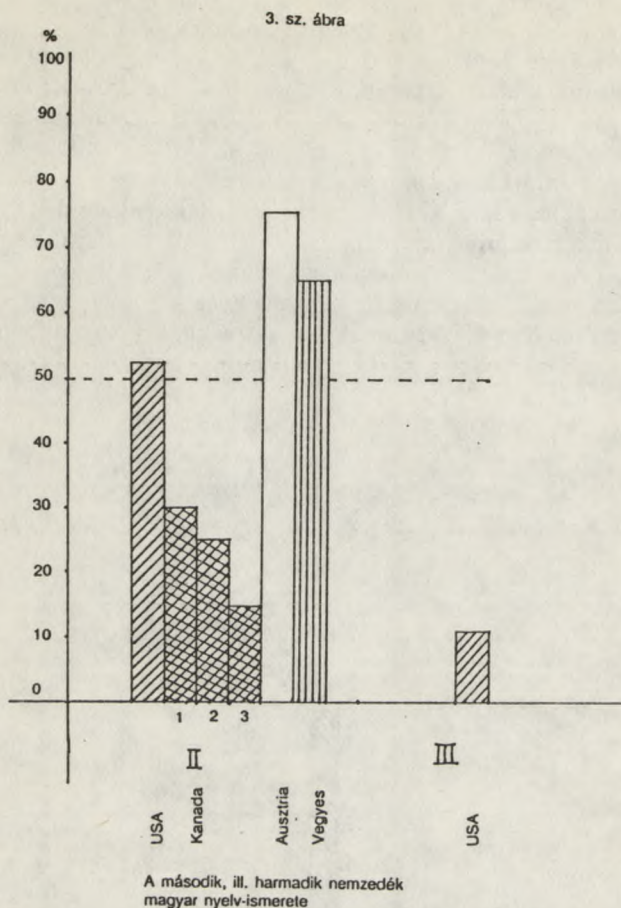
Az 1. ábra oszlopai azt jelzik, milyen az első betelepülő nemzedéknek az adott országban élő összes magyar, illetve magyar származású népességhez viszonyított aránya. Az USA-ban és Kanadában ez az arány 35–60 %. Ugyanezekben az országok-

ban az ott élő szórványmagyarság mintegy fele, Ausztriában pedig közel 1/5-e a második nemzedék soraiból kerül ki. Az általam vizsgált csoportban a második nemzedébeliek magas aránya mindenek szerint e csoport sajátos voltából adódik (közel 2/3-uk pl. európai országokból érkezett, és csak 1/3-uk az USA-ból és Kanadából). A magát magyarnak, vagy magyar származásúnak valló harmadik nemzedék az USA-ból, illetve Ausztriából származó adatok szerint az ott élő szórványmagyarságnak mintegy 1/5-e. Ilyen arányt találunk magunk is felvételeinken.

Az első nemzedék soraiból kerülhetnek ki – feltételezhetően már csak a magukkal vitt nyelv- és magyarságismeretük miatt is – leginkább a magyar könyvek olvasói. Érdeklődésük és igényeik kielégítésére irányuló, előrelátó felkészülésünkhöz bizonyára nem érdektelen, ha ismerjük ennek a nemzedéknek a kormegoszlását is. A 2. ábra tanúsága szerint mind az USA-ban, mind Ausztriában legmagasabb az 55–60 éves felüliek csoportja, 2/3-uk pedig a 35–39 évesek sorába tartozik.

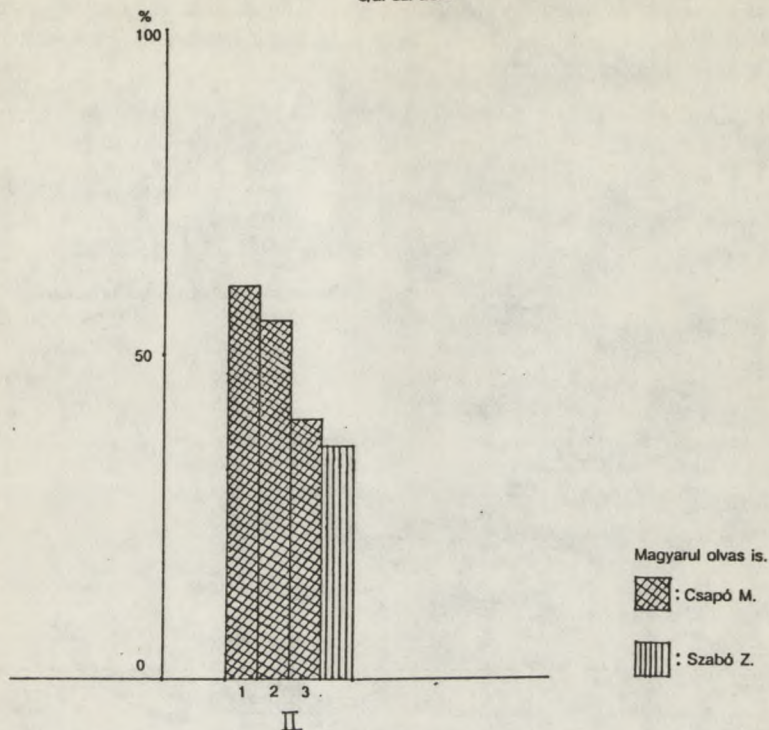

Sok szempontból – mindenekelőtt a jövőre tekintettel – lenne szükséges és tanulságos a szórványmagyarság első nemzedékének korcsoport szerinti, sokoldalú feltárása és elemzése. Ez azonban most nem lehet feladatunk.

A fő kérdésre tekintettel, amelyre a szekcióülésen választ keresünk, nem lehet érdektelen, hogy milyen a második, illetve harmadik nemzedék magyarnyelv-ismerete. A 3. ábra arra utal, hogy – legalábbis a vizsgált országokban – a második nemzedék tagjainak mintegy fele beszél magyarul, a magyarul beszélők egyharmada pedig olvas is szülei anyanyelvén (3/a. ábra). (Figyelemre méltóak Csapó Margitnak az ábrához is felhasznált adatai. Segítségükkel abba a mikrovilágban /családban/ végbeménő folyamatba tekinthetünk be, hogyan csökken a második vagy harmadik nemzedék tagjai között, de ugyanabban a családban is, az egyre fiatalabb korú gyermekek között is, azok száma, akik még tudnak magyarul, illetve miképpen lép a magyarnak, mint anyanyelvnek helyébe a befogadó ország nyelve.)

3/a. sz. ábra

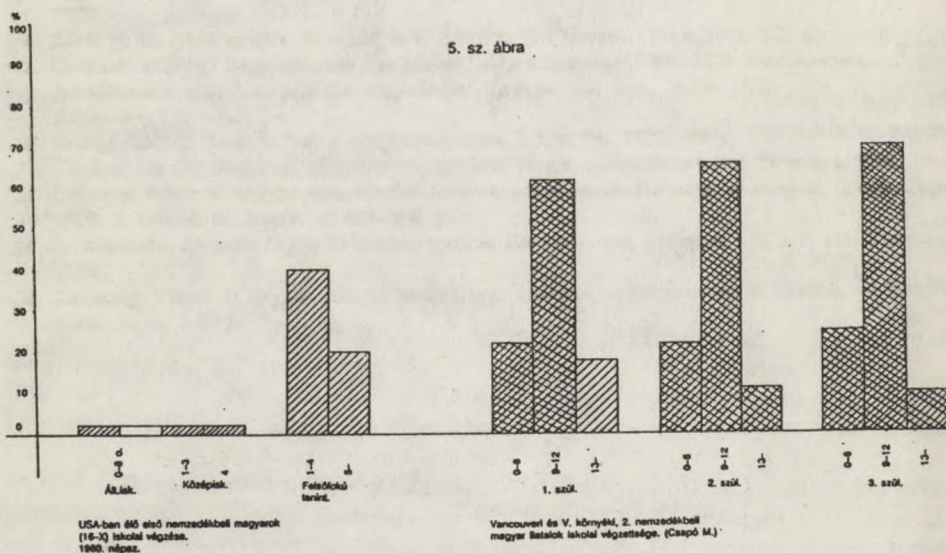
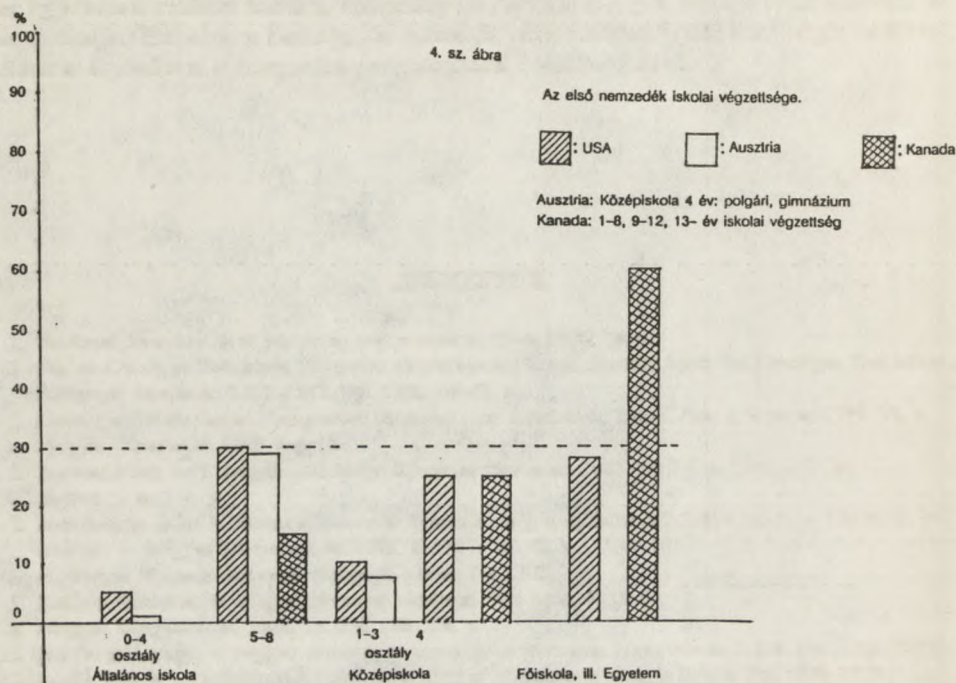

Az előbbieken, adatok segítségével az USA-ban, illetve Ausztriában élő magyaroknak – az ismeretközvetítésnél tekintetbe veendő – nemzedék- és korosztály összetételét ismerttettem. A lehetséges olvasók számának, igényeik, felkészültségük és befogadóképességük megítélésében számolnunk kell, és nem is utolsósorban iskolai végzettségükkel és foglalkozásukkal is.

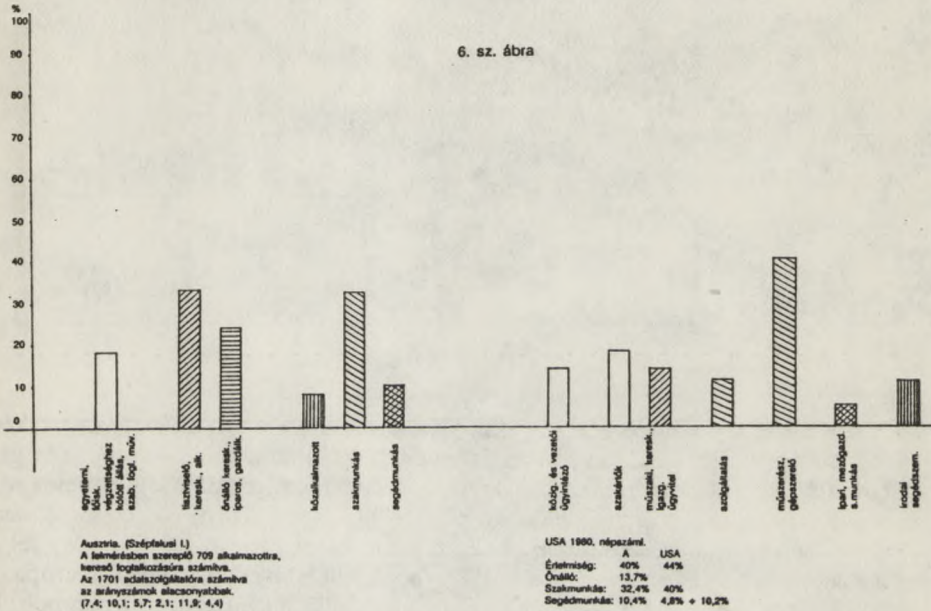
A Magyarországon született, és ma az USA-ban, illetve Ausztriában élő magyarok közel 1/3-a, a kanadaiak közel 1/6-a végzett 8 osztályú általános iskolát. Középiskolát 1/5-ük (Ausztria), illetve 1/4-ük (USA, Kanada). Magas, különösen Kanadában és az USA-ban a főiskolát vagy egyetemet végzettek aránya. Ausztriában ez az arány 14 %. (Az 1970-es években a kanadai központi kormány sokoldalú felmérést végeztetett az ott élő nemzetiségek körében. A felmérést összefoglaló kiadvány adatai szerint a magyarok közel 40 %-a végzett 20 évnél több tanulmányi évet.)

Nem érdektelen a potenciális olvasókra tekintettel az első nemzedékbeli fiatalok, illetve a második nemzedék tagjai között a főiskolát és egyetemet végzettek aránya. A Magyarországon született, USA-ban élő, 16 éven felüli fiatalok 39,7 %-a végzi, vagy végzett 1–4 évfolyamot felsőfokú tanintézetben, 20,6 %-uk pedig 5, vagy ennél több évfolyamot. Csapó Margit adatai szerint az elsőszülött gyermekek 2/3-a járt 9–12 évet, 10 %-uk pedig 12, vagy ennél több esztendő iskolába. A másodszületteknél közel ugyanez az arány, 67, illetve 11 %. Mindez, figyelembe véve empirikus tapaszt-

talatainkat is, arra utal, hogy a középiskolát és felsőfokú tanintézetet végzettek aránya az első nemzedék fiatal tagjainak, illetve a második nemzedéknek soraiban is újratermelődik (4-5. ábra).

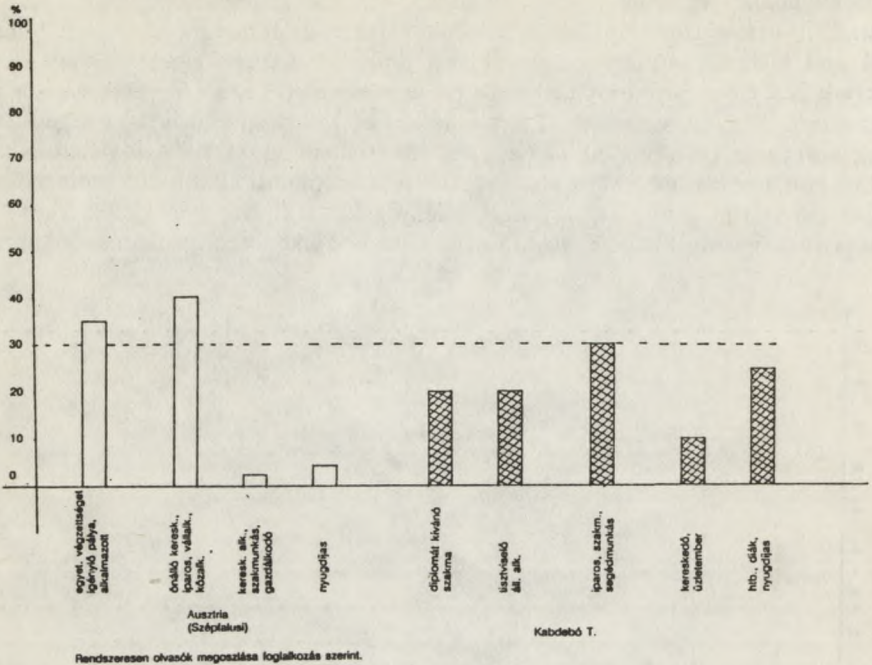

A foglalkozást, illetve a betöltött munkakört tekintve, az USA-ban az első nemzedékelieknek mintegy 40 %-a tekinthető értelmiségi foglalkozásúnak. (Az USA-ban 1970-ben végzett népszámlálás mutatói szerint értelmiségi (professional, technical and kindred workers) munkakörben dolgozott az első nemzedékbeli magyar férfiak 22,2 %-a. (Ilyen munkaköröket a jugoszlávok 13,3, a lengyelek 12,3, a csehszlovákok 19,7, az osztrákok 22,5 %-a töltött be.) A szakmunkások és segédmunkások aránya az USA-ban 40, illetve 5 %, Ausztriában 33–15 %. A foglalkozásnak az USA-ban a népszámláláshoz használt, illetve a Szépfalusi által feltüntetett megnevezése szó szerint nem azonos. Mégis, a lényegüket tekintve, a megjelölt foglalkozási csoportok összevethetők, és az arányok, tendenciájukban elfogadhatók. (6. ábra)

Az iskolai végzettségre és a foglalkozásra utaló arányok ismeretében fel kell tennünk a kérdést: vajon milyen a különböző iskolai végzettségű és foglalkozású csoportokhoz tartozók között azoknak az aránya, akik rendszeresen olvasnak könyveket. Szépfalusinak az Ausztriában gyűjtött, Kabdebó Tamásnak az amerikai kontinensről, illetve Európa számos országából származó adatai szerint, mint az várható, az arány az értelmiségi-szellemi foglalkozásúak között a legmagasabb (30–40 %). Szépfalusi adatai szerint közel ilyen arányban vannak rendszeres olvasók az önálló kereskedők, iparosok, vállalkozók és alkalmazottak között, az USA-ban pedig az iparosok és a szakmunkások soraiban (7. ábra).

7. sz. ábra

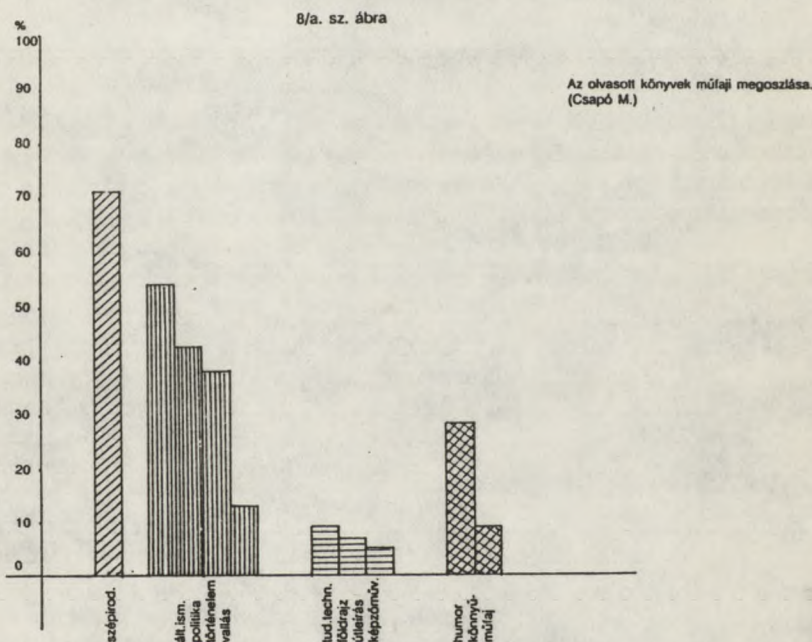
A Magyarok Világszövetsége (MSZV), illetve az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége az anyanyelvi kultúra és a magyarságismeret tanításához, ápolásához és gazdagításához könyveket, filmeket, hanglemezeket bocsát az érdeklődő egyesületek rendelkezésére. Az őszi-tavaszi évadokban pedig – ugyancsak az MVSZ támogatásával – ismert hazai színművészek, énekesek és zeneművészek 3–5 fős csoportja lép fel az egyesületek kulturális rendezvényein. 1984 őszen, 1985 tavaszán például Európa 10 országában és Kanadában 20, előadóművészekből álló művészcsoport szerepelt, 80 fellépésüket 12–13 ezer hallgató nézte végig. Műsorukon mintegy 70 %-ban ének- és instrumentális zeneszámok szerepeltek, ezek között fele-fele arányban könnyű- és klasszikus zeneművek. Közkedveltek voltak az 1930–40-es évek "örökzöld" sanzonjai, de Liszt, Bartók, Kodály, Brahms szólóművei, dalfeldolgozásai is. A prózaírók közül leggyakrabban Karinthy Frigyes, Örkény István, Szép Ernő műveit mutatták be, a költemények közül pedig főleg Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Radnóti művei szerepeltek a műsorokon. Volt egyesület, amely Az ember tragédiája válogatott részleteiből kért egész estét betöltő előadást, nem kevés helyre pedig László Gyula történelmet kérték fel előadónak.

Az MVSZ filmállományából jelenleg 23 országban 200 játék- és 78 dokumentumfilm kópia van a különböző egyesületeknél. 1984-ben 6 európai, 3 dél-amerikai országban, az USA-ban, Kanadában és Ausztráliában összesen 126 alkalommal mutattak be filmeket az egyesületek, legtöbbször az USA-ban (20 egyesület 40 magyar filmet mutatott be). A filmeket ugyancsak mintegy 12–13 ezer néző nézte meg. A leg-

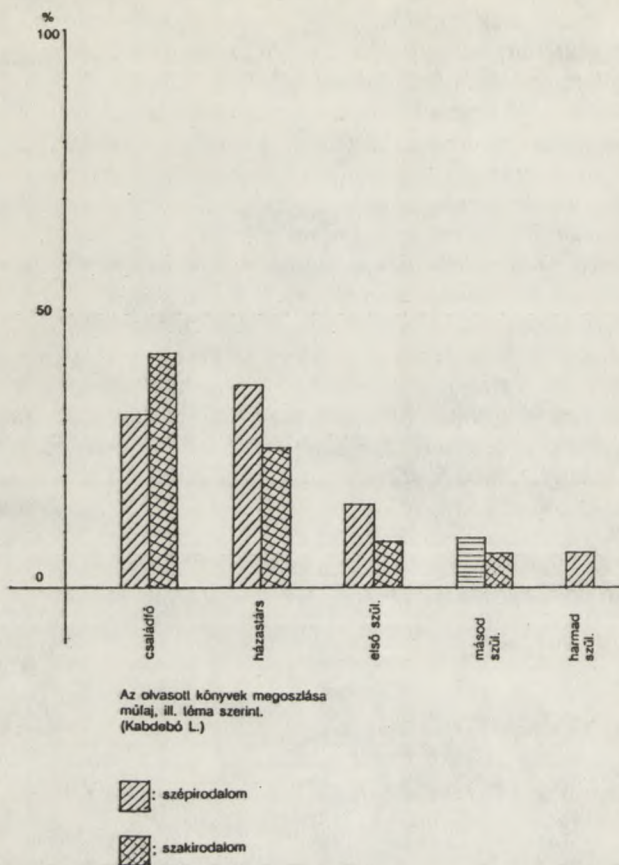
nagyobb érdeklődés a történelmi tárgyú játékfilmek iránt mutatkozott, de igénylik a nézők a mai témájú játékfilmeket is. Kedveltek az ifjúsági filmek, a mese- és rajzfilmek is. A dokumentumfilmek közül leginkább az országot, az ország egyes tájait és városait bemutató rövidfilmeket kedvelik a nézők, a fiatalok pedig azokat, amelyek a magyar néptánc bemutatását-oktatását szolgálják.

Az MVSZ 1984-ben 43 egyesületnek összesen 300 db hanglemezt postázott (meselemez: 100; vers, próza: 80; magyar nóta, opera, operett, táncdal: 120, és összesen 1800 könyvet küldött az egyes országokba). Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége mintegy 2000 szak-, illetve gyermekkönyvet juttatott el a magyar iskolák tanítóihoz, nevelőihöz. Tapasztalataink szerint a legkedveltebb prózaírók: Jókai, Mikszáth, Móricz, Gárdonyi, Szerb Antal, a ma élők közül pedig Bertha Bulcsú, Esterházy Péter, Moldova György, Karinthy Ferenc, Szilvási Lajos.

A könyvtárosok számára az elmondottak mellett minden bizonnyal a leglényegesebb: mi érdekli leginkább a rendszeres olvasókat, melyek műfajban és tartalom-ban az általuk leginkább keresett könyvek. Kabdebó adatai szerint a legkeresettebb a szépirodalom, de aránylag sokan olvasnak általános-, politikai-, történelmi- és vallási témájú szak-, illetve ismeretterjesztő könyveket is. Az olvasók majd egyharmada kedveli a könnyű műfajt. Csapó felmérése arról tanúskodik, hogy a rendszeresen olvasó családfő által kézbe vett könyvek között több, mint 42 % a szakkönyv, és 32 % a szépirodalom. A házastársak esetében ez az arány fordított: 36 %, illetve 25 %. (8/a., 8/b. ábra). Szépfalusi monográfiájában és Kabdebó tanulmányában az érdeklődők bőven találhatnak adatot arra is, hogy kik a leginkább olvasott külföldi, illetve hazai írók.

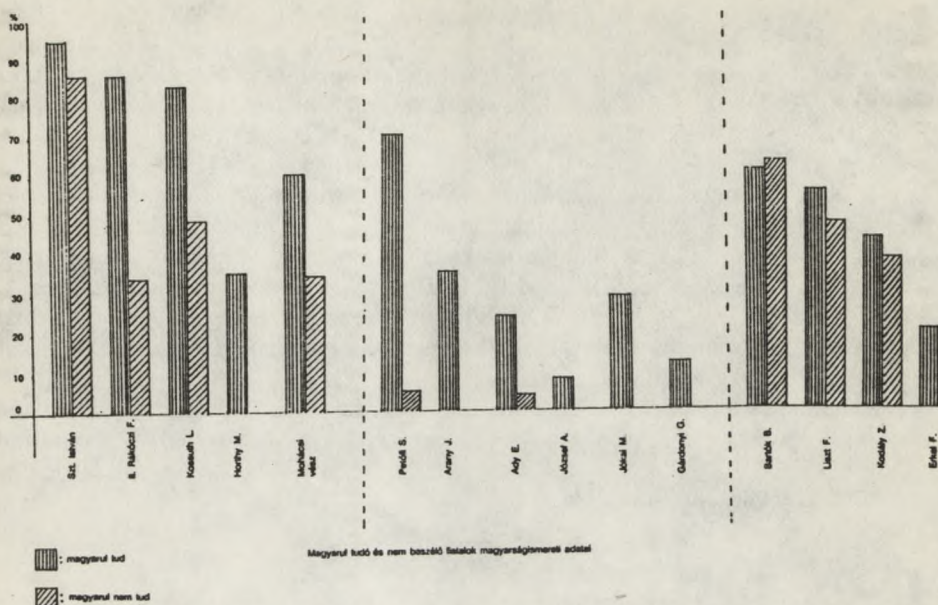

8/b. sz. ábra

Végezetül, már csak a jövőre tekintettel is, fel kell tennünk a kérdést: a nemzedék- és korosztályváltás során változik, vagy marad-e a közvetíteni szándékolt ismeretek iránt az érdeklődés Milyen, esetleg változó igények kielégítésére kell hosszabb távon felkészülnünk, és mi lesz a nyelv, amelynek segítségével, szóban vagy írásban az ismereteket közvetíthetjük? Erre adhatnak, ha választ nem is, de jelzést talán igen a 9. sz. táblázat adatai, amelyek a Sárospataki Kollégiumon 1983-ban részt vett, magyarul beszélő, illetve magyarul nem tudó fiatalok magyar történelmi, irodalmi és zenei ismereteibe engednek bepillantást. Az adatok arról szólnak, hogy a magyarul beszélő fiatalok felének-háromnegyedének van bizonyos magyar történelmi, zenei ismerete, és van bizonyos irodalmi ismeretük is, még ha az előbbiekhöz viszonyítva ez szűkebb körű is. Figyelemre méltó, hogy bizonyos, főleg történelmi és zenei magyarságismeretük azoknak a fiataloknak is van, akik magyarul már nem beszélnek.

9. sz. ábra

ÖSSZEFOGLALÓ

Beszámolóim célja az volt, hogy rámutassak a szóránymagyarság néhány olyan jellemzőjére, amelyek ismerete útmutatóul szolgálhat ahhoz: mivel és miképpen nyújthatunk segítséget a magyar anyanyelvi kultúra, illetve magyarságismeretük megszerzéséhez, fenntartásához és gazdagításához.

Az ismertetett adatok – részleges voltak mellett is – azt jelzik, hogy:

1. a szóránymagyarság soraiban jelentős nemzedék-, illetve korosztályváltás megy végbe. Nemzedékről nemzedékre nő a magyar, illetve a nem magyar házastársaktól született gyermekek száma. (1980-ban az USA-ban 1.777.000-en vallották magukat magyar származásúnak. Közülük 727.000-nek volt mindkét szülője magyar, 1.050.000-nek csak az egyik. A második-harmadik nemzedék soraiban csökken azok száma, akik beszélnek, írnak, olvasnak magyarul.) A Kanadában élő 131.890 magyar 66 %-a beszélt magyarul. Csepelyi – Ausztrália – pesszimistább, becslése szerint a már külföldön született magyaroknak csak mintegy 10 %-a beszélt magyarul.

2. A különböző felmérések azt tanúsítják, hogy az első, de a második és a harmadik nemzedék tagjai között is nem kevesen vannak, akik magyar könyveket olvasnak, érdeklődéssel veszik az audio-vizuális dokumentumok (film, hanglez, videoteknika) közvetítette, magyar nyelvi és általános ismereteket.

3. A rendelkezésünkre álló felmérések adataiból következtethetünk ugyan az olvasók olvasmányigényeinek fő tendenciáira, de nincs kellő ismeretünk arról, hogy kielégíti-e az igényeket a hazai, illetve külhoni magyar nyelvű könyvek terjesztése; miképpen oldják meg, vagy képesek-e egyáltalán megoldani az olvasók igényeinek a kielégítését a közkönyvtárak, vagy az egyesületek könyvtárai. (Több százra tehető a magyar egyesületek, klubok száma, és közülük nem kevésnek van kisebb, vagy nagyobb kötetszámú, működő, vagy alig-alig igénybe vett magyar nyelvű könyvállománya.)

4. Nem tekinthető át kellően az sem, hogy elégséges, műfaji rétegződésükben és nyelvezetükben megfelelő és alkalmas könyvek állnak-e rendelkezésünkre ahhoz, hogy velük a második-harmadik nemzedéknek a magyar nyelvi kultúra, a magyarságismeret iránti érdeklődését felébresszük, és azt értékes tartalommal töltsük meg.

5. Hasznos lenne, ha tájékozódhatnánk arról is, segítik-e, vagy miképpen tudnák segíteni a külföldi magyar egyesületek könyvtárainak munkáját a hazai, illetve a külföldön élő, magyar könyvtárosok.

A Találkozó ülései, előadásai, a hozzászólások és a vita jó alkalmat adhatnak arra, hogy a nyitott kérdésekre választ keressünk, olyan egyedi, vagy közös programot, vagy programokat fogalmazhassunk meg, amelyek megvalósításán munkálkodva, egyre közelebb juthatunk a megoldáshoz.

JEGYZETEK

1. "The Canadian Family Tree. Canada's People." Corpus 1979.
2. Szépfalusi István: "Lássátok, halljátok meg egymást." 1980. München.
3. Csapó Margit: "A magyar nyelv használata Vancouverben és környékén." = Nyelvünk és Kultúránk. 1983. 52. sz.
4. Kabdebó Tamás: "Pars prototo? Mit olvasnak a nyugati magyarok?" = Könyvtári Figyelő. 1981. különszám.
5. Szabó Zoltán: "Újabb adatok a külföldi magyar fiatalok nyelv- és magyarságismeretéről." = Nyelvünk és Kultúránk. 1984. 56. sz.
6. Szabó Zoltán: "Megmaradnak magyarnak?" = Ifjúsági Szemle. 1985/1. sz.
7. Csepelyi Rudolf: "Szót kér az ifjúság." = Magyar Élet. Caulfield, Vic. Ausztrália. 1905. ápr., 18. sz.

MAGYAR GYŰJTEMÉNYEK FELMÉRÉSE AMERIKA TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAIBAN

KOVÁCS LÁSZLÓ

A századfordulót követő első évtizedekben az Egyesült Államok könyvtáraiban csak egynehány száz kötetnyi, magyar vonatkozású anyagról tudunk számot adni. 1904-től kezdve kisebb főiskolák kezdték meg először a magyar nyelv és irodalom tanítását, de meglehetősen alacsony színvonalon. Az említett tárgyakhoz lassan a történelem tanítását is hozzávették. Ebben az időben a könyvtárak magyar állománya szinte minden intézetnél meglehetősen gyenge volt.

A magyar gyűjtemények színvonala lényegesen változni kezdett, amikor az 1920-as és 1930-as években nagyobb és nevesebb egyetemek is felkarolták a magyar nyelv, irodalom és történelem tanítását. A Harvard és a Columbia Egyetem, majd a Western Reserve Egyetem iktattá be tanmenetébe a magyarságtudományi ismeretek rendszerebb tanítását.

A tudományos hungarológiai munka akadémiai szinten, fokozottabb mértékben csak az 1950-es években indult meg, amikor négy elismert intézet felkarolta az uraltáji kutatóközpontok működését. A négy központ Berkeley, Colorado, Columbia és Indiana egyetemeken talált otthonra.

A már említett egyetemeken kívül más nagy intézmények is támogatni kezdték a magyar vonatkozású témák tanítását. A magyar történelem leginkább egy általános bevezető s Kelet-Európával foglalkozó történelmi előadás részévé lett, a magyar irodalmat pedig az összehasonlító irodalom kurzusain belül, vázlatosan tárgyalták meg.

A tanmenet egyre több egyetemen megkövetelte azt is, hogy a könyvtár anyaga fokozottabban elégítse ki a tanári kar felkészülési és kutató, valamint a diákok tanulmányi szükségleteit is. Az 1950-es és 1960-as években a magyar tantárgyak fokozottabb mértékű tanítása egyre inkább kívánatossá tette azt is, hogy a könyvtárak vezetői az előadó tanárokkal együtt a könyvtár magyar gyűjteményének építését is fokozottabban támogassák. Bár a távlati célokat a magyar gyűjtemények építésére vonatkozóan nagyon kevés intézet könyvtára határozta meg írásban, az elmúlt évtizedekben mintegy harminc egyetem és más intézmény könyvtárában igen jelentős magyar gyűjtemény jött létre.

Az egyetemeken kívül több nagyváros nyilvános könyvtárában is egyre nagyobb igény támadt magyar nyelvű könyvek beszerzésére. Már az 1920-as éveket megelőzően, nagyobb magyarlakta központokban az olvasók igényeinek kielégítésére egész sor városi könyvtár egyre nagyobb, főként szépirodalommal foglalkozó állományt hozott létre. Ezek között különösen a New York Public Library, a Cleveland Public Library és a Chicago Public Library járt elől, de az egyetemi és városi könyvtárakon

kívül a magán-, állami és egyéb könyvtárak is jelentékeny magyar gyűjteményekre tettek szert. Ezek között a Library of Congress és a Chicagóban lévő, neves Newberry Library jelentős.

Ezen híradás célja az, hogy röviden és körvonalakban tájékoztassa a jelenlévőket az Egyesült Államokban megtalálható igen fontos magyar gyűjteményekről. Itt azonban intézetek könyvtáiról teszek említést, amelyek jelenleg jelentős magyar gyűjteménnyel rendelkeznek, s amelyek felméréséről részletesebb tájékoztatást csak most lehet közzétenni.

Az Egyesült Államokban található a magyarságtudománnyal foglalkozó, és azt támogató magyar vonatkozású könyvtári gyűjtemények iránt a rendszeresebb érdeklődés az elmúlt húsz évben fokozódott a szakemberek között. Bár ezeknek a kisebb-nagyobb gyűjteményeknek a kialakulása már hatvan-nyolcvan évvel ezelőtt elkezdődött, ezek általános áttekintésének nincs számottevő szakirodalma. Az 1970-ben újabb kiadást ért munkájában Kosáry Domokos az Egyesült Államokat érintve csak öt címre és bibliográfiára utal.¹ Örvendetes viszont átnézni az elmúlt két évtized termését, amely az Egyesült Államokban található, fontosabb magyar gyűjtemények sorával ismertet meg. Szakemberek és kutatók előtt ezek a közlések már ismertek az óceán mindkét partján.

Ezeknek a gyűjteményeknek a keletkezése, fejlődése és használata igen érdekes és sajátos. Az első időszakban, amely 1900-tól 1950-ig terjed, négy típusú könyvtárban indult el a magyarságtudomány iránt való érdeklődés. Nézzük meg ezeket csak általánosságban.

Az egyik típusú az általános gyűjtőkörű könyvtár, amelyekben az érdeklődés minden tárgyra és országra kiterjed, és így mindenféle társadalmi igény, vagy külső nyomás nélkül indult meg a magyar gyűjtemény létrehozása. Ide sorolhatnánk a Newberry Library első magyar vonatkozású könyveinek, valamint a New York Public Library fontosabb munkáinak a beszerzését.

A második csoportba azok a könyvtárak tartoznak, amelyekben egyetemi igény indította el a Kelet-Európával kapcsolatos rendszeresebb kutatást és tanítást; itt egy felsőoktatási irányzat tette szükségessé és lehetővé a könyvtár magyar vonatkozású anyagának fokozatos fejlesztését, ugyancsak más országok tanulmányozásával karöltve: Yale, Harvard, Chicago egyetemei tartoznak ezek közé. A két világháború közötti időben Amerikában ösztöndíjjal tanuló magyar diákok mondják ma el, hogy a nemzetközi jogban milyen kielégítőnek találták például a Yale Egyetem könyvtárát, vagy a Chicagói Egyetemnek az első világháborúval és a békétárgyalásokkal foglalkozó forrásanyag-gyűjteményét. Ezek ma is részei a fent említett két könyvtár állományának.

A Library of Congress Észak-Amerika legnagyobb és legfontosabb magyar gyűjteményét mondhatja magáénak, főként történelmi és szépirodalmi, nyelv- és irodalomtudományi, valamint a nemzetközi jog, a politikai gazdaságtan kézikönyvek és bibliográfiák alkotják a gyűjtemény legfontosabb részét.²

Végül a negyedik csoportba azok a könyvtárak sorolhatók, amelyek nagyobb városok magyar lakta területén keletkeztek, a helyi lakosság kérésére, vagy egyenesen a nyomására, leginkább egy, a magyar irodalom iránt érdeklődő személy ösztönzésére jöttek létre a magyar gyűjtemények.

Ilyen például a Cleveland Public Library fiókkönyvtárainak a keletkezése, a Carnegie West Branch és a Rice Branch.³⁻⁴ A két fiókkönyvtár az olvasók általános érdeklődésének a kielégítését szolgálta, míg a központi könyvtár magyar gyűjteménye a kutatók érdeklődését elégítette ki. Ma is a népszerű olvasmányok a két fiókkönyvtárban vannak, a tudományos munkák pedig a központi könyvtárban találhatóak. Fontos itt megjegyezni azt is, hogy ezeknek a szakszerű felméréséhez nem lehet ugyanazt a módszert alkalmazni. Csak egy tényezőt említsünk meg: míg a két fiókkönyvtár anyaga szinte teljesen magyar, addig a főkönyvtár készlete többnyelvű felkészültséget és több tárgyban való jártasságot követel.

Új lendületet kapott az oktatás, s egyszersmind a könyvtárfejlesztés terén is az 1950-es években országosan megszervezett négy jelentősebb tudományos központ:⁵ Berkeley, Colorado, Columbia és Indiana egyetemeinek magyar gyűjteményei az ezt követő években erősödtek meg. Meg kell jegyezni, hogy az állomány a Columbián már 1954 előtt is számottevő volt.

A Lilly Library (Rare Books and Special Collections) 1960-ban való megnyitásával egy új és nagyszerű korszak kezdődött a Bloomingtonban székelő Indiana University hungarika-fejlődésében. A Lilly alapításakor a magyar vonatkozású anyag a Lilly-család hagyatékához tartozó magánkönyvtárnak volt a része, és amikor a könyvállomány Bloomingtonba került, a magyar címek az állomány többi részével együtt átmentek az egyetemi könyvtárhálózat tulajdonába.⁶ Érdemes megjegyezni azt is, hogy a Magyarországgal kapcsolatos anyag egy általános európai gyűjteménynek volt a szerves része, s az alapító tulajdonos, Josiah Lilly régi kiadványok vásárlásakor az Ausztriával, Csehországgal és Lengyelországgal foglalkozó könyvekkel együtt a magyar kérdéseket tárgyaló munkákat is figyelemmel kísérte, és megvásárolta őket.⁷

A Lilly-könyvtárban lévő magyar értékekből 1981. novemberében egy kiállítást is alkalmam volt rendezni, Ránki György akadémikus és a bloomingtoni magyar tanácsk közreműködésével, egy magyar tárgyú konferencia megtartásával kapcsolatosan.

A Chicagóban száz esztendővel ezelőtt alapított Newberry Library (1885) magyar anyagának alapjait érdekes módon rakták le. A könyvtár jelenleg is meglévő épületét 1893-ban nyitották meg. Célkitűzéseik szerint a gyűjtemény fejlesztésében kezdettől fogva a humán tárgyakkal kapcsolatos irodalomra helyezték a hangsúlyt. A könyvtár az első évektől kezdve több, igen jelentős, és akkoriban nagyméretű gyűjteményt szerzett be, vagy ajándékozás vagy vásárlás eredményeként; ezek között volt egy fontos, és szempontunkból páratlan egyéni gyűjtemény megvétele.

Ugyanis 1901 júniusában a Newberry Library megvásárolta a korábban elhunyt Bonaparte Louis-Lucien herceg (1813–1891) egyedülálló filológiai gyűjteményét. A könyvkészletről Bonaparte sohasem állított össze katalógust: ezt pótolandó, Collins Victor 1894-ben közzétett egy viszonylag teljes, kétkötetes munkát *Attempt at a Catalog of the Library of the Late Prince Louis-Lucien-Bonaparte* (London, H. Sotherran Co., 1894, 372 l.) címen. Ennek a katalógusnak az egyik példányát volt szerencsém megszerezni.

A bevezető szerint Napóleon herceg teljessé kívánta tenni magángyűjteményét a filológia minden ágában, minden akkor ismert nyelvészeti munkát meg kívánt vásárolni. A herceg minden bizonnyal el is érte célját. A gyűjtemény 13.699 címből állt, megvételekor 18.914 kötetet és mellékletet tett ki.

A "Finno-Tataric or Uralo-Altaic Languages" csoportcím alatt 559 kiadvány címe van felsorolva. Ebből 151 cím az "Ugric-Magyaric" utalás alatt van lajstromozva, ebből hat címet az 1600-as években adtak ki, a legkorábbi dátum 1612. Az 1700-as években 21 könyv, a többi 124 az 1800-as évek terméke. Így került tehát az Egyesült Államokba 1901-ben egy igen számottevő, 151 címből álló, magyar nyelvészettel foglalkozó gyűjtemény, mely ma is a tudományos világ rendelkezésére áll. Meggyőződéssel lehet mondani azt, hogy a századfordulón az Egyesült Államokban ez volt a legjelentősebb magyar vonatkozású gyűjtemény, nemcsak a filológiában, hanem bármilyen magyar vonatkozású tárgyban. A Newberry Library kezdettől fogva elsősorban a kutatók számára gyűjtött, s a magyar részleg is ezt a célt szolgálta. Érdekes lenne tudni, hogy hány Chicagóban élő magyar tudott erről a fontos rész-gyűjteményről a megvételt követő évek után is.

Az elmúlt nyolcvannégy év alatt ez az anyag természetesen gyarapodott, s ma csak a magyar filológiával kapcsolatos címek száma megközelíti a 400-at, ezek jelentős része 1920 előtti. A munkák között található nyelvkönyv, összehasonlító nyelvtan, poliglott szótárak, nyelv- és irodalomtörténet, kifejezésgyűjtemény, nyelvjárással foglalkozó munkák, népköltészeti és balladagyűjtemény, valamint a Biblia több teljes kiadása is. Nyelvészek számára amerikai tudományos szempontból a gyűjtemény rendkívül jelentős.

A Newberry Library magyar vonatkozású gyűjteménye más szempontból is fontos. Történelem, útleírások, történeti fontosságú térképek teszik ki a mintegy 800 kötetnyi magyar anyagot.⁸

Lábjegyzetként említtem még meg, hogy Thuróczy János Augsburgban, 1490-ben kiadott "Chronica Hungariae" c. munkája a legrégebb magyar könyv, amit ebben a nagyon jelentős magánkönyvtárban megtalálhatunk.

Érdemes itt megjegyezni azt is, hogy a Newberry Library csak egyike volt a számos amerikai könyvtárnak, amely nagyobb gyűjteményt szerzett be a 19. század végén. A University of Chicago például 1891-ben egy egész berlini könyvüzletet vásárolt meg.⁹ Néhány évtizeden belül ez Amerika egyik legnagyobb s legjelentősebb könyvtára lett. Egy ilyenféle nagyobb könyvtár megvételének a lehetősége még napjainkban is megvan. Jómagam 1984 őszén egy 21.000 kötetből álló magánkönyvtárat vásároltam meg az egyetem számára.¹⁰

A Newberry Library-t itt azért említettem meg részletesebben, mert az ottani magyar gyűjteményről és annak elindulásáról csak a közelmúltban szereztem részletesebb ismereteket, amit, mint érdekes mozaikot, szerettem volna továbbadni.

A Chicago egyik külvárosában, Evanstonban lévő Northwestern University könyvtára ugyancsak tartalmaz egy eléggé számottevő magyar könyvgyűjteményt. 1984 őszén végzett utolsó vizsgálataim szerint a könyvtárban mintegy 3500 kötetre lehet becsülni a magyar állományt. Különös figyelmet érdemel a mintegy negyven ritka könyv, aminek a legrégebb darabját 1562-ben adták ki.

A Chicago Public Library magyar gyűjteménye elsősorban az általános érdeklődésű olvasóközönséget szolgálja. A főkönyvtár rendeltetése és könyvállománya igen nagy változáson ment át az elmúlt évtizedben, és a magyar könyvek beszerzésére egyre kisebb hangsúlyt fektetnek.

A University of Chicago állományát már más alkalommal tárgyaltam, így arra részletesebben most nem térek ki. Azt azonban fontos itt megemlíteni, hogy a Chicagóban és környékén levő négy nagy könyvtárban kb. 23.500 kötetnyi hungarikaanyag található, ezen felül az 1984-ben a University of Chicagóhoz kapcsolt John Crerar Library is tartalmaz jelentős, természettudományokkal foglalkozó magyar anyagot. Ennek felmérése a közeljövőben történik meg.

Ugyancsak átnézésre szorul a University of Michigan gyűjteménye is. A főkönyvtár régi könyvekkel foglalkozó (Rare Books and Manuscripts) részében dolgozó kollégáktól eddig csak hézagos ismertetést lehetett szerezni. Megjegyzendő azonban, hogy jelenleg nem minden régi könyv van katalogizálva, s csak a könyvtár személyzete számára elérhető helycímtár (shelflist) alapján lehet a könyvekhez hozzájutni. Így is csak a szerző és cím pontos megadása és egy napi várakozás után érhető el a kívánt könyv. A könyvtár ma is vásárol 16. és 17. században kiadott könyveket. A szakember minden bizonnyal több érdekes és régi könyvet talál egy különgyűjteményben "Elsevier Imprints" cím alatt nyilvántartva.

Az Egyesült Államok nyugati partvidékén, California államban ugyancsak több fontos magyar gyűjteményt találunk.

A Hoover Institution magyar gyűjteményét 1972-ben 12.000 kötetre becsülték.¹¹ A közelmúltban került kezembe egy eddig kiadatlan, 1981-es keltezésű kézirat, amelyik fontos forrásanyagról ad számot.¹² Ez a 96 dobozban elrendezett levéltári anyag különösen a két világháború közti időszakra és az 1945 utáni évekre vonatkozik, beleértve a hivatalos jelentéseket, a diplomáciai levelezést és a választásokkal kapcsolatos anyagot.

Egy, ez év júliusában szerzett értesülés szerint a Stanford University magyar anyaga nem sokat bővült az elmúlt évtizedben sem.¹³ Mivel az egyetemen nincs hungarológiai oktatás, a könyvállomány csak szerény költségvetési kerettel rendelkezik. Rendszeresen kapnak folyóiratokat és sorozatokat, de az elmúlt évben igen kevés monográfiát vásároltak.

Egy 1983-ban összeállított, s eddig kiadatlan összegzés szerint a University of California Berkeley könyvtárában 8.000, magyar vonatkozású cím, mintegy 10.000 kötet szolgálja az oktatás munkáját.¹⁴ Ennek 80 %-a magyar nyelvű, 11 %-a angol, a többi más hungarika-kiadvány. A gyűjteményben irodalom és irodalomtörténet, nyelv és nyelvtörténet, történelem és politikai gazdaságtan, de kisebb számarányban antropológia és szociológia is található. A könyvtár az elmúlt évtizedben több közgazdasági, Magyarországon kiadott művet is beszerezett. Az elmúlt harminc évben a természettudományok termékeit is fokozottabb mértékben vásárolták, vagy jutnak hozzá csere útján.

A University of California Los Angeles Intézeténél van egy nagyon szépen felépített hungarika-gyűjtemény, ami nézetem szerint 1984-ben a 10.000 kötetet is elérte. Ebből külön említést érdemel a 6.000 kötetnyi, a 19–20. század magyar irodalmával foglalkozó rész, s a 2.000 kötetet meghaladó történelmi osztály.

A negyven címet elérő régi könyvek közül egy ritka címet kell kiemelni, amivel eddig az Egyesült Államokban nem találkoztam: *Exemplar reconciliationis cum Hun-*

garis factore 23 Junii, anno 1606. nec-non conditiones pacis Turcae, Patakini, G. Renius, 1653-59. 2 kötet. Mint más intézetnél, itt is a magyar vonatkozású, régi könyvek több kisebb, elkülönített gyűjteményhez tartoznak.

Ugyancsak Los Angelesben van a University of Southern California intézet. Innen csak egy kisebb magyar gyűjteményről adhatok számot. Az összes magyar vonatkozású munkák száma talán 1.200 kötetre tehető. A néhány régebbi kiadású cím közül az egyik 1688-as kiadású.

A Huntington Library Los Angeles külvárosában, San Marinóban, egy gyönyörű park közepén áll, s Nyugat-Amerikában a régi könyveknek leggazdagabb tárháza. A Gutenberg Biblia, Shakespeare első kiadásai és az angol irodalom legfontosabb művei itt mind megtalálhatók. A könyvtár anyaga csak előzetes engedéllyel és a megfelelő iratok bemutatásával használható, kizárólag kutatási célra. A korlátozások és a rendelkezésre álló idő rövidsége ellenére is igen örömdetes volt Thuróczy 1488-as díszes kiadását külön engedéllyel kézbe vennem. Íme, ott, a világ másik felén, az emberiség legszebb kincsei között egy magyar gyöngyszemre bukkan – kiadása után mintegy ötszáz évvel – egy Tisza menti származású magyar vándor könyvkutató. Úgy a könyv, mint a könyvbúvár – időben és térben – nagy utat tett meg, hogy ott, az óceán-parti idill közepette, egy rövidke kis időre találkozozzanak.

Meglátásom szerint a Huntington gyűjteményének rendszerezett, címek szerinti felmérése végtelenül érdekes és értékes munka lenne.

A keleti partvidéken a hungarológiai oktatás és kutatás szempontjából a három fontos, legnagyobb és legteljesebb gyűjtemény a Library of Congress, a New York Public Library és a Columbia University intézeteinél található. A Yale és Harvard gyűjteményei is igen jelentősek és ismertek, de rajtuk kívül több igen értékes, kisebb gyűjtemény is található, amelyek kevésbé közismertek.

A Philadelphiában alapított University of Pennsylvania magánegyetem könyvtárában 1982 nyarán több kellemes napot töltöttem el. Évi jelentésekből és kollégákkal való beszélgetésekből ismertem meg a magyar anyag alapításának és fejlődésének történetét.

Az 1950-es években egy jól képezett, bécsi származású könyvtáros, Rudolph Hirsch lett a beszerzési osztály vezetője. Ez a széles érdeklődésű és több nyelvet beszélő szakember, átlátva a könyvtár fejlesztésének lehetőségeit, a dollár akkori vásárlóerejét kihasználva, a könyvpiacon azokban az években bőséggel kapható régi könyveket és kiadványokat vásárolgatta meg szépen, lassan, csendesesen. A Habsburg Birodalommal kapcsolatos munkákkal együtt több jelentős magyar-osztrák-török vonatkozású munkát is megvett.

A következő néhány kiadvány ezt a könyvtárápító törekvést szemlélteti: *New Zeytung. Die Schlacht des Turkischen Keyzers mit Ludovico etwan König zu Vngern geschehen am tag Johannis entheuptung 1526*. Germany, 1526.; Verantius Faustus, Csánád püspöke *Dictionarium quinque nobilissimorum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae & Vngaricae...* Venice, N. Moretti, 1595. A 16. századból tizenhárom, a 17.-ből hét, a 18.-ból tizenhárom, és 1800 és 1855 közötti időből tizenhét magyar vonatkozású címet találtam a régi könyvek osztályán.

Megítélésem szerint az intézet könyvtáraiban mintegy 1.200 címről adhatunk számot. Meg kell jegyezni azt is, hogy eddig ott nem adtak elő kizárólag magyar témával foglalkozó tárgyat, csak az általános, Kelet-Európával kapcsolatos bevezető előadássorozatok egy kis részét képezi a hungarológia.

Hasonló körülmények között folyik a magyar tárgyak tanítása a neves Cornell University-n is. Az előbbi intézethez hasonlóan, itt külön magyar tárgyak előadása eddig nem volt. Mégis, a könyvtár állománya az egyetem széles körű tudományos beállítottságáról tanúskodik.

Az egyetem könyvtáraiban mintegy 3.500 magyar tárgyú cím található. (A történelmi részben 1.800, a magyar nyelv és irodalom szakterületén 1.200. A többi anyagot kézikönyvek, bibliográfiák, útleírások, folyóiratok és a természettudomány területei teszik ki.)

Mint minden jelentősebb könyvtárban, itt is elsősorban a régi könyvek iránti érdeklődés kötötte le figyelmemet. A 16. századból öt, a 17.-ből tizenhárom, a 18.-ból tizenhatsz, a 19. századból 1852-ig huszonnégy címet találtam. Ezek közül a legrégebbi könyv 1566-ból származik: *Ausszug etlicher Zeitungen, was sich zum Anfang des jetzigen Türkenkriegs, an entlichen orten inn Vngern, verlossen und zugetragen hat*. Nürnberg, Valentin Geyseler, 1566. A legrégebbi angol nyelvű munka 1744-ből való: *The Queen of Hungary's declaration. In which is contained a plan for adjusting the claims of the powers at war, and settling the public tranquility of Europe*. London, M. Cooper, 1744.

Könyvtárkutató utam következő állomása a University of Rochester volt. Nagy várakozással néztem a könyvtár átnézése elé, ugyanis ott tanított hosszú éveken át a neves, Kelet-Európával foglalkozó történész, Arthur May professzor. A könyvtár átnézése bizonyos csalódást okozott, ugyanis csak mintegy 1.000 címre bukkantam, s ezek is túlnyomó többségükben az utolsó száz évben láttak napvilágot, és a történelemre szorítkoztak. Érdekes módon az 1850 előtti időszakból csak kilenc címet fedeztem fel. Az 1848–49-es szabadságharctól a kiegyezésig terjedő időszakból mintegy ötven címet találtam. Ez bizonyos fokig természetes is, hiszen May ezzel a korrall foglalkozott részletesebben.

A történelmi anyagon kívül azonban a könyvtár igen csekély gyűjteménnyel rendelkezik. A legrégebbi mű egy Párizsban, 1676-ban kiadott, francia nyelvű könyv, amelyik többek között a török pasák erdélyi és magyarországi hadjáratait is taglalja.

A State University of New York at Buffalo könyvtárának a katalógusa mintegy 1.200 magyar címről ad tájékoztatást. Ezek túlnyomó többsége az irodalomhoz és a történelemhez tartozik, de szép számmal vannak a természettudomány köréből is. 1850 előtti kiadást csupán tizenegyet találtam. A könyvtár általában sekélyes magyar gyűjteménye eléggé meglepő, hiszen Buffalo és környékén lassan már száz éve igen jelentős számú magyar él. Eddig az egyetemen komolyabb hungarika-oktatás azonban nem folyt.

Bevezetőmben említettem: ebben az előadásban az a törekvésem, hogy az eddig alaposabban át nem nézett, magyar vonatkozású könyvtári anyagról adjak vázlatos tájékoztatást. Befejezésként hadd említsek még egynéhány általános, de nézetem szerint lényeges kérdést.

Az elmondottak alapján, úgy hiszem, eléggé nyilvánvaló, hogy nekem, mint könyvtárkutatónak, az érdeklődésem nem a könyvek mennyiségén, hanem azok tudományos jelentőségén alapszik. A teljes magyar könyvállományból számomra a kisebb, de a kutatás és a nemzeti kultúra szempontjából véleményem szerint végtelenül értékes régi könyvek gyűjteményei adják meg a fölmérés lényegét. Számomra ez alapvető és rendkívül fontos támpont, és a fölmérés módját nagymértékben befolyásolja.

A személyes tapasztalatok tárházából megemlítek egy-néhány gyakorlati kérdést. Egy könyvtár készletének átnézésénél röviden nyilvánvalóvá válik a tárgyi felosztás milyensége. A legtöbb könyvtárban a történelmi és irodalmi állomány a legerősebb. A nyelv, egyháztörténelem, politikai gazdaságtan, jog, útleírások és helytörténet, föld- és néprajz, kereskedelem, képzőművészetek, genealógia és heraldika, kézikönyvek és bibliográfiák kevésbé találhatók, s csak egyik vagy másik könyvtárban, kisebb-nagyobb arányban érhető el. Egy alaposabb átvizsgálás után a hangsúly az 1850 előtt kiadott munkákra esik, függetlenül attól, hogy milyen nyelven írták, és hol, milyen terjedelemben adták ki őket. Ez az a terület, melyre véleményem szerint a legnagyobb gondal kell vigyáznunk. Erre több fontos körülmény tanított meg.

Az 1850-es év a magyar történelmi fejlődés szempontjából kedvezőnek mutatkozott. Ugyanakkor több könyvtár meglátogatása után nyilvánvaló lett, hogy az 1848–49-es események és a Kossuth Lajos amerikai útja után nyomtatott kiadványokat követően a könyvkészlet egyre gazdagabbá válik, sok a duplikátum, s azok cím szerinti, kézzel való lejegyzése óriási munkát jelentene. Az 1850-es év tehát több szempontból is kedvezőnek látszik.

A könyvtárak felmérésével együtt lehetőség kínálkozik értékes munkák prezervációjára is. Tapasztalatom szerint nagyon kevés intézetnek volt alkalma magyar szakkönyvtárost hosszabb ideig alkalmazni. Ha volt is erre lehetőség, a könyvtáros tudományos érdeklődése és könyvtáron belüli befolyása nem volt olyan, hogy lényegesen serkentette volna a magyar anyag rendszeresebb felépítését és megtartását. Általában a könyvtár magyar részlegének lassú gyarapodása egy nem magyar származású, általában Kelet-Európával foglalkozó kolléga felelősségének kis hányadát képezte. Egy vándor könyvkutatót, aki levél útján előre bejelenti érkezését és célját a könyvtár vezetőjének, vagy egy ismert kollégának, általában szívesen látnak. Egy jól megfogalmazott levél lényegesen hozzájárul a kutatóút sikeréhez és kimeneteléhez.

Ki kell emelni ugyanis azt, hogy a könyvtár katalógusának átnézése sok esetben nem elég ahhoz, hogy a teljes anyagot felmérjük, illetve lássuk. Az elmúlt tizenöt év alatt negyven fontosabb könyvtárat látogattam meg, erről több alkalommal is beszámoltam.¹⁵

Lényeges megjegyezni két dolgot:

1. A könyvtár központi katalógusa nem minden intézetnél tartalmazza az egyetemen elérhető teljes könyvállományt. Ennek több belső adminisztrációs és anyagi oka van, amire itt most nem térek ki. De például a Cornell University és a University of Chicago különben példásan fenntartott központi katalógusa sem tartalmazza minden szakterületre vonatkozóan az állományt. A teljes anyag átnézéséhez még két dolgot meg kell vizsgálni. Az egyik a könyvtár raktári katalógusának (shelflist) átnézése, a másik pedig a kari szakkönyvtárak (jogi, orvosi, közgazdasági, stb.) katalógu-

sainak és raktári nyilvántartásainak tüzetes megvizsgálása. Maga a "shelflist" sok helyen kizárólag a könyvtár személyzetének áll rendelkezésére, s azt használni csak hozzájárulással lehet.

A következő lépés a könyvek megkeresése és tüzetesebb megvizsgálása. Ilyenkor bukkan az ember arra, milyen fizikai körülmények között is vannak ezek az 1850 előtt kiadott könyvek elhelyezve. 1983. júliusában egy könyvtár legfelső, vagy tizedik emeletén találtam egy sor 1700 utáni régi magyar könyvet, ugyanis a régi könyvek osztálya csak az 1700 előtt kiadott munkákkal foglalkozott, és csak azokat tárolta. Az említett napon a hőmérséklet azon az emeleten csaknem 100 fok volt Fahrenheit szerint (kb. 36–38 °C), s csak a kora reggeli órákban lehetett dolgozni. A magyar könyveket évtizedek óta ilyen mostoha körülmények között raktározták. Ezen természetesen változtatni kellett. A könyvtár igazgatójával való megbeszélés után az általam ajánlott könyveket légkondicionált környezetben helyezték el véglegesen. A könyvtárak vezetői kivétel nélkül elfogadták javaslataimat, és örömmel vették egy szakember véleményét könyvkészletük értékeinek megőrzésével kapcsolatban. Volt olyan főkönyvtáros is, aki, amikor beszélgetésünk kapcsán megtudta, hogy utam hova visz, előre felhívta a másik könyvtár általa személyesen ismert vezetőjét, hogy érkezéséről értesítse. Ilyen összeköttetések lényegesen előbbre viszik a könyvtárkutatást és a magyar anyag helyszínen történő felmérését és megmentését.

Volt olyan éber könyvtárigazgató is, aki velem becsülte fel a fontosabb, 1850 előtt kiadott, magyar vonatkozású anyag értékét, hogy azt megfelelő módon biztosítsa, a többi értékes munkákhoz hasonlóan.

2. A helyi szakemberekkel való közreműködés második fontos előnyét az adja, hogy nem minden fontos könyv van rendszerezve és katalogizálva egy könyvtárban. Az egyik könyvtár vezetője például elvitt egy raktárhelyiségbe is, ahol az évekkel korábban, ömlesztve megvásárolt anyagot tárolták. A megvett könyveknek bizonyos része már rendszerezett és hozzáférhető volt az olvasóközönség számára, de a magyar könyvek még ott vártak, mert nem volt megfelelő személyzet a feldolgozásra. Jelenleg három olyan neves könyvtárról tudok, ahol a magyar munkákat hasonló körülmények között tárolják, s az olvasó vagy kutató számára elérhetetlenek.

Éppen ezért elsőrendű feladatnak látom a magyar vonatkozású értékek felmérését, mert egy ehhez hasonló beszámoló nemcsak a szakembereket és a hungarológiaiával foglalkozó magyar és amerikai kollégákat és kutatókat tájékoztatja, de könyvmentő szolgálatot is végez, és elősegíti a legértékesebb munkák elérhetőségét és prezervációját is hosszú lejáratú következményekkel a tudományos világ számára.

Az ilyen mértékű és értékű munka csak a közelmúltban kezdődött, s serkentőleg hat, hogy mind több szakértő kapcsolódik be ebbe a fontos munkába, kiválasztva egy-egy olyan kutatási területet, amelyik számára a legmegfelelőbb az adott körülmények között.

Az Egyesült Államokban található magyar vonatkozású könyvgyűjtemények felmérése nagy és szép feladat, amit örömmel vállalunk és végzünk a jövőben is.

IRODALOM

1. Kosáry Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. 1970. I. 68–69. p.
2. Horecky Paul L. és Kraus H. David: *East Central and South-East Europe: Handbook of Library and Archival Resources in North America*. ABC Clio, Santa Barbara, 1974. 247–256. p.
3. "Hogy született meg a magyar osztály a West Side-i Carnegie könyvtárban?" *A clevelandi magyarok története*. Cleveland, Lebovitz, 1917.
4. Kovács László L.: *A Survey of the Hungarian and Polish Collections at the Cleveland Public Library Cleveland*, 1973. 65. p.
Ugyancsak: Horecky. 53–70. p.
5. Vardy S. Béla: "Hungarian Studies at American and Canadian Universities." *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. 1975. 2. 95. p.
6. Kovács László L.: "The Hungarian Collection in the Lilly Library of Indiana University." *Part I–II., Ural–Altische Jahrbücher*. 1978. 81–86., 1979. 147–149. p.
7. Kovács László L.: "Rare Books about the Habsburg Empire in the Collections of the Lilly Library of Indiana University." *Bloomington*. 1979. 17. p.
8. Horecky. 303–304. p.
9. Holley Edward G.: *North American Efforts at Worldwide Acquisitions since 1945*. 1984. 15. p.
10. *College and Research Libraries News*. 1985. July/August, 46. 359–360. p.
11. Horecky. 182–185. p.
12. *Archives and Manuscript Materials Relating to Hungary*. Hoover Institution Archives, 1981. 8. p.
13. Horecky. 406. p.
14. *Hungarica in the University of California at Berkeley General Library*. 1983. 13. p.
15. Kovács László L.: *Fontosabb magyar gyűjtemények Észak-Amerika könyvtáraiban az oktatás szolgálatában*. Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest, Tankönyvkiadó, 1983. 158–164. p.

1981 óta a következő könyv- és levéltárakat látogattam meg: Balch Institute, Philadelphia; Library of Congress; Cornell University; University of California at Los Angeles; Dallas Public Library; Huntington Library, San Marino; Los Angeles Public Library; Miami University, Oxford, Ohio; University of Minnesota; Northwestern University; Ohio Historical Society; Ohio State University; University of Pennsylvania; Philadelphia Public Library; University of Southern California; Southern Methodist University, Dallas; Trinity University, San Antonio.

AZ ORSZÁGOS KÖZPONTI KATALÓGUS COM VÁLTOZATA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

BASA MOLNÁR ENIKÓ

A Library of Congress 1983-ban elkezdte központi katalógusának (National Union Catalog) mikroformátumon való publikálását, a régi könyvformában nyomtatott katalógus helyett. Ez az új forma új módszert is jelent, mivel a számítógép információhordozójáról egyenesen microfiche készül (COM). Az addig manuálisan szerkesztett könyvformájú katalógus helyett ennek a gyorsabb és olcsóbb módszernek az alkalmazása több változást jelent mind a szerkesztők, mind a használók számára, noha a cél változatlan marad. A Library of Congress és a mintegy 1.100 kanadai és egyesült államokbeli könyvtár anyaga ezután még könnyebben hozzáférhető az előfizetők részére. A számítógépes forma a visszakeresést is az eddigiekhez képest többszempontvá teszi. A régi, nyomtatott könyvkatalógusban csak szerző vagy cím alatt lehetett megtalálni egy könyvet, azaz a keresőnek elég pontos adatokkal kellett rendelkeznie ahhoz, hogy a katalógust használni tudja. A keresést többféleképpen lehet megközelíteni. Először: tulajdonképpen öt "kötet" jelenik meg: a *jegyzék*, amely a teljes leírást tartalmazza, és négy *index*, amelyekben név, cím, tárgyszó, vagy a sorozat címe szerint lehet keresni. Az indexekben is szerepelnek a dokumentumok adatai, de csak a legfontosabbak: szerző, cím, kiadási adatok, terjedelem és természetesen a sorszám, ami a jegyzékben feltüntetett anyagra utal. A jegyzékben a művek sorszám szerint vannak felsorolva, úgyhogy mindig hozzá lehet adni újabb anyagot anélkül, hogy a kiadványt át kellene szerkeszteni. A számok egy-egy évben folyamatosak, 000001-gyel kezdődnek, a két előzetes szám (85-000001) jelzi az évet. Így a szám sohasem ismétlődik, mégsem haladja meg a hat plusz két tagot, és elvben sohasem lesz szükség a rendszer megváltoztatására. Az indexeket havonta összesítik, a térképek és más dokumentumok esetében negyedévenként, így a kutatónak vagy a könyvtárosnak nem kell több kötetet átnézni ahhoz, hogy a keresett címet megtalálja, illetve, hogy a témakört áttekinthesse, annak ellenére, hogy minden jegyzék egyedi. A könyveken kívül az audiovizuális és térképészeti anyagoknak külön kiadványuk van, de ezeknél, mint említettem, indexet csak negyedévenként adnak ki.

A National Union Catalog (NUC) anyagát az Anglo-American Cataloging Rules 2. kiadása szerint táplálták be a rendszerbe, természetesen a teljes MARC-formában. Így a rekord kezelhetősége jóval meghaladja az egyes publikációk keretét. Az NUC-adatbank online elérhető a Library of Congress munkahelyein és az olvasótermekben is.

Arra szintén megvan a lehetőség, hogy egyéni kívánságok szerint kérjük ki az anyagot: ki lehet kérni például az összes magyar nyelvű, vagy az összes Magyarországra vonatkozó könyvet. Le lehet szűkíteni ezt a kiadási hely vagy év szerint, stb.

Az ilyen speciális keresés nemcsak az ismert dokumentumleírást kutatja, hanem az egyéb kódokat is az ún. állandó hosszúságú mezőkben (fixed fields), amelyekben még több információ van. Például, hogy melyik országban jelent meg a könyv, milyen nyelven, utánnyomás-e, ifjúsági irodalom-e, stb.

A könyvek lelőhelyét továbbra is a Register of Additional Locations (RAL) című kiadvány tartalmazza, úgyhogy a kutató könnyen megtalálhatja azt az intézetet, amely számára a legalkalmasabb, és onnan kérheti a dokumentumot. A RAL a múltban megjelent katalógusokra is vonatkozik, így benne még a nyomtatott katalógusokban felsorolt könyvek is megtalálhatók, ha más könyvtárak szerzik be újabban. Így most is "élő" dokumentum a 840 kötetes *National Union Catalog Pre-1956 Imprints* (685 eredeti kötet és 155 kötet kiegészítés), valamint a 433 kötetes *NUC Books* az 1955 után kiadott könyvek jegyzéke, ötéves kumulációkban. 1984-ben a régiekhez több, mint 476.630 új lelőhely adódott, míg 4.239.084 helyi megjelölés gazdagította az 1955 után kiadott könyvek 33 millió címét. A zenei és audiovizuális dokumentumok adatai nem is szerepelnek ezekben a számokban, mivel ezek külön kiadványok voltak, és mert ezeket most is külön kezelik.

Az új adatbank nemcsak a nyomtatott könyvek címeit és adatait tartalmazza, de a mikrofilm alapnegatív- és használati példányait készítőket, illetve a lelőhelyeket is. A bejelentések megadják a pontos bibliográfiai adatokat, de ezenkívül még azt is, hogy milyen formában van meg a mikrodokumentum (a tekercsfilm és a mikrofilm-lap a legáltalánosabb), milyen méretekben, vagyis minden technikai információt is feltüntetnek. A visszakeresés nemcsak a sorozat gyűjtőnévén, de egyéni cím, szerző, társszerző és tárgyszó szerint történhet. Az új rendszer főképpen az alapnegatív példányok esetében jelent nagy változást, mivel az eredeti National Register of Microform Masters valójában csak egy szerzői-, illetve címlista volt, ahol az egyes tételek annyira le voltak rövidítve, hogy éppen csak rá lehetett ismerni a keresett műre. Feltűntették ugyan a film lelőhelyét, de az intézmény pontos nevét már csak az index alapján lehetett megtudni. Most minden bejelentett mű át van írva az AACR2 katalógizálási gyakorlat szerint, és a teljes MARC-formában általában a régi, vagy nehezen hozzáférhető kiadványokat képviseli, ezek a címek nagyon hasznosak a kutató, illetve a könyvtáros számára, sok korai nyomtatvány és speciális dokumentum kerül így be a katalógusba. A mikrofilm alapnegatívok, továbbá nemcsak a kanadai és egyesült államokbeli könyvtárak állományát tükrözik, hanem a világ különböző részein működő mikrofilm-vállalatok anyagát is. Így például az Inter Documentation Co. svájci, illetve angol és holland vállalatok anyagát is megkapjuk, de a tudományos könyvtárakét is, ha ezeknek van lehetőségük alapnegatívról másolatot készíteni és ezt eladni, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel hozzáférhetővé tenni más intézmények számára is. Ha például az Országos Széchényi Könyvtár a saját mikrofilmezett anyagáról hajlandó lenne másolatokat eladni, akkor ez az anyag is bekerülhet a katalógusainkba. Úgy tudom, hogy felvidéki magyar anyagokat most filmeznek; ennek az anyagnak a jegyzékét például el lehetne küldeni a katalógus számára.

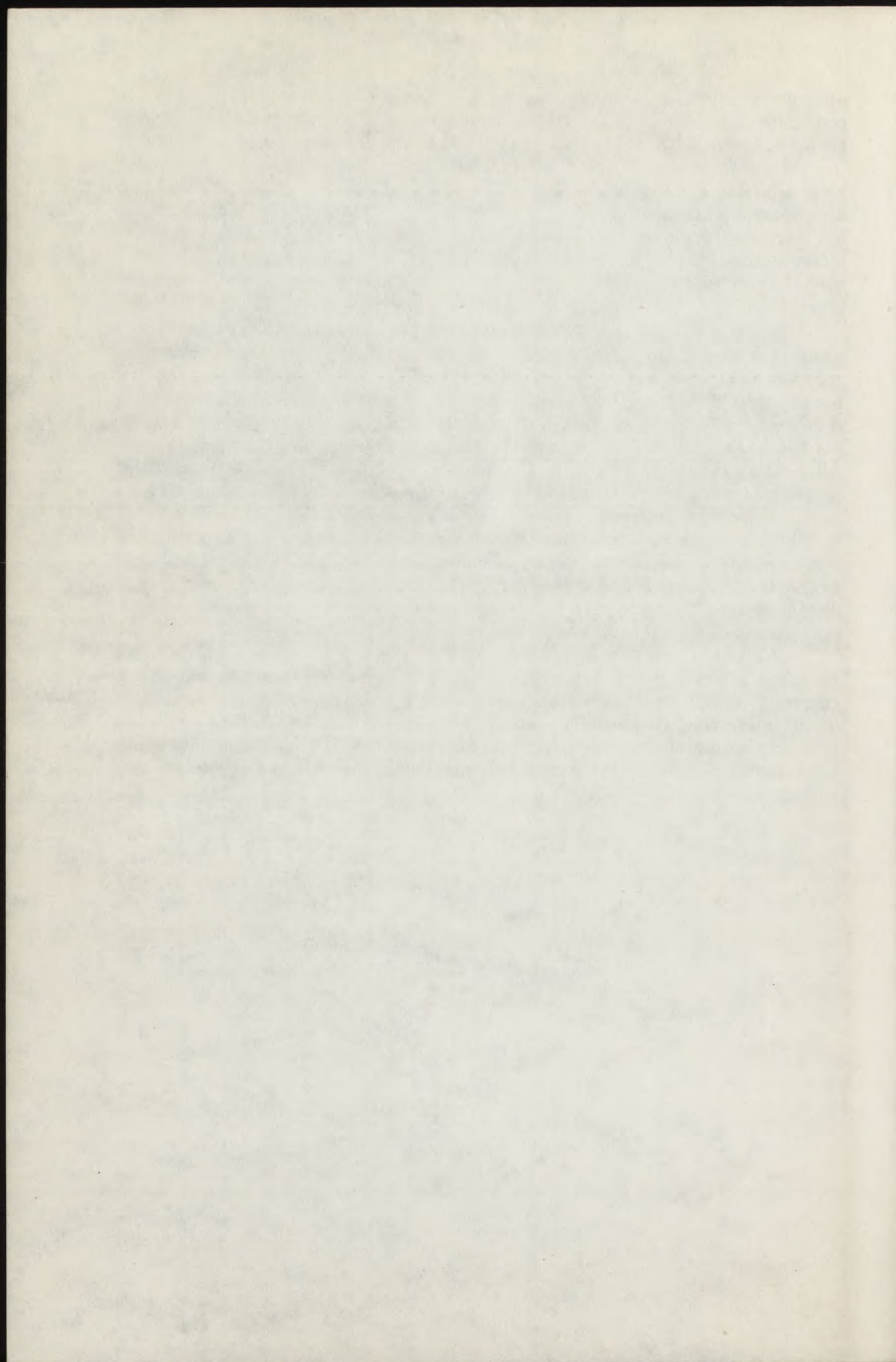
A mikrofilm gyakran olyan anyagot tesz elérhetővé, amelyhez különben nehéz lenne hozzáférni, vagy az eredeti törékeny állapota miatt le kell szűkíteni a használatot. Sokszor a távolságok, az utaztatási korlátozások is nehézséggé merülnek fel. Több olyan gyűjtemény adatait tápláljuk be, mint például a "Landmarks of science"-

sorozat régi természettudományi művekről, a "Dutch books before 1600", vagy éppen "Early Spanish drama". A dokumentumok maguk gyakran régi kiadványok, első kiadások, illetve a "ritka" kiadások csoportjába sorolhatók, vagy éppen kéziratok.

Az elmúlt két és fél évben még aránylag kevés hungarika-anyagot jelentettek külső könyvtárak, de így is a Hungary, Hungarian, Magyar kulcsszavak alatt a külső könyvtárak jelentéseiből kb. kétezer cím található az adatbankban. És ez azért fontos, mert ezek eddig igen nehezen voltak elérhetők. A *National Union Catalog* természetesen az összes Library of Congress anyagot is tartalmazza; ott sokkal több a magyar és magyar vonatkozású anyag, ezekhez azonban eddig is könnyen hozzá lehetett férni.

Jelenleg se újságok, se folyóiratok nincsenek betáplálva az NUC-adatbankba, de továbbra is kapjuk és gyűjtjük a bejelentéseket, mert mihelyt elhatározzák, hogy hogyan lesz ez az anyag feldolgozva (pl., hogy az OCLC-adatbankba tápláljuk-e be, vagy másképpen oldjuk meg a duplikációk elkerülését), ez az állományrész is sorra kerül. A *Newspapers in Microform* utolsó, nyomtatott formában megjelent kiadása az 1948 óta beküldött jelentések listája volt. Három kötetben jelent meg, kettő az Egyesült Államokban kiadott újságok leírását tartalmazta, egy a külföldiekét, összesen 65.345 periodikum adatait: cím, kiadási hely, kiadás ideje, változások a címekben, illetve a kiadási helyekben, és természetesen a mikroformátumok lelőhelyét, megjelölve azt is, melyik intézetnek mely számok vannak meg. Ezek az adatok úgy az alapnegatívokra, mint a használati mikrofilmre vonatkoznak. Az újságok az olyan általánosan megtalálható lapokból, mint a *New York Times*, az olyan lapokig terjednek, mint az illegális újságok, vagy a teljesen ideiglenes kiadások, mint például a második világháború alatt az amerikai hadihajókon kiadottak.

A *National Union Catalog* sok segítséget nyújthat a konferencia témaköréhez, a hungarika külföldi anyaga számontartásához. Nagyon hasznos lenne, ha a konferencián részt vevők utánanéznének, mennyire veszik figyelembe a *National Union Catalog*-ot intézeteinkben, és – főképpen az amerikai könyvtárak esetében – be van-e jelente a magyar anyag ebbe a központi adatbankba. A NUC-nak mint információs adatbanknak a lehetőségei páratlanok, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A) SZEKCIÓ

**A külföldi hungarika-gyűjtemények
számbavétele,
a hungarikumok gyűjtése és feltárása**

KÉZIKÖNYVEK AZ ANYANYELVI KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

KABDEBÓ TAMÁS

Pesti diák és magyar nyelvésznövendék koromban többé-kevésbé meg tudtam különböztetni a kézikönyveket a segédkönyvektől; ma, kissé távolabbról nézve az otthoni frontot, úgy látom – talán nem helyesen –, hogy jelentéstanilag a két kifejezés már annyira fedi egymást, hogy a megkülönböztetés egyre nehezebb, bizonytalanabb. Most munkadefinícióképpen, ebben az előadásban kézikönyvön *work of reference*-et értek (hisz ez időszaki kiadvány is lehet), azaz, magyarosan: *referenz anyagot*. A könyvtári gyakorlatban ez az anyag a polcokról szabadon leemelhető, de aligha kölcsönözhető. A kézikönyveknek egy csoportja, ártól és nagyságtól függően, lehetőleg az anyanyelvi közönség birtokába jut. Ezeket a létező, vagy lehetséges összeállításokat *népszerű kézikönyveknek* nevezem.

Ez a liliputi előadás nem arról szól, hogy milyen kézikönyvek állnak a magyar kultúra szolgálatában – bár néhányról említést teszek –, hanem arról, hogy milyenek nincsenek. Vagy, ha vannak, akkor úgy lappanganak, hogy a hungarika-ügyekben hozzám hasonló, viszonylagos tájékozottságú ember nem tud róluk. Azzal a jelenséggel is számolni kell, hogy egyes kézi-, segédkönyvek léteznek ugyan, de áruk, ritkaságuk, forgalmon kívülségük miatt aligha tekinthetők közhasználatban lévőeknek.

Mindeme bizonytalanságok és saját tájékozatlanságom tudatában kérem, engedjék meg, hogy előadásom során ne a szokásos többes szám első személyt, hanem az egyes szám első személyt használjam, vagy időnként az általános alany kitételeit és vonzatait.

Az egymástól némileg eltérő itthoni, illetve nyugati statisztikák középarányosából készített statisztikám szerint a magyar nyelvet 15 millió ember beszéli a világon. Az itthon élő tizenegy millió számára helyel-közzel elérhető az itthon készített kézikönyvek egy része, az országban és azon belül is elsősorban Budapest nagykönyvtáraiban. A Nyugaton élő első- vagy másodgenerációs, magyar ajkú egyén a félteke négy égtájára szóródott szét. E szigetmagyarság számára az otthoni kézikönyvek nagy része akkor elérhető, ha történetesen nagyobb könyvtárak közelében, Londonban, New Yorkban, Washingtonban, Torontóban, és így továbbélnék. Általában a kézikönyveket nem szabad kölcsönözni. Majdnem kizárólag a személyes találkozásról lehet csak szó. A nyugati magyar hozzájuthat a nagy nyugati könyvtárak nyomtatott katalógusaihoz, és, főleg ezeknek a közvetítésével, a könyvtárak magyar anyagához. Ami a közhasználatú kézikönyveket illeti, az otthoni anyagot kint ugyanúgy megvásárolhatja, mint a kint kiadott dokumentumot. Az otthoni anyag tájékoztatást nyújt az otthoni viszonyokról, s egy kis része, itt-ott, a nyugati magyar viszonyokról is. Lelőhelyekről, könyvészetről csak kutatási anyag formájában szerezhet tudomást. A szocialista

országokban élő két és félmillió anyanyelvrokon könyvtári ügyeiről, kézikönyveiről jóformán semmit nem tud az ember. Könyveiket, folyóirataikat időnként láthatni itthon és Nyugaton. De az egy *Hungarológiai Értesítő*t kivéve, egyetlenegy magyar ajkú felvidéki, vajdasági, kárpátaljai, vagy erdélyi kézikönyvre nem leltem. Nyilván az én hibámból. Azaz mégis: a nagy erdélyi nyelvész, Szabó T. szótárának egyetlen cikkelyét manchesteri magánkönyvtáramban őrzöm. A fiától kaptam, annak idején, amikor közösen szerkesztettünk egy kis erdélyi balladáskötetet angol nyelven. •

Az anyanyelvi kultúra szolgálatában természetesen a szótáraknak van a legnagyobb szerepük. E tekintetben nemzetközi viszonylatban is jól áll a magyar anyanyelvű közösség. Az itthoniak legfontosabb kézikönyvei az ÉRTELMEZŐ- és JELENTÉSTANI szótárak, illetve a szinoníma szótárak mellett a kint élők haszonnal forgathatják a különböző magas szintű, kétnyelvű szótárakat. Mindkét fél okulhat a NYELVMŰVELŐ SZÓTÁR friss két kötetéből. Egyetlen apróságra szeretném talán felhívni a figyelmet. Egy itthoni nyelvészcsoporthoz, Sine ira et studio kiadhatná időszakonként az Új szavak, szóhasználatok és kifejezések jegyzékét. Mondjuk, ötvenként, mint a helyesírási szabályzatot szokás. Ez az újdonságati könyv magába foglalhatná az újkeletű csoportnyelvi kifejezéseket, az otthoniakat is, de a világszeret élő magyar csoportokét is. Lehet persze, hogy ez a nyelvőrségi tevékenységgel szembeni álláspontnak tűnik, de mégis jó lenne.

Második pontként egy szorosabban vett könyvtári szakterületet érintenék: a katalógusok, jegyzékek világát. Az itthoni Magyar Nemzeti Bibliográfia jól regisztrálja az itthon kiadott anyagot. A Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok jegyzéke viszont csupán az akár keleten, akár nyugaton megjelent hungarikáknak csak egy részét regisztrálja, azokat, amelyeket beszereztek és otthon katalogizáltak. De mi lenne, ha mondjuk, Bibliográfiai hírek formájában a Nemzeti Könyvtár híradás céljából közölné azoknak a munkáknak a jegyzékét, amelyekről tudomást szerzett, de példányt nem? Ha ezt senki sehol nem csinálja, az információ, és talán az anyag is örökre elvesz, alámerül.

A Kultúra időnkénti tájékoztatóiból megtudja az ember, milyen otthoni folyóiratokra lehet előfizetni. Nincs azonban jegyzéke annak, hol és hogyan lehet előfizetni a Szivárványra, sem itthon, sem külföldön – ha ugyan ez nyugati számára előfizetéssel egyáltalán elérhető, – vagy, hogyan lehet előfizetni a Korunkra, ha ugyan ez külföldi befizetőnek rendszeresen kézbesítetik. Egykor a Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertóriumra igen jó tájékoztatást adott, de ma már ez retrospektív bibliográfia lett.

Valamilyen szempontból minden hungarika-katalógus egyben az anyanyelvi könyvészet kézikönyve is. Minél átfogóbb, illetve alaposabb a kutatás, annál jobb. Remek példa Csapodiek kiadásáról kiadásra teljesedő Corvina-felmérése; a legteljesebb kiadás segítségével a pesti, bécsi, velencei Corvinákat azonosíthatjuk, sőt, ezek az azonosítások alkalomadtán alapkövei lehetnek a még részletesebb leírásoknak, kiindulópontjai az esetleges fölfedezéseknek. De hogy állunk például a kéziratokkal? Az íreknek van egy húsz-egynéhány kötetes nyomtatott kéziratkatalógusuk, mely számba veszi az összes írországi, valamint a nagy ír diaszpórábeli, jelentősebb lelőhelyeket, és az együttes kéziranyagot egyetlen hatalmas, több kötetes kézikönyvben listázza: elképzelhető, vagy elképzelhetetlen egy, az egész világra kiterjedő, magyar kéziratkatalógus?

A magyarországi könyvtárakban őrzött ősnymtatványoknak bizonyára van egy cédlákon, vagy esetleg már számítógépen őrzött összesítése. Jó lenne ezt az anyagot mikrofilmre vagy microfiche-re tenni, – nem baj, ha itt-ott a leírások még nem tökéletesek, – és forgalmazni. Ez részben további ösztönzést adna azoknak a munkálatoknak, melyekről itt, úttörő belföldi és külföldi kollégák számot készülnek adni, de továbbá, ez a forgalmazott alapkatalógus megnyitná az utat a majdani magyar WING megfelelőjének az elkészítésére. Hihetőleg e konferencia referensei éppen-séggel ilyen, majdani kézikönyvek építőkockáit rakják le most.

Öröndetes, hogy az európai jelentések mellett, a Library of Congress anyagának van már egy kigyűjtése *Bakó Elemér* szerkesztésében, sőt a washingtoni magyar anyag további új munkálatok tárgya. Dícséretesek azok a részletmunkák, melyek annak idején a British Museum katalógusa alapján, vagy annak segítségével készültek, a magyar történelmi bibliográfia, a *Czigány-házaspár* katalógusai. Talán az én kis *Hungary*-bibliográfiám sem haszontalan, bár ez nem elsősorban az anyanyelvi olvasó számára készült. Sajnálatos azonban, hogy egy-egy olyan igazán nagy lélegzetű munkának, mint a British Museum magyar könyveinek listája, az angol gazdasági pangás szárnyát szegte. Az angol nemzeti könyvtár régi magyar könyvanyagát 1850-nel bezárólag, az osztály egy nyugdíjazott tiszviselője, *Geoffrey Arnold* újrakatalogizálja. Eből a már összeállított cédlakatalógusból az évtized vége előtt megjelenik a várt kézikönyv: Régi magyar könyvek a Brit Nemzeti Könyvtárban. Ha van könyvtári igazságszolgáltatás, akkor Arnold katalógusa életre serkentheti a Bibliothèque nationale, a New York Public Library, de akár a moszkvai Állami Lenin Könyvtár régebbi magyar anyagának rendszeres lajstromát is. Ha maximalista lennék, azt mondanám, hogy minden nagy külföldi könyvtár teljes anyagához lehetne magyar szerzők és címek indexet készíteni.

Anyanyelvén, ha elszigetelve, ha bénán, és többnyire messze elmaradva a tökéletességtől, örömeiben, vagy bánatában, kénytelen vagy kelletlen, úton-útfélen *fordít* az ember. Hol találjuk jelét a már megjelent, főként a meglévő, kéziratok fordítások hatalmas magyar tömegének? Néhány részletmunkától eltekintve, – mint *Czigányné* kis angol bibliográfiája, vagy a kora negyvenes években megjelent, angol versfordítás-mutató, az ún. Szentkirályi, ma semmiféle közkézen forgó kézikönyvről nem tudok. Elképzelhető, hogy a Corvina Kiadónak vagy a Magyar Jogvédő Irodának van egy általuk készített kimutatása. Jobb híján nem lehetne ezt közkézre bocsátani? Halomásból tudom, hogy az egyik nagy itthoni könyvtárban őriznek egy versfordítás-kimutatást. Gyarapszik az a lista? Amire igazán igényt tartana az ember, a bárhová jutott, hű anyanyelvokon, az egy Index Translationum Hungariae, vagy Hungaricae lenne, egy időszakos kiadvány, ötvenkénti összesítéssel. Ez megóvná az embert időnként a felesleges dupla munkától, illetve támaszpontot nyújthatna könyvtárközi szövegkölcsonzések alapján a meglévőnél alkalmasabb fordítás készítésére.

Az anyanyelvokon szükségképpen a magyar életrajzi lexikonokat is előszeretettel és haszonnal forgatja. A háromkötetes *Magyar Életrajzi Lexikon* szerkesztői élő embereket nem vettek fel kötetük lapjaira. Nem tudom, van-e, készül-e, tervbe vették-e már valahol, egy magyar Ki kicsoda? – magyar Who is who – készítését. A probléma így vetődik fel: hol leljük föl élő és jelentős magyar ajkúak életrajzi adatait egyetlen, összesítő kiadványban? Alig hinném, hogy akár idevonatkozó részletmun-

kák készülnének Csehszlovákiában vagy Erdélyben. Talán Jugoszláviában? Ami a nyugati anyagot illeti, a *Mérő Ferenc*-féle emigrációs lexikon fura, részrehajló válogatást ad. Az előítélet- és politikamentes normához *Fekete Márton*, alias *Sárközi Mátyás* "Prominent Hungarians" című életrajzi lexikona áll legközelebb. Lexikonokat azonban lehetőleg nagy apparátussal rendelkező munkaközösségek készítsenek.

Pár évvel ezelőtt odakint kérdőíveket töltöttünk ki egy leendő nyugati magyarok életrajzi lexikonának anyagához. Ez a munka valahol itthon elakadt. Ámde: bár a nyugati magyar külön kötetbe iktatása sokkal jobb, mint korábbi teljes elhallgatása – az anyanyelvi norma valójában *másmilyen* életrajzi segédkönyveket kíván. Olyanokat, melyekben *Faludy Ferencet* nem sokkal alább, az ABC sorrendben *Faludy György* követi, és kissé odébb megtaláljuk *Farkas Árpád* nevét, valamivel *Farkas Ferenc* fölött.

Az az akkumuláció, mely számot készül adni a magyar talentumról, nem állampolgársági és helyhez kötöttségi, hanem a közös eredet, a közösen megélt magyarságtudat és az anyanyelv sírig tartó vonzereje alapján. Először itthon a külföldön Nobel-díjat szerzett tudósokat ismerték el. Az elismerés második hulláma a külföldi magyar művészekre, a harmadik az irodalmárokról terjedt ki. A Magyar Irodalom Történetének pótkötete már bizonyos válogatást nyújt a nyugati magyar irodalomból: kézikönyvként azonban még nem használható, részben a válogatás szűkossége, részben a közölt életművek eklektív bemutatása miatt. Az újabbkori magyar történelem kézikönyvei, az újabbkori magyar irodalomtörténetek kézikönyvként használható verziói hasonlóképpen eklektívek. Eseményeket kronológiai sorrendben fel kell sorolni, személyeket életműveikkel együtt kell számba venni, még akkor is, ha az eseményeket és a személyek tevékenységét meggyőződésből vagy hivatalból el kell ítélni. Szeretném azt hinni, hogy egyszer, a miénknél egy felnőttebb, objektívabb korban a kézikönyvek szerkesztői úgy járhatnak majd el, mint az az agnosztikus alapon álló vallástörténész, aki a keresztény szentek mellett, ugyanabban az ABC-ben, felsorolja a megégetett eretnekeket is.

A könyvek előállítása és forgalmazása, a nyomdák, a kiadók és a könyvkereskedelem területe mindinkább magyarországi hegemoniát tükröz az anyanyelvrokonsági érdekszférán belül. A szocialista országok magyar nyelvű könyvkiadása csak a lokális piacot szolgálja, de Jugoszláviában már lehet magyar nyelvű könyvekre bérnyomtatást szerezni. Ez most idehaza is megtehető, vagyis bizonyos nyugati magyar termékeket üzleti alapon ki lehet nyomtatni itthon. A nyugati magyar nyomdák természetesen bármilyen anyagot kinyomtatnak, de nagyobb rezsiköltséggel. A nyugati magyar kiadók jobbára baráti társaságok. Az itthoni kiadók államiak, profiljukat tekintve néha átfedik egymást, és – öröndetes módon –, egyre inkább elérhetőek a világmagarság számára. Működésükről kézikönyv vagy nincsen, vagy én nem ismerem.

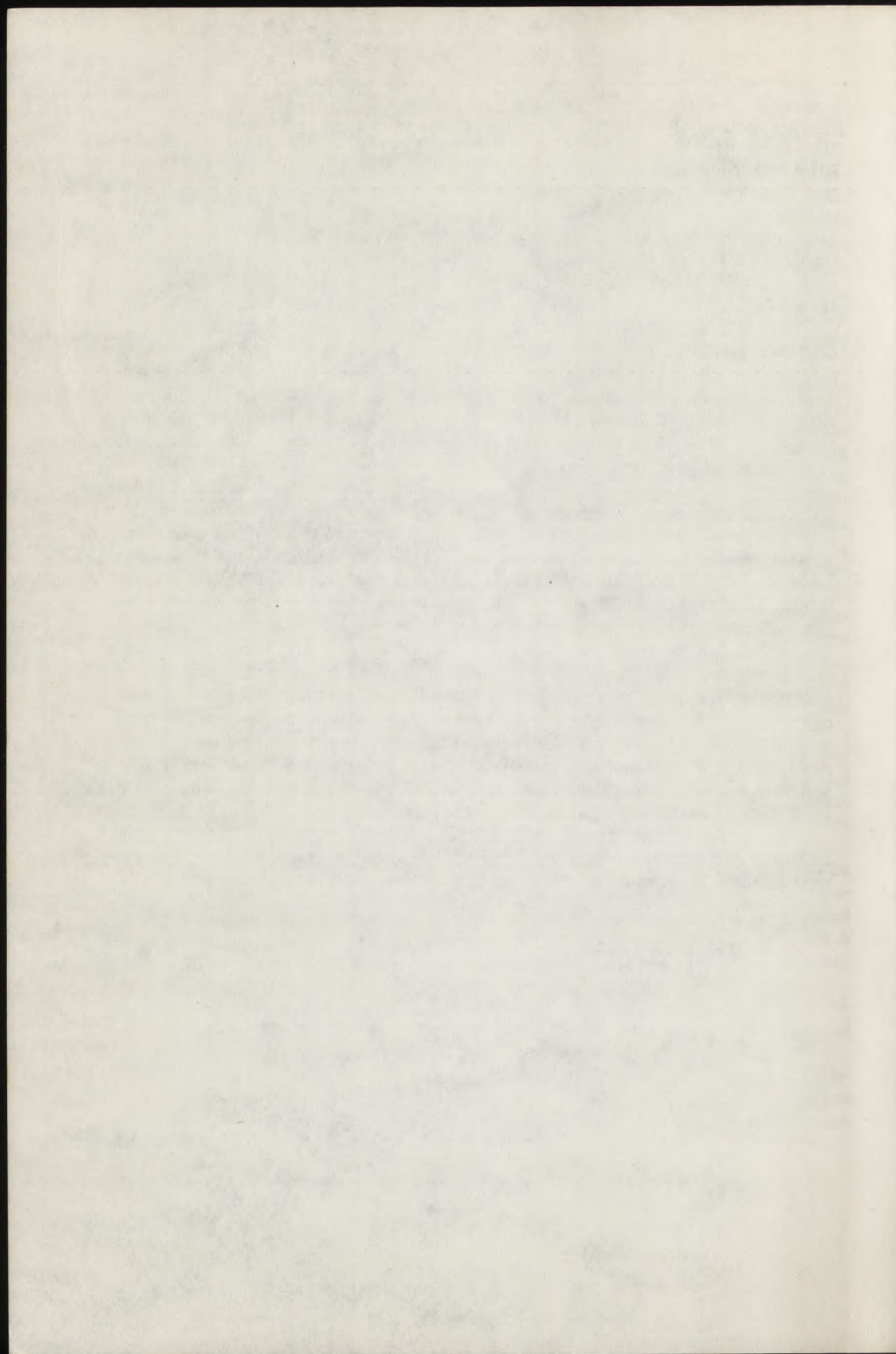
A szocialista országokban összesen három magyar nyelvű kiadó működik: a romániai Kriterion, a csehszlovákiai Madách és a jugoszláviai Forum. Felvételi piacuk helybeni, az anyanyelvrokonsági kereslet felülmúlja a kínálatot.

A magyarországi könyvkiadás egyetlen lajstromát ismerem csak, az igen lakonikus Budapesti Telefonkönyvet. (Egyébként a mindenkori telefonkönyv az egyik legfontosabb információs kézikönyv.) Nyilván a vidéki telefonkönyvek: a debreceni,

a diósgyőri, a pécsi – felsorolják helybeli boltjaikat. Ne lenne azonban egy itthoni összesítés? Nyugaton némely hetilap, mintegy hirdetésképpen, listát közöl arról, hogy azt a lapot a világban hol árulják: Tel Avivtól Torontóig, Buffalótól Buenos Airesig tart a lista. Kiállózván három–négy heti- és havilap anyagát, összegyűjtöttem 50 magyar könyvkereskedés nevét a nyugati világban. Elképzelhetetlen lenne a kinti és a benti könyveseket egyetlen Tájékoztatósi füzet lapjain egyesíteni? Persze, az ember megtanulta azt, hogy külföld felé csak a Kultúra árusíthat könyveket. De amint az ember belföldön van, ez a korlátozás megszűnik, és a régi vagy ritka könyveket kivéve, az ember bármit vásárolhat és kivihet, különösen, ha az itthoni újsághirdetéseket is böngészi, mint pl. a Könyvvilág "Könyvet keres – könyvet kínál" rovatát.

E kiselőadás legvégére marad az Általános tájékoztató kérdése. Egy népszerű évkönyvre gondolok, mely magában foglalná az imént elmondottak több elemét, és még egy sor anyanyelvirokossági hírt és adatot. Mindezt szépen, szabályosan osztályozva, jó, részletes, betűrendes név- és tárgymutatóval. Nem a Kincses Kalendárium feljavítására gondolok, az elég jó annak, amilyen, sőt, kalendárium jellegénél fogva egy bizonyos értelemben kézikönyvként is használható. Hiszen évfordulók, névnapok, az év eseményei összegyűlnek benne. Még csak az Information Hungary kiegészítésére sem gondolok. Ez a kiadvány ugyanis elsősorban nem a magyar anyanyelvűeket tájékoztatja magyarországi kérdésekről. Ha az ember az anyanyelvirokosságról beszél az anyanyelvirokonoknak, a közlés módja is, anyaga is megváltozik. Más a kíváncsi. A pozsonyi utas tudni szeretné, hol talál New York-i magyar klubokat; a New York-i látogató arra kíváncsi, lehet, hogy van-e Pozsonyban magyar könyvtár? Ha azt szeretném tudni jövő évi erdélyi utam előtt, milyen ott a magyar színház, mikor és hol játszanak majd magyar színdarabokat? Egyik barátom a szlovákiai magyar daloskőrök hollétét kutatta. Valahogy mindannyian hasznot húznánk abból, ha az egész magyar anyanyelvirokosság kulturális erővonalairól általános képet nyerhetnénk. Ez kis évkönyv lehetne, mondjuk, zsebkönyv. Területi korlátozások nélkül. Tartalmazhatná egy aprócska felsorolásban azokat a fontosabb honi és külföldi magyar könyvtárakat, magánkönyvtárakat, melyeket meglátogathat az utas. Vajon van-e Kiss Jenő "Libraries in Hungary" című munkája mellett olyasvalami, ami messze a jelenlegi határon túlra néz? Az ember együtt szeretné látni a marosvásárhelyi Teleki-Téka leírását a chicagói Szathmáry-könyvtár ismertetésével.

Ha egy ilyen, vagy hasonló kis kalauz elkészülhetne, vagy ha a felsorolt hiánycikkekből akár egy is beszerezhető lenne, akkor eloszlanának kétségeim, hogy haszontalanul és tudatlanul buzgókodtam a nemlétező kézikönyvek érdekében.

A PÁRIZSI SORBONNE EGYETEM KÖNYVTÁRÁNAK MAGYAR ANYAGA

RAJNAI MARGIT, Mme BERIÈRE

Bevezetőül néhány szóban ismertetni szeretném magát a Sorbonne Könyvtárát, és azokat a konkrét körülményeket, amelyek lehetővé tették az állományában lévő magyar anyag regisztrálását és földolgozásának megkezdését.

Mai státusza szerint a könyvtár a Sorbonne épületében, tehát központi helyen található, és az 1968-as eseményeket követő egyetemi reform alapján képzett tizenhárom párizsi és Párizs környéki egyetem rendelkezésére áll. Gyűjtőkörébe tartozik a bölcsészettudományok minden ága és a természettudományok, valamint az orvostudomány története. Dokumentumainak száma összesen körülbelül hárommillió. Az előfizetett és kurrensen járó folyóiratok száma több, mint 5.000. Ami a könyvtár látogatottságát illeti, a belépő olvasók száma évente átlagban 370 ezer.

A kölcsönzés a könyvtár régi hagyományai közé tartozik, évente több, mint tízezer személy veszi igénybe ezt a szolgáltatást. Igényt tarthatnak rá az egyetemi oktatók és hallgatók, egyetemen kívüli rangos kutatók, valamint más, franciaországi és külföldi könyvtárak. Így az évente kölcsönzött kötetek száma hatvanezer körül van. Természetesen bizonyos könyvek nem kölcsönözhetők.

A párizsi egyetemnek és könyvtárának sorsa szorosan összefonódott a történelem során. Rányomta bélyegét a Nagy Francia Forradalom is, amely eltörölte az Ancien Régime által létrehozott intézményt. Új szervezést és új könyvtári koncepciót igényelt az érkező 19. század, amikor a tudományok általános fejlődésével párhuzamosan lassan kialakult az a rendszer és azok a módszerek, amelyek a mai egyetemi könyvtár működésének alapjait is megvetették. Főként ebből az időből származnak azok az okmányok, leltárkönyvek és elsősorban a könyvállomány osztályozási és raktározási rendszere, amelyen a mi munkánk szervezése és módszere is alapszik.

A magyar könyvállomány feltárásának és regisztrálásának megkezdésére a következő konkrét körülmények között kerülhetett sor. Egyrészt elhangzott itt Budapesten az első magyar könyvtáros találkozó alkalmával egy erre irányuló felhívás, amelyről a sajtó útján értesültem, és erről a könyvtár vezetőségét tájékoztattam. Másrészt alig egy-két évvel később, a francia Közoktatásügyi Minisztérium külön kutatási keretet teremtett a különböző nemzetek művelődési kérdéseivel foglalkozó munkákra. A Sorbonne Egyetem Könyvtára főleg a könyvállományában meglévő, de kevésbé ismert, általában ritkaságszámba menő, és sokszor másutt nehezen hozzáférhető anyagait ismertető kutatási feladatok révén kívánt ebbe az általános érvényű kultúrpolitikába bekapcsolódni. A magyar könyvanyag feltárása ezek közé a kutatási feladatok közé tartozik.

A munkamódszer szempontjából talán más utakon járunk, mint a többi nagy európai vagy amerikai könyvtár. A Sorbonne Könyvtárának nagy múltja, a hagyományokhoz erősen ragaszkodó szelleme tette lehetővé azt, hogy kialakuljon az a leltárkönyvek kétféle típusán alapuló archiválás, amely ma nagyban megkönnyíti a magyar könyvvállomány összegyűjtését. Rendelkezésünkre áll ugyanis a leltárkönyveknek egy olyan típusú teljes sorozata, amelyekben a dokumentumoknak a könyvtárba való beérkezését adomány, vétel, vagy csere szerint különböztetik meg és tartják számon. A beérkezés módja szerint kap a könyv egy sorszámot, a leltárkönyvbe pedig bekerül a beírás időpontja, az adakozó személy, vagy intézmény neve, az eladó vagy cse-repartner neve, és a könyvre vonatkozó alapvető adatok: szerző, cím, megjelenés helye és időpontja. Így alakult ki egy olyan leltározási rendszer, amely bizonyos mértékig azonosítási lehetőségeket is nyújt.

Ezzel párhuzamosan létezik egy másik, bonyolultabb típusú leltárkönyvsorozat, amelyekben szakcsoportokba való beosztásuk és méreteik szerint regisztráljuk a dokumentumokat. Minden szakcsoporton belül négy méret használatos. Az alapvető szakcsoportok a múlt század eleji egyetemi oktatásnak megfelelően alakultak ki, "házi használatra". Minden szakcsoportot egy vagy több betű jelez. Így például az LE betűjel a világirodalom szimbóluma, a HF betűcsoport a francia középkoré, stb. A teljes katalógusszám a szakcsoport betűjeléből, a szakcsoporton belüli sorszámból és a dokumentum méretének jeléből alakul ki.

A nagy szakcsoportok természetesen sokszor kisebb alszakcsoportokra oszlanak, a betűjelek hosszabbá válnak. A leltárkönyvek szorosan követik az így kifinomított osztályozást, az egy nagyobb szakcsoportba tartozó alszakcsoportok nem szóródnak szét. Amíg egy nagy szakcsoporton belül csak szórványosan jelentkeznek olyan dokumentumok, amelyek már valamilyen új alszakcsoportba való osztályozást igényelnének, – addig általában nem volt szokás új alszakcsoportot nyitni. Ez történt a Magyarországra vonatkozó és a magyar nyelvű könyvek egy részével is: beleolvadtak a már meglévő szakcsoportokba, néha jelen vannak már a magyar történelemre vonatkozó latin vagy francia nyelvű művek a Sorbonne könyvtárának eredeti anyagában is. Így például *Teverius Pannoniae historia chronologica...*, 1596-ban Frankfurtban megjelent műve, vagy a *Brenner* abbénak tulajdonított, hatkötetes *Histoire des Révolutions de Hongrie* 1739-es hágai kiadása, amelyek a Prytanee national (a Napóleon és Choiseul által alapított katonai iskola) könyvtárából kerültek a Sorbonne-ra. Mások, mint például Rumée "Histoire générale des troubles de Hongrie et de Transylvanie" című, 1608-ban Párizsban megjelent műve, amely a régi, Nagy Lajos király nevét viselő, jezsuita kollégium tulajdonát képezte.

Amikor, már e század elején, *Kont* Ignác, a Párizsban élt magyar származású tanár 600 kötetnyi magyar nyelvű és magyar vonatkozású könyvet ajándékozott a Sorbonne Könyvtárának, akkor került sor a magyar jelentésű alszakcsoportok megnyitására. Azóta a magyar irodalmat a LEhg, és a modern magyar történelmet a HMhg betűjel jelzi, de természetesen a más témakörbe is osztályozható, részben, vagy egészben magyar vonatkozású dokumentumok még a két magyar alszakcsoport megnyitása óta is sokszor más leltárkönyvbe kerülnek. Ezért első feladatként a könyvtárban létező összes szakcsoport-leltárkönyv szervezett, figyelmes átvizsgálását tűztam ki magamnak. Egy év alatt 23-at tudtam belőlük végigvizsgálni. Ez a szám a könyvtár ál-

lományának körülbelül 1/4 részét jelenti. A 600 kötetes Kont-adománnyal együtt 1.000-nél több címet gyűjtöttem össze. A magyar vonatkozás elbírálásakor igyekszem az OSZK 1977-es hungarika-meghatározásához a lehető legnagyobb mértékben alkalmazkodni.

Tapasztalatom szerint a szakleltárkönyvek átvizsgálása igen nagy figyelmet igénylő, nagyon lassú munka. Gyakran ütközöm töredékes címekbe, vagy olyanokba, amelyek valamilyen magyar vonatkozás jelenlétét feltételezhetővé teszik. Ilyen esetben okvetlenül föl kell jegyezni a szükséges adatokat, és csak a könyv átvizsgálása után lehet eldönteni, hogy a megfelelő terjedelmű és minőségű magyar vonatkozás valóban fennáll-e, vagy nem. Minden más irányú kutatás előtt célom az, hogy a kiadandó magyar katalógusba bekerülő művek teljes jegyzékét mielőbb össze tudjam állítani. A következő lépés az általános szerzői és anoním-katalógussal való összevetés lesz. Azt már megállapítottam, hogy elég sok magyar munka leírása nem felel meg a modern követelményeknek. Ezen művek átírására már kaptam engedélyt. A többiek elvileg ugyanabban a formában fognak szerepelni, mint ahogy a katalógusban is megtalálhatók. Az esetleges hibákat – mint a jól ismert keresztnév-vezetéknevösszetévesztést – természetesen ki fogjuk javítani. Az egyik szakcsoportból a másikba még hibás osztályozás esetén sem írhatok át semmit, ellenben már született háttér az arról, hogy elég sok, eddig összeírt könyv bekerül a ritka könyvek tárába, ahol természetesen sokkal jobb konzerválási körülmények közé kerülnek, mint a régi rakatári helyükön.

Röviden szeretnék még némi áttekintést adni arról az anyagról, amit az eddig elvégzett – még gyermekcipőben járó – munka során találtunk. Mint már mondtam, a könyvtár egyik legfontosabb gyűjtőköre a történelem. Legrégebbi állományában is főként a magyar történelemre vonatkozó, idegen nyelvű munkák találhatók. Később, mikor a múlt század második felétől kezdve a könyvtár már tudatosan törekedett nemcsak az egyetemi oktatáshoz szükséges állományának fejlesztésére, hanem a tudományos kutatást szolgáló dokumentumokat gyűjteni, történelmi forráskiadásokat is igyekezett beszerezni, vétel útján bekerült a könyvtárállományba a magyarok történetére vonatkozó számos publikáció is. Példaként idézném a Budapesten, 1857-ben megjelent *"Monumenta Hungariae historica"* című kiadványt, vagy az 1829-30-ban, szintén Budán kiadott, *"Codex diplomaticus Hungariae..."* című művet, valamint az 1849-ben megjelent *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*-t, hogy csak az első vételeket említsem. Az adományok között is található néhány ilyen típusú kiadvány: Szádeczky Lajos zsiki krónika-kiadása (1905), Karácson Imrének a Rákóczi-emigráció török forrásainak szentelt munkája, és a ritka könyvek tárában őrizzük Katona István 43 kötetes, 1778-1817 között kiadott *Historica critica Hungariae ducum et regum* c., monumentális művét. A magyar történelemnek szentelt, magyar nyelvű, összefoglaló jellegű tanulmányok között megtaláltuk Szilágyi Sándor "A magyar nemzet története" c., 1895-98-ban megjelent művét és Sebestyén Gyula azonos című, 1900-as kiadású írását. Mint minden szakcsoportban, a magyar történelemre vonatkozóan is igyekszik a könyvtár a nagy világnyelveken megjelenő publikációkat beszerezni. Természetesen elsőséget élveznek a francia nyelvű munkák, melyek a már említett, 16-17-18. század eleji munkák után már az 1848-as forradalom, és főként a kiegyezés időszakában jelennek meg, és ezen események témájával is foglalkoznak.

Alig 10 évvel a levert forradalom után, 1850–60-ban jelent meg Párizsban *Irányi Dániel* és Charles–Louis Chassin közös könyve a 48-as forradalom politikai történetéről, mely hamarosan, vétel útján az egyetemi könyvtár birtokába kerül. Megtalálhatók ebben a témakörben *Edouard Sayous* Magyarországnak szentelt könyvei is. 1872-ben elsőként jelent meg *A magyarok és politikai irodalmuk története 1790-től 1815-ig* címen. Ennek bevezetőjében a következőt olvashatjuk: "Reméljük, hogy sikerülni fog némileg új megvilágításba helyezni Franciaország külső befolyását, Ausztria Európapolitikáját és a modern Magyarország keletkezését." Tegyük hozzá, hogy ez a mű 1872-ben elnyerte az egyik legnagyobb kitüntetést, a Francia Akadémia díját is.

Irodalmi szempontból sem érdektelen egy gyors szempillantást vetni a könyvtár állományában meglévő, és a múlt század hetvenes éveiben közreadott francia publikációkra. Elég sokatmondó például az az antológia, amelyet 1871-ben jelentetett meg *Mezőkövesdi–Újváry Sándor François–Coppée* és a *Jusih Zsigmond* köréhez tartozó néhány költő közreműködésével. A kötet ajánlása *Deák Ferenc*nek szól. Ezzel kapcsolatban emlékeztetni szeretnék arra, hogy az eddig összegyűjtött anyag alapján még csak részletismereteink lehetnek a Sorbonne Könyvtárában meglévő magyar vonatkozású és magyar nyelvű irodalmi anyagról. Még itt kell megemlíteni, hogy a magyar nyelvű irodalmi művek – eddigi meglátásunk szerint – leginkább a Kont-adomány révén kerültek be könyvtárunkba, és ez a gyűjtemény egyelőre még elég hézagosnak mutatkozik. Ami viszont az átfogó jellegű irodalomtörténeti munkákat illeti, vétel által beszerezte a könyvtár *Szinnyi József* "Magyar írók élete és munkái" című, 1891-ben kiadott művét, valamint *Pintér Jenő* 1909-es magyar irodalomtörténetét is. Mint már említettük, amint a könyvtár gyűjtőköréhez tartozó munka a magyarnál hozzáférhetőbb nyugati nyelven jelenik meg, általában szívesebben választjuk az ilyen publikációkat, akár irodalmi szövegkiadásról, akár tanulmányokról vagy irodalomtörténetről legyen is szó. Van *Petőfi-életrajzunk* németül, *Arany-tanulmányunk* franciául, nagy, átfogó magyar irodalomtörténetünk angolul, stb.

Végül még meg szeretném említeni, hogy nyelvtudományi állományunkban jelen vannak a magyar szótárírás történetének legnagyobb alkotásai – gondolom, eredeti kiadásban (ez utóbbi állítás még ellenőrzésre szorul). A híres *Czuczor–Fogarasi-féle* "A magyar nyelv szótára", *Ballagi Mór* 1873-as kiadású, nagy műve, "A magyar nyelv teljes szótára", *Szinnyi József* "Magyar tájszótár"-a, *Budencz József* "Magyar–ugor összehasonlító szótár"-a (1879–81-es kiadás), *Szily Kálmán*nak már későbbi, 1902-es műve, "A magyar nyelvújítás szótára", és sorolhatnám még elég hosszan, mert *Czuczortól Gombocz Zoltánig* talán nem hiányzik egyetlen jelentős név sem. Ebben a témakörben is jelen van a francia tudósok ismert köre, hogy csak *Fauvin abbé* vagy *Aurélien Sauvageot* nevét említsük.

Természetesen ez a beszámoló csak vázlatos képet nyújt munkánk menetéről és a már összegyűjtött anyagról is. Az előttünk álló munka pedig még hosszú és kitartó erőfeszítést igényel. A könyvtár vezetőségének célja nemcsak egy könyvlista nyomtatásban való megjelentetése, még ha ez elsőlegesnek látszik is. A könyvek egy részének áttekintése értékes ismereteket nyújt bizonyos történelmi korszakok magyar–francia kapcsolatairól, a két kultúra kölcsönhatásáról. Másrészt a könyvtári adatok egy része talán felhasználható a párizsi magyarságra vonatkozó ismereteink gyarapítására is. Ilyen adatok alapján szeretnénk tartalmas előszóval ellátni kiadandó magyar katalógusunkat is. Kívánjuk, hogy e katalógus további kapcsolataink szerény, de hatásos szolgálójává váljon.

A WILLIAM JAY SMITH GYŰJTEMÉNY A ST. LOUIS-I WASHINGTON EGYETEM KÖNYVTÁRÁBAN

KOZÁK RÉKA

A magyar kultúra nem ismeretlen határainkon kívül sem. Magyar nevek felvillannak a televízió képernyőjén, a folyóiratokban, a könyvekben és a múzeumokban is. Az egyetemes kultúrához való hozzájárulásunkban talán legismertebb a zenénk, míg a legkevésbé ismert az irodalmunk, ezen belül is költészetünk. Pedig költészetünk gondolat- és formagazdagsága vetekszik más nemzetek költészetével, ám nyelvünk, a szép magyar nyelv barikád költészetünk nemzetközi megismertetésében.

A felszabadulás 30 éves évfordulóján a Nagyvilág közvéleménykutatására beküldött válaszokból kitűnt, hogy még a szocialista országokban csak-csak ismerik a magyar költészetet, a nyugati országokban azonban nem. Okáról Jascha Kessler *amerikai könyvkiadó írt tömör összefoglalást. Kessler, aki maga is fordít, és William Jay Smith*hez hasonlóan a Magyar PEN Klub vendége volt 1972-ben, arról ír, mennyire nem könnyű angol írókat és költőket megnyerni magyar művek fordítására. Miután támogatást saját hazájukban nem kapnak ilyen tevékenységre, Magyarországnak kell anyagilag érdekeltté tenni őket, finanszírozni az írók, költők meghívását, biztosítani számukra nemcsak a szállást és ellátást magyarországi tartózkodásuk idején, hanem a megfelelő emberi kapcsolatok megteremtését, főként kortárs írókkal, költőkkel: lehetőséget teremteni arra, hogy az országban körülnézhessenek, személyes élményeket szerezzenek, hogy érzelmileg közelebb kerüljenek népünkhöz, kultúránkhöz. És milyen kicsi ár ez a magyar kultúra szolgálatában! Bizonyítéka William Jay Smith fordítói tevékenysége és szerzői munkássága a magyar irodalom megismertetése érdekében. Nevét beírta a magyar irodalom történetébe. A Magyar Népköztársaság által a Munka Érdemrend arany fokozatával kitüntetett költő a legbensőségesebb érzéseket és gondolatokat: a magyar verset teszi érthetővé, élvezhetővé az angol nyelvű olvasók számára. Élete, költészete, munkássága megérdemli a legnagyobb érdeklődést; írásai a magyar irodalomtörténészek számára is jelentősek.

Az 1918-ban Louisianában született Smith sokoldalúságáról ismert a mai amerikai irodalomban: professzor, drámaíró, költő, fordító, szerkesztő, kritikus, szaknácádó a költészetben. Sokoldalú munkássága sokoldalú írói tehetséget és formagazdagságot mutat. A gyermekeknek írt versei is ugyanazt a magas színvonalú technikai alaposságot hordozzák, mint a felnőtteknek írt művei.

A költészet örök értékei: az érzéki elragadtatás és az intellektuális élvezet gazdag kifejező nyelvezettel, formagazdagsággal, lírikus hangvétellel – ezek a jellemzői költészetének. Már korai versei meglepnek változatosságukkal, helyenként éles, szatirikus hangvételükkel, máshol könnyű, vidám, de ugyanakkor klasszikus megformálásukkal (Poems 1947-1957). A "Tin Can" című verseskötetét 1966-ban úgy méltat-

ják, mint egyikét a legjobbaknak. Az "Új és válogatott versek" című kötetét, amely 1968-ban jelent meg, úgy tartják számon, mint költői életrajzát, nem adatgazdagsága szempontjából, hanem költői képzeletvilágának, kifejezőképességének gazdagsága miatt. Kritikusai szerint mind az élő, mind a régen halott költők stílusnyomai fellelhetők költészetében, mégis minden verse egyedülállóan William Jay Smith-vers. Az "Át a tűfokán" című kötetének magyar nyelvű kiadása utószavában Várady Szabolcs is méltatja költészetének formai eleganciáját, virtuozitását, a költői eszközök fölényes birtoklását. Smith ebben az időben már a magyar antológia fordításán dolgozott, mint Várady mondja: "a formahűség angol nyelvterületen nem mindennapi becsvágásával".

A költő pár éve helyezte el kéziratgyűjteményét és levelezését a St. Louis-i Washington Egyetem könyvtárának különgyűjteményében. Az egyetem már ezt megelőzően szerető gonddal gyűjtötte híressé vált diákjának kiadványait. Könyveinek jelentős része csak a Különgyűjteményben hozzáférhető, s most a letétbe helyezett kéziratgyűjteménnyel együtt egy teljes írói élet munkássága bontakozik ki a kutatók előtt. A számunkra igen jelentős anyagra Holly Hall, a Különgyűjtemény vezetője hívta fel a figyelmemet, látva a magyar vonatkozású anyagok iránti érdeklődésemet. Az anyag feltárásában Timothy Murray, a Kézirattár vezetője nyújtott udvarias segítő kezet.

Első látogatásom alkalmával, körülbelül egy évvel ezelőtt, még nem volt leltárba véve a gyűjtemény, csak vázlatosan volt felsorolva, mit tartalmaznak a dobozok. Ez az ideiglenes leltár az alábbi fő kategóriák szerint csoportosította az anyagot:

1. Smith levelezése: személyes, szakmai, üzleti vonatkozású levelezése;
2. verseskötetei időrendi sorrendben;
3. műfordításai;
4. antológiái (ebben a csoportban kapott helyet a Modern Hungarian Poetry).

A vázlatos leltár szerint a gyűjtemény a gyermekeknek szánt irodalmi műveit, prózai írásait, vegyes műfordításait és különböző kéziratokat, nyomtatott kiadványokat, fényképeket és újságból, folyóiratokból kivágott kritikákat, irodalmi vonatkozású híreket is tartalmaz. Ez a korai leltár számszerűleg regisztrálta a gyűjtemény darabjait, és külön számszerűleg felsorolta a személyeket, akiknek levelei, iratai a dossziékban vannak. Rövid betekintés után mindjárt láttam, hogy az anyagnak magyar irodalomtörténeti jelentősége lehet.

Februárban a gyűjtemény már feldolgozás alatt állt, így az új leltározás alapján tekinthettem meg a magyar vonatkozású részét. Egyhetes megfeszített, de örömteli kutatás eredményeként a gyűjtemény számunkra érdekes részét témakörönként csoportosítanám:

1. korai levelek: 1970 és 1976 között (a levelek döntő részét Vajda Miklós, a New Hungarian Quarterly főszerkesztője és Kéry László, a Magyar PEN Klub főtítkára írta);

2. a Magyar Költők Előadóestje;
3. a mai magyar költők antológiája;
4. Smith műfordításai magyarról angolra;
5. a magyar antológia megjelenésének sajtóvisszhangja.

Valószínűnek tartom, hogy a kéziratgyűjtemény számottevő része a magyar írók, költők, irodalmi személyiségek egyéni kéziratтарыban is fellelhető. Hasonlóképpen

biztos vagyok benne, hogy a magyar verseskötet megjelenésének sajtóvisszhangja is eljutott Magyarországra. Leveleiben, jegyzeteiben Smith utal arra, hogy xeroxpéldá-nyokat is küldött Magyarországra. Gondolom, a magyar irodalmi lapok közzétették a legfontosabbakat: hogyan fogadta az angol nyelvű világ az antológia megjelenését. A gyűjtemény jelentőségét abban látom, hogy minden, ami hozzájárult e fontos ese-ményhez, egy helyen, egy gyűjteményben hozzáférhető.

Smith gondosan őrizte leveleinek másolatait, kevés kérdőjelet hagyva a kutató számára, hiszen a levél és a válasz sokszor egymást követik a dossziékban. Levele-zései, feljegyzései és az újságokból, folyóiratokból kivágott cikkek, kritikák fontos do-kumentumai az egyesült államokbeli magyar irodalmi programok történetének. A magyar irodalmi személyiségek leveleiben itt-ott felbukkanó kortársi irodalmi kri-tikák, megjegyzések is érdekesek lehetnek egy magyar irodalmi körkép megrajzolá-sában.

William Jay Smith iratainak olvasása közben, mint mozaik rakódik össze a cso-dálatos irodalomtörténeti eseménysor. "Az egész 1970-ben kezdődött – emlékezik vissza Smith –, amikor a Kongresszusi Könyvtár szaktanácsadójaként Magyarországra látogattam, és ott-tartózkodásom idején a Magyar PEN főtitkára, Kéry László, és a New Hungarian Quarterly szerkesztője, Vajda Miklós felkértek magyar versek an-gol nyelvre fordítására."

Korai levelei bizonyítják, amire megelőzően utaltam, hogy milyen fontos a for-dítónak a személyes találkozás, gondolatváltás azokkal, akiknek műveit más nyelven új életre kelti.

Az idegen társadalomból hozzánk kerülő, más lelkivilágú, beállítottságú költő először hallgatja a magyar szó, beszéd dallamát, ízlelgeti, érzékeli, sőt tanulja, bará-ti segítséggel, a magyar nyelvet. Az angol nyelvet jól beszélő *Vajda, Kodolányi Gyu-la, Kada Júlia* látják el nyersfordításokkal. Smith nemcsak érti a fordításra váró ver-sek gondolatanyagát, hanem érzi is a sajátságos magyar szellemet. A levélváltások bizonyítják, mennyire aggodott a versek tökéletes átültetése miatt. Sokszor maga mondja: nincs megelégedve a végleges formával (*Hajnal* Anna költeményeinek lefor-dítására utalva). *Ady* verséhez (Az Értől az Óceánig) nem is mert hosszú ideig hoz-zányúltni, mondván: *Adyt* nem lehet lefordítani.

Fordítói munkájának gondosságát tükrözik a különböző nyersváltozatok. Gon-dos szeretettel csiszolta a verseket, míg a végleges formát elfogadhatónak találta. A dosszié, amely a nyersfordításokat tartalmazza, talán a legérdekesebb és értéke-sebb a gyűjteményben. Az áthúzott szavak, mondatok mellett sokszor hosszú listáját jegyzi fel a rokonértelmű szavaknak. Máskor egy már elfogadottnak tűnt, legépelt versfordítását támadja meg újabb átírásokkal, változtatásokkal. Költészetről szóló iro-dalmi esszéiben többször ír az alkotás fázisairól: az első az ihlet, amely a sokáig hor-dozott gondolatot születésre készíti, a második a felülvizsgálat, a korrigálás, csiszo-lása a szavaknak, szótagoknak mindaddig, míg a vers tökéletes, a formahűség keretein belül.

A dosszié darabjait lapozva, úgy éreztem, szemtanúja voltam a versek szüle-tésének, vagy ebben az esetben, fordításról lévén szó, a versek újjászületésének ide-gen nyelven.

A műfordításait tartalmazó kötet más szempontból is érdekes. A magyar költők versei nemzetközileg ismert költők művei mellett a mérleget költészetünk javára bilentik. Csak *Illyés* Gyula fordításaiból kis verseskötetet lehetne kiadni: 63 darabot tartalmaz a dosszié, még *Louis Aragon* és *Jules La Fargue* költészetéből is összesen 10–10 verset találtam. *Andrej Voznyeszenszkij* 48 verse után *Weöres Sándor* a harmadik a listán, 40 költeménnyel, *Vás István* a negyedik, 39 verssel. *Tóth Árpád*, *Törnai József*, *Somlyó György*, *Pilinszky János*, *Petri György*, *Orbán Ottó*, *Hajnal Anna*, *Eörsi István*, *Várady Szabolcs* és *Zelk Zoltán* verseit tartalmazza még a dosszié a magyar lírából.

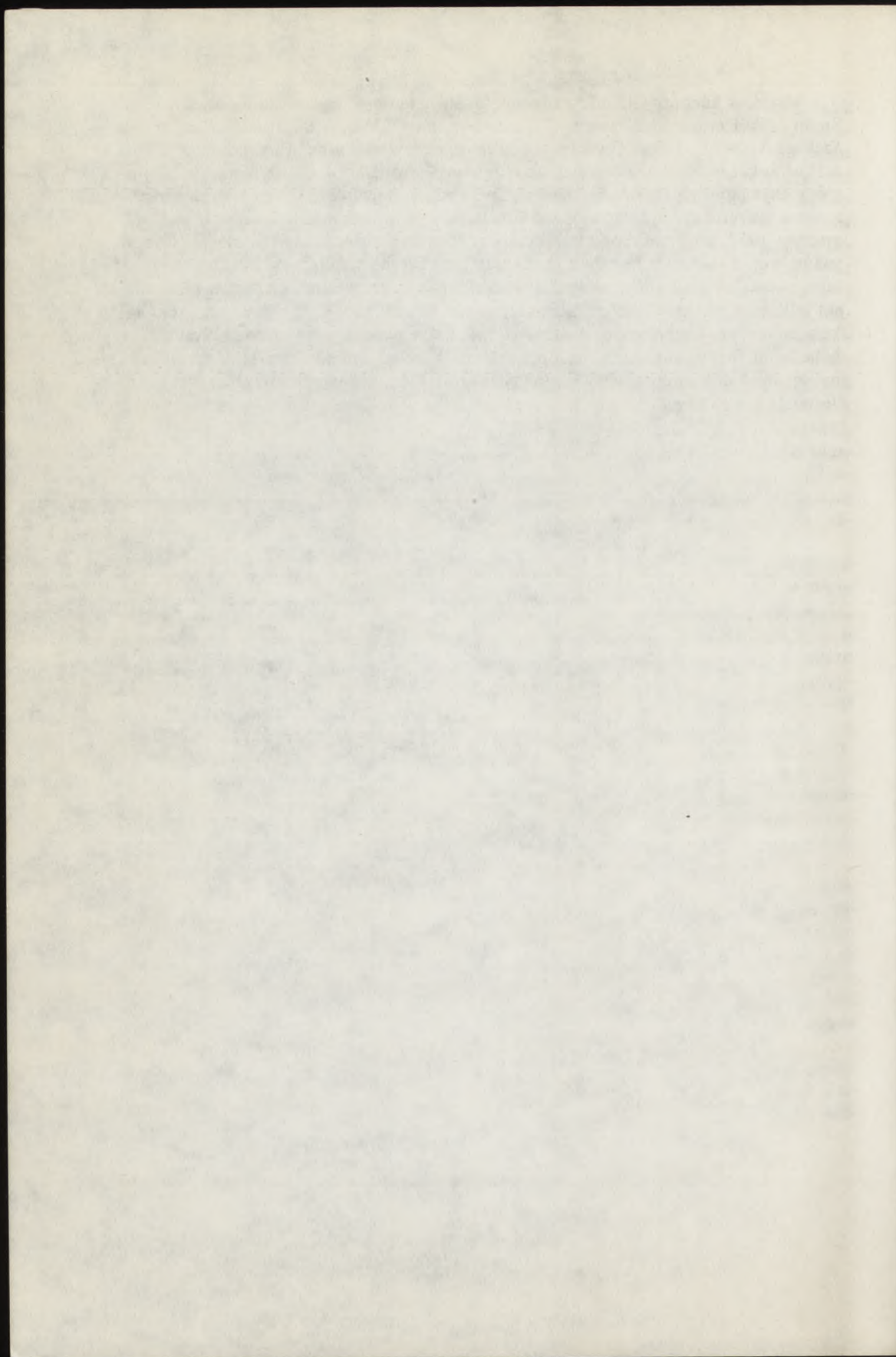
Smithnek nemcsak a magyar költemények angolra fordítása az érdeme. A magyar irodalom iránti érdeklődése, fordítói munkássága révén mindinkább az amerikai irodalmi élet központjává is vált. Levelezése, személyes kapcsolatai révén ott segítette a magyar ügyet, ahol lehetősége adódott rá. Ajánlóleveleket írt a magyarok érdekében. Amikor harmadszor járt Magyarországon 1975 nyarán, *Thomas Eliot* nak írt *Kodolányi* és *Vajda* meghívása érdekében a Salzburgban megrendezésre kerülő, mai amerikai irodalmi szemináriumra. *Kéry László* kint-tartózkodása idején a New York-i Reception Center segítségével lehetővé tette *Kéry* találkozását *Arthur Miller* -rel. A New York-i Reception Center hivatalosan értesítette, ha magyar irodalmi személyiségek érkeztek Amerikába. Otthona nyitva állt a Magyarországról érkezők számára.

Különösen aktív szervező tevékenységet fejtett ki a Kongresszusi Könyvtárban tartott magyar költői est előtt, 1977-ben. Az estre röviddel a magyar antológia megjelenése előtt került sor. Feljegyzések, tervek, cédulákra rajzolt ülésrendek mutatják, milyen gondosan készítette elő a sikeres előadóestet. Ezzel kapcsolatos papírai a *The Streaks of Tulip c.*, válogatott kritikai írásaiban megjelent egyik megjegyzésére emlékeztettek: hogy ti. soha semmi papírt nem dob ki. Egyike-másika a sárga jegyzetlapoknak tipikus példája a konferenciaasztal körüli feljegyzéseknek: szórakozott vonalvezetés, rajzok, magyar szavak ismétlése, majd az ülés elrendezésének pontos rajza töltik ki a papírokat. Az est sikere érdekében az Amerikai Költők Akadémiája elnökének is küldött levelet, néhány lefordított verssel együtt, hogy időben megjelenhessenek, és felkelthessék az érdeklődést irodalmunk iránt. Figyelmét nem kerülte el a magyar költők bemutatása sem. Az est menetét percről percre kidolgozta. Költőtársait levélben emlékeztette, hogy vegyenek részt az esten, mert ez az év legfontosabb nemzetközi kulturális eseménye.

A magyar költők előadóestje valóban kitűnő alkalom volt az érdeklődés felkeltésére a magyar irodalom iránt. Bizonyítéka a sokszínű és döntően pozitív sajtókritika, amely a *Modern Hungarian Poetry* megjelenését követte. *Smith* gondosan kivágta, felragasztotta, és másolatokat készített a kritikákról. Ez külön érdekes része a gyűjteménynek. A sok elismerő kritika közül hadd emeljek ki egyet, amely talán a legfontosabb elismerés számunkra: a kritika a *Washington Post* 1977. augusztus 14-i számában jelent meg. Írója befejezésként megállapítja, hogy a XX. századi magyar költészet egy szinten áll *Bartók* muzsikájával. Kívánhatunk-e ennél többet?

Az Antológia előszava, a magyarországi hivatalos kitüntetések mind elismeréssel adóznak *William Jay Smith* nek az Antológia megjelenése ügyében kifejtett irodalmi munkásságáért. *Smith* a kitüntetések szerényen fogadta, és megosztotta költőtársaival.

Mégis, a kéziratgyűjtemény olvasása után magam is úgy éreztem, William Jay Smith nélkül mindez talán nem valósult volna meg. "Messzi Barátunk", mint ahogy *Szelényi Anna* írta, ritka kedvvel tolmácsolta és terjesztette a magyar irodalmat. Nemzeti hálánkat nehéz szavakba foglalni, én nem is próbálkozom vele, hiszen a gyűjtemény anyagából idézhetek egy levelet, amely mindannyiunk nevében beszél. Befejezésként szeretném Vajda Miklós ide vonatkozó néhány sorát idézni abból a levélből, amelyet 1977. novemberében írt Smithnek: "Egyszerűen nem találok megfelelő szavakat, hogy köszönetet mondjak mindazért, amit értünk tettél. Nem hiszem, hogy valaha, valaki, valahol annyit dolgozott volna, és olyan szeretettel, eleganciával, tudással költészetünk méltó helyre állításáért, mint Te. Sokszor gondolkoztam azon, mi készített erre, hiszen írhattad volna saját költeményeidet, vagy, mint barátaid, csak hébe-hóba fordítottál volna, ha éppen kedved tartja, mit törődve költészetünkkel, melyet nyelvünk elrejt a világ előtt... A magyar költészet megismeréséért Nyugaton Te tettél a legtöbbet."

A ZÜRICHI ZENTRALBIBLIOTHEK HUNGARIKA-GYŰJTEMÉNYE

LUIF MIKLÓS

A zürichi Zentralbibliothek a város, a kanton (megye) és az egyetem könyvtára is egyben. A zürichi egyetem intézeti könyvtárai a központi könyvtártól függetlenül működnek, de a könyvvásárlás és például a számítógépesítés terén együttműködés van. A Zentralbibliothek a szintén Zürichben székelő műegyetemi könyvtár után, a base-li egyetemi könyvtárral együtt a második legnagyobb könyvtár Svájcban. Összállománya kb. 2,5 millió kötet, 150 munkatárssal dolgozik, és az évi kölcsönzések száma 350.000 kötet. A könyvtár fő feladata, hogy a helyi (Zürich kanton és a város) publikációit gyűjtse, valamint az egyetem, Zürich város és kanton olvasóinak tudományos igényeit kielégítse.

A magyar könyvgyűjtemény (röviden a hungarika-gyűjtemény) mintegy 4.500 kötetből és 50 folyóiratból áll a zürichi központi könyvtárban. Régebben nagyobbrészt csak német fordításban megjelent magyar regényeket és költeményeket vettek meg, mint *Petőfi* verseit, vagy *Jókai* regényeit a múlt századból. A század elejétől azonban találunk értékes sorozatokat is, mint a 31 kötetes "Régi Magyar Könyvtár" *Heinrich Gusztáv*, vagy a "Magyar népköltési gyűjtemény" *Vargha* Gyula szerkesztésében. Későbbben különösen a magyar nyelv, mint a kevés európai analitikus nyelvek egyike, mindig érdekes volt az itteni nyelvészek számára.

A nemzetközi tudományos művek cseréje is a 19. századba nyúlik vissza. A magyar könyvek vásárlása 1956 óta, a magyarok akkori "tömeges" megérkezése óta inkább felélénkült, intenzíven azonban csak 1972 óta gyarapszik a hungarika-gyűjtemény, amihez egy lényeges adomány is hozzájárult. 1974. március 5-én a következő sajtótájékoztatót adta ki a Zentralbibliothek: "Magyar könyvek adományozása: A Zentralbibliothek Zürich kapott 600 kötet magyar könyvet, melyek az M/S Santis nevű hajón, a zürichi Bürkli téren, 1973. decemberében voltak kiállítva. A következő szakterületeket foglalja magában az adomány: magyar szépirodalom, finnugor irodalom- és nyelvtudomány, magyarországi ismeretek, természettudományok, magyarra fordított, idegen nyelvű irodalom, többek között svájci íróktól. A technikai irodalmat a zürichi műegyetem könyvtára vette át. A kiállítást a svájci könyvkereskedők és könyvkiadók, a Pro Helvetia, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésével együttműködve rendezték. Az adomány alátámasztja a Zentralbibliothek törekvéseit a magyar nyelvű irodalom beszerzése terén, és ezzel az állományt több, mint ezer kötetre emeli."

Azóta évente három-négy száz magyar nyelvű kötetet, vagy magyarból a világnyelvekre fordított kötetet vásárol a Zentralbibliothek. A gyűjtési terület súlypontja a Magyarországon megjelent szépirodalom, és a magyar, valamint a finnugor nyelv-

szet. Nagy súlyt fektetünk a Nyugaton megjelent magyar nyelvű publikációkra is. Amennyiben hozzájutunk, igyekszünk a romániai, a csehszlovákiai és a jugoszláviai, valamint a Szovjetunióban megjelent magyar irodalmat is beszerezni.

Külön érdekesség könyvtárunkban, hogy a hungarika-gyűjtemény mellett egy kb. 3.500 kötetes "Fennica-könyvtár" is működik benne. Az évi gyarapodás ebben a könyvtárban is 250–300 cím.

A hungarika-anyag nem egy zárt gyűjtemény a könyvtáron belül, de 1974, tehát a kiállítás anyagának feldolgozása óta egy külön katalógus áll a használók rendelkezésére, ahol az író vagy cím alapján lehet keresni. (Mivel a címszót még mindig a régi, porosz szabályokhoz hasonló módon határozzák meg, a címeket az első alanyesetben lévő főnévénél kell keresni.)

Mivel azonban a könyvtár 1974 óta a könyvek nagyobb részét számítógép segítségével rendeli meg, módunkban áll kb. 1.700 finnugor mű adatait számítógéppel ki nyomtatni mind papírra, mind mikrokártyára, így ebben is lehet keresni. (Ezeket az adatokat már az újabb nemzetközi katalogizálás szabályai szerint tápláltuk a gépbe.)

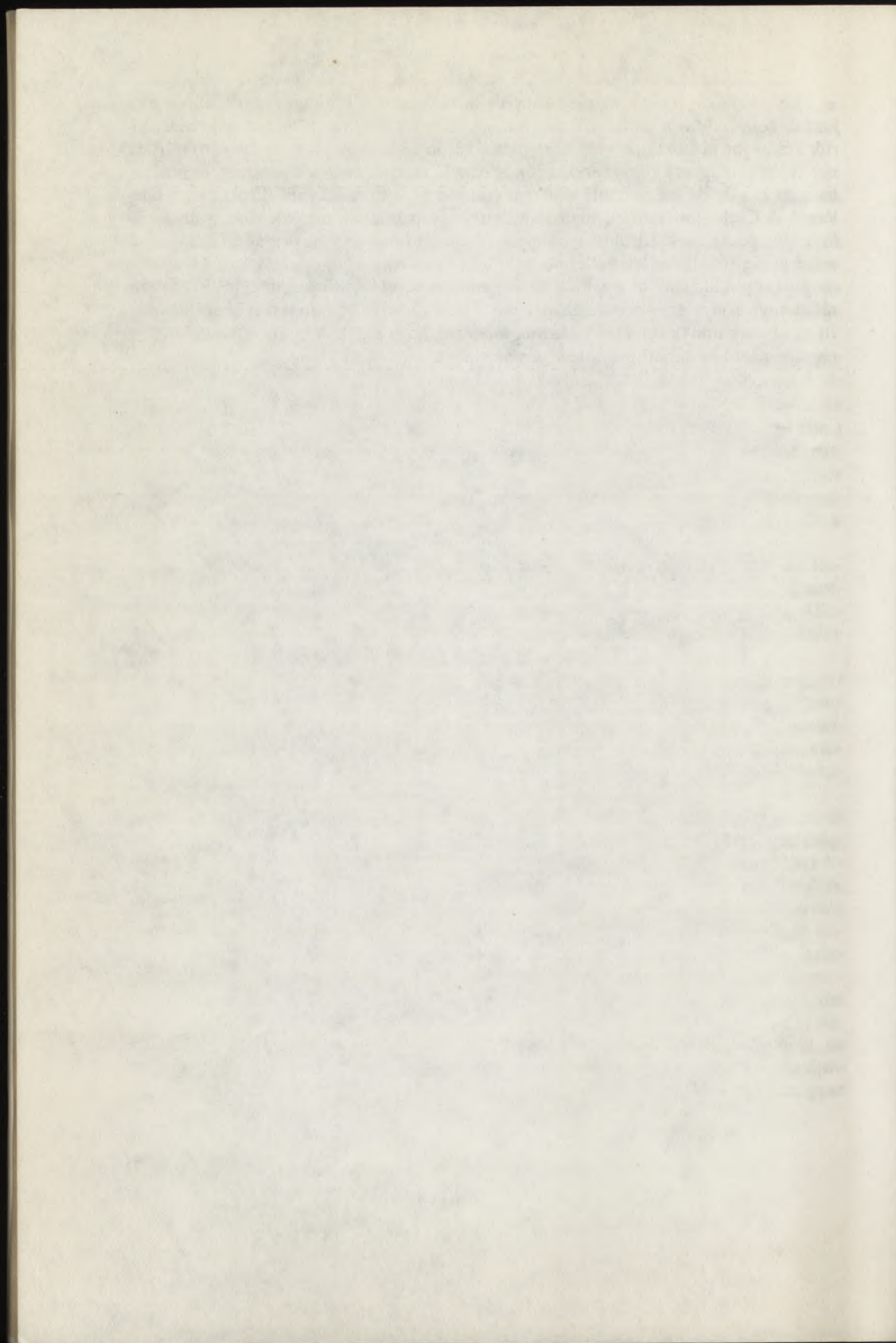
Arról, hogy kik és milyen mennyiségben használják a hungarika-gyűjteményt, pontos adatokkal nem tudok szolgálni, mert erről nincsen statisztikánk. A számos személyes érdeklődés és a könyvtárhasználó javaslatok az új címek megvételére azonban arra enged következtetni, hogy Zürichben sokan olvasnak magyarul is, sőt a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül is jónéhány könyvet szolgáltatunk.

A zürichi egyetemen, mint az köztudott, nincsen magyar szak, de nyelv- és irodalomkurzusok vannak. A magyar lakosság száma Zürichben és környékén számottevő. A könyvtárbeutazások alkalmával tájékoztatjuk a látogatókat a magyar állományról, 1981-ben pedig kéthetes kiállítást is rendeztünk a hungarika-gyűjtemény anyagából.

Svájci viszonylatban bizonyosan az egyik legaktívabb könyvtár vagyunk a magyar könyvek beszerzése terén. Amíg azonban, mint azt hallani fogjuk Gosztonyi Péter kollégánktól, például a Kelet-európai Könyvtár inkább történelmi és politikai irodalmat gyűjt, addig mi a szépirodalmat, a filológiát és az országismeretet helyezzük előtérbe, s ezzel inkább kiegészítjük egymás tevékenységét, mintsem hogy versenyeznénk egymással.

A másik könyvtár, amelyiknek az anyagát szintén inkább kiegészítjük, a berni Magyar Könyvtár. Ez a könyvtár egy régebben nagyon aktív svájci-magyar társaságnak a könyvgyűjteménye. A könyvtárat a 2. világháború előtt alapította egy Karl Irlet nevű berni pap. Először csak a társaság tagjai használhatták a könyvtárat, később, a háború után mindenki számára megnyitotta kapuit. A kb. tízezer kötetes könyvtár anyaga politikai, történelmi és vallástudományi könyvekből áll. Érdekessége még ennek a könyvtárnak, hogy ugyan a Svájci Nemzeti Könyvtárban, Bernben van letéttben, hivatalos támogatást nem kapott, és ma sem kap: a Svájci Magyar Könyvtár barátainak egyesülete támogatásából él, de mondhatnánk inkább, hogy élt, mert ma inkább tetszhalotti állapotban van. Hogy a Svájci Nemzeti Könyvtár meddig lesz képes vagy hajlandó – ők is helyszükével küszködnek – még helyet biztosítani neki, az még a jövő titka. Más svájci könyvtárban nem tudok nagyobb magyar könyvgyűjteményről, ami nem zárja ki, hogy más könyvtárak is vásárolnak vagy kapnak magyar könyveket, ha csak szórványosan is.

Még egy szót talán a magyar könyvek beszerzésének körülményeiről. Sűrűn előfordul, hogy a Magyarországról megrendelt könyvek már nem szállíthatók, mert hí-
rük későn jut el hozzánk, vagy más okból későn rendeltük meg. A mi könyvtárunk
egy zürichi (magyar) könyvkereskedőn keresztül rendeli meg a könyveket, ami néha,
ha nem is sok, de mégis több időt vesz igénybe a Kultúránál való direkt megrende-
lésnél. A Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Romániában megjelent magyar iroda-
lom híre pedig csak körülményesen jut el hozzánk, az utóbbi ország szállító rend-
szere pedig majdnem lehetetlenné teszi az onnan való könyvvásárlást. A Nyugaton
megjelent publikációk híre is csak körülményesen ér el bennünket, megfelelő bibliog-
ráfiai vagy könyvterjesztő szolgálat híján. Hosszan lehetne minderről beszélni még.
Itt most csak annak reményét akarom kifejezni, hogy egy kölcsönös tapasztalatcsere
eredményesebbé teheti gyűjtőtevékenységünket.

A ZÜRICHI ZENTRALBIBLIOTHEK MAGYAR VONATKOZÁSÚ FORRÁSAI

STEINMANN JUDITH

A zürichi Zentralbibliothekban található magyar vonatkozású források nem képeznek egységes állományrészt. Egy csoport – a reformációtörténeti anyag egy része – kivételével nem szervesen összefüggő iratokról, aktákról van szó, többségük eredete igen változatos, általában a véletlen folytán kerültek kéziratostályunkra. A rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt csupán sommás ismertetésre, felsorolásokra szorítkozhatom.

1. Időrendben elsőként hadd említsek meg egy kuriózumot. Az egyik asztrológiai tárgyú kéziratgyűjteményben (Ms. Car XV 104. 71r–75v) található egy levél Rozgonyi (János?) gróf 1467. április 26-án született fiának Martinus magister által készített horoszkópjával, melynek helyességét a levél írója vitathatja, álláspontját Mátyás királlyal s Martinussal szemben védi. (16. századi másolat, írója, s az eredeti irat őrzési helye ismeretlen.)

2. A 16. században keletkezett Zürichben a Johann Jakob Wick nevéhez fűződő, zömmel 1560–87 közötti időszakból való újságok és hírek gyűjteménye, az ún. Wickiana. E gyűjtemény számos darabja szól a magyarországi török harcokról; nagy része nyomtatvány, de néhány kézzel írott híradás, sőt rajz is található az újságok mellett (Ms. F 16, 17, 18, 21, 22, 23).¹

3. Johannes Leu, 18. századi, svájci történész (1714–1782) hagyatékában sok dokumentum másolatát őrizte meg. Így az egyik kötetben található néhány levél és irat a harmincéves háborúra vonatkozólag, köztük magyar témájúak is. Érdeemes volna egyszer utánajárni, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem itt őrzött levélmásolatai legalább tartalmukban ismereteseke-e a magyar történészek előtt, s vajon ezek eredetije fellelhető-e valahol? (Ms. L 122, Nr. 30, 49, 59, 61, stb.)

4. A kéziratostályunkon őrzött legnagyobb magyar vonatkozású iratcsoport létrejöttét a protestantizmus elterjedésének köszönhetjük. A magyar protestánsok Zürichhez fűződő szálai a reformáció kezdetéig nyúlnak vissza: már a 16. században voltak magyar prédikátorok, akik Svájcban tanultak – igaz, főként Bázelen és Genfben, de Zürichbe is eljutottak. Ennek nyomait láthatjuk a fennmaradt levelekben.

A legjelentősebb kapcsolat azonban a 17. század utolsó harmadában alakult ki a zürichiekkel, mert Johann Heinrich Heidegger zürichi professzor közbenjárásának jelentős szerepe volt az 1674-ben gályára hurcolt magyar prédikátorok megszabadításában. Közülük 14 aztán Zürichbe ment, ott töltött néhány hónapot, sőt egyikük-másikuk éveket. Erre az eseményre vonatkozóan akták, beszédek, levelek nagy számmal találhatók a Zentralbibliothekban: három kéziratkötet teljes egészében ezt tartalmazza, de ezenkívül 21 kötetben van – elszórtan – ide vonatkozó irat és levél.

(1. sz. melléklet.) Ennek az anyagnak egy része ismert a magyar reformációtörténet feldolgozó előtti: először Thury Etele használta fel a század elején,² de azóta is több kutatáshoz használták.³ Mégis úgy vélem, érdemes megemlíteni, mert a 17. századi magyar életnek, történelemnek még korántsem kiaknázott forrásáról van szó. A levelekben ugyanis nemcsak a protestánsok üldözésének, vagy hitéletük mozzanatainak leírását találjuk, hanem az egész korabeli magyar valóság is tükröződik bennük: szó van ott a török háborúkról, jobbágyok sanyarúságáról, a kereskedelem és a pénzügyek lebonyolításának módjáról, időjárásról, járványokról, kulturális életünk eseményeiről (pl. könyvek megjelenéséről). Még a nyelvészek is hasznát vehetnék, hiszen néhány magyar nyelvű darab is van közöttük. Az egyik levélgyűjtemény elején egy Mathys Zyndt által 1566-ban Nürnbergben kiadott, Magyarországot ábrázoló térkép található (Ms. B 9).

A magyar protestánsok Zürich iránti rokonszenve azonban a 18. században is töretlen volt. A "Catalogus Studiosorum Gymnasii Tiguriensis" tanúsága szerint 1736 és 1796 között nem kevesebb, mint 139 magyar diák tanult 1–3 évig Zürichben (Sárospatakról, Debrecenből és Erdélyből, Enyedről jöttek). Hazatértük után még sokáig leveleztek itteni tanáraikkal, volt diáktársaikkal. E levelek közül is sok fennmaradt (pl. Ms. C 276. Nr. 298–99, 304–305). De nem csupán teológusok, hanem más tudományágak jeles képviselői is élénk levelezésben álltak zürichi professzorokkal. A nagyenyedi Párizs Pápai Ferencnek 11 levele maradt fenn Johann Heinrich Heideggerhez, illetve Johann Gaspar Schweizerhez 1673–1692-ből. (Ms. D 181. Ms. D 9). Erős szálak fűzték Johann Jakob Breitingert Debrecenhez, ahol Logica-ja, s egyéb könyve megjelent a 18. század közepén.⁴ Fennmaradtak Szilágyi Sámuel (Ms. Bodmer 22.43a, Ms. Z II 574.19) és Tormássi János professzorok hozzá írott levelei, de említés történik ezekben Hatvani Istvánhoz és Varjas Istvánhoz küldött írásairól is (Ms. Bodmer 22.45). Kalmár György, a héber grammatika kiadója szintén levelezett vele (Ms. Bodmer 21.43). Maróti György professzor pedig az archeológus Johann Kaspar Hagenbuchhal váltott leveleket (Ms. C 269. Nr. 31.).

A 19. századból egyelőre nem ismeretesek a magyar és zürichi tanintézeteknek ilyen intenzív kapcsolatára utaló dokumentumok. Őriz azonban kéziratosztályunk néhány, a megváltozott korszakemet tükröző érdekességet, főként a század második feléből. Így pl. Eötvös Józsefnek hat levelét a jogtudós Johann Kaspar Bluntschlihoz (FA Bluntschli 3.191), egyet egy meg nem nevezett személyhez (Autogr. Ott). Fennmaradt két, a Sankt Gallen-i Menekültügyi Bizottsághoz intézett beadvány is: a két volt honvédtiszt leírásából a magyar szabadságharc bukása utáni helyzet egy-egy mozzanatát ismerhetjük meg (Ms. P 213.33). Kertbeny Károly irodalmárnak és műfordítónak Svájchoz való kapcsolatáról Gottfried Kellerhez (Ms. GK 79d), Hans Konrad Otthoz (Autogr. Ott) és Heinrich Leutholdhoz (Ms. R 569.22) írott levelei vannak.

5. A 19., de főként a 20. század jellegzetes iratanyagai a hagyatékok, melyek folyamatosan érkeznek be napjainkban is kéziratosztályunkra, és aránylag gyorsan kerülnek feldolgozásra. E hagyatékok levelezésében található magyarországi és erdélyi levelek arról tanúskodnak, hogy a 20. században ismét megélénkültek, és az élet minden területére kiterjedtek a kapcsolatok a magyar és a svájci tudósok, írók, közéleti személyek között. Mivel a forrásnál vagyok, igyekeztem, s a jövőben is igyekezni fogok ezt a fajta dokumentumgyűjteményt figyelemmel kísérni.

A 17–18. századi hagyománynak megfelelően a legtöbb magyar levelezőpartnerük a teológusoknak van. Így például 45 magyar tollából, összesen 102 levelet őrzünk Emil Brunner hagyatékában, 3 személytől 182 levelet, id. és ifj. Hermann Kutter hagyatékában, vagy 26 embertől leveleket Carl von Prosch hagyatékában. Ez utóbbiban egyébként még akták és általános levelezés is található a Keresztény Ifjúsági Világszövetségnek 1938-ban Magyarországon tartott táborozásával kapcsolatban, a KIE (Katolikus Ifjúsági Egyesület), s egyéb magyar ifjúsági szervezetek helyzetéről (Nach. C.v.Prosch 25.9. 40.4. 41). Alexander Schwiezer iratai közt is található három magyar levél. A teológus-filozófus Oskar Pfisterhez Ferenczi Sándor egy, Szondi Lipót pedig négy levelet írt. De akad bizonyítéka a svájci–magyar történész kapcsolatoknak is: Domanovszky Sándornak és feleségének 29 levele maradt fenn Hans Nabholz iratai között, Áldassi Antaltól egy Ernst Gagliardihoz írott levél, s Paul Ganz 18 magyar levelezőpartnerére közt megtaláljuk Csánki Dezsőt is.

A szociáldemokrata Robert Seidel hagyatékában 63, a magyarországi munkásmozgalomra vonatkozó levél található 18 levélírótól, 1885–1927-ből, köztük például Engelmann Páltól 12 levél, Somogyi Bélától pedig egy (Nachl. R. Seidel 91,70, illetve 122.45). Még az eszperantista Karl Jostnak is volt magyar kapcsolata: Gádor Lászlóval váltott két levelet.

Említésre érdemesek még az író Rudolf Jakob Humm hagyatékában található levelek Hágy Gyulától és Koestler Artúrtól, valamint a zürichi rádió igazgatójához, Jakob Jobhoz írott levelek Bartók Bélától, Kálmán Imrétől és Lehár Ferencről.

Időhiány miatt nem tudok minden nevet felsorolni. Az eddig átnézett hagyatékokban 210 magyar személytől kb. 700 levelet találtam. Elkészítettem e személyek névjegyzékét, melynek használata azonban – természetesen – bizonyos megszorításokkal lehetséges csupán. Mivel a hagyatékok íásaiban érintett személyek (vagy hozzátartozójuk) egy része még él, egyik-másik anyag egyelőre zárolt, vagy tanulmányozásához a család engedélye szükséges. Ezt az esetek többségében megadják, amennyiben bizonyíthatóan tudományos igényű kutatásról van szó. A többi irathoz – remélhetőleg – egy-két évtized múlva minden nehézség nélkül hozzájuthatnak a kutatók. (2. sz. melléklet).

6. Néhány szót még a nálunk őrzött kiadvállalati levéltárakról. A Rascher-Verlag levéltárában 19 magyar szerződő fél levelei és iratai találhatók 1914–1968-as évekből (pl. Garay Emmy, Kerényi Károly, Latzkó András, Tolnay Károly). Az Atlantis-Verlag 21 magyar levelező partnere (1949–1965) közül Alföldi András, Anda Géza, Deér József, Kerényi Károly, Szigeti József nevét említeném.

7. Kézíratosztályunk jellegzetes állományrészét képezik az autográf gyűjtemények. Ezeknél a különböző provenienciájú, több évszázadot felölelő időszakban keletkezett iratoknál a tartalom rendszerint lényegtelen volt a gyűjtő számára, csupán neves személyek kezévonásának megőrkítését, megőrzését tartotta fontosnak. Legjelentősebbek Emil Bebler (1883–1954), Hans Konrad Ott-Usteri (1788–1872) és Antoine-Elisée Cherbuliez (1888–1964) autográf-gyűjteményei. Ez utóbbi ugyan átmenet a hagyaték és autográf-gyűjtemény között, mert elsősorban a hozzá és családjához (nagyszülőikig bezáróan) írott leveleket őrizte meg. Ezek között is van néhány magyar: Révész Géza, Solti György, Szentesi Béla és Szigeti József. Emil Bebler hagyatékában említést érdemel Liszt Ferenc és Ákos László levele.

Különös nyomatékkaal szeretném felhívni a figyelmet az Autographensammlung Ott magyar vonatkozású dokumentumaira. Ez a kb. 90 darab 400 év alatt keletkezett, a 16. századtól a 19. század közepéig. Találhatók köztük olyanok, melyeket jellegzetesen autográf-gyűjtemény darabjának tarthatnánk, hiszen csupán az aláírás származik nevezetes személytől, a szöveget más (jegyző, írnok) írta. Tartalmukban azonban ezek is érdekesek lehetnek nekünk, magyaroknak. Példaként hadd említsek meg néhányat:

Andrásy Péter, Krasznahorka urának hosszú, családi birtoküggyről szóló levele 1579-ből;

Nádasdy Ferenc gróf levele 1595-ből, melyben katonai zsoldját sürgeti;

Forgách Ferenc esztergomi érsek levele Mátyás főherceghez 1607-ből, melyben a Bocskai-féle harcokról is szó esik;

Lippay György érsek levele 1658-ból Rákóczi fejedelem ügyében;

III. Károly leirata az egri püspöknek, Erdődi Gábornak 1720-ból, melyben utasítja, hogy az újonnan nyomtatott komáromi biblia 2.884 példányát adja vissza a debreceni magisztrátusnak (ez az irat Sigray József kancelláris tanácsos aláírását viseli, az ő neve alatt van besorolva a gyűjteménybe!);

Aulich Lajos hadügyminiszter levele a lőpormalmokról 1849-ből;

Vannak azonban e gyűjteményben személyes jellegű levelek is: Kitaibel Pál természettudóstól, Csaplovics János jogász és természettudóstól, Szabó József ásványtan-professzortól, Döbrentei Gábor költőtől vagy Széchenyi Istvántól és másoktól. (3. sz. melléklet.)

Előadásomban nem tudtam teljes képet nyújtani a könyvtárunkban található magyar dokumentumokról, hiszen családi levéltárainkban vagy egyéb fondokban még akad szép számmal levél s egyéb irat, melyet regisztereink, névmutatóink alapján részben meg lehet találni – de akad még fel nem fedezett irat is, melyekből a jövőben remélhetőleg minél többet fel tudunk még tární.

JEGYZETEK

1. Ez a gyűjtemény, tudomásom szerint – ha nem is teljes részletességében – ismert a magyar szakirodalomban.
2. Thury Etele: Adatok a magyar protestáns gályarab-lelkészek történetéhez. Budapest, 1912.
3. Hans Schaffert: a "Hilfswerk der Evangelischen Kirche der Schweiz" volt vezetője 1977-ben, a debreceni egyetem díszdoktorává való avatásakor is erről a témáról tartott előadást.
4. Imre Lengyel – Judith Steinmann: Ein Dokument zur Auswirkung der Zürcher Aufklärung in Ungarn (Zürcher Taschenbuch 1974, p. 61–68).

PROTESTÁNSOK HELYZETE MAGYARORSZÁGON A 17–18. SZÁZADBAN

A gályarabságból megszabadított prédikátorok sorsa (1674–1676 között, és később)

Ms. A 64	Nr. 18	= Magyar lelkészek levele svájci lelkészekhez: Nagyszombat, 1651. 7. 23.
Ms. B 35	Nr. 52	= Egy katolikus magyar tanúságtétele a helybéli protestánsokról: Bécs, 1661. 8. 10.
Ms. B 9		= Levelek Johann Heinrich Heideggerhez, dokumentumok, lista a protestáns magyar főnemesekről. Magyarország térképe: Nürnberg, 1566. Mathis Zyndt.
Ms. B 198		= Akták az üldözött protestáns papokról, 1674.
Ms. B 251	Nr. 7–13	= Beszéddek, levelek a megszabadított magyar gályarabokról, illetve tőlük 1675–1676.
Ms. B 286	Nr. 118	= J. Hch. Heidegger beszéde
Ms. L 494	Nr. 46	a megszabadult gályarabok zürichi fogadásakor: 1676. május 20.
Ms. B 304	Nr. 77–78	= A magyar protestáns egyház helyzetéről: 1666. július 29. (svájci evangélikus egyházak levele Hollandiához és Angliához);
	Nr. 92	= Magyar lelkészek levele Triesztból Zaffi Miklóshoz, 1675. augusztus–szeptember;
	Nr. 100	= Czeglédi Péter és Elisabeth Burkhardt esetének tárgyalása Zürichben.
Ms. B 307		= Magyar prédikátorok elhelyezése Zürichben 1676-ban.
Ms. D 207c		= Johann Jakob Gessner emlékkönyve magyar exulánsok beírásával.
Ms. D 181–182		= Üldözött magyar protestáns papok levelei Heideggerhez, 1674–1677.
Ms. D 234		= Magyar protestáns lelkészek és tanítók üldöztetésének története, levelek, beszéddek; Veresegyházi Tamás tana a predesztinációról, s ennek vitája.
Ms. F 150		= A magyarországi evangélikusok sorsáról, 1675.
Ms. F 199		= Gályarabok névsora; Kocsi Bálint beszámolója a megszabadulás történetéről; levelek, versek, beszéddek a megszabadultak tiszteletére. (Erdélyről is szó van!)
Ms. G 461		= Levelek, hírek, költemények a magyarországi protestánsüldözésről, 1680–1690.

Ms. II 11		= A protestánsok helyzete Magyarországon (dokumentumok).
Ms. II 265		= Mint Ms. D 234 (ismétlések).
Ms. II 272		= Adalékok a magyar gályarabok megszabadításához, 1676.
Ms. J 72		
Ms. L 424	Nr. 21	= A magyar protestánsok üldözéséről szóló dokumentumok.
Ms. Car I 232		= Levelek erdélyi unitárius egyházközségektől; levél Beregszászi Istvántól Gyöngyösi Istvánhoz: Amszterdam, 1676.
Ms. Car III 207		= Magyar protestáns lelkészek és tanítók üldözésének leírása; Sellyei István köszönő- és búcsúbeszéde 1677., Zürich.
Ms. S 364	Nr. 43	= Magyar lelkészek és tanítók üldözése 1696-ban.
Ms. Car XV 77		= Magyar evangélikusok beadványa a császárhoz 1715 után.

HAGYATÉKOK

Aebi Magdalena (1898–1980) filozófus			jelzet:
Jánoska György	1971–1972	(hozzá írt) 4 levél	NLM.Aebi 8.24
Lakatos Imre	é.n.	(hozzá írt) 1 levél	NLM.Aebi 8.37
Angst Heinrich (1847–1922) múzeumigazgató, angol konzul			
Österreich–Ungarisches Konsulat	1887–1890	2 levél	Nachl.H.Angst 65.16
Breitinger Johann Jako (1701–1776) irodalomprofesszor, filológus			
Kalmár György (héber grammatika kiadója)	1754–1776	5 levél+mell.	Ms. Bodmer 22.43
Komáromi József	1735	1 levél	Ms. Bodmer 21.50
Balog Ádám	1757	1 levél	Ms. Bodmer 21.3
Tormássi János	1769	1 levél	Ms. Bodmer 22.45
(Hatvani István említése) (Varjas István említése)			
Szilágyi Sámuel	1743	1 levél	Ms. Bodmer 22.43a
Bluntschli Johann Kaspar (1801–1881) jogász, politikus			
Berger Sámuel	1881	1 levél	FA Bluntschli 1.56
Eötvös József	1857–1884	6 levél	FA Bluntschli 3.191
Kasics Péter	1869	1 levél	FA Bluntschli 7.441
Szelke Adalbert	1874	1 levél	FA Bluntschli 16.858b
Török, (?)	1874	1 távirat	FA Bluntschli 17.869
Bluntschli Hans (1877–1962) orvos			
Árkövy (?) Th.	1907	1 levél	FA Bluntschli 101.4
Kormos Tivadar	1918	1 levél	FA Bluntschli 117.40
Papp Alexander v.	1951–1955	3 levél	FA Bluntschli 124.6
Radó Károly	1930–1936	8 levél	FA Bluntschli 125.45
Cherbuliez Antoine-Elisée (1888–1964) zenész, zenetörténész			
Révész Géza és Margit	1946–1948	3 levél	Autogr.Cherbuliez 4.3
Solti György	1949	1+1 távirat	Autogr.Cherbuliez 5.1
Szentesy Béla	1899	1 levél	Autogr.Cherbuliez 5.3
Szigeti József	1920	1 levél	Autogr.Cherbuliez 5.3

Ermatinger Emil (1873–1953) irodalomtörténész			
Koszó János	1931	1 levél	<i>Nachl.E.Ermatinger 5</i>
Dekker Gerbrand (1882–1964) vallástörténész			
Kerényi Károly	1943	1 levél	<i>Nachl.G.Dekker 1.25</i>
Faesi Robert (1883–1972) író, irodalomtörténész			
Somlyó L.	1968	1 levél	<i>Nachl.R.Faesi 17.43</i>
Forrer Ludwig (1845–1921) jogász, politikus			
Carola, máltai nővér (Nagykanizsa)	é.n.	1 levél	<i>Ms. Z II 550.25b</i>
Österreich–Ungarische Gesandtschaft, Bern		1 levél	<i>Ms. Z II 555.24a</i>
Szladits Károly	1914	1 levél	<i>Ms. Z II 557.45</i>
Telbisz Albert	1912	1 levél	<i>Ms. Z II 558.3</i>
Fueter Eduard (1876–1928) történész			
Bencdek C.	1924	1 levél	<i>Nachl.E.Fueter 3.14</i>
Kiss Dezső	1928	2 levél	<i>Nachl.E.Fueter 4.51</i>
Ganz Paul (1872–1954) történész			
Csánky Dezső	1937	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 14.32</i>
Czeplédi E. v.	1932	2 levél	<i>Nachl.P.Ganz 14.38</i>
Erdélyi Michael	1931	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 19.38</i>
Ferenczy Valér	1918–1926	4+1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 20.29</i>
Gerevich Tibor	1925–1936	3+3 levél	<i>Nachl.P.Ganz 22.53</i>
Gombosi György	1936	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 23.43</i>
Hevesy André de	1920–1949	127 levél	<i>Nachl.P.Ganz 26.51</i>
Medgyes László	1924	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 37.65</i>
Német (?)	1919	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 40.62</i>
Nestor-Somlyó Ernő	1948–1949	5 levél	<i>Nachl.P.Ganz 40.63</i>
Pálffy Mórítz gr.	é.n.	1 levél	<i>Nachl.P.Ganz 42.2</i>
Petrovics Elck	1921	2 levél	<i>Nachl.P.Ganz 43.32</i>
Térey Gábor	1913–1914	2 levél	<i>Nachl.P.Ganz 56.51</i>
Vadnay Zsigmond	1936	3 levél	<i>Nachl.P.Ganz 58.1</i>
Ybl Erwin	1948–1951	3 levél	<i>Nachl.P.Ganz 61.41</i>
Seidel Robert (1850–1933) szociáldemokrata politikus			
Arbeiter Zeitung (Temesvár)	1922–1927	2 levél	<i>Nachl.R.Seidel 82.55</i>
Bendeck Lipót	1893	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 84.22</i>
Bresztovszky Ernő	1905	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 87.21</i>
Dániel Arnold	1919–1923	17 levél	<i>Nachl.R.Seidel 89.21</i>

Engelmann Pál (Krejcsi)	1890–1916	12 levél	<i>Nachl.R.Seidel 91.70</i>
Kereskedelmi Kamara	1885–1915	4 levél	<i>Nachl.R.Seidel 107.22</i>
Lóránt Rihárd	1897	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 109.60</i>
Migray József	1911	2 levél	<i>Nachl.R.Seidel 112.5</i>
Népszava Könyvesbolt	1896	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 113.58</i>
Österreich–Ungarische Generalkonsulat	1916	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 114.16</i>
Österreich–Ungarische Arbeiterbildungs- verein	1893–1897	2 levél	<i>Nachl.R.Seidel 114.17</i>
Österreich–Ungarische Sozialdemokraten	1902	3 levél	<i>Nachl.R.Seidel 114.18</i>
Pataki Béla	1913	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 114.61</i>
Sozialdemokratische Partei Ungarns	1909	2 levél	<i>Nachl.R.Seidel 122.24</i>
Somló Salamon	1891	4 levél	<i>Nachl.R.Seidel 122.44</i>
Somogyi Béla	1898	1 levél	<i>Nachl.R.Seidel 122.45</i>
Szöllősi István	1911–1924	7 levél (Erdély)	<i>Nachl.R.Seidel 124.76</i>
Gion János	1893	1 levél	<i>Ms. Z III 325a.23</i>
Sulzberger, Marcel II. Samuel (1882–1941) komponista			
Szigeti Joseph	1924	1 levél	<i>NLM.H.S.Sulzberger 2</i>
Trebitsch Siegfried (1869–1956) író			
Darck Ottó	1935–1937	3 levél	<i>Ms. Z II 579.42</i>
Darvas Lili	1932	1 levél	<i>Ms. Z II 579.43</i>
Hevesi Sándor	é.n.	1 levél	<i>Ms. Z II 579.114</i>
Laszky Béla	é.n.	1 levél	<i>Ms. Z II 579.148</i>
Lehár Ferenc	1930	2 (távirat)	<i>Ms. Z II 579.149</i>
Lengyel Melchior	1930	1 levél	<i>Ms. Z II 579.151</i>
Vogt Gustav (1829–1901) jogász			
Kis Gusztáv	1868	2 levél	<i>Nachl.G.Vogt 8.13</i>
Görög Imre	1868	1 levél	<i>Nachl.G.Vogt 6.19</i>
Wirz Hans Georg (1885–1972) történész			
Deér József	1965	1 levél	<i>Nachl.H.G.Wirz 6.8</i>
Korányi Károly	1938	2 levél	<i>Nachl.H.G.Wirz 8.16</i>
Markó Árpád	1921–1943	5+2 levél	<i>Nachl.H.G.Wirz 8.53</i>

AUTOGRAPHENSAMMLUNG OTT

Név	Kelet	Tartalom	Nyelv
Almásy Móric gr., pénzügyigazgató	1846	rövid, hivatalos levél	<i>német</i>
Andrásy Péter, Krasznahorka ura	1579	hosszú levél, családi birtokügy	<i>latin</i>
Apponyi Rudolf gr., osztrák követ Londonban (1812–)	18...	rövid, hivatalos levél, csak aláírás autogr.	<i>német</i>
Aulich Lajos, hadügyminiszter (1792–1849)	1838 1849	privát levél egy hölgyhöz lőpormalmok ügyében	<i>német</i> <i>magyar</i>
Barabás Miklós, festő		egy festmény címe (kiállításra?)	<i>német</i>
Batthyány Lajos gr., nádor (1696– 1765)	1741	Mária Terézia leirata, Batthyány aláírásával	<i>latin</i>
Batthyány Ádám, udvari tanács el- nöke (1604–1659)	1645	vagyonjogi kérdésben levél, csak aláírás autogr.	<i>német</i>
Batthyány Kázmér, Debrecen pa- rancsnoka 1848-ban (1807–1854)	1846	kérelem vámmmentesség ügyében	<i>német</i>
Benedek Lajos, generális (1804–1871)	1846	rövid dokumentum, csak aláírás autogr.	<i>német</i>
Csaplovics János, jogász, természettudós (1780–1847)	18...	levél Gräffer Ferenchez	<i>német</i>
Döbrentei Gábor, költő (1786– 1851)	1825	levél Légrádi Imréhez	<i>magyar</i>
Draskovich Ádám, hadvezér (1673–1749)	1703	levél az udvari kancellárhoz gyámhatósági ügyben	<i>latin</i>
Draskovich Miklós gr., titkos tanácsos (†1687)	1680	jelentés a protestánsokról, Csáktornyáról	<i>latin</i>
Eötvös József, író, miniszter	1850	néhány sor Gustav Kolbhoz	<i>német</i>
Erkel Ferenc, zeneszerző	1845	egy költemény megzenésítéséről	<i>német</i>
Erdődi György gr. (és mások)	1751	A diaeta idején tilos legyen zsidóknak, koldusoknak és vándoroknak Pozsonyban tartózkodni	<i>latin</i>
Esterházy Pál herceg, londoni követ	1846	birtok- és vagyonügyek	<i>német</i>
Esterházy Miklós herceg (1817–)	1845	vámkedvezmény-kérelem szivarra	<i>német</i>
Festetics Pál, magyar udvari kamara elnöke	1781	nyomtatott levél, csak aláírás autogr.	<i>német</i>
Foglár Lajos, fegyőr (1820–)	18...	1 levél, 1 vers	<i>német</i>

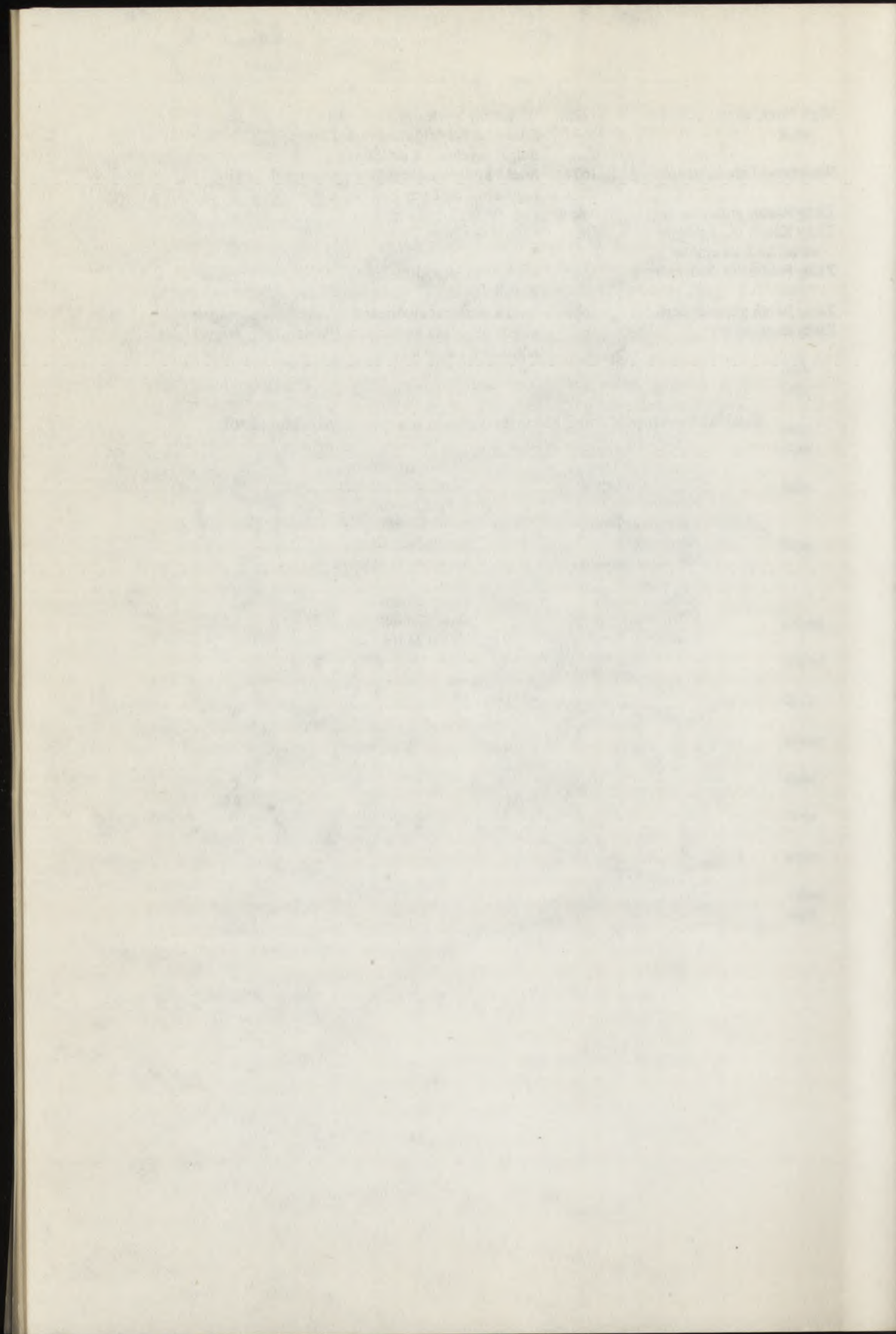
Forgách Antal gr., magyar kancellár (1819–)	1859	néhány sor hivatalos írás, csak aláírás autogr.	<i>német</i>
Forgách Ferenc, esztergomi érsek	1607	levél Mátyás főherceghez Homonnay György és Szokoly Péter ügyében, Bocskai-harcok is megemlítve!	<i>latin</i>
Forgács Ádám gr., hadvezér	1650	családi birtokper miatt levél a császárhoz	<i>latin</i>
Gaál György költő, Esterházy könyvtárosa (1783–1855)	1827	könyvrendelés, panasz pénzhányra	<i>német</i>
Görgey Artúr, honvédtábornok	1858	levél egy hölgyhöz	<i>német</i>
Hadik András ifj., hadvezér	1859	gyümölcsfacsemete-vásárlás	<i>német</i>
Hadik András id., hadvezér (1710–1790)	é.n. 1788	csak aláírás levél a titkos tanácshoz: járvány (?) Erdélyben	<i>latin</i>
Haynau Julius, hadvezér (1786–1853)	1835 1852	két privát levél	<i>német</i>
Huszár Bálint, udvari tanácsos		rövid, érdektelen levél	<i>német</i>
Kertbeny Károly Mária, irodalmár	1846	levél Hs. Konrád Otthoz (Vörösmartyt idézi)	<i>német</i>
Kéri Ferenc gr., udvari tanácsos	1691	I. Lipót leirata egy debreceni polgár ügyében, Kéri aláírásával	<i>latin</i>
Kitaibel Pál, természettudós (1759–1817)	1816	levél egy botanikushoz növény- és állattani problémákról	<i>német</i>
Koháry Ferenc József herceg, kancellár	é.n.	csak aláírás	
Kultsár István költő (1756–1828)	1804	rövid levél	<i>magyar</i>
Lippay György, esztergomi érsek	1658	levél a császárhoz Rákóczi fejedelem ügyében	<i>latin</i>
Majláth Antal gr., költő	é.n.	csak aláírás	
Majláth János Nepomuk gr., költő (1786–1855)	1842	irodalmi témájú levél	<i>német</i>
Majláth Antal gr., alkancellár	1839	meghívó a diactára Haller Ferenc számára	<i>német</i>
Lippay Gáspár, az udvari kamara elnöke	1698	levél Adam Werner orvoshoz	<i>német</i>
Matyasovszky László, nyitrai püspök	1700	levél I. Lipóttól Felsőbüki Nagy Istvánhoz, M. aláírásával	<i>latin</i>
Mednyánszky Pál, magyar kancellár	1794	I. Lipót leirata Veszprém megyéhez a mértékek egységesítéséről (M. aláírta, mint kancellár)	<i>latin</i>
Mednyánszky Alajos, történész (1784–1844)	é.n.	csak aláírás	

Nádasdi Mihály, osztrák miniszter	é.n.	csak aláírás (kivágva)	
Nádasdy Ferenc, haditanácsos, hadvezér	1587	Szebeni János (familiárisa) állásügyében (Sárvár)	latin
	1595	Kérelem katonái zsoldhátralékának kifizetésére (Sárvár)	német
Nádasdy Ferenc, költő, összeesküvő (†1671)	1666	megadóztatása ellen tiltakozik	német
Nádasdy Ferenc, hadvezér (1708– 1783)	1758	levél Mária Teréziához birtokügyben (Varasd)	latin
Nádasdy Lipót, magyar kancellár	1741	aláírása Mária Terézia	latin
	1747	két leiratán	
	1755	saját kezű levél Mária Teréziához Dersóffi Sámuel ügyében	német
Pálffy Tamás, nyitrai püspök	1672	aláírása I. Lipót leiratán	latin
Pálffy Károly gr.	1796	védlevelét Abraham Römer duisburgi posztókézfőnök Pozsonyba	latin
Pálffy Pál, nádor (†1655)	1643	szökött katonák elfogatásáról	latin
Révay Miklós, költő, professzor (1749–1807)	1805	kivonat a zágrábi káptalan egy testamentumából (R. aláírása)	latin
Rutkay András, III. Ferdinánd és I. Lipót minisztere	1658	aláírása e minőségben I. Lipót egy oklevelén (Podhragi István nyitrai órkanonok beiktatása a pásztói egyházba)	latin
Sigray József, kancellári tanácsos	1720	III. Károly leirata az egri püspöknek: adja vissza az elkobzott 2884 komáromi bibliát Debrecennek (Sigray és Illyésházi M. aláírása)	latin
Szabó József, ásványtani prof., Pest	1862	levél: egyetemi és múzeumi meteorit-gyűjteményt említ	német
Szalay László, magyar követ Frankfurtban (1813–1864)	1849	könyvkölcsönző-nyugta a zürichi Museums-gesellschafttól	német
Széchenyi György, esztergomi érsek	1692	levél a királyhoz kálvinista prédikátorok ellen	latin
Széchenyi István, reformpolitikus	1846	levél Escherhez a magyar gőzhajózási társaságokról	német
Szelepcsényi György, kalocsai ér- sek (1595–1685)	1658	I. Lipót oklevele nyitrai birtokügyben (Sz. aláírása)	latin
Szirmay István, Esterházy Pál ná- dor főjegyzője (†1711)	1699	levél birtokügyben	latin
Telegdi János, kalocsai érsek	1642	kimentti magát a császárnál, betegsége miatt	latin
Teleki Ferenc, udvari tanácsos	1846	kérelem dohányvám mentességre	német
Varjas János, természettudós	1759	levél Johannes Gessnerhez ásványokról, kristályokról	latin

Végh Péter, udvari tanácsos	1728	III. Károly levele egy Sopronban ártatlanul bebörtönzött rackelsburgi polgár ügyében (V. aláírása)	<i>latin</i>
Wesselényi Ferenc, nádor	1657	levél a királyhoz Széchiné és gyermekei vagyoni ügyében	<i>latin</i>
Zichy Károly gr., miniszter (†1826) é.n.		csak aláírás	
Zichy Károly gr., a magyar udvari kamara elnöke	é.n.	akta, csak aláírás Zichytől	
Zichy Ferdinánd, hadvezér	1848	egy katona minősítési lapja, Z. aláírásával	<i>német</i>
Zichy István gr., államférfi	1668	levél a marhacsempészettről	<i>magyar</i>
Zichy Edmund gr.	1849	cédula négy láda tartalmáról (Pozsonyba költözés alkalmából)	<i>magyar</i>

Emlékkönyvlapok Zürichben tartózkodó magyar prédikátoroktól:

Czeplédi Péter	Nádudvari Mihály
Gyöngyösi István	Rimaszombati János
Harsányi István	Sellyei István
Jabloneczai János	Szalóczi Mihály
Kálnai Péter	Szentpéteri István
Karaszni Mihály	Szentpéteri Márton
Kocsi Bálint	Szodói András
Köpeczi Balázs	Szomodai János
Körmendi György	Tatai Sámuel
Ladmóczy István	Újvári János

A STIFTUNG SCHWEIZERISCHE OSTEUROPA BIBLIOTHEK HUNGARIKA-GYŰJTEMÉNYE

GOSZTONYI PÉTER

A Svájci Kelet-európai Könyvtár a legfiatalabb tudományos könyvtári intézmény Svájcban. Gyűjteményünk alapját egy berni politológus, *Peter Sager* teremtette meg, aki 1948-ban, a svájci kutatás kezdetén mintegy 6.000 kötetnyi könyvtárát és több tucat folyóiratát az Európa keleti régióival foglalkozók rendelkezésére bocsátotta. Tíz évvel később, 1958-ban a könyvtárnak már 25.000 kötetnyi állománya volt. Igaz, ekkor még mindig az akkor kiépülőben lévő Svájci Keleti Intézet keretében működünk.

Intézményünk életében lényegbe vágó szervezeti változásra 1959-ben került sor. Ekkor a könyvtár kivált a Svájci Keleti Intézet keretéből, és egy "bundesratlicher Beschluss", vagyis minisztertanácsi határozat alapján önálló tudományos intézménnyé vált. Élére ún. Alapítványi Igazgatóság került. Ebben a testületben – és ez a mai napig így van – képviseltetik magukat a könyvtárat anyagilag is támogató hatóságok (vagyis a Bund, az államszövetség, a berni megye és a város, továbbá a National Fond, mely nálunk a Tudományos Akadémia szerepét tölti be), a Nemzeti Könyvtár és a berni Egyetemi Könyvtár igazgatói. Így az Alapítványi Igazgatóság 11 tagból áll, amelynek évtizedek óta egy bieli jogász, *Peter Renggli* a választott vezetője. A könyvtár ügyvezető igazgatója – immáron több, mint húsz esztendeje – az Önök előtt álló személy.

1973-ban a könyvtárat újabb tudományos megtiszteltetés érte: egy országos, tudományos jellegű intézményi felmérés következményeként a Svájci Kelet-európai Könyvtár a Svájci Egyetemek Szövetsége ajánlására főiskolai, vagyis egyetemi státusú dokumentációs intézménnyé minősült.

Intézményünk – tulajdonképpen már 1959-től – nyilvános könyvtár, amely szolgáltatásait a kül- és belföldi kutatók és érdeklődők számára ingyenesen biztosítja. Úgy a belföldi, mint a külföldi könyvtárközi kölcsönzési lánc részei vagyunk, részben a Svájci Nemzeti Könyvtár közbeiktatásával, részben pedig önállóan, közvetlen kapcsolatban vagyunk a külföldi intézményekkel.

Könyvtárunk jellegére nézve kizárólag dokumentációs intézmény, ami azt jelenti, hogy saját kutatást nem folytatunk, tudományos, vagy ismeretterjesztő kiadványokat nem adunk ki, erre egyébként sem anyagi, sem más lehetőségünk nincs.

A Svájci Kelet-európai Könyvtár jelenleg 100.000 könyvtári egységgel rendelkezik. Állománya évente kb. 2500 kötettel gyarapszik. Jellegének és feladatának megfelelően gyűjtőkörének súlypontját a kelet-európai szocialista országok kiadványai, illetve a rájuk vonatkozó dokumentumok képezik. Vannak dokumentumaink Ázsia, Afrika, illetve a közép-amerikai szocialista, vagy ilyen jellegű országokból, illetve or-

szágokról is, de itt már – anyagi lehetőségeinket figyelembe véve – csupán csak általános jellegű műveket és kézikönyveket (ezeket is német, francia, illetve angol nyelven) szerzünk be.

A legtöbb könyvünk a Szovjetunióból való, illetve a Szovjetunióval foglalkozik, míg a legkevesebb könyvünk – Európára vonatkozóan – Albániát érinti.

Nyelvi vonatkozásban arra törekszünk, hogy a könyvek kb. 70 százaléka az illető ország nyelvén, és abból az országból származzon, a fennmaradó 30 százalék pedig nyugati tudományos irodalom – német, angol és francia nyelvű –, amely a kelet-európai országokkal foglalkozik: Kínáról, Vietnamból, Koreáról, vagy Kubáról csak nyugati kiadású könyveink vannak, illetve az az irodalom, amely ezekről az államokról néha-néha a szocialista országokban – Európában – megjelenik.

A Könyvtár a 20. század politikájával, történetével és a politikai világnézeti kérdésekkel foglalkozik. Gyűjtési szakterületeink a következők: politika és politikatudomány, a késői, 19. sz.-i, illetve a korai, 20. századbeli történelem, a jelenkori történelem (amelynek súlypontja a Szovjetunió esetében az 1917-től eltelt évtizedek, és a kelet-európai népi demokráciák, illetve szocialista országok esetében az 1945. utáni évek). Ezenkívül: gazdaságtörténet, külkereskedelem, jogtudomány, kisebbségi kérdések, életrajzok, diplomáciatörténet, hadászat és hadtörténelem, közművelődés, pedagógia, szellemtörténet, egyháztörténet, szociológia, földrajztudományok és – csökkentett mértékben, bizonyos belső kritériumok alapján – a szépirodalom. Külön súlya van nálunk a munkásmozgalom történetének, elsősorban is a kommunista pártok történetének és a velük összefüggő, egyéb speciális szakterületnek, mint például a pártkongresszusok publikált anyagainak, az egykori és jelenlegi pártvezetők írásainak, az ideológiai kérdésekkel foglalkozó nyomtatványoknak és az egyéb, idevágó irodalomnak. A marxizmus-leninizmus klasszikusainak művei is birtokunkban vannak – több kiadásban – és természetesen az orosz nyelven kívül németül, franciául, részben angolul, és ezenkívül néhány kelet-európai nyelven.

Sajtóanyagunkról külön kell beszélnem.

Összesen 360 újságra, folyóírra, információs kiadványra, illetve könyvmegosztóra fizetünk elő. 1983-ig a Szovjetunióból 98 újság, illetve folyóirat járt, köztük hat köztársasági napilap. Jelenleg 212 újság és folyóirat jár az európai és ázsiai szocialista országokból, e körön belül is elsősorban a politikai jellegű sajtótermékekre helyezzük a fő súlyt, ami több vonatkozásban is segítségére van a Kelet-Európával foglalkozó (és így természetesen több nyelven olvasó) kutatónak. Így történt ez legutóbb is, amikor egy, az Egyesült Államokból érkező professzor – három kelet-európai szocialista ország ötvenes évek végi fejlődését/problémáit kutatva – nálunk lapozhatta át a lengyel *Thybuna Ludu*, a kelet-német *Neues Deutschland* és a cseh *Rudé Pravo* idevonatkozó évfolyamait.

90 újságot, folyóiratot és bulletint fizetünk elő könyvtárunk számára a nyugati országokból, ideértve természetesen Amerikát is. Ezek nagy része Kelet-Európával foglalkozó szakfolyóirat, de ide tartoznak több nyugat-európai kommunista párt központi orgánumai is, mint például a francia *"l'Humanité"*, az olasz *"l'Unità"*, a svájci *"Vorwärts"*, a nyugatnémet *"Unsere Zeit"* és a spanyol *"Mundo Obrero"*.

Hadd említsem itt még meg azt is, hogy a Svájci Kelet-európai Könyvtár – semleges ország semleges könyvtára lévén – gyűjti a kelet-európai politikai emigráció saj-

tóját is, abból az egyszerű meggondolásból kiindulva, hogy egy ilyen gyűjtemény egyedülálló sajtótörténeti és egyéb értéket képviselhet az évszázad végére. Azt hiszem, e vonatkozásban – legalábbis Európában – ez a gyűjteményünk egyedülálló.

Ennyi bevezető után hadd térjek rá mondanivalóm súlypontjára: a Svájci Kelet-európai Könyvtár hungarika-gyűjteményére.

Számadatokkal kezdem. Jóllehet a hungarika-gyűjteményre vonatkozóan pontos felmérés még nem történt, mégis kimutatható, hogy a 100.000 könyvegységből kb. 7.500 kötetre tehető azoknak a könyveknek a száma, amelyek a hungarika kategóriába sorolhatók.

Ezeket négy csoportba sorolhatnánk: az *első* csoporthoz számítom azokat a magyar nyelvű könyveket, amelyek Magyarországról, vagy a környező szocialista országokból, illetve azok egy részéből származnak. Ezek – a könyvtár jellegéből kifolyólag – a politikától a gazdasági problémákon át a szépirodalomig adnak keresztmetszetet a hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas évek magyarországi irodalmáról. A *második* csoportba tartoznak azok a könyvek amelyeket nyugati nyelveken publikáltak Magyarországról: a különböző európai és amerikai egyetemek kiadványai, német intézmények művei, vagy politikai jellegű visszaemlékezések, francia gazdasági felmérések stb. Ezeknek száma aránylag jelentős, különösen akkor, ha besoroljuk ide mindazon nyugati irodalmat is, amely például 1956 és 1966 között, de a későbbiekben (ha már ritkábban is), az 1956-os forradalom eseményeit és az ezekből fakadó konklúziókat dokumentálja. Ilyen témájú szovjet kiadványokkal is rendelkezünk: ezeket Moszkvában és Kijevben publikálták, mégpedig 1956 és 1958 között. Azt hiszem, szerénytelenség nélkül is állíthatom, hogy az 1956-os témával kapcsolatban Nyugaton egyetlen közkönyvtárnak sincs olyan teljes gyűjteménye, mint nekünk.

A *harmadik* csoportba tartoznak a szocialista országokban Magyarországról megjelent könyvek, pl. Rochus Door NDK-beli történész Magyarország legújabb kori történetével foglalkozó alapműve, vagy Tofin *Islamov* szovjet professzor műve a 20. századbeli Magyarország politikai történetéről. Nem hanyagoljuk el persze a politikai pamfleteket sem, ha azok valamilyen módon beszerezhetők. A román Ion *Lancranjan* 1982-ben írt és Erdéllyel foglalkozó (itt Magyarországon is bizonyos port felvevő) könyve éppúgy kikölcsönözhető, mint például a szlovák Juraj *Zvara* Pozsonyban, 1969-ben kiadott munkája, amely a szlovákiai magyar kisebbség helyzetével foglalkozik – mégpedig a drámai 1945-öt követő évekből. Végül is a *negyedik* csoporthoz számítom a Nyugaton a jelen és az elmúlt évtizedekben megjelentetett magyar nyelvű politikai, katonai, vagy életrajz-jellegű könyvek gyűjteményét. Ezeknek száma nálunk kb. 600 cím körül mozog. E téren is mindenféle politikai szelekciós meggondolás nélkül igyekszünk a fent említett kiadványok birtokába jutni, pedig a beszerzés nem is olyan egyszerű dolog. Az Európában és az Egyesült Államokban, illetve Kanadában megjelentetett publikációk az akvizíció terén nem okoznak nehézséget. Annál inkább azon publikációké, amelyek Közép-Amerikában, Dél-Amerikában vagy Ausztráliában jelennek, jelentek meg. Széles skálájú ez az irodalom:

– felőleli például az egykori károlyista, 1918-as politikusok visszaemlékezéseit, a II. világháború résztvevőinek történetét, és természetesen az 1945-től 1956-ig tartó, drámai magyar történelem nem egy, Nyugatra ment szemtanújának, sőt cselekvő kortanújának memoárjait is. Hadd büszkélkedjek itt el egynéhány szerzővel és címmel,

megemlítve *Márai* Sándor összes műveit, *Nagy* Vince volt belügyminiszter, *Háy* Gyula, *Kállay* Miklós, *Dálnoki Veress* Lajos, *Kovács* Imre, *Schöpfung* Gyula, vagy *Szász* Béla írásait, illetve visszaemlékezéseit.

A Könyvtárunkban található sajtóanyagról is hadd mondjak pár mondatot. Magyarországról 38 sajtóterméket járatunk: újságokat, folyóiratokat, évkönyveket. Majdnem minden vezető magyar lap, periodika birtokunkban van, egyesek (a fontosak) 1945-ig visszamenőleg. Magyar lapok és folyóiratok Jugoszláviából, Romániából és Szlovákiából is járnak nekünk (sajnos, Munkácsról és Ungvárról többszöri próbálkozásunk ellenére sem sikerült az ottani, kb. 250.000 főnyi magyarság lapjait, vagy csak egyetlen napilapot is /a "Kárpáti Igaz Szó"-t/ beszerezni).

Nagy súlyt fektetünk az emigrációs, illetve a Nyugaton megjelenő (vagy a múlt évtizedekben megjelent) újságok, folyóiratok gyűjtésére. Meggondolásunk itt ugyanaz, mint a nyugati magyar könyvek beszerzésénél: legyenek meg ezek a publikációk – az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti gyűjteményén kívül – még egy helyen Európában. Összesen 30 külföldi magyar lapot – azaz jobban mondva rendszeres és rendszertelen publikációkat – tartunk nyilván. (Igaz, ezeknek legtöbbje ma már nem létezik.) Ennek ellenére fontos sajtódokumentációk ezek: a hatvanas, illetve még előbb, az ötvenes évek kinti magyarsága életéről tudósítanak. Jelenleg járatunk lapokat Dél-Amerikából, az ottani magyarság lapjából nemrég ígértek évekre visszamenőleg példányokat. Természetesen az európai magyar lapokat is járatjuk, így az Új Látóhatárt, az Irodalmi Újságot, a Katolikus Szemlét, hogy csak a legkitűnbeket soroljam itt fel.

Szeretnék – röviden – levéltári anyagunkról is beszámolni. Ez igen lazán kapcsolódik a Svájci Kelet-európai Könyvtárhoz, mert ilyen jellegű gyűjtésünk – quasi magánszorgalomból – csak magyar vonatkozásban folyik. Ami a könyvtáré, az olyan állagból tevődik össze, mint pl. *Aggteleky* Béla, volt m. kir. altábornagy II. világháborús dokumentációs anyaga (mintegy 12 folió), vagy *David Irving*, angol publicista úgymond "Irodalmi műhelye", – vagyis pár évvel ezelőtt Nyugaton nagy port felvert "Uprising" c. művéhez összegyűjtött, és csak részben felhasznált anyagai. Ez – 32 vastag folió – nemcsak a különböző nyugati levéltárakból és magánarchívumokból hangyaszorgalommal összegyűjtött és felhasznált, 1956-ra vonatkozó anyagokat tartalmazza, hanem értékes személyi interjúkat is, amelyeket *David Irving* készített *Marosán* Györgytől *Heltai* Györgyig, *Kopácsi* Sándortól *Batov* szovjet vezérrezredesig.

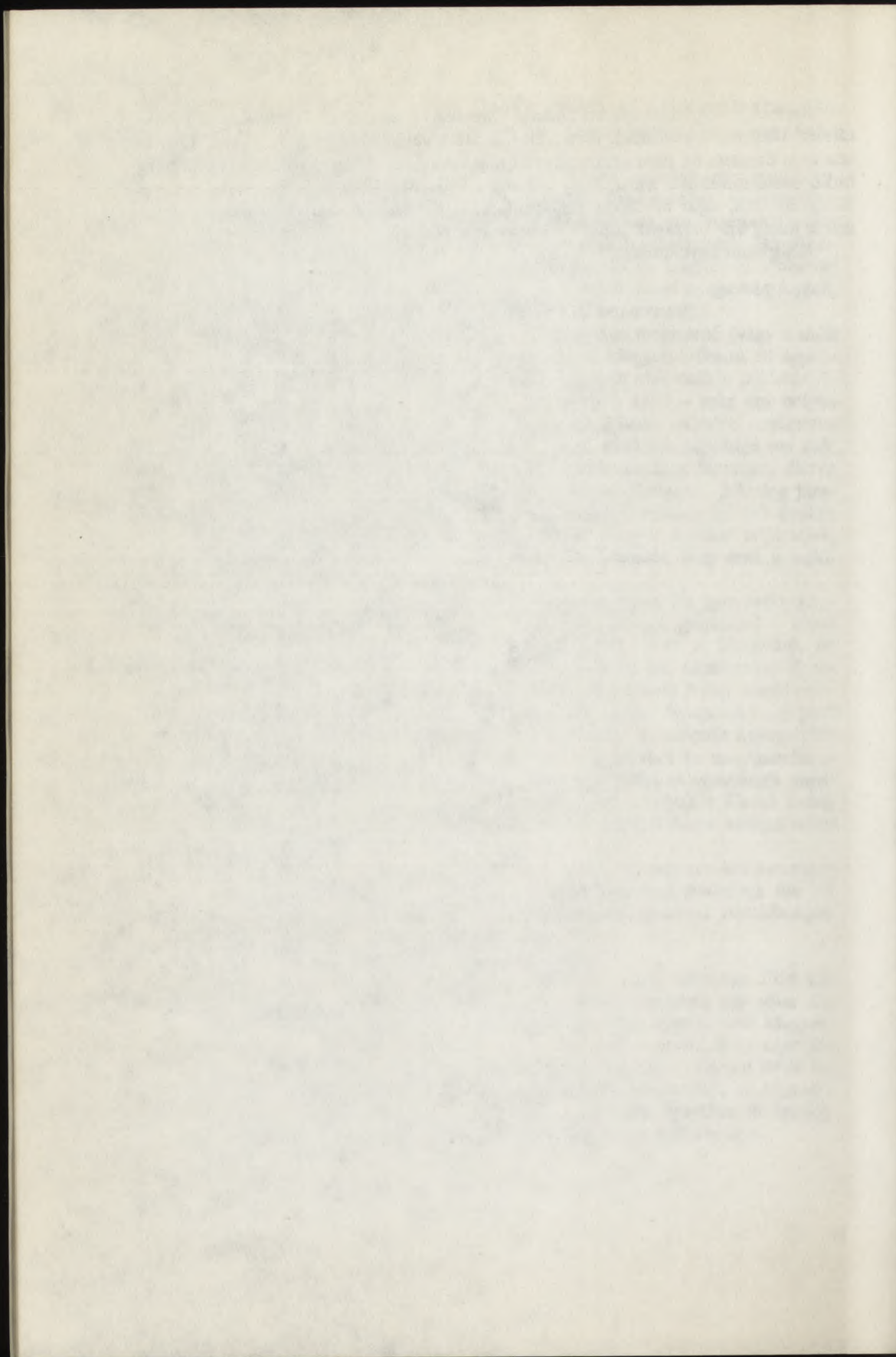
Befejezésül hadd említsem meg azt is, hogy könyvtárunk egy sor kelet-európai szak- és nemzeti könyvtárral áll kapcsolatban. Kiadványcserénk évtizedek óta jól működik, és úgy hiszem, pozitívan segíti elő mindkét cserepartner munkásságát. A legtöbb kapcsolat természetesen Magyarországgal van.

Kik látogatják könyvtárunk hungarológiai részlegét?

Svájcban jelenleg kb. 15.000 magyar él, ezeknek túlnyomó többsége 1956 következtében került az országba. Felnőtt egy új generáció, amelynek egy része érdeklődik a mai Magyarország élete iránt. Hazajár, olvas, vagy éppen tanul Magyarországról, és így előbb-utóbb betoppan hozzánk is, mivel mi vagyunk Svájc egyetlen olyan könyvtára, ahol a jelenkori magyar élethez megfelelő szakirodalmat lehet találni. Járnak hozzánk egyetemi hallgatók Németországból, Ausztriából, az Egyesült Államokból, hiszen – miként a fentiekből is kitűnik, – tanulmányaikhoz itt éppúgy megtalálják a hazai magyar, mint a külföldi magyar könyv- és sajtóanyagot.

Berzsenyista gimnazista koromban Vörösmarty versét, a "*Gondolatok a könyvtárban*"-t sokszor elolvastam, illetve elolvastatták velem. Megvallom, akkor, 17 évesen nem éreztem át, nem érezhettem át teljes dimenziójában e gyönyörű költemény belső mondanivalóját. Most, hogy immáron 1964 óta állok a Svájci Kelet-európai Könyvtár élén, saját bőrömön tapasztaltam, és azt hiszem, alaposan megtanultam, mit is jelent az: "országok rongya – könyvtár a neved!"

Köszönöm figyelmüket!

A NEW YORK-I ST. JOHN'S UNIVERSITY KÖNYVTÁRÁNAK MAGYARORSZÁGGAL KAPCSOLATOS ANYAGAI, ÉS GYARAPÍTÁSUK

SZMUK SZILVIA

Tisztelt hallgatóság! Mindenekelőtt szeretném megköszönni a szervező bizottság meghívását. Csak néhány mondattal fogok hozzászólni a konferenciához.

Mondandóm címe, "A New York-i St. John's University Könyvtárának Magyarországgal kapcsolatos anyagai, és gyarapításuk" különös aktualitást kapott azért, hogy a St. John's 1985-ben egy szemeszterre 20 diákot küld Budapestre. A diákok az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Műszaki és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen végzik tanulmányaikat. Ez azért is nagy jelentőségű esemény, mert a St. John's mindeddig még nem küldött külföldi egyetemekre diákokat tanulni. Nagy örömmel tölt el bennünket, hogy a lehetőségek közül elsőnek éppen Magyarországot választották.

Még kell azonban mondanom, hogy ezek a tanulók nem elsősorban a magyar nyelvet és irodalmat jönnek tanulni, hanem a cél az, hogy a saját szakterületükön minél szélesebb látókörre tegyenek szert.

A tanulók közül csak kettő vagy három magyar származású, van, aki beszéli is a magyar nyelvet. Így a csoport számára az oktatás kizárólag angol nyelven fog folyni. Az előadásokat a magyar egyetemek professzorai és meghívott előadói tartják. A kurzusok az alábbi témakörből lesznek: történelem, művészettörténet, jogtudomány, tömegkommunikáció, Közép-Európa gazdasága, világirodalom és politikai tudományok. Az elméleti oktatást háromhetes osztrák-olasz-görög gyakorlati tanulmányút egészíti ki.

A diákok előzetesen két, Magyarországról szóló filmvetítéssel is kiegészített, általános ismertetésen vettek részt. A Magyarország iránt jobban érdeklődők számára az egyetemi könyvtáron keresztül tudtuk megadni a további információk megszerzésének lehetőségét.

Az én szerepem ennek a programnak a könyvtári oldalról való támogatása volt. Más szóval ez azt jelenti, hogy áttekinthettem az egyetem Magyarországgal kapcsolatos könyvállományát a bővíthetőség szempontjából. Körülbelül 300 kötettel rendelkezünk az elmúlt 40 év kiadásából. A könyvek kivétel nélkül angol nyelvűek. Ismerve a tanulók nyelvi korlátait, a könyvállomány gyarapításánál továbbra is csak angol nyelven elérhető könyveket vettem számításba. Azért, hogy a könyvállomány ne egyoldalúan csak nyugati forrásból származzon, a könyveket angol, amerikai és magyar kiadásokból válogattam. A választásnál a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy viszonylag nagy választék áll rendelkezésre egy-egy tudományág részletkérdéséről, de aránylag kevés az átfogóbb ismereteket adó kiadvány.

Az elmondottaknak megfelelően, a különböző témakörökből összesen 86 kötet beszerzését javasoltam. Engedjék meg, hogy már most megragadjam az alkalmat, és előre megköszönjem a magyar kiadók közreműködését.

Belátom, hogy egy egyetemi könyvtár állományában 300–400 kötet nem jelentős, de remélem, hogy ez a program is jó alkalom a magyar vonatkozású könyvek további gyarapítására.

Köszönöm figyelmüket!

HUNGARIKA-GYŰJTEMÉNYEK KANADÁBAN

(Statisztikai, tárgyi és bibliográfiai felmérés)

MISKA JÁNOS

Kanada magyarsága ez évben ünnepli bevándorlása százéves évfordulóját. 1885-ben érkezett meg az első telepesek kis csoportja, és Saskatchewan tartomány déli részén, Hunsvalley környékén telepedett le. A kezdeti nehézségeket túlélve, egy évszázad leforgása alatt közel száznegyvenezerre duzzadt az itteni magyarok száma, s szellemi és nemzeti hagyományait magyar iskolák és felekezetek, társadalmi és kulturális csoportok őrzik. A centenáris évet az ünnepi megemlékezések mellett egy virágzásnak indult szellemi reneszánsz teszi még tartalmasabbá. Ebben az évben jelenik meg számos magyarságismereti munka kanadai egyetemi kiadók gondozásában, köztük *Bisztray György* hézagpótló könyve a kanadai magyar szépirodalomról, *Hamrán Aurél* interjúgyűjteménye a Kanadában élő, jeles magyar művészekről, a szerző magyarságismereti bibliográfiája és a szerkesztésében megjelenő kanadai magyar írók angol nyelvű antológiája.

Ez a szellemi megújulás részben az itt élő magyarság nemzeti öntudatosságának és alkotói agilitásának tulajdonítható. E sorok írója kiadta a kanadai nemzetiségi irodalom bibliográfiáját: a harminchárom etnikai csoport között a magyarok a harmadik helyen állnak, közel 400 tétellel, ideértve 38 regényt, 32 elbeszélés-gyűjteményt és 42 verseskötetet is. Hasonló termékenység mutatkozik a tudományos életben is. Egy évtized leforgása alatt több tucat monográfia, tanulmánygyűjtemény, egyetemi tézis és bibliográfia látott napvilágot a magyarság bevándorlásáról, történetéről, szociográfiájáról, s általában kanadai életútjáról.

De sokban hozzájárult a magyar szellem és hagyományok e termékeny kibontakozásához a kanadai össz-szövetségi kormány kedvező nemzetiségi politikája is. A hetvenes évek derekán hozott kormányhatározat biztosítja Kanada kétnyelvűségét és plurális kultúráját is. E törvénycikk eredményeként az esti felnőtt és hétvégi magyar iskolák egész sora nyílt meg, hungarika-gyűjtemények születtek szerte a városi és országos könyvtárakban, a kanadai magyar írók és tudományos kutatók állami támogatást élveznek műveik kiadásához.¹

A nemzetközi politikai helyzet kedvező alakulása is sokat segített a magyar szellemi élet kanadai kifejlődésében. A kanadai és a magyar kormány intézkedései folytán megindult a két állam közötti kultúracsere-program, mely lehetőséget biztosít a tudományos kutatás és alkotó munka közérdekű kibontakozására. A múlt évben például hazai egyetemi tanár kutatta az ottawai Carleton Egyetemen az angol nyelvű kanadai regényirodalom fejlődését, a jövő évben pedig egy kanadai avantgard költőcsoport látogat Magyarországra, műveik bemutatására. Ennek a beszámolónak az a célja, hogy felmérje a Kanadában lévő magyar könyv- és dokumentumgyűjteménye-

ket, hogy a megkezdett magyarságkutatás számára segítséget nyújtson a kanadai könyvtárhasználat módszeres igénybevételéhez. Az alábbiakban hungarikumaink számszerű felmérését, tárgyi áttekintését és bibliográfiai elérhetőségét adjuk. A könyvtárhasználat hagyományos módszere mellett összefoglalót adunk az adatkeresés gépesített formájáról, és e hatalmas mennyiségű hungarika-anyag forrásmunkáiról is.

STATISZTIKAI FELMÉRÉS

A kanadai hungarikumok számszerű felmérésére elsőnek *Dabas Rezső* vállalkozott 1976-ban, s a *Kanadai Magyar Újságban* megjelent cikkében arra a következtetésre jutott, hogy 18 közkönyvtárban 15.876 magyar nyelvű könyv áll az olvasók rendelkezésére.² Gyűjtését megnehezítette az a tény, hogy a kanadai statisztikai hivatal nem tartja számon az idegen nyelvű könyvgyűjtemények adatait. Felmérését az illető közkönyvtárak jelentései alapján végezte, az egyetemi, az országos könyvtárak és a kanadai magyar házak hungarikum-gyűjteményei figyelmen kívül hagyásával. Mint az alábbi táblázatból kitűnik, a torontói városi könyvtár magyar gyűjteménye messze kimagaslik a többi közül, míg a montreali és vancouveri közkönyvtárak háttérbe szorulnak:

Magyar származásúak az 1971-es népszámlálás alapján	A magyar nyelvű könyvek száma	100 magyar lakosra eső magyar könyvek száma
Montreal: 11.480	87	0,76
Ottawa: 1.965	600	30,5
Oshawa: 1.060	283	26,7
Toronto: 23.350	10.054	43,0
Kitchner: 1.830	230	12,5
Hamilton: 7.755	1.235	16,0
Welland: 2.975	330	11,1
Niagara Falls: 1.245	66	5,3
St. Catharines: 6.885	12	1,3
London: 2.215	600	27,1
Windsor: 4.010	1.035	25,9
Winnipeg: 3.860	550	14,3
Edmonton: 3.230	270	8,3
Calgary: 5.520	200	3,6
Lethbridge: 1.670	100	6,0
Vancouver: 8.210	50	0,61
Victoria: 840	87	10,4

A fenti felmérés kiegészítésül én is hasonló adatokat kértem az említett könyvtáraktól, s az Országos Könyvtár nemzetiségi osztályától, valamint a nagyobb egyetemi és magyar házak könyvtáraitól. A városi közkönyvtárak magyar gyűjteményei számszerűleg ma is hasonlóak az 1976-os adatokhoz, ami a könyvtárak befogadóképességével magyarázható. Kivételt képez a Calgary Városi Könyvtár, amelynek magyar gyűjteménye ezerre nőtt egy évtized alatt. Az állomány frissességének megőrzése érdekében a közkönyvtárak a kevésbé használt könyveket kiárusítják, és anya-

gukat újabbakkal egészítik ki az olvasók kereslete alapján. A városi könyvtárak statikus állapotában az is közrejátszik, hogy a National Library of Canada többnyelvű osztálya 4.000-féle magyar könyv 14.000 példányát "vándorkönyvtár"-ként helyezi el a városi könyvtárakban. Az elmúlt évben például 12.000 magyar könyvet kölcsönöztek 16 közkönyvtárnak. Ezek az adatok, valamint a könyvhasználat mértéke arányos a hozzánk hasonló létszámú nemzetiségekkel, a dánokkal, hollandokkal, lengyelekkel, csehekkel és szlovákokkal.

A kanadai egyetemi könyvtárak közül a torontói, az albertai, a manitóbai, s a reginai könyvtáraknak van jelentős hungarikum-gyűjteménye. A torontói Egyetemi Tudományos Könyvtár magyar szakos könyvtárost alkalmaz könyvállománya rendszeres építésére, amely meghaladja a 18.000 kötetet. Ennek jelentőségét a magyarságkutató számára növeli *Béky-Halász* Iván bibliográfia-sorozata, mely tárgyi csoportosításban adatokat szolgáltat a meglévő magyar tárgyú könyvekről. Az ugyancsak Torontóban lévő Magyar Ház *Halász* Jánosról elnevezett könyvtára meghaladja a 30 ezer kötetet, a torontói Magyar Tanszék pedig 3.000 kötetes gyűjteménnyel szolgálja növendékeit, s a magyarságkutatókat. Külön felmérés tárgyát képeznék az itt lévő magyar felekezetek, társadalmi és tudományos szervezetek könyvállománya és levéltára, melyek valóságos kincsesbányát jelentenének történelmünk, szociográfusaink, íróink számára.

A kanadai könyvtárosokkal történt levelezés arról tanúskodik, hogy a magyar könyvállományok mérete a helyi hivatalos szervek nemzetiségi "hozzáállásától", de mindenekfelett a környékbeli magyarság szellemi és kulturális igényeitől függ. Ezzel magyarázható, hogy a torontói városi könyvtár közel 20.000 kötettel rendelkezik, míg a kétfélmilliónál is több lakosú Montréal könyvgyűjteménye a százat sem éri el. El kell ismerni, hogy a montreáli magyarok évtizedeken át életképes magyar egyházakat, iskolákat, kultúracsoportokat és újságokat tartottak fenn, de azt is megvallhatjuk, hogy a kanadai franciák, bár maguk is nemzetiségi kisebbséget alkotnak, kevesebb gondot fordítottak az egyéb etnikumok anyanyelvének megőrzésére, mely egyébként is megkülönböztetett fogékonyságot mutat a domináns angol nyelv és az angol kultúra iránt. (Ugyanakkor a montreáli könyvtáros leveléből kiérződnék azok a lehetőségek is, amelyeket a helyi magyarok elmulasztottak.)

Az itteni magyarság olvasási igényeivel kapcsolatban kedvező eredményekről szólhatunk. A torontói Metropolitan Library igazgatója azt írja, hogy könyvkölcsönzésben a magyarok élen járnak valamennyi nemzetiségi csoport között. "1979-ben 9.299 könyvet kölcsönöztek a helyi magyar olvasók. A múlt évben 11.305 könyvet, nem számítva a hat fiókkönyvtárat, ahonnan 7.000 magyar könyvet kölcsönöztek ki. "A Metropolitan Könyvtár 3.353 könyve – írja *J. T. Parkhill* könyvtáros – csaknem háromszor fordult meg egy év alatt az olvasók kezén." "A Calgary Városi Könyvtár a hetvenes évek közepén kezdte hungarikum-gyűjteménye kiépítését, s a kereslet fenomenális – írja *Annemarie Meyer* –, magyar könyvállományuk ma meghaladja az ezer kötetet." *Linda McElravy* hasonló érdeklődésről ír Lethbridge könyvtárából. Az ottani magyar olvasókat csupán a vietnamiak szárnyalják túl a könyvtárhasználatban. A londoni *Delila Deane-Zairi* is némi büszkeséggel közli, hogy a helyi könyvtárnak 900 magyar könyve van, s a város 1.200 magyar ajkú lakosa között több száz rendszeres könyvtárlátogató van.

TEMATIKAI FELMÉRÉS

A magyar könyvvállomány Kanadában két kategóriára osztható: a humán és a reál tárgyak gyűjteményére. Az előbbi magába foglalja a szépirodalmat és a humán tárgyak tudományos kiadványait: a történelem, filozófia, néprajz, közoktatás, politika stb. A reál tárgyak gyűjteményei kiterjednek a természettudományokra, a biológia, a kémia, biokémia, a mezőgazdaság, s újabban a biotechnológia, orvostan, állategészségügy, valamint a matematika területére, a mérnöki és építészeti kiadványokra, melyekben a magyar tudósok élen járnak nemzetközi viszonylatban is. A humán tárgyak gyűjteményei viszonylag könnyebben felmérhetők, hiszen ezeknél a nemzeti eredet, s főleg a nyelv megkülönböztető szerepet játszik, s külön csoportban katalogizálják és helyezik el.

A reál tárgyak számbavétele azonban nehezebb, mivel ezek a gyűjtemények főleg tudományos értékük és módszertani újításaik folytán kerülnek közhasználatba. Húszegynéhány éves gyakorlatom alapján azonban arról számolhatok be, hogy a kanadai tudományos kutatók nagy igényt tartanak a hazai tudósok kutatási eredményeire. Én magam több megbízatást kaptam magyar orvosi, állategészségügyi és talajtani folyóiratokban megjelent tanulmányok, s főleg új kutatási módszerek angolra fordítására. A Canada Institute for Science and Technology, a Kanadai Országos Mezőgazdasági Könyvtár, a Környezetvédelmi és Erdészeti Minisztérium, s az egyetemi könyvtárak polcain ott sorakoznak a magyar könyvek és folyóiratok. A hazai Szabolcs István és Várallyay György talajkutatók, a mezőgazdász Rajki Sándor világklasszisnak számítanak a maguk területén. A Kanadai Nemzeti Könyvtár országos katalógusában ott szerepel Bló Endre, Bárány Mihály, Hollán Zsuzsa, Keleti Tamás, Elődi Pál, Hári Pál, hogy a külföldön élő kutatóinkról és Nobel-díjasainkról ne is szóljunk.

A kanadai magyarsággal kapcsolatos más nyelvű könyvek talán nem tartoznak szorosan hungarika-gyűjteményeinkhez, de a hungarológus számára nélkülözhetetlen forrásanyagot nyújtanak az angol és francia nyelvű tudományos kiadványok a kanadai nemzeti kisebbségek gazdasági, politikai, társadalmi jelentőségéről, demográfiájáról, néprajzi alakulásáról. A. B. Anderson és J. S. Frideres *Ethnicity in Canada: Theoretical Perspectives*, J. W. Berry *Multiculturalism and Ethnic Attitudes in Canada*, A. H. Richmond *Post-war Immigrants in Canada*, és egy sereg ezekhez hasonló könyv, ha velünk részletesen nem is foglalkozik, módszereiben, s a kortörténet oknyomozó feldolgozásában fontos forrásanyagnak számítanak. Hogy Howard Palmer a kanadai pluralizmusról és faji problémákról szóló könyveit (*Patterns of Prejudice, Immigration and the Rise of Multiculturalism*, de mindenkifelett a *Land of Second Choice: A History of Hungarians in Alberta*) ne is említsük.

Hungarika-gyűjteményeink fontos részét képezik a kanadai magyar kutatók, egyetemi tanárok, történészek, szociológusok, néprajzosok, könyvtárosok és írók művei. Az angol nyelvűek közül a szociológus John Kósa úttörő munkát végzett a kanadai magyar bevándorlása, megtelepedési sajátosságai, népi-nemzeti szokásai tanulmányozásában. *Land of Choice: The Hungarians in Canada* című könyve, "Marriage and Family among Hungarians in Canada" és számos hasonló tanulmánya klasszikus számba megy ma is. Első telepeseink gazdasági társadalmi, néprajzi jellegét Kovács Márton dolgozta fel számos tanulmányában és "Esterhazy and Early Hungarian

Immigration to Canada" című kötetében. *Dreiszigler* Nándor a kanadai magyarság története szinte minden korszakával foglalkozik tanulmányaiban, melyek a szerkesztésében megjelent "Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian Experience" című kötetben, s illusztris folyóiratokban láttak napvilágot. Ősbevándorlóink néprajzát, folklorisztikáját, viseletét, építészeti sajátosságait *Hollós Mária*, *Kresz Mária*, *Dégh Linda*, *McRobbie Zita* és mások dolgozták fel a *Blumstock Róbert* szerkesztette *Békevár: Working Papers on a Canadian Prairie Community* kiadványban. A kanadai magyar alkotó irodalom *Bisztray György*, *Miska János* és *Papp-Carrington Ildikó* elemző tanulmányai révén vált ismertté az angol nyelvű olvasó számára.

A magyar nyelvű alkotások között *Baráth Tibor* őstörténeti kutatásai "A magyar népek őstörténete" című, háromkötetes munkájában jelent meg. *Haraszi Endre* kultúrtörténeti írásai az egyetemes magyar szellemi világ szinte minden korszakát átfogják, s ne felejtjük említeni az erdélyi nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó, angol nyelvű monográfiáit sem. A kanadai magyar nevelésügyekkel *Bisztray György*, *Wojatsek Károly*, *Komjáthy Aladár*, *Korponay Miklós* és mások foglalkoztak. A magyar egyházak évkönyvei, jubileumi kiadványai oldalakra rúgnak *Miska János* kiadás alatt lévő "Canadian Studies on Hungarians: A Centennial Bibliography" című kompilációjában. Az angol nyelvű magyar kutatók általában a fiatalabb, Kanadában nevelkedett generáció soraiból kerülnek ki, s néhány kivétellel, a magyar történelem megállapodottabb korszakai iránt érdeklődnek: a Rákóczi- és Kossuth-szabadságharcok, az Osztrák-Magyar Monarchia, a reformkor, az 1918–1919-es forradalmak. Kivételt képeznek *Kövrig Bennet* hazánk újabb kori történetéről szóló könyvei (*Communism in Hungary from Kun to Kádár. The Hungarian People's Republic stb.*) és *Dreiszigler* Nándornak az erdélyi nemzetiségek problémáját vitató tanulmánya, Magyarországnak a hitleri háborúban való részvételét tárgyaló "Hungary's Way to World War II." című könyve és számos tanulmánya. A magyar nyelvűek előtérbe helyezik a magyar nép számára fájó eseményeket, Trianon emlékét, az utódállamokban élő magyarság sorsát, Magyarország és szomszédos államai viszonyát, a magyar nép eredete körüli vitákat, a volt abortuszrendeletet, és a korábbi politikai túlkapásokat.

A kanadai magyar kutatók és írók munkássága nagy hatással van a hungarológia kibontakozására ebben az országban. Az elmúlt évtized alatt több, mint húsz egyetemi disszertáció foglalkozott a magyar bevándorlók integrálódásával, szociográfiájával, a magyar nyelvtudománnyal, a szocialista mezőgazdasággal.³ Az előbb említett *Canadian Studies on Hungarians* kronológiai indexe azt mutatja, hogy a besorolt címek közül 1885–1950 között 39 jelent meg, 1951–1960 között 140, 1961–1970 között 250, 1971–1980 között 465, míg 1981 és 1985 között, öt év alatt 392, magyarságra vonatkozó kiadvány látott napvilágot. Ezek az adatok nem foglalják magukba az újságokban és egyesületi lapokban közzétett, tanulmánynak is beillő írásokat.

További felméréseink szempontjából fontos vállalkozás lenne a külföldi magyar újságok tárgy- és névmutató indexeinek elkészítése, hogy a bennük foglalt értékes forrásmunkákat szakszerű feldolgozás alapján elérhetővé tegyük történészeink számára.

BIBLIOGRÁFIAI ÚTMUTATÓ

Egy könyvállomány értékét bibliográfiai hozzáférhetősége határozza meg. Megfelelő adattári mutatók, országos- és szakbibliográfiák, tárgyi és enumeratív összeállítások hiányában még a legjobb könyvgyűjtemény is elveszíti hasznosságát. A magyarságismereti kiadványok, a többi nemzetiségi csoportokkal foglalkozó publikációkhoz hasonlóan, az elmúlt évtized alatt jelentős helyet kaptak tudományos forrásmunkákban. Judy Young feljegyezte egyik tanulmányában,⁴ hogy a kanadai nemzetiiségi munkákra való hivatkozások több, mint ötven összefoglaló bibliográfiában találhatók meg. Az alábbiakban e forrásmunkák csoportosítását adjuk a kutatók munkája megkönnyítésére. Ide tartoznak a nemzeti bibliográfiák és könyvtári katalógusok, könyvészeti felsorolások, monográfiai kompilációk, folyóiratok időszakos bibliográfiái, állami hivatalos kiadványok és egyéb dokumentumok bibliográfiai adatai.

Bibliográfiák, katalógusok

A magyarságkutató fontos forrása a Kanadai Nemzeti Könyvtár gondozásában havonként megjelenő "Canadiana" című katalógus, valamint az évi kiadású Canadian Theses/Thèses canadiennes gyűjtemény. Az előbbi a Nemzeti Könyvtár új könyvbeszerezéseit foglalja magába, tárgyi csoportosításban, az utóbbi az egyetemi disszertációk adatait közli az illető egyetem fejléce alatt. A "Books in Canada" című országos bibliográfia magyar vonatkozású könyveket is besorol évi kiadványaiba. A havonként megjelenő Canadian Periodical Index a folyóiratokban megjelent írások bibliográfiai adatait adja tárgyi csoportosításban, a magyar vonatkozásúak Hungarians; Hungary; Hungarian Literature, és más címek alatt. Az egyes könyvtárak nyomtatásban kiadott katalógusai, a torontói városi könyvtár magyar állományának katalógusa, a torontói egyetemi könyvtár magyar anyagának összeállítása Béky-Halász Iván és Telek József összeállításában hasznos útmutatóul szolgálnak. Készülőben Simon József könyvtáros bibliográfiája a National Library magyar könyveiről.

Jelentős ismeretanyagot szolgáltatnak a kanadai folyóiratok időközönként megjelenő összeállításai. A Calgaryban kiadott Canadian Ethnic Studies számos magyar tárgyú listát tartalmaz Duska László, Paulson Ildikó, Miska János tollából. A University of Toronto Quarterly 1939 óta évenként közöl bibliográfiai adatokat kanadai magyar könyvekről és folyóiratokról, egyházi, irodalmi és más vonatkozású kiadványokról. A kanadai bevándorlásügyi minisztérium gondozásában megjelent évi jegyzékek is figyelmet érdemelnek.

Az általános bibliográfiai felmérések – Judy Young korábban említett írása, – A. Gregorovich "Canadian Ethnic Groups Bibliography" című összeállítása, P.C. Briant "Ethnic Groups in Canada: A Bibliography of Research, 1959–1961", és Duncan McLaren "Ontario Ethno-cultural Newspapers, 1834–1972" című munkája hasznos tájékoztatást nyújt magyarságismereti szakon is. Az egyetlen szakosított bibliográfia a kanadai nemzetiségi alkotó irodalomról e sorok írójától jelent meg, 1980-ban: Ethnic and Native Canadian Literature 1850–1979: A Bibliography of Primary and Secondary Materials, s a reginai Egyetemi Kiadó gondozásában most megjelenő Canadian Studies on Hungarians, amely tárgyi rendszerezésben adja a hazánk-

kal és a kanadai magyarsággal kapcsolatos tudományos, irodalmi és levéltári forrásanyag 1.300 tételt kitevő adatait. Az egyéni könyvek könyvtári fellelhetősége a National Library of Canada union-katalógusában található meg. Az egyedüli Toronto Metropolitan Könyvtár 200 oldalas, nyomtatott katalógusában közli magyar könyvállománya adatait. A Torontói Egyetemi Könyvtár *Béky-Halász* és *Telek József* bibliográfiai sorozataiban adja közre hungarika-gyűjteménye válogatott listáit.⁵ Az egyetemi könyvtárak magyar gyűjteményei újabban megtalálhatók a Torontói Egyetem szolgálatában működő UTLAS nevű gépi adatbankban.

Levéltárak, magángyűjtemények

A kutatók számára elérhető kanadai magyar dokumentumok és levéltári anyagok egy része megtalálható a Public Archives of Canada főosztályán, valamint annak nemzetiségi és képtári gyűjteményeiben. A nemzetiségi archívumban őrzik a Kanadai Magyar Újság fél évszázados levéltárát, s számos magyar egyház és szövetség dokumentumait. Itt található meg a Széchenyi Társaság, a Pátria Kiadó Vállalat, a Kanadai Magyar Írók és Mérnökök évtizedekre visszamenő, hivatalos gyűjteményei, és több itt élő magyar író levelezése és kéziratai, köztük *Izsák Gyula*, *Faludy György*, *Miska János*, *Székel-Molnár Imre*, *Tűz Tamás* gyűjteményei, illetve irodalmi hagyatékaik.

A tartományi levéltárak közül felmérhetetlen gazdagságú a Torontóban levő Multicultural History Society of Ontario levéltára, melynek magyar vonatkozású gyűjteménye magába foglalja az Ontarióban lévő magyar egyházak, társadalmi és kultúrcsoportok, irodalmi- és önképzőkörök, szervezetek és magyar házak dokumentumait a századfordulótól napjainkig. A Canadian Studies on Hungarians oldalakon keresztül közli a levéltárak ránk vonatkozó adatait, fellelhetőségük és katalógusszámaik pontos megnevezésével. A saskatchewan-i és manitobai levéltárak fontos fényképgyűjteményeket tartalmaznak ősbévándorlóinkról. A magyar egyházak és magyar házak, s néhány magán archívum, – mint a hamiltoni *Haraszi* Endréé, az ottawai *Demmer Györgyé*, *Tóth Kálmán* nagytiszteletesé, *Miska Jánosé*, az oshawai magyar ejtőernyősöké, a torontói magyar csendőr szövetségé, – felmérhetetlen értékű dokumentumanyagot őriznek.

Tankönyvek, hivatalos kiadványok, monográfiák

A tematikai felmérésben már hivatkoztunk számos kanadai és magyar kanadai tudományos munkára. A magyarságkutató hasznosnak találja majd a parlamenti és más adminisztrációs szerveknek a hivatalos kiadványait, a Royal Society of Canada négykötetes munkáját, s különösen annak negyedik kötetét, az államtitkárság, illetve a Secretary of State támogatásával megjelent gyűjteményes köteteit Kanada etnikumairól (*Notes on Canadian Family Tree*, 1966, *The Canadian Family Tree*, 1977, s az 1979-ben megjelent *Canadian Family Tree: Canada's Peoples*). A Bevándorlásiügyi Minisztérium iratai mellett az évenként megjelenő bibliográfiák is hasznos adatokat közölnek a magyarok bevándorlási hullámairól és megtelepedéséről.

A kanadai folyóirat-irodalom azt mutatja, hogy Kanadát nagyban érdekli a hazánkkal kiépítendő külkereskedelmi kapcsolat. Számos folyóirat, köztük a *Foreign Trade*, a *Financial Post*, a *Canadian Forum*, az *External Affairs*, a *Canadian Commerce* rendszeresen beszámol Magyarország ipari és nyersanyagbázisairól, piaci lehetőségeiről, közgazdasági és politikai helyzetéről. Az üzleti érdekeken túl azonban számos tanulmány és irodalmi riport jelent meg a magyarokról, a menekültekről és a hazaiakról egyaránt, köztük M. Barkway, P. A. Holton, R. R. M. Loggie, Peter C. Newman, L. Wilson és mások tollából a *MacLean's*, *Saturday Night* című folyóiratokban és a nagyobb megjelenésű napilapokban (*Globe and Mail*, *Winnipeg Free Press*, *Ottawa Citizen* stb.).

A kanadai magyar alkotó irodalom egyre rangosabb teret kap angol nyelvű forrásmunkákban és direktívákban. Az országos írószövetség direktívája a *Canada Writes!* című kötet, Margaret Atwood *Survival* című irodalmi felmérése, s az irodalmi folyóiratok (*Canadian Literature*, *Books in Canada*, *Canadian Book Reviews*) több kanadai magyar író munkásságát méltatja. Íróink gyakran szerepelnek élvonalbeli antológiákban (*Made in Canada* *Volvox Canadian Fiction Magazine* *The Sound of Time*). Az itteni magyar szépprózáról Papp-Carrington Ildikó írt átfogó tanulmányt *From Hunky to Don Juan: The Changing Hungarian Identity in Canadian Fiction* a *Canadian Literature* című folyóiratban. Bisztray György a kanadai magyar költészet és széppróza tárgyi és stilisztikai elemzését nyújtja *Canadian-Hungarian Literature: Values Lost and Found* című munkájában, mely az Ukrán Kutató Intézet kiadásában jelent meg. Kovács Márton a korai magyar költészetéről számol be *Early Hungarian-Canadian Culture* című tanulmányában, Miska János pedig *Modern Hungarian Poetry in Canada* címmel írt tanulmányt, az utóbbi kettő a *Canadian-American Review of Hungarian Studies* című folyóiratban jelent meg.

Magyar nyelvű tanulmányok itteni irodalmunkról az Új Látóhatár, a Katolikus Szemle, az Arkánium, a Krónika, az Irodalmi Újság s a hazai Kortárs, Magyar Hírek, Nyelvünk és Kultúránk, Élet és Irodalom, valamint a Béládi Miklós szerkesztette A Magyar Irodalom Története 1945–1975, IV.,: A határon túli magyar irodalom című munkákban jelentek meg. Az írók életrajzi adatait a Kanadai Magyar Írók antológia-sorozata, de mindenekfelett Bisztray György kiadás alatt lévő monográfiája adja.⁶ Önálló monográfia jelent meg Kemenes-Géfin László tollából *Tűz* Tamásról Halálos szójáték címen. Kéziratban van Tábory Maxim: George Faludy és Ferenc Fáy című két monográfiája.

SZÁMÍTÓGÉPES KUTATÁSOK

A fenti leírás a magyarságkutatás hagyományos formájáról számolt be. Az információk beszerzésének számítástechnikai módszere azonban sokban megkönnyíti a kutató munkáját. Ezen a téren a természettudományos könyvtárak Kanadában is fejlettebb szolgáltatásokat tudnak nyújtani a humán jellegű könyvtáraknál. Ez részben azzal magyarázható, hogy az előbbieket nemzetközi érdekelttségük folytán felhasználják a külföldi hatalmas adattárakat, az amerikai Országos Mezőgazdasági Könyvtár AGRICOLA, az angol Commonwealth Agricultural Bureaux TAPES, s a nemzetközi AGRIS adattárak jóvoltából. Azt el kell ismerni, hogy a Kanadai Nemzeti

Könyvtár vezető szerepet játszik az információs szolgálat gépesítésében. A német fejlesztésű DOBIS gépesített rendszert például az Országos Könyvtár terjesztette ki kanadai használatra. Az adatkutatás online rendszere használatban van a humán tárgyakban is. E sorok írója ennek segítségével készítette el a kanadai egyetemi disszertációk magyar vonatkozású, annotációkkal ellátott bibliográfiáját. Az ún. CAN/ONE (Canadian Online Enquiry) rendelkezésére áll a magyarságkutatónak, minimális költség fejében. Ez a szolgálat egy-egy tárgy retrospektív keresésére alkalmas, 1972-ig visszamenőleg. A nemzetközi könyvtár magyar tárgyú gyűjteménye felállításában a DOBIS, az egyetemi könyvtárak gyűjteményeit pedig, mint korábban említettük, az UTLAS segítségével szerezhetjük be. E rendszerek hátránya abban van, hogy kezdetleges állapotuk révén nem nyújthatnak kimerítő, megbízható szolgálatot. A tudományos kutató kénytelen a hagyományos rendszert, az önkutatást alkalmazni a megbízhatóság kedvéért.

A természettudományos könyvtárak a nagy számítógépes szolgálatok mellett mini- és microszámítógépek alkalmazásával az információs szolgálat maximumát nyújtják. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár hatalmas hálózatát a kanadai gyártmányú GEAC minicomputer és számos microcomputer alkalmazásával teszi életképessé. Az ottawai központi könyvtár és 31 fiókkönyvtára kölcsönzési, katalogizálási és információs szolgálatát az ún. AGRINET nevű rendszerrel bonyolítja le. Ha egy tudományos kutató - mondjuk - a hatezer kilométerre lévő Vancouverból a magyar nyelvű folyóiratok listáját igényelné, a helyi könyvtáros a GEAC computeren kikeresi a minisztériumhoz tartozó valamennyi könyvtárban a meglévő címeket, s az AGRINET segítségével továbbítja a megfelelő könyvtárak címére a kölcsönzési igényeket. A microcomputereket belső használatra iktatták be a megrendelés, a folyóirat-gyűjtemények, az intézetek bibliográfiái gyűjteményei gépesítésére. A modern könyvtárszolgálat el sem képzelhető a tudományos kutatás eme szédületes iramú áramlatában számítógépek nélkül.

A kanadai hungarika-gyűjtemények egy része már beszerezhető a fent említett gépesített rendszerek útján. Hasznos volna azonban az Országos Széchényi Könyvtár és a National Library of Canada közreműködésével számítógépre átállítani a korábban említett bibliográfiákat s az újabb kiadványok könyvészeti adatait.

JEGYZETEK

1. E sorok írója öt alkalommal részesült állami ösztöndíjban irodalmi antológiák és bibliográfiák elkészítésére. Hasonló anyagi támogatásban részesült Dreisziger Nándor, Bisztray György, Blumstock Róbert, Duska László, hogy a magyar iskolákat, társadalmi szervezeteket ne is említsük. A Torontói Egyetem magyar tanszéke is a kanadai szövetségi kormány hathatós anyagi támogatásával jött létre.
2. DABAS R.: "Magyar könyvtárlomány Kanadában..." = *Kanadai Magyar Újság* 1976. (ápr. 30.): 2. és 6. p. (május 7.): 3. és 6. p.

3. *MISKA, John*: Canadian University Studies on Hungarians: An Annotated Bibliography. Ottawa: Microform Biblios, 1985. Thomas Awkwright a McGill Egyetemen frott doktori disszertációjában a magyar nyelvet modellként állítja a világnyelvek elé logikus és tudományos feléptése folytán.
4. *YOUNG, Judy*: "Some Thoughts about the Present State of Bibliography in the Area of Canadian Ethnic Studies. In: Bibliography for Canadian Studies... Willowdale: Association for Canadian Studies, 1981, 38–47. p.
5. *BÉKY-HALÁSZ Iván* könyvészeti sorozata magába foglalja a magyar történelem, irodalom és más szaktárgyak könyvtári gyűjteményeit, valamint számos történelmi és irodalmi személyiséggel foglalkozó munkáját. *Telek József* hatalmas kompilációja: History of Hungary and Hungarians 1848–1977 : A Select Bibliography, a torontói egyetemi könyvtár gyűjteményére épül.
6. A Kanadai Magyar Írók Szövetsége eddig 9 antológiával jelentkezett *Miska János*, *Juhász József* és mások szerkesztésében. A szövetség első angol nyelvű antológiája 1974-ben jelent meg: The Sound of Time : Anthology of Hungarian–Canadian Authors címen. A fenti antológiák életrajzi adatok mellett a szerzők műveit is adják. *Bisztray György* Hungarian Literature in Canada című monográfiája a szerzők születési adatait, Kanadába vándorlásuk évét, megjelent műveiket, s a műveiket közlő folyóiratok címét is megadja.

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Az alábbi felsorolás a kanadai hungarika-anyag hatalmas irodalmából nyújt íze-
lített. A megnevezett munkák beszerezhetők a kanadai egyetemi könyvtáraktól, me-
lyek pontos címe megtalálható a World of Learning című kötetben. A magyarság-
kutatás szempontjából jelentős levéltárak címét megtalálhatjuk a Canadian Studies
on Hungarians című bibliográfiában. Az archívumok szolgálata díjmentes, s fokozot-
tabb igénybevételük csupán növeli a velünk kapcsolatos dokumentumok feltárását és
megőrzését.

Bibliográfiák

- Books in Canada. 1952–1968. Toronto: Quill & Quire. 16 kötet 4 kötetben.
 BRIANT, P.C. Ethnic Groups in Canada: A Bibliographic Research, 1959–1961.
 Ottawa: Quenn's Printer, 1962. 156 pp.
 CANADA. DEPARTMENT OF CITIZENSHIP AND IMMIGRATION
 Citizenship, Immigration and Ethnic Groups in Canada : A Bibliography of Re-
 search. Published and Unpublished Sources, 1920–1958. Ottawa: The Depart-
 ment, 1960.
 CANADA. DEPARTMENT OF CITIZENSHIP AND IMMIGRATION
 Research on Immigrant Adjustment and Ethnic Groups. An Annual Bibliogra-
 phy. Ottawa : The Department, 1953–.

Canadian Books in Print.

Catalogue des livres Canadiens en librairie. Toronto : Canadian Books in Print Committee, terjeszti a University of Toronto Press, 1967-.

Canadian Ethnic Studies/Etudes ethniques du Canada.

Calgary : University of Calgary, 1969-. Bibliográfiákat közöl az I. kötet 1. száma, a II. 1., és az V. 1-2. száma, több magyar kompilációval.

Canadian Theses/Thèses canadiennes.

Ottawa : National Library of Canada 1947-. Megjelenik évenként. Canadian Theses on Microfilm, Catalogue, 1968-1974. Canadian Theses on Microfiche, Catalogue, Suppl. 15. 1974-.

Canadian Periodical Index.

Ottawa : Canadian Library Association, 1948-. Megjelenik havonta, évi kumulációval. Magyar vonatkozású címek az alábbi fejlécek alatt: HUNGARIANS, HUNGARY.

Canadiana.

Ottawa : National Library of Canada, 1951-. Megjelenik havonta. Kanadai magyar vonatkozású irodalmi művek az alábbi fejléc alatt: OTHER LANGUAGES.

GREGOROVICH, Andrew S.

Canadian Ethnic Groups Bibliography : A Selected Bibliography of Ethnocultural Groups in Canada and the Province of Ontario. Toronto: Ontario Department of Provincial Secretary and Citizenship, 1972. 208 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Bibliography of Hungarian Dictionaries, 1410-1963. Toronto : University of Toronto Press, 1966. 148 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Bibliography of the Hungarian Revolution, 1956. Toronto : University of Toronto Press, 1963. 179 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Count István Széchenyi : A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Toronto. 1976. 15 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Hungarian Historiography I. The Medieval Hungarian Historians ; A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Toronto, 1976. 19 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Hungarians in Canada : A Bibliography. Toronto, 1977. 15 pp.

HALÁSZ de BÉKY, Iván

Louis Kossuth ; A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Toronto, 1977. 13 pp.

McLAREN, Duncan

Ontario Ethno-cultural Newspapers 1835-1972 : An Annotated Checklist. Toronto : University of Toronto Press, 1973. 234 pp. Magyar nyelvű újságok és folyóiratok a 81-89. oldalon.

METROPOLITAN TORONTO LIBRARY BOARD

Hungarian Books/Magyar könyvek : Catalogue of the Holdings of the Language Centre, Metropolitan Toronto Central Library Toronto : The Board, 1971. 189 pp.

MISKA, John

Canadian Prose Written in English 1833–1980: A Bibliography of Secondary Material. Lethbridge : Microform Biblios, 1980. 292 pp. (Microfiche)

MISKA, John

Canadian Studies on Hungarians 1885–1985: A Centennial Bibliography. Regina : Canadian Plains Research Center, 1985. (nyomdában) 250 pp.

MISKA, John

Canadian University Studies on Hungarians: An Annotated Bibliography. Ottawa : Microform Biblios, 1985. 8 pp. Kanadai egyetemi tézisek listája.

MISKA, John

Ethnic and Native Canadian Literature 1850–1979: A Bibliography of Primary and Secondary Materials. Lethbridge : Microform Biblios, 1980. 355 pp. (Microfiche) Magyar irodalom: 108–138. old.

MISKA, John

"Hungarian-Canadian Creative Literature: First Supplement to the Listing of Authors and Pseudonyms." = *Canadian Ethnic Studies* V, 1–2 (1973): 129–130.

MISKA, John

"Hungarian-Canadian Creative Literature : A Preliminary Check List of Imprints." = *Canadian Ethnic Studies* V, 1–2. (1973): 131–137.

MISKA, John

"University Research on Hungarian-Canadians : A Preliminary Check List." = *Canadian Ethnic Studies* V, 1–2. (1973): 127–128.

PAULSON, Ildikó – DUSKA, Leslie

"Hungarian-Canadian Creative Literature : A Preliminary Check List of Authors and Pseudonyms." = *Canadian Ethnic Studies* II, 1. (1970): 83–84.

SZÉPLAKI, Joseph

Doctoral Dissertations Related to Hungary Accepted in the United States and Canada and Bibliographies on Hungary. Athens, OH: Ohio. University Library, 1974. 17 pp.

SZÉPLAKI, Joseph

Hungarians in the United States and Canada : A Bibliography. Holdings of the Immigration History Research Center of the University of Minnesota. Minneapolis : IHRC, 1977. 113 pp.

TELEK, J.

History of Hungary and Hungarians 1848–1971: A Select Bibliography. I. Toronto : Hungarian Historical Studies, 1972. 395 pp.

TELEK, J.

History of Hungary and Hungarians 1848–1977 : A Select Bibliography. II. Toronto : Hungarian Historical Studies, 1978. 963 pp.

WHITTAKER, Ted., ed.

The Writers' Union of Canada : A Directory of Members. Toronto : Writers' Union of Canada, 1961. 293 pp. Számos magyar származású író képvisel.

YOUNG, Judy

"Some Thoughts about the Present State of Bibliography in the Area of Canadian Ethnic Studies." In: A.B. Piternick, ed.: *Bibliography for Canadian Studies: Present Trends and Future Needs/Bibliographie pour les études canadiennes: situation actuelle et besoins futurs. Proceedings of a Conference Held at Dalhousie University, Halifax, N.S., June 1-2, 1981.* Willowdale, Ont.: Association for Canadian Studies, 1981. 38-47. p. Több magyar vonatkozású bibliográfiát ismert.

Könyvek, monográfiai felmérések

BARÁTH, Tibor

The Early Hungarians : In the Light of Recent Historical Research. Montreal: A szerző kiadása, 1983. 288 pp.

BARÁTH, Tibor

L'histoire en Hongrie, 1867-1953. Paris : Revue Historique. T. CLXXVII, 1963. 170 pp.

BARÁTH, Tibor

A külföldi magyarság ideológiája : Történetpolitikai tanulmányok. Montreal: A szerző kiadása, 1975. 245 pp.

BARÁTH, Tibor

A magyar népek őstörténete. Montreal : A szerző kiadása, 1974. 3 köt. Az első kötet második kiadása: 1975.

BARÁTH, Tibor

Tájékoztató újabb magyar őstörténeti kutatásokról. Montreal : A szerző kiadása, 1973. 55 pp.

BERRY, John – KALIN, Rudolf – TAYLOR, Donald M.

Multiculturalism and Ethnic Attitudes in Canada. Ottawa : Minister of State for Multiculturalism, 1977. 359 pp.

BISZTRAY, George – DREISZIGER, N.F., eds.

Hungarian Cultural Presence in North America. Part I. : Papers and Documents. Toronto : Hungarian Studies Review, 1981. 143 pp. A Hungarian Studies Revue külön kiadása, VIII. kötet, 1. szám.

BLUMSTOCK, Robert, ed.

Békevár: Working Papers on a Canadian Prairie Community. Ottawa : National Museums of Canada, 1979, 314 pp.

CENTRAL AND EAST EUROPEAN STUDIES ASSOCIATION OF CANADA

(CEESAC) *First and Second Conferences held at Banff, Alberta, 1977 and 1978.* Edmonton : CEESAC, 1977, 1978. 8 kötet, számos magyar vonatkozású tanulmányt közöl.

CNOSSEN, T.

Integration of Refugees: Some Observations on the Hungarians in Canada. The Hague : P. H. Klop. 1964. 24 pp.

DOJCSÁK, Győző

A kanadai Esterházy története. Budapest : Magvető Kiadó, 1981. 246 pp.

DREISZIGER, N.F.

Hungary's Way to World War II. Astor Park, FA: Danubian Press, 1968. 239 pp.

DREISZIGER, N.F. – KOVÁCS, M.L. – BÓDY, Paul – KOVRIG, Bennet

Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian Experience. Toronto : McClelland & Stewart, 1982. 247 pp.

DREISZIGER, N.F. – LÓTE, L. et al.

Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity. Rochester: Carpathian Observer, 1980. 112 pp.

ESTERHÁZY, Paul O.

The Hungarian Colony of Esterhazy, Assiniboine, North-West Territories, Canada, Ottawa, 1902.

KOMJÁTHY, Anthony Tihamér

A Thousand Yeare of the Ungarian Art of War. Toronto: Rákóczi Alapítvány, 1982. 210 pp.

HARASZTI, Endre

Ethnic History of Transylvania. Astor Park, FA. Danubian Press, 1971. 218 pp.

HARASZTI, Endre

Origin of the Rumanians (Vlach Origin, Migration and Infiltration into Transylvania). Astor Park, FA : Danubian Press, 1977. 76 pp.

ISAJIW, Wsevolod, ed.

Identities : The Impact of Ethnicity of Canadian Society. Toronto : Peter Martin Associates, 1977. 221 pp.

KOSA, John

Land of Choice : The Hungarians in Canada. Toronto : University of Toronto Press, 1957. 104 pp.

KOSA, John

"Marriage and Family among Hungarians in Canada." Pages 155-171 in B.R. Blishen, ed.: Canadian Society : Sociological Perspectives. rev. ed. Toronto : Mac-Millan, 1964. 541 pp.

KOVÁCS, M.L.

Esterhazy and Early Hungarian Immigration to Canada: A Study Based upon the Esterhazy Immigration Pamphlet. Regina : Canadian Plains Research Center, 1974. IX, 170 pp.

KOVÁCS, M.L., ed.

Ethnic Canadians : Culture and Educations. Regina : Canadian Plains Research Center, 1978. 495 pp.

KOVÁCS, M.L., ed.

Hungarian-Canadian Perspectives : Selected Papers. Toronto : Canadian-American Review of Hungarian studies, 1980. 88 pp. Dreisziger N.F., Kovács M.L., Blumstock Robert és Miska János tanulmánya.

KOVÁCS, M.L., ed.

Roots and Realities among Eastern and Central Europeans. Edmonton : Central and East European Studies Association of Canada, 1983. VIII, 334 pp.

- KOVRIG, Bennet
Communism in Hungary from Kun to Kádár. Stanford : Hoover Institute Press, 1979. 525 pp.
- KOVRIG, Bennet
The Hungarian People's Republic. Baltimore : The John Hopkins Press, 1970. 200 pp.
- KOVRIG, Bennet
The Myth of Liberation : East-Central Europe in U.S. Diplomacy and Politics since 1941. Baltimore : The John Hopkins Press, 1973. 360 pp.
- MIGUS, Paul M., ed.
Sounds Canadian; Languages and Cultures in Multiethnic Society. Proceedings of the International Symposium Sponsored by the Canadian Ethnic Studies Association. Toronto : Peter Martins Associates, 1975. 261 pp.
- MISKOLCZI PANULICS, Lajos
The Long Road : Hungarians in Southern Alberta. Lethbridge : Hungarian-Old Timers' Club, 1983. 80 pp.
- PALMER, Howard, ed.
Immigration and the Rise of Multiculturalism. Toronto : Copp Clark, 1975. VIII, 261 pp.
- PALMER, Howard
Land of Second Chance : A History of Ethnic Groups in Southern Alberta. Lethbridge: Lethbridge Herald, 1972. 287 pp.
- PALMER, Howard – PALMER, Tamara
The Hungarian Experience in Alberta. Toronto : Hungarian Studies Review, 1981. 146–208. p. Hungarian Studies Review külön kiadása, VII, 2.
- PAPP, Susan M., ed.
Hungarians in Ontario. Introduction by Robert F. Harney. Being a special issue of Polyphony, Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario, II, 2–3., 1979–1980. 114 pp.
- RUZSA, Jenő
A kanadai magyarság története. Toronto : A szerző kiadása, 1940. 510 pp. Egy bővített kiadás kézírata a Ruzsa család levéltárában található.
- SÁNTHA, Pál
Kanada magyarsága. Winnipeg : Kanadai Magyar Újság, 1946. 31 pp.
- SÁNTHA, Pál
Three Generations, 1901–1951 : The Hungarian Colony at Stockholm, Saskatchewan. Stockholm : The Author, 1957. 94 pp.
- SZŐKE, István
A magyarság történelme. Toronto : Kanadai Magyar Munkás, 1937. 210 pp.
- SZŐKE, István
We Are Hungarians: The National Group of the Hungarian–Canadians. Toronto : Hungarian Literature Association, 1954. 95 pp.
- TELEK, Joseph
Peace by Negotiation. Toronto: Hungarian Historical Studies, 1981. 105 pp.

WOJATSEK, Károly

From Trianon to the First Vienna Arbitral Award. Montreal : Institute of Comparative Civilizations, 1981. 229 pp.

WOOD, Dean – REMNANT, Robert

The People We Are : Canada's Multicultural Society Toronto : Gage 1980. 231 pp.

WOODSWORTH, J.S.

Strangers within Our Gates : Or Coming Canadians. Toronto : The Missionary Society of the Methodist Church, 1908. 335 pp.

Kanadai magyar irodalmi forrásmunkák

BISZTRAY, George

"Canadian-Hungarian Literature : Values Lost and Found." Pages 22–35 in Jars Balan, ed.: Identifications ; Ethnicity and the Writer in Canada. Edmonton : The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta, 1982.

BISZTRAY, George

Hungarian-Canadian Literature. Toronto : University of Toronto Press (kiadás alatt) : Eredeti kézírata a Secretary of State Department égisze alatt készült.

BISZTRAY, George

"Magyar irodalom Kanadában." = *Magyar Hírek*. XXXVII, 20. (1984): 11. Interjú a szerző egy budapesti előadásával kapcsolatban.

KIRKCONNELL, Watson

"A Canadian Meets the Magyars." = *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. I, 1. (1974): 1–11.

KOVÁCS, Martin, L.

"Early Hungarian-Canadian Culture." = *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. VII, 1. (1980): 55–76.

KOVÁCS, Martin, L.

"Some Early Hungarian Canadian Literary Gems of Saskatchewan: Hungarian Canadians in Saskatchewan." Pages 55–85 in Second Banff Conference of the Central and East European Studies Association of Canada, Banff, Alta., March 2–5, 1978. IV. kötet.

MISKA, János

"A kanadai magyar szépprózáról." = *Nyelvünk és kultúránk*. 49. (1982): 21–26.

MISKA, János

"A kanadai magyar irodalom két dimenziója." = *Krónika*. 2. 11. (1976): 7–9.

MISKA, János

A magunk portáján: Válogatott írások 1963–1973. Lethbridge: Kanadai Magyar Írók Köre, 1974. 119 p.

MISKA, János (John)

"Modern Hungarian Poetry in Canada." = *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. VII, 1. (1980): 77–83.

PAPP de CARRINGTON, Ildikó

"From 'Hunky' to Don Juan: The Changing Hungarian Identity in Canadian Fiction." = *Canadian Literature*. 89. (1981): 33-44.

VITÉZ, György

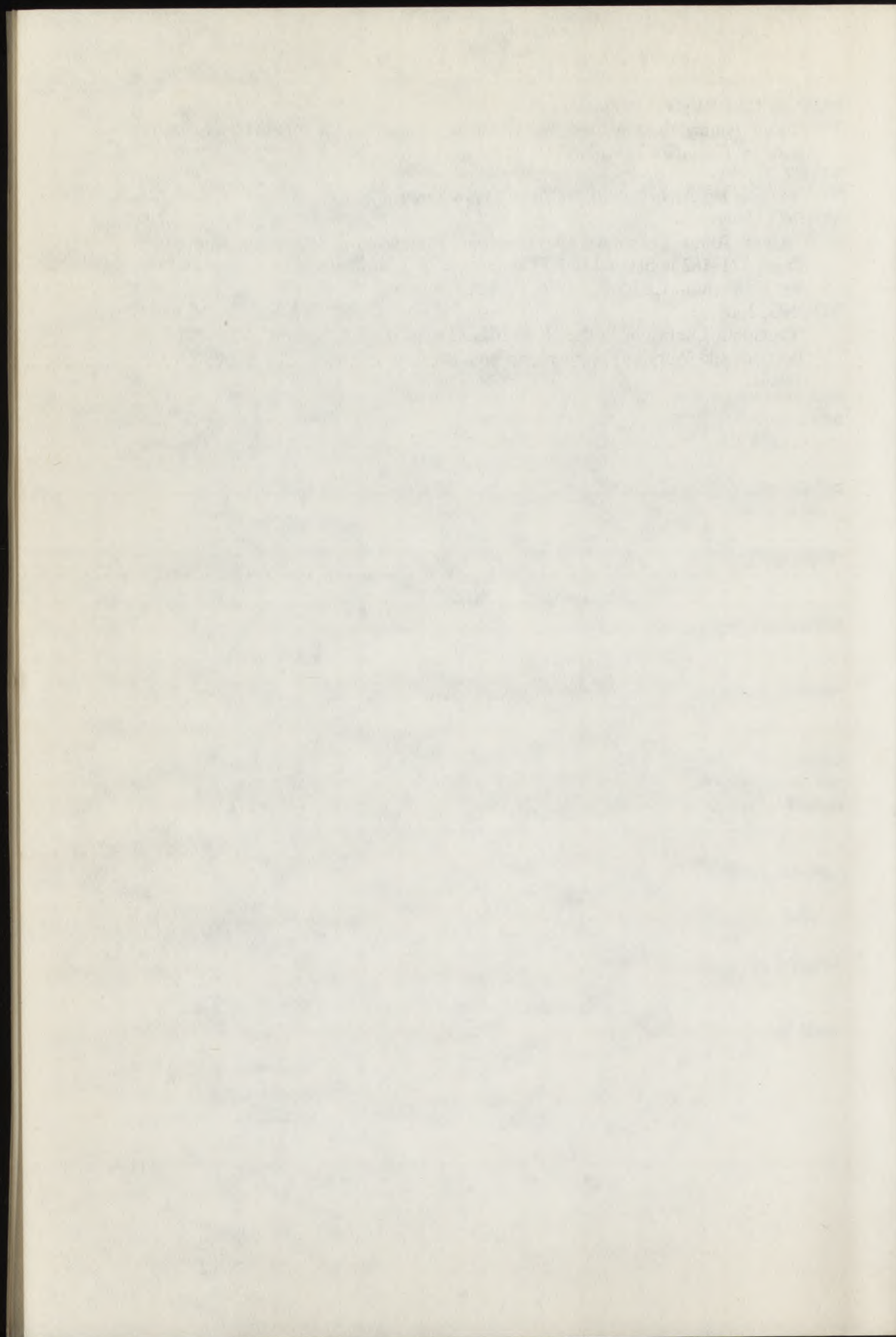
"Magyar író Amerikában." = *Tanú*. (1978. szept.): 2-3.

YOUNG, Judy

"Amid Alien Corn': An Unrecognized Dimension of Canadian Literature." Pages 171-182 in Second Banff Conference of Central and East European Studies: Edmonton: CEESAC, 1978, IV. kötet.

YOUNG, Judy

"Canadian Literature in the Non-official Languages: A Review of Recent Publications and Work in Progress." = *Canadian Ethnic Studies*. XIV, 1. (1982): 138-149.

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNY MAGYAR-AMERIKAI ANYAGAI ÉS FELTÁRÁSUK

UJSZÁSZY KÁLMÁN

A Tiszáninneni Református Egyházkerület sárospataki Tudományos Gyűjteményei-nek az a részlege, melyet *Amerikai-Magyar Református Gyűjtemény*nek hívunk, két évtizeddel ezelőtt, 1965-ben keletkezett. Ekkor indították útnak az Egyesült Államok-ból ottani magyar református lelkészek azt a kevés híján 1000 darabból álló könyvet, folyóiratot és egyéb nyomtatott, illetve sokszorosított kiadványt tartalmazó küldeményt, amely segítségükkel gyűlt össze magyar református egyházközösségekben, valamint az észak-amerikai magyar reformátusság két bástyájában, az Amerikai-Magyar Református Egyesületben Washingtonban, és a Bethlen Otthonban, a Pittsburgh közelében lévő Ligonierban.

Természetes, hogy ez a munka nem indulhatott meg előzmények nélkül. Ezek a kezdetek – nem szólva most arról, hogy a Tudományos Gyűjtemények könyvtára, a volt Főiskolai Nagykönyvtár az amerikai kivándorlás kezdetétől fogva őriz hasonló jellegű, sajnos mindmáig számba nem vett kiadványokat, – 1947-re nyúlnak vissza. Ennek az évnek szeptemberében keltezte ugyanis a Sárospataki Főiskola Faluszemináriuma az amerikai magyar református lelkészek, nagyobbreszt egykor pataki diákok címére azt a körlevelet, melyben a "kivándorolt magyarság életével kapcsolatos tárgyi vagy írott emlékek" összegyűjtésére kéri fel őket.

A körlevél elmondja, hogy "a magyar falu vizsgálata felhívta a szeminárium figyelmét amerikai, azaz kivándorolt honfitársainkkal és azok leszármazottaival való kapcsolatainkra, miáltal ezek figyelemmel kísérése feladatunkká vált". Mert – folytatja a körlevél –, "már eddig is arra igyekezett a szeminárium, hogy az óhazai és az amerikai magyarságot összefűző szálaknak minden emlékét összegyűjtse". Sajnos, – folytatja tovább a körlevél –, "ez a gyűjtőmunka a háború miatt megszakadt, azonban a béke időszakával elérkezett az idő arra, hogy ezt a gyűjtést kibővítsé és tovább folytassa oly mértékben, hogy a faluszeminárium elsősorban az Észak- és Északkelet-Magyarországról származó, és Amerikában megtelepedett magyarságra vonatkozó adalékoknak gyűjtőhelye legyen, s mind az amerikai, mind az itthoni érdeklődőknek rendelkezésre álljon". Térképek, rajzok, képeslapok, fényképek, népszokások, dalok, újságok, aprónyomtatványok, könyvek és egyházi kiadványok azok, amikre a körlevél különöbben felhívja a figyelmet, már akkor hangsúlyozva, hogy a magyar vonatkozású, nyomtatott vagy sokszorosított kiadványok idegen nyelven is fontosak.

Hogy ennek a körlevélnek mi lehetett a sorsa, elgondolható: már megszületésekor lehetetlenült. A hidegháború felé jelentettek nyitányt közelmúlt történetünknek ezek az esztendei, s ahogy az erősödött, úgy gyérültek és szűntek meg a kapcsolatok. Ezerkilencszáz-ötvenhat csak mélyítette a távolságot, és valójában csak a hatvanas

évekkel jutottunk el odáig, hogy a kapcsolatok újra megelevenedjenek. A meginduló baráti levelezés, az első hazlátogatók tájékoztattak arról, hogy a körlevél keletkezésétől eltelt mintegy másfél évtized alatt nem merült feledésbe a körlevélben eléjük vitt kérdés. Sőt, a küszöbön álló nemzedékváltás, a vele járó nyelvcsere, a második nemzedéknek elbizonytalanodott etnikai tudata erősítette bennük a ráfigyelést rohamosan múlttá váló jelenüknek szükséges rögzítésére. Egyéni kezdeményezésekből kisebb-nagyobb gyűjtések indultak; közgyűjtemények alapjait rakták le, de mindig úgy, hogy közben elevenen élt – különösen az egyházak vezetőiben – a körlevélben megfogalmazott igény arra, hogy legyen az anyaországban olyan intézmény, amely őrzi a kivándorolt magyarság írásos és tárgyi emlékeit, s ezzel a szolgálatával állandósítja a kapcsolatot az újhazában megtelepültek és az elbocsátó haza között.

Alapjában ez az igény adta az indítást arra, hogy amikor több teológiai szeminárium meghívott, hogy tartsak előadást a magyar protestantizmus múltjáról és jelenéről, ezt az alkalmat arra is felhasználjam, hogy az 1947-ben körvonalazott terv megvalósításához hozzáfogjak feleségemmel együtt, aki szintén a Gyűjtemények dolgozója. Mégpedig nagyjából azoknak a lelkészeknek a támogatásával, akiknek a körlevelet annak idején elküldöttük, és akik, mint György Árpád, Nagy Lajos, Béky Zoltán, ekkor már a különböző magyar református denominációk és intézmények vezetői voltak, és az amerikai magyarság életében jelentős szerepet töltöttek be. Az ő gondoskodásukkal sikerült a keleti partvidék magyar református egyházközösségeitől elindulva, a Nagy Tavak vidékéig útba ejthető egyházközösségek többségét végiglátogatni, és begyűjteni 1965 őszén egy olyan, zömmel nyomtatott és sokszorosított dokumentumokból álló állományt, amely azzal a reménységgel biztathatott, hogy mennyiségével, minőségével és összetételével elegendő alapul szolgál a kívánt gyűjtemények elindításához.

Itt azonban meg kell jegyeznünk – mivel a gyűjtemény kialakulásánál, továbbfejlődésénél meghatározó szerepe van –, hogy ennek a helyszínen összeállított állománynak a jellege lényegesen eltér attól, amit a körlevél vázolt. Míg a körlevélben a gyűjtőmunka az amerikai magyar élet egészére vonatkozott, addig, amikor a megvalósítás lehetősége adva volt, a körlevélben felsorolt gyűjtőterületeknek csak egyikére, az egyházi anyag, s ezen belül is a református egyházközösségek életének, a bennük folyó magyar élet dokumentációjának összegyűjtésére összpontosult. Nem véletlenül, esetlegesen, hanem nagyon is szükségszerűen, a hazai és az újhazai adott-ságotól meghatározottan.

A hazai indokok között meghatározó volt az a változás, ami a sárospataki főiskola életében előbb a teológiai akadémia megszűnésével 1951-ben, majd a gimnáziumok állami kezelésbe adásával 1952-ben bekövetkezett. Ekkor és ezáltal vált szükségessé, hogy a főiskolának a tudományos gyűjteményei – mint amelyek az oktatási intézmények államosítása után az egyház kezelésében maradtak, – újra átgondolják feladatukat, immáron elsősorban az egyház keretein belül. Míg ez a muzeális anyagnál a meglévő állomány megtartásával, elsősorban az egyházművészeti anyag tervszerű begyűjtését, s ezzel továbbfejlesztését hozta magával, addig a Nagykönyvtár – szintén megőrizve a századok alatt kialakult egyetemes, humán jellegét, – mintegy felszabadulván attól a gondjától, hogy főleg a teológiai oktatás érdekében anyagi és szellemi energiái jó részét a külföldi teológiai irodalom figyelemmel kísérésére for-

dítsa; most elsősorban a magyar protesztantikák összegyűjtésére kellett, hogy törekedjék, és az iskolai könyvtári funkciók bekövetkező csökkenésével a gyűjtőkönyvtár jelleget erősítse; magyar protesztantikákra érve a teljes magyar protestáns nyomtatvány- és kéziratanyagot; minéműségtől, időtől és helytől függetlenül. Azt jelenti ez, hogy a legkorábbi kiadványokhoz csatlakozva, országhatároktól függetlenül, az aprónyomtatványokon, egyházi brosúrákon, elhunyt prédikátorok kéziratban őrzött, évtizedeket átfogó prédikációin át, a történeti egyházak kiadványai mellett, a ma már szabadegyházakká fejlődött egykori szekták kiadványaiig – lehetőségeinek megfelelően – mindent figyelemmel kísérjen; az anyaegház kiadványai mellett a kisebbségi egyházak és a diaszpóra protestáns egyházainak nyomtatványanyagát is.

Ám ha ez a hazai irányvétel, s az ezzel járó profil módosulás nem következik be, amerikai gyűjtőmunkánk számukra lehetséges adottságai akkor is az egyházi jellegű dokumentumok gyűjtésének irányába hatottak. Fenntartás, vagy legalábbis különösebb fenntartás nélkül 1965-ben, sőt még 1971-ben, amikor nem hivatalosan, hanem baráti meghívással tölthettünk szintén három hónapot az Egyesült Államokban, csak az egyházak, közelebbről a református egyházközségek és intézmények voltak nyitva a gyűjtőmunka előtt. Másfelé ezeket a kapukat nyitva akkor sehol sem találtuk. Rá voltunk kényszerítve tehát arra, hogy az egyházi anyag gyűjtésénél maradjunk. Ez kétségtelenül egyfajta megkötöttséget jelentett, de semmiképpen sem olyat, amit korlátnak kellett volna éreznünk. Közelebbről megismerkedve ugyanis a hozzáférhetővé tett anyaggal, nyilvánvalóvá lett annak – a megtelepedett magyarság jelene és múltja rögzítése szempontjából mennyiségénél és minőségénél fogva is – minden egyéb tekintetbe jöhető dokumentációs anyagnál nagyobb forrásértéke, és különösen mennyiségileg olyan gazdagsága, amelynek kimerítéséhez a rendelkezésünkre álló idő sokszorosa sem lett volna elegendő.

Amit eddig előadtunk, nem története az Amerikai-Magyar Református Gyűjtemény keletkezésének, csak adalék ahhoz. Annak érdekében, hogy indulásáról és fennmaradásáról a történész igényeit kielégítő "kismonográfia" szülessék, még jónéhány év szükséges. Ennyi kell ugyanis egyfelől ahhoz, hogy munkaterülete teljes egészében kibontakozzék, és kapcsolatai a munkaterülettel megszilárduljanak. Másfelől idő kell ahhoz is, hogy az állomány gyarapításának módja, eszközei állandósulhassanak, és végül ennyi idő kell ahhoz, hogy más, rokon célkitűzésű, már korábban is megvolt, vagy újabban indult gyűjteményekhez, hazaiakhoz és a diaszpórában keletkezettekhez való kapcsolata, esetleg együttműködése rögzítődjék. Ránk vár viszont annak bemutatása, hogy az indulás által meghatározottan bár, de a közben eltelt esztendőben kínálkozott lehetőségekkel, feladott tennivalókkal gazdagodva, hol tart ma az Amerikai-Magyar Református Gyűjtemény? Egyfajta helyzetképet kell tehát adni, ami talán úgy a legteljesebb, ha előbb a gyűjtemény mostani gyűjtési területét, majd jelenlegi állományát ismertetem.

1. Ami a gyűjtés területét illeti, az ma már addig terjed, ameddig a szóránymagyarság. Ez nem jelenti az egyesült államokbeli magyar származású református-ságra vonatkozó adalékgyűjtésnek a gyengülését. Tudomásul kellett venni azonban, hogy főleg a II. világháború óta, más földrészekén, de Nyugat-Európában is megsza-
porodott és egyre szaporodik a szóránymagyarok, köztük a protestánsok, közelebbről a reformátusok száma is. A magyar diaszpórának új gócai támadnak, s életükben

az egyházaknak azonos szerepe van az észak-amerikai egyházakéval. Minél távolabb vannak a szülőföldtől, és mennél tovább vannak távol, annál intenzívebb életükben, identitásuk megőrzésében az egyházak szerepe. Ennek figyelemmel kísérése, a dokumentumok összegyűjtése annál is inkább feladat, mivel a jelek szerint – sokszor el-
lentében az észak-amerikai szórványokkal, – ezek az új szórványok maguk jelent-
keznek kapcsolatkeresésükkel, maguk igyekeznek gondoskodni arról, hogy életüknek
jelei meggyökerezésüktől kezdve, ne csupán ismertek legyenek az anyaországban, ha-
nem dokumentumokban fenn is maradjanak, sőt, a szórvány-életforma számára ta-
nulságul is szolgáljanak.

De nemcsak földrajzilag tárgult ki a gyűjtemény munkaterülete, hanem az évek
során egyre inkább jelentkezett a tágitás szükségessége az állományába került doku-
mentumok jellege tekintetében is. Ez főleg abból következett, hogy a diaszpórán be-
lül nem magát elszigetelve, exkluzíven, hanem ellenkezőleg, magát kitágítva, a dia-
szpóra felé nyitottan él a magyar származású reformátusság, azaz nemcsak befelé,
hanem kifelé is él. Közös egyházi vagy társadalmi rendezvények révén, a felekezeti
határokat átlépve, előbb a magyar származású protestáns felekezetekkel együttmű-
ködés jelentkezett, majd az ökumenikus irányultság erősödésével és más magyar egy-
házakkal, vagy nem magyar egyházakkal kialakult kapcsolatok dokumentumait sem
lehetett elhanyagolniuk.

Ám a testvér keresztyén egyházakkal meglévő kapcsolatoknál is erősebb a ma-
gyar református diaszpóra nyitottsága a társadalom felé. A magyar református
diaszpóra szellemiségénél és történeti hagyományainál, egyházszerkezeténél fogva,
sok esetben szabadabb, mint a diaszpóra különböző társadalmi, kulturális egyesüle-
tei, intézményei; sőt, éppen szerkezeténél fogva, szabadabb a testvér keresztyén egy-
házaknál is. Így többször ezek helyett tud vállalni olyan társadalmi, és főleg kulturá-
lis rendezvényeket, amilyeneket amazok szervezeti vagy ideológiai kötöttségeik miatt
nem vállalhatnak, de amelyektől jórészükből maguk sem maradnak távol. Az ilyen
rendezvények dokumentumai hírlapokban, folyóiratokban, műsorfüzetekben, apró-
nyomtatványokban stb. jelentkezve, utat engednek egy, már nem kifejezetten egyhá-
zi jellegű dokumentáció befogadására, ami főleg a kulturális és etnikai rendezvények
során keletkezett forrásanyaggal növeli a gyűjtemény állományát. Annak az érdekes
jelenségnek lehetünk a tanúi tehát, hogy míg a gyűjtemény korábban az eredeti el-
gondolástól eltérően egyházivá "leszűkül" kényszerült, és a gyűjtőmunkát szinte ki-
zárólag ez a tendencia jellemezte, addig a továbbfejlődés óhatatlanul tágítja ezeket
a kereteket, és az egyházi anyagra koncentrálttságot nem csökkentve, segíti az eredeti
cél: a diaszpóra "összmagyar" értékeire való ráfigyelés, s ezek dokumentumainak,
ha nem is kifejezetten a gyűjtése, de – főleg hagyatékok esetén – az állományba tör-
ténő bebocsátása felé.

2. Az Amerikai-Magyar Református Gyűjtemény az 1984. december 31-i nyil-
vántartás szerint 6.503 nyomtatványt, adattári egységet számlált. Ebből 2.433 darab
aprónyomtatványként kezelt kis füzet, és a legkülönbözőbb egyházi és nem egyházi
rendezvények, intézmények anyagai: meghívók, műsorok, tájékoztatók, intézményi
admi- nisztrációt szolgáló nyomtatványok, s egyebek. A többi, mintegy 4.000 darab-
nak derekas részét az évkönyvek, jubileumi albumok, évi jelentések, heti bulletinek,
s egyházközségi híradók adják. Ez a tulajdonképpeni törzse az állománynak. Ez biz-

tosítja specialitását és helyét a hazai rokon jellegű gyűjtemények között. Végeredményben ez tartalmazza az egyházközségek életét, a gyülekezetekben folyó munkákat, a gyökerekig feltáró forrásanyagot. Dokumentumértéküket tekintve, mögöttük főleg a két denomináció, a Kálvin egyházkerület és a (Független) Magyar Református Egyház, s az ezeken belüli egyházmegyék jelentései, jegyzőkönyvei, a közegyházi intézmények, egyesületek beszámolóí, köztük az Amerikai-Magyar Református Egyesület munkájával kapcsolatosak következnek. Majd elég jelentős, a zömmel egyházi folyóiratanyag, naptársorok, több, a diaszpóra társadalmi, kulturális és egyházi élete során keletkezett könyv, nagyobbrészt egyházi írók munkái, és egyelőre kis mennyiségben a napjainkban életre támadt, kivándorláskutatással megjelent kiadványok, és néhány irat, kézirat és jelentős mennyiségű, még fel nem dolgozott, tehát az állomány mennyiségében nem szereplő levelezés zárják a sort. A főleg hagyatékozás útján ajándékozott írásos és tárgyi emlékeket – összetételüknek megfelelően – külön egységként a Tudományos Gyűjtemények más gyűjteményei őrzik és tartják nyilván. Ezért nincs benne az állományban, annak kimutatott mennyiségében *Szabó Lászlónak*, a papköltőnek és feleségének, *Lévay Margitnak* kéziratok hagyatéka, amelyet jellege miatt a Nagykönyvtár kéziratára kezel. Ezért nincs kimutatva az állományban *Mrs. Lange-Lévay* Erzsébet adománya, amely inkább családi levelezésből áll, és a húszas évek "magyar Amerikájának" művelődési és társas életét jellemző, muzeális értékű tárgyakat tartalmaz, s így a Gyűjtemények Múzeuma kezeli, mint *Babos Sándorék* gyűjteményét is, amelynek csak egy része kapcsolódik az Egyesült Államokban végzett lelkeszi szolgálatokhoz, és inkább a házaspár mandzsúriai missziói munkásságának dokumentuma.

Az állománynak minden darabja jellegének megfelelően van leltárba véve, illetve nyilvántartva és raktározva. A nyilvántartásnál, még inkább a raktározásnál a helytörténeti gyűjteményeket tekintjük mintának, vagyis arra törekszünk, hogy az egyes egyházközségekkel, intézményekkel kapcsolatos dokumentációk helységenként, és ezeken belül időrendben, azonos főjelzettel legyenek együtt. Ugyancsak helységenként, s ezeken belül időrendben kezeljük, palliumokban az aprónyomtatványokat, míg a folyóiratok, könyvek, naptárak nyilvántartása a megfelelő szakmai előírásokhoz igazodva történik. Az aprónyomtatványok kivételével minden állományba vett darabról szerzői és helyi (földrajzi) cédulakatalógus készül.

Az állomány elhelyezésére a faluszeminárium utódjának, az Adattárnak egyéb gyűjteményeivel közös, egyetlen helyiség szolgál. A Gyűjtemények repozitóriumának elkészültével az Amerikai-Magyar Református Gyűjtemény – a tervek szerint – továbbra is az Adattárral egy szervezetben, azzal együttműködve, de külön helyiséghez jut, ami elősegíti, majd nemcsak állományának a mainál méltóbb, s ami ennél fontosabb, áttekinthetőbb és a fejlesztést a jelenleginél inkább lehetővé tevő elhelyezését, hanem a helyszínen történő feldolgozó- és kutatómunkát is. Az Adattárral együttmaradást indokolja az egyaránt hungarológiai jelleg mellett még az azonos töről való eredet mellett az is, hogy így biztosítottabb mindkettő személyi ellátottsága. Tapasztalatunk szerint az adminisztrációt is végző közös igazgató irányítása mellett egy egésznapos foglalkoztatású, erre képzett munkaerő – szükség szerint egy gépiró segítségét is igénybe véve – elegendő mindkét állomány kezeléséhez: az újonnan érkező anyag nyilvántartásba vételéhez, s az állomány gyarapításával kapcsolatos tennivalókhoz.

Ez az utóbbi, tehát a gyarapodás biztosítása, az állomány fejlesztésének mikéntje az, ami a legtöbb gondot és a legtöbb munkát jelenti a gyűjtemény életében. Ez a munka ugyanis nemcsak a munkaterület alapos ismeretét kívánja meg, hanem olyan kapcsolatokat is igényel, amelyek lehetővé és folyamatossá teszik az állomány gyarapítását. A gyűjtőmunka során ugyanis hamar nyilvánvalóvá lesz, hogy a dokumentációt termelő intézmény, egyházközség, vagy más szerv közreműködése nélkül ez a munka, ha nem is áll meg, de egyenletesen nem fejlődik. A sárospataki Amerikai-Magyar Református Gyűjteményben 120 magyar református, főleg egyesült államokbeli és kanadai egyházközségből őrzünk dokumentációs anyagot, s ezzel ebben a vonatkozásban szinte az egész munkaterületet átfogjuk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincsenek fehér foltok gyűjtőterületünk térképén, és még kevésbé jelenti, hogy a 120 egyházközség dokumentációja azonos mennyiséggel van képviselve az állományban. Amíg vannak olyan egyházközségek – szerencsére ezek határozzák meg inkább az amerikai magyar életet –, amelyeknek dokumentációja évtizedek során szinte megszakítás nélküli, addig vannak mások, amelyeket csak néhány adalék képvisel. Ez pedig, annak ellenére, hogy ezek a különbözőségek csökkenthetők, szintén csak azt bizonyítja, hogy szervezett együttműködés nélkül a gyűjtemény munkáját mindig kísérni fogja az esetlegesség, és ebből következően állományának egyenetlensége. Közreműködés pedig csak ott várható igazán, ahol a dokumentumot produkáló szerv legalább olyan jelentősnek tartja mind a maga, mind a diaszpóra, mind az összmagyarság szempontjából ezeknek a dokumentumoknak a fennmaradását, őrzését és kezelését, mint az ezeket a feladatokat vállaló gyűjtemény maga. Ahol ez megvan, ott szinte automatikusan történik a dokumentációnak a gyűjtemény felé áramlása; ahol nincs meg, ott évek múltával mind nehezebben pótolható hiányok támadnak. Lehetetlenül minden gyűjtőmunka közös vágya: a teljesség elérése, s marad az állománynak egyéb módon történő gyarapodása; mennyiségi és minőségi gazdagodása ellenére is az állandósult csonkaság.

Másik gondunk ez idő szerint még kisebb jelentőségű: az anyagnak az állományon belül egyre inkább jelentkező differenciáltsága. Ennek fő oka – mint már érintettük is – a hagyatékok heterogén tartalma. Könyvek, levelek, kéziratok, iratok, használati- és emléktárgyak (sokszor műalkotások), fényképek, újságkivágatok kerülnek ezáltal az állományba. Elfogadásuknál s elhelyezésüknél átmenetileg segít (amint erre szintén rámutattunk) a Tudományos Gyűjtemények sajátos szervezete. Négy tárának valamelyikében jelenleg is, a jövőben is elhelyezhető, betagolható az Amerikai Magyar Református Gyűjteménynek nem adattári jellegű, bármely darabja. Mégis, a fejlődés azt hozza magával, hogy az anyag áttekinthetősége, azonos szempontokkal való kezelhetősége és fejlesztése következtében ez a differenciáltság végleges formákat talál, s mintegy kialakul az Amerikai-Magyar Református Gyűjteménynek a saját könyvtára, levéltára, adattára és (ez a legkérdőjelezhetőbb) múzeuma, ugyanakkor kezelésük is, elhelyezésük is egybefogottan, a Tudományos Gyűjtemények jelenlegi négy gyűjteményétől nem elszakítottan, hanem azok mellé szervezeten, önállóan végezze feladatát, s mint ilyen, legyen hazai megfelelője annak, amit annak idején Ligonierban, az észak-amerikai magyar származású reformátusság lassan bár, de mégis megvalósuló szellemi központjában ennek lelkeként (ami köré egyéb intézményeiket is elhelyezhetik) nem annyira láttunk, mint inkább megálmodtunk, s aminek hazai testvéréül magunkat – nagy tisztelettel azok iránt, akik ezt a diaszpórában velünk együtt álmodták és álmodják – ajánljuk!

A SZEGEDI VASVÁRY-GYŰJTEMÉNY

PÉTER LÁSZLÓ

1972. május 16-án a washingtoni magyar nagykövetségen adománylevelet írt alá *Vasváry Ödön* (1888–1977) ny. református lelkész. Úgy rendelkezett, hogy az amerikai magyarság történetére vonatkozó gyűjteményét halála után szülővárosának, Szegednek könyvtárára hagyományozza. A Somogyi-könyvtárra, "amely – mint írta, – megnyitotta előttem, mint iskolásfiú előtt a könyvek titokzatos és csodálatos világát". "A könyvtár, amely így egy, a maga nemében egyedülálló gyűjtemény birtokosa lesz, hitem szerint továbbra is néhai *Somogyi Károly*, *Reizner János*, *Tömörkény István*, *Móra Ferenc* és méltó utódai szellemében lesz segítségére mindazoknak, akik kutatni fogják az amerikai magyarság történetét."

Vasváry Ödön 1888. október 18-án született Szegeden, Alsóvároson, a Mátyás tér 19. sz. házban, apai ágon bajor eredetű iparos (sörfőző), anyai ágon törzsökös alsóvárosi patrícius családból. Apjának, *Wiblitzauser Gusztávnak* (1860–1893) korai halála miatt a három gyerekkel özvegyen maradt édesanya, *Váradi Etel* (1862–1950) tisztességes szegénységben nevelte az árvákat. Vasváry Ödön elemi iskoláit ugyanabban az ún. Kazali-iskolában végezte, amelyben néhány évvel később *Bálint Sándor*, akivel életük alkonyán, mint lelkes alsóvárosi patrióták, meleg barátságba is kerültek. Ő is "a kegyes iskolába" járt. Az ő életében is volt egy "váci közjáték", akár *Juhász Gyula* életében: négy hónapig piarista novícius volt Vácott – egyebek közt *Sík Endrével* együtt, aki Egy diplomata feljegyzései című könyvében (1966) – némi tévedésekkel – megemlékezett róla is. Negyven évvel később, 1948–49-ben, amikor *Sík* washingtoni nagykövet volt, találkoztak ismét.

Már a gimnáziumban megmutatkoztak irodalmi tudományos hajlandóságai: fordításai jelentek meg *Bródy Sándor* *Jövendő* című folyóiratában, a *Vasárnapi Újság*-ban, szegedi lapokban. Mikor 1907 őszén a temesvári papnevelőbe került, egyik tanára, *Martin Aurél* – nyilván irigységből – nem nézte jó szemmel irodalmi tevékenységét, a *Religióban* és a *Katolikus Szemlében* megjelent írásait, s ahol tehetette, ártott neki.

Fölszentelése után, 1911 őszétől két évig *Battonyán* volt segédlelkész. *Martin* befolyásának tulajdonította, hogy 1913 nyarán az egyházmegye legrosszabb plébániájára, Kisbecskerekre akarták helyezni. Ez ellen föllázadt. Hazatért Szegedre, majd írt *Baltházár Dezső* református püspöknek Debrecenbe, és bejelentette szándékát: átér, és kálvinista lelkész lesz. Így is történt. Különféle vizsgák után az új lelkészi oklevél birtokában a Szabolcs megyei Gégénybe küldték segédlelkésznek. Úgy érezte azonban, hogy csöbörből vödörbe jutott. Ekkor jelent meg a református konvent hir-

detése valamelyik protestáns lapban: segédlelkészt kerestek Detroitba, a magyar református egyházhoz. Azonnal megpályázta, de elkésett: ezt az állást már betöltötték. Főljánlottak azonban helyette segédlelkészi állást Pittsburghben.

Így került Vasváry Ödön 1914 nyarán az Egyesült Államokba, azzal a tervvel, hogy két év után hazatér. Sorsa azonban másként alakult. A szarajevói merénylet napján lépett hajóra a fiumei kikötőben. Kitört a világháború. Egyelőre nem térhetett haza. 1916-ban pedig megnősült: elvette főnökének, *Kalassy Sándornak* (1869–1950) leányát, *Erzsébetet* (1898–1980); hamarosan kinevezték lelkésznek Buffalóba, majd az apósa helyére, Pittsburghbe, onnan Clevelandbe, s így tovább: ottragadt tehát Amerikában. 1927-ben megválasztották az Amerikai Református Egyház tisztségviselőjének, akkor Washingtonba költözött. 1957-ben ment ettől az egyházi biztosítós és nyugdíjintézménytől nyugdíjba.

Még Pittsburghben foglalkoztatta Kossuth amerikai látogatása. Kezdte tanulmányozni a korabeli helyi lapokat. Eközben érlelődött meg benne a terv: összegyűjteni, amit csak lehet, a kinti magyarság életéről, tevékenységéről. *William Lloyd Garrison*, aki nem nézte jó szemmel Kossuth amerikai szereplését, azt vágta szemébe: "Te csak magyar vagy, semmivel sem több!" Vasváryt elgondolkoztatta ez a vád. "Megértettem belőle – mondotta 1974. szeptember 17-én a Somogyi-könyvtár olvasótermében tartott előadásában –, hogy ha egy magyar Amerikába megy, nem maradhat magyar. Annak az embernek, annak a magyarnak valamivel többnek kell lennie, mint magyar. Én ezt a többletet abban ismertem föl, hogy én az amerikai magyarság történetének a kutatója leszek, és ezzel leszek méltó annak a többletnek az elnyerésére, amelyet tőlem az én új hazám – jogosan – elvár."

Így gyarapodott fél évszázadon át az amerikai magyarok történetére vonatkozó adatgyűjteménye. 1938-ban magyarul és angolul jelent meg *Lincoln magyar hősei* című könyve, az amerikai polgárháborúban részt vevő magyarok életrajzának alapvető forrásmunkája.

Először 1928-ban jött haza szülővárosába, majd utána csak 1960-ban. Szegeden ekkor még nem járt. Közös barátunk, *Domokos László* (Móra Ferencnek és Juhász Gyulának is barátja) hozott bennünket össze 1961. októberében, amikor meglátogatta a Somogyi-könyvtárat is. Imént említett könyvébe ekkor ezeket írta: "Ezt a példányt meleg szeretettel dedikálom a Somogyi-könyvtárnak, amelynek hűséges látogatója voltam hosszú évekig, és amelynek igen sokat köszönhetek. 47 év múlva először visszatérve szülővárosomba, első utam ide vezetett. Vasváry Ödön, Szeged, 1961. okt. 5."

Búvárkodott nálunk, jólesett neki segítségünk és érdeklődésünk munkája iránt. 1963. júliusában már ajándékkal érkezett: hazahozta és könyvtárunknak adományozta *Jókai Mire* megvénülünk című regényének csaknem teljes kéziratát, és Kossuth két angol nyelvű levelét. A *Jókai-kézirat* még éppen jókor érkezett ahhoz, hogy *Orosz László* a kritikai kiadásban, amint a jegyzetek élén nyugtázta is, még fölhasználhasssa. Sugalmazásomra már ekkor érlelődött benne a gondolat, hogy gyűjteményét halála után hazajuttatja. Erre sarkallta egyrészt, hogy családja elszakadt a magyar kultúrától, unokái magyarul sem tudnak, másrészt pedig *Feleky Károly* (1868–1930) hajdani, az övéhez hasonló gyűjteményének szomorú sorsa. E gyűjteményről *Fraknói Vilmosnak* a *Magyar Könyvszemlében* (1912) megjelent ismertetéséből alkothatunk képet. 1938-ban özvegyétől megvásárolta a magyar állam, és New Yorkban Hungarian

Reference Libraryt szervezett belőle. Ezt a második világháború alatt az amerikai kormány – mint ellenséges ország vagyonát – lefoglalta, majd a hányódás közben megfogvatkozott gyűjteményt részint beolvasztották a Kongresszusi Könyvtárba, részint a Rutgers State University magyar részlegébe került. "Mindez azt jelenti – írta éppen Vasváry Ödön Feleky centenáriuma emlékezve –, hogy a Feleky-gyűjtemény úgy, amint azt lelkes alapítója felépítette és aminek szánta, megsemmisült."

Ez a tanulság is ösztönözte, hogy élete művét hazájában lássa csak biztonságban. 1966. augusztusában ismét itthon volt, s emlékeztetve ígéretére, kértem, foglalja írásba szándékát. Amikor ezután ez 1972-ben megtörtént, a dolognak híre ment itthon is, az amerikai magyarok körében is, és egyszerre feléje fordult az érdeklődés. A Magyarok Világszövetsége meghívta hazai látogatásra: feleségével és lányával 1974. őszén, már nagybetegen, utoljára járt szülővárosában. Amerikában hamarosan nagy lelki nyomás nehezedett rá: némelyek adománylevelének megmásítására szerették volna rávenni: hogy ne adja ide gyűjteményét. Az American Hungarian Foundation kérésére belement, hogy gyűjteményét mikrofilmre vegyék. Ezt mi sem kifogásolhattuk. Megnyugtatósamra többször is megírta, hogy a mi gyűjteményünk lesz a teljesebb, mert filmezése óta is gyarapította, finomította, bővítette. Életének utolsó éveit éppen ez a földadat töltötte be, s talán a betegség fenyegetéséről is ez terelte el figyelmét. Ezért sem adta ide még életében gyűjteményét, hiszen – mint mondta, írta – a vele való babrálás nélkül értelmetlenné vált volna az élete, biztos halálát jelentette volna.

Hívott, hogy még életében, útbaigazításával ismerkedjem meg gyűjteményével. 1975. nyarán saját költségemen mentem ki. Kinntartózkodásomat Vasváry Ödön *Lebick* János (1894–1974) anyagi segítségével szervezte meg. Lebick János a szülőfalujában, a Borsod megyei Rakácán ötezer dolláros hozzájárulással könyvtárépítést kezdeményezett.) Hozzájárult ehhez még *Püski* Sándor vendégszeretete, valamint az ő révén megismert amerikai magyaroknak körükben tartott előadásaim (Juhász Gyuláról, az irodalom és a népköltészet kapcsolatáról) viszonzásként nyújtott segítsége (koszt, kvártély, útiköltség, vagy éppen ingyenes autót).

1975. szeptember 1-től 12-ig tartózkodtam Washingtonban. Tanulmányoztam és leltároztam a gyűjteményt. E leltárt szeptember 11-én Vasváry Ödön aláírásával hitelesítette. Másnap délután köszöntünk el. Naplómba följegyeztem: "A koci egy-kettő előállt. Ödön bácsiékért úgy kellett föltelefonálni. A liftnél vártuk őket. Kijöttek a kocsihoz. Könnyeztek. Bizonyos, hogy többé nem látjuk őket."

Levelet persze még ezután is váltottunk. Az utolsót 1977. május 16-án írta. Július 12-én meghalt. Halála előtt gyűjteményére, adományára célozva mondta feleségének: "Nem éltem hiába..."

A gyűjtemény hazaszállítását a washingtoni magyar követség végezte. Ezért köszönettel tartozunk külképviseletünk munkatársainak. Mégis harmadannyiba került volna, ha lehetőséget adnak, hogy irányítsam a hazaszállítást, mert akkor nem légi úton, az Air France 101.588 Ft fuvardíja ellenében került volna haza a gyűjtemény, hanem hajóval, jóval olcsóbban. S akkor talán nem hiányzott volna néhány (pl. a Benyovszky Móricra vonatkozó adatokat tartalmazó három, a Lincolnról szóló harmadik) irattartó, s főként több olyan könyv, amely 1975-ben a kezemben volt, cédulát írtam róluk. Különösen fájdalmas *Kende* Géza kétkötetes, könyvritkaságnak számító

művének (Magyarok Amerikában, Cleveland, 1927) hiánya, mert ez a példány tele volt Vasváry lapszéli jegyzeteivel, helyesbítéseivel, utalásaival, s – még vele együtt – azt terveztük, hogy kiadjuk olcsó xerox-rotá technikával a példányok hasonmását. Mind az amerikai magyarság körében, mind itthon bibliofil csemegének számítana, és a kutatás is nagy hasznát láthatta volna.

A gyűjtemény három részletben, 1977. végén és 1978. elején érkezett. A csomagokat 1978. március 17-én bontottuk föl. Az erről szóló jegyzőkönyveket megküldtük az összes érdekeltnek. Kiderült az is, hogy a könyvanyag egy része nem Vasváryé, hanem apósáé, *Kalassay Sándoré* és sógoráé, *Tóth Béláé*. Ezeket – 565 db művet – az özvegyvel egyetértésben eljuttattuk a sárospataki református közgyűjteménynek.

A gyűjteményt külön szobában, üvegezett, zárt szekrényekben helyeztük el. A bejáratnál az adományozó arcképe mellett ott az *exegi monumentum* Vasváry-féle változata: "Nem éltem hiába..." A gyűjtemény elhelyezése óta az érdeklődők rendelkezésére áll, és már eddig is számos fővárosi kutató talált benne nem remélt adatokat.

Kossuth 1851–52. évi amerikai látogatása, amellyel elkezdte gyűjtését, 34 irattartót tölt meg. Ő fedezte föl a Kossuthot Törökországból elszállító Mississippi fregatt parancsnokának, Long kapitánynak saját kezű jelentéseit a tengeri útról. Ugyancsak ő találta meg Walter Gouldnak 1851-ben még Törökországban Kossuthról és társairól festett arcképeit.

Tíz irattartó szól Kováts Mihályról, az amerikai függetlenségi harc hősről. Vasváry kutatásainak eredményeképpen került elő Kováts Mihálynak Franklin Benjaminhoz küldött levele, amelyben, mint a porosz hadsereg őrnagya, felajánlotta szolgálatait az amerikai szabadságharcnak. Korábban lengyelnek tarották, de a levelében megírta: "Ex natione Hungarica praeditus..." Levelét így fejezte be: "Fidelissimus ad mortem." Hűséges mindhalálig. Vasváry ezt javasolta az amerikai magyarság jelszávául, s ő valóban ehhez az elvhez tartotta magát: hű maradt mindkét hazájához.

Hat irattartóba gyűjtötte a szorgalmas kutató a Petőfi angol–amerikai recepcióról szóló dokumentumokat. Vasváry 1974-ben szegedi előadásában nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a magyar kultúrának, a magyar tudománynak olyan befolyása volt és van az amerikai életre, amellyel a magyarsághoz hasonló nagyságú más nemzet nem dicsekedhet. Gyűjteménye igazolja ezt a tételét. Megismerhető belőle az amerikai tudományban, művészetben is kimagasló szerepet játszó, jeles magyarok (*Bartók Béla, Szent-Györgyi Albert, Wigner Jenő, Szilárd Leó, Kármán Tódor* stb.) életútja, kinti tevékenysége, de általában a diaszpórában élő magyarság élete, kultúrája, története, sorsa. Történészeken kívül tehát az irodalom-, a zene-, a művészet- és a tudománytörténet bűvára is lelhet benne másutt nem található útbaigazítást.

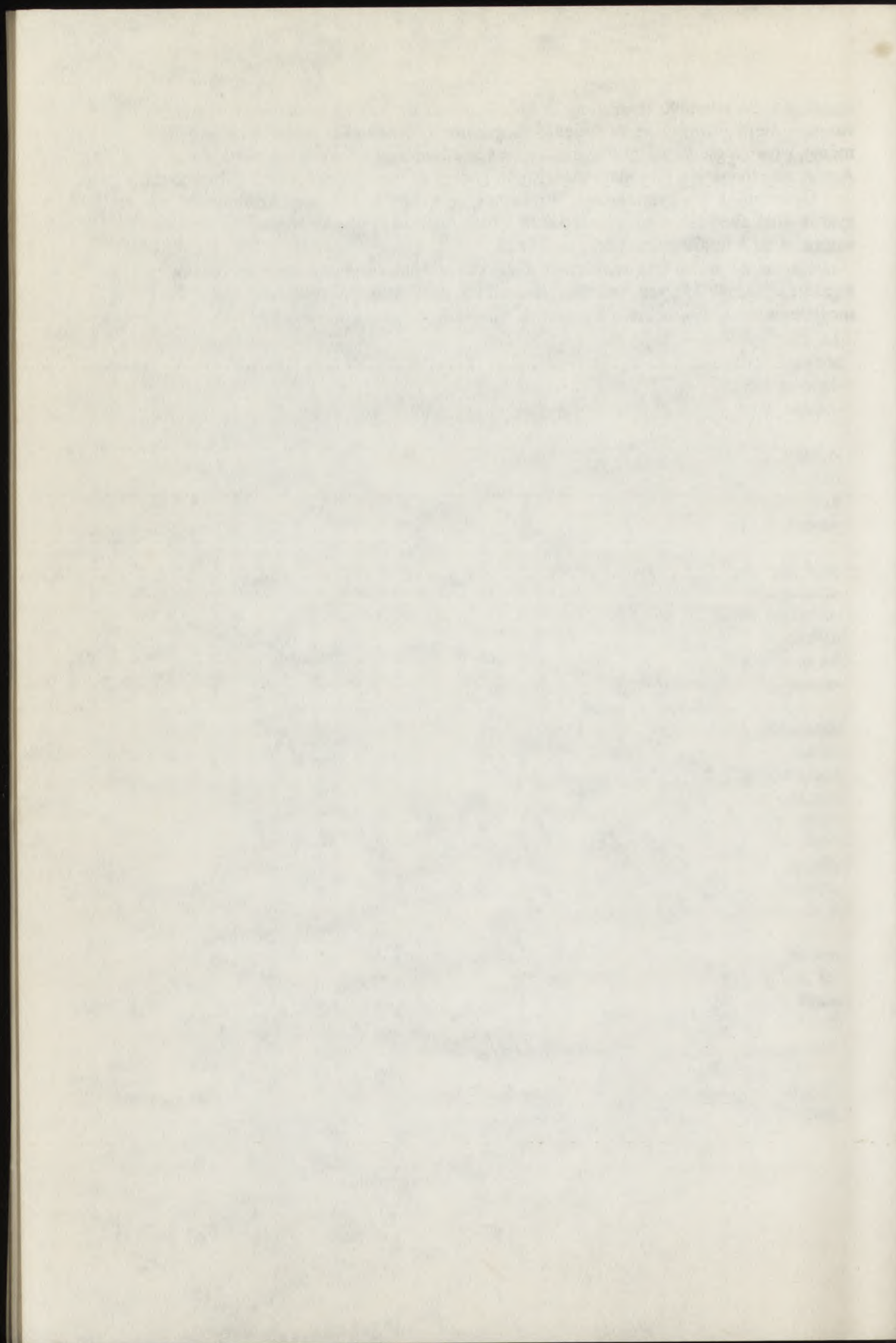
A gyűjtemény 436 db 22x17 cm méretű, lyukasztós irattartót tartalmaz; ebben Vasváry saját kezű jegyzetei, újságkivágatok, füzetek, xeroxmásolatok, fényképek, levelek vannak lexikonszerű rendben, tehát nevek és tárgyszavak betűrendjében. Ezen kívül van még kb. 20.000 bibliográfiai adatot és utalást tartalmazó, szabvány méretű cédula, szintén betűrendben; mintegy 200 kötet könyv és öt nagyméretű, vaskos irattartóban Vasváry Ödön saját cikkeinek gépelt másolata, időrendben egybefűzve.

A gyűjtemény földolgozása megtörtént, és 1984-ben *A Somogyi-könyvtár kiadványai* című sorozat 30. számaként a Magyarok Világszövetségének költségén kiadtuk

mutatóját. Ez lehetővé teszi, hogy a kutató itthon és Amerikában megállapíthassa, van-e, s mennyi anyag az őt érdeklő tárgykörben; érdemes-e fölkeresnie a gyűjteményt, vagy elégséges-e, ha fénymásolatot kér a Somogyi-könyvtártól, esetleg kint az American Hungarian Foundationtól, itthon pedig az Országos Széchényi Könyvtártól.

Gyarapítjuk is a gyűjteményt, bár, sajnos, az a reményünk, hogy az amerikai magyarok közt akadnak, akik vállalkoznak a folyamatos anyagküldésre, eddig nem vált valóra; a mi lehetőségeink pedig szűkösek.

Három év múlva lesz az adományozó születésének centenáriuma. Tervezzük válogatott írásainak *Magyar Amerika* címmel, kb. húsz íven, életrajzi bevezetővel való megjelentetését, ugyancsak a Magyarok Világszövetségének támogatásával.

B) SZEKCIÓ

**A könyvtárak fejlesztésének
hazai és külföldi irányai
(számítástechnika, gépi adatfeldolgozás
és -nyilvántartás,
restaurálás, konzerválás, médiák stb.)**

THE

AMERICAN

REVIEW

OF

THE

ARTS

A KÖNYVTÁRI ÁLLOMÁNYVÉDELME: HOSSZÚ TÁVÚ BEFEKTETÉS

HORCHLER GÁBOR

Ismereteink magunkról és a világról csak szorgalmas adatgyűjtés útján növekedhetnek. Képletesen szólva, ezek az adatok képezik tudásunk szellemi alapját. A könyvtárak – az emberi bölcsesség letéteményesei – biztosítják, hogy ez a szellemi alap folyamatosan el legyen látva építőkövekkel, amelyek nélkülözhetetlenek az emberi civilizáció fennmaradásához és fejlődéséhez.

A Kongresszusi Könyvtár a világ legnagyobb könyvtára. A 832 mérföld hosszú-ságú polcokon több, mint 80 millió kötet és egyéb könyvtári anyag található. Minden elképzelhető hírközlési eszköz segítségével összegyűjtött adatok, filozófiák, tanok és emberi érzelmek népesítik be ezt az anyagot. Egy átlagos munkanapon 6.000 gyűjteményi darab kerül beiktatásra, ami azt jelenti, hogy minden 5 másodpercben egy új egység kerül a könyvtár gyűjteményének listájára. A könyvtár évente 1 millió megkeresésre válaszol. Egy átlagos munkanapon a könyvtári személyzet 1.800 alkalommal továbbít könyveket az olvasótermekben várakozó látogatókhoz. Körülbelül 24 millió könyv, pamflet, tudósítás és mikroforma található az általános gyűjteményben, míg a különgyűjtemények állománya körülbelül 56 millió könyvtári egységre tehető.

A könyvtár gyűjteményéhez tartozó állomány védelme állandó figyelmet és munkát igényel, különösen az az anyag, amelynek állaga a súlyos romlás jeleit mutatja.

Mi mindnyájan azzal a tudattal nőtünk fel, hogy a tárgyak ideiglenesek, míg az eszmék örökkévalóak. De ha egy könyv utolsó példánya eltűnik, vele együtt tűnnek el az eszmék is, amelyeket az a könyv tartalmazott. A múltban ez majdnem megtörtént. Hogy az ókori görögök és rómaiak eszméi nem tűntek el a feledés homályában, az néhány keresztény szerzetes önfeláldozó munkájának köszönhető.

A múlt idő és hagyomány biztosítja, hogy szemléletünk hűen tükrözze a letűnt civilizációk lényegét. Mi tudjuk, vagy legalábbis tudnunk kellene, hogy mit érdemes megőrizni 100 vagy 1000 évvel ezelőttről. De mi az a könyvtári anyag, amelyet meg kell őrizni napjainkból? Mindent megőrizni szinte lehetetlen, ezért természetes az a kérdés: hogyan válasszunk? A ritkaságszámba menő kötetek különleges figyelmet igényelnek. De ez a tevékenység csak egy része a Kongresszusi Könyvtár mindent átfogó állományvédelmi tevékenységének. Bizonyos értelemben a Kongresszusi Könyvtár használói is segítenek a döntéshozatalban. Az az állományrész, amelyet rendszeresen használnak, nyilvánvalóan gyorsabban romlik, mint amit kevésbé használnak. A gyakran használt állományrészek sürgős állományvédelmi figyelmet élveznek. Ezeket vagy újrakötik, vagy mikrofilmre teszik át. Más gyűjtemények, például a kéziratok "fokozatos" konzerválásban részesülnek. Ezeket ideiglenes dobozokban, vagy savmentes papírból készült iratgyűjtőkben tárolják ameddig tartósabb védelmükre sor nem kerül

A Kongresszusi Könyvtárban az Állományvédelmi Iroda felelős a gyűjtemény álagának fenntartásáért. Bár állományvédelmi tevékenység régóta folyik a könyvtárban, központositva csak 1967-ben lett. Ettől kezdve az Állományvédelmi Iroda létszáma állandóan növekedett, ma négy részlege van, összesen 110 főnyi személyzettel. Szorosan együttműködik az állománygyarapító, fotómásoló és egyéb osztályokkal, és koordinálja a könyvtár átfogó konzerváló programját. Az Állományvédelmi Iroda segédkezik a különböző osztályok önsegélyező, konzerváló tevékenységében, együttműködik a Film, Rádió/Televízió és Hanglemez Osztállyal abban a nagyszabású kísérletben, amelynek keretében a nitrátfilmen lévő mozgóképeket egy biztosabb film-anyagra viszik át.

A Könyvkötészeti Részlegben folyik a konzerváló munka legnagyobb része. Minden újonnan beérkezett monográfia és folyóirat feldolgozás után idekerül; itt megvizsgálják, raktári jelzetet adnak, és szükség esetén bekötik. Évente több százezer új kiadványt kell bekötni, mielőtt az olvasó kezébe kerülhet. A kiadótól már bekötte érkezett könyvek is csak különleges kezelés után jutnak a polcokra. Más könyvek súlyosan romlott kötésük miatt kerülnek ehhez a részleghez. A Kötési Részleg személyzete felbecsüli a könyvek romlását, és eldönti, hogy minimális javításra, vagy teljesen új kötésre van-e szükség. Miután a könyvek visszakerülnek a könyvtáron kívüli könyvkötő műhelyekből, a részleg személyzete aprólékosan megvizsgálja a kötés minőségét, és ellenőrzi a raktári jelzetet. A gyűjtemények nagysága miatt ugyanis egy hibás jelzet miatt örökre elveszhet egy kötet.

A bekötött könyvek évek múlva megint visszakerülnek a Könyvkötészeti Részleghez, újrakötés céljából. Általában 25 vagy 100 éven belül a könyv állaga annyira megromlik, hogy azt már újrakötéssel sem lehet megmenteni. Ekkor már a papír túl törékennyé válik, és a könyv aktív élete jóformán befejeződött. Az ilyen könyv a Mikrofilm Részlegre kerül, ahol előbb kiderítik, hogy létezik-e már mikrofilm az anyagból esetleg egy másik könyvtárban, ha nem, eldöntik, hogy mi a gazdaságosabb: új példányt vásárolni, vagy az eredetit lefényképezni. Évente körülbelül 7 millió oldalt vizsgálnak így meg. Abban az esetben, ha egy oldal, vagy egy folyóiratszám hiányzik, azt igyekeznek pótolni, mielőtt mikrofilmre veszik. A különleges térképeket és illusztrációkat mikrofilmrevétel mellett eredetiben is megőrzik.

A bekötött könyvek mikrofilmezése néha nehézkes, mert az oldal belső szélén van egy bizonyos torzítás (gutter distortion). Így sok esetben a mikrofilmezési előkészületek tönkreteszik az eredeti kötetet. Egy guillotine-nak nevezett, papírvágó géppel elvágják a könyv gerincét, hogy szét lehessen választani az oldalakat. Amikor nem ajánlatos elvágni a könyvet, akkor egy üveglemezzel simítják ki az oldalakat.

A 35 milliméteres, első generációs vagy eredeti negatívokat tűzbiztos helyen tárolják egyenletes hőmérséklet és páratartalom mellett az Állományvédelmi Iroda által tervezett, savmentes papírból készült dobozokban. Ezek az anyagok a Mikroformátumok Olvasótermében kerülnek újra forgalomba.

Előfordul, hogy a mű eredeti példányát megromlott állapota miatt fényképezés után el kell dobni, más esetekben azonban, különösen, ha a könyv értékes, vagy unikum, a szakkutatók számára megőrzik, esetleg restaurálásra "ítélik".

A Kongresszusi Könyvtárban több millió ritka és felbecsülhetetlen darab szorul a Konzerváló Részleg gondozására. Az a fontos munka, ami itt folyik, majdnem ter-

mészetfelettinek tűnik. A gondos konzerváló munkához körültekintés, pontosság kell, úgy a döntésekhez, mint magához a restauráló munkához. A szakképzett és gyakorlott konzerváló személyzet a legmagasabb fokú kézi és technikai ügyességgel kezeli a könyvtár ritka és értékes könyveit. A könyvtár különböző részlegei (custodial divisions) határozzák meg, hogy melyik anyagot kell sürgősen restaurálni. A konzerváló személyzet együttműködik a Kiállítási Irodával a könyvtár kincseinek időnkénti nyilvános bemutatásában is.

A Kongresszusi Könyvtár nemrég országos állományvédelmi programot dolgozott ki. A program ismerteti a könyvtár állományvédelmi tevékenységét, hogy tapasztalatait megossza más intézményekkel, együttműködik más könyvtárakkal az újságok mikrofilmezésében (kb. 6 millió oldal évente), és egy mikrofilmjegyzék létrehozásában. Ez a jegyzék képezi a decentralizált állományvédelmi program keretében mikroformára vett dokumentumoknak az országos központi katalógusát.

Az Országos Állományvédelmi Program új módszereket is ismertet, és hozzájárul a kötési, mikrofilmezési, konzerválási/restaurálási és a konzerváló anyagok szabványosításához.

Az állományvédelmi munka jövője a szakképzett személyzettől függ. Az Állományvédelmi Program felsőfokú továbbképzési tanfolyamokkal nyújt fontos segítséget a világ könyvtárainak. Az egész világból érkeznek ide fiatal egyetemisták és könyvtárosok, hogy részt vegyenek a 9–12 hónapos konzerváló tanfolyamokon. A programot most bővítik állományvédelmi adminisztrációs és tudományos gyakorlatossággal.

Látva, hogy több millió darab igényel sürgős konzerválást, komoly kutatómunkára és úrkorszakbeli technológiára van szükség. Az Állományvédelmi Kutató és Vizsgáló Részleg végzi a kutatásokat, és fejleszti az új technológiát.

Száz évvel ezelőtt az ipari forradalom forradalmasította a tájékoztató ipart is, a gyors nyomdák és az olcsó, facsiszolatú papír elterjedésével. De ez a papír savtermelő vegyi anyagokat tartalmaz, ezért egy könyv vagy folyóirat lapjai 25 éven belül törékennyé válnak. Idővel a lapok szétfoszlanak, eltűnnek. Ha egy könyv lapjai törékenyek, a kár már nem javítható, de ha a papírt időben savtalanítják, akkor meg lehet menteni. Ez a savtalanítás oldalanként történik, ami nyilván nem alkalmazható akkor, ha több millió könyvről és okiratról van szó. Ma az Állományvédelmi Kutató és Vizsgáló Részleg együttműködik az Országos Űrhajózási Hivatallal (NASA) egy új módszer kifejlesztésében, amelynek segítségével néhány ezer könyvet lehet egyszerre savtalanítani a könyvtár szabadalmazott dietilcinkoxide folyamatával és a Goddard Űrhajózási Központ (Goddard Space Flight Center) hatalmas vákuumkamráival. Más szóval a technika, amely embert juttatott a Holdra, segít megőrizni a könyveket is, amelyek megmondják nekünk, hogyan lehet visszajönni onnan. A savtalanítás meghosszabbítja az eredeti anyag életét. A mikrofilmezés más hordozóra viszi át az információkat. Mind a két módszer több száz évre hosszabbítja meg az anyag életét. A lézertechnológia és az optikai lemez még tartósabb megoldást ígérnek.

Nyomtatott lapokat, fényképeket, hangfelvételeket és színes mozgóképeket is le lehet fordítani digitális információra, amit le lehet másolni, vagy más hordozóra átvinni a minőség romlása nélkül. Ez az új technológia tartós tárolást, gyorsabb kikeresést, állandó szolgáltatást és kisebb helyszükségletet ígér. Az Állományvédelmi Iroda az új technológiákat most értékeli.

The first part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present. The author then goes on to discuss the various factors that have shaped the development of the United States, including the role of the government, the influence of the economy, and the impact of the culture. The paper concludes by suggesting that a study of the history of the United States is not only a valuable academic exercise, but also a necessary one for anyone who wishes to understand the world in which we live.

The second part of the paper is a detailed analysis of the role of the government in the development of the United States. The author argues that the government has played a central role in shaping the country's history, from the early days of the colonies to the present. He discusses the various policies and actions of the government, and how they have influenced the development of the country. The author also discusses the role of the government in the economy, and how it has shaped the country's economic development. The paper concludes by suggesting that a study of the role of the government in the development of the United States is essential for a full understanding of the country's history.

The third part of the paper is a detailed analysis of the influence of the economy on the development of the United States. The author argues that the economy has played a central role in shaping the country's history, from the early days of the colonies to the present. He discusses the various factors that have influenced the development of the economy, including the role of the government, the influence of the culture, and the impact of the technology. The author also discusses the role of the economy in the development of the country, and how it has shaped the country's economic development. The paper concludes by suggesting that a study of the influence of the economy on the development of the United States is essential for a full understanding of the country's history.

The fourth part of the paper is a detailed analysis of the impact of the culture on the development of the United States. The author argues that the culture has played a central role in shaping the country's history, from the early days of the colonies to the present. He discusses the various factors that have influenced the development of the culture, including the role of the government, the influence of the economy, and the impact of the technology. The author also discusses the role of the culture in the development of the country, and how it has shaped the country's cultural development. The paper concludes by suggesting that a study of the impact of the culture on the development of the United States is essential for a full understanding of the country's history.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR RESTAURÁLÓ ÉS KONZERVÁLÓ TEVÉKENYSÉGE

KASTALY BEATRIX

Az Országos Széchényi Könyvtár könyvkötészetében az 1940-es évek eleje óta folyik restauráló tevékenység. A kezdetek *Sasvári* Dezső nevéhez fűződnek, aki ezt a munkát autodidakta módon alakította ki és művelte, elsősorban a könyvkötői hagyományokra támaszkodva. 1958-ban került a könyvtárba *Kozocsa* Ildikó, aki *Sasvári* Dezső mellett kezdett dolgozni, ma pedig a Restauráló Laboratórium vezetője. Az 1960-as évek első felében a könyvkötéssel egy épületben, de külön helyiségben létrejött az önálló restauráló műhely, 3-4 dolgozóval. Kialakították a könyvre Restaurálás alapvető elemeit és gyakorlatát, megismerve az akkori külföldi példákat is, és elindultak a korszerű papír- és pergamenrestaurálás útján is, lehetőség szerint alkalmazva a megismert új eljárásokat. 1974-ben a műhely létszáma két új munkatárssal gyarapodott, akik – a Művelődési Minisztérium döntése alapján – az egyházi könyvtárak számára kezdtek restaurálni. Ez a csoport 1983-ban hét főre bővült, és feladata, hogy az egyháziak mellett egyetemi, tudományos- és szakkönyvtárak számára is restauráljon.

A könyvtár az 1960-as években kialakította, és 1969-ben megindította a hírlapok állományvédelmi mikrofilmezésének programját. Ehhez egy, a hírlapok javítását, illetve restaurálását végző csoportot is létre kellett hozni a mikrofilmezést előkészítő munkákhoz. Ez a csoport képezi jelenleg a könyvtár másik restauráló műhelyének gerincét, és itt indult meg 1970-ben a restaurálással kapcsolatos kutató-fejlesztő munka is. Ez utóbbi 1978 után bontakozott ki erőteljesebben, amikor az osztályvezető vegyész mellé egy vegyésztechnikust, majd egy vegyészmérnököt is alkalmaztak.

A restaurálással-konzerválással foglalkozó egységek jelenleg a következő szervezetben és épületekben helyezkednek el.

A Várban:

- a könyv- és hírlapkötetésben 10 könyvkötő és 2 restaurátor végzi az új anyag kötése mellett az állomány újrakötését, javítását, alkalmanként restaurálását és konzerválását a törzsgyűjtemény és a különgyűjtemények számára;

- a restauráló laboratóriumban három restaurátor az OSZK különgyűjteményei, hét restaurátor más könyvtárak számára dolgozik;

- a Mikrofilmtár különgyűjteményi állományvédelmi mikrofilmező csoportjában két fényképész-könyvtáros dolgozik.

A Rosenberg házaspár utcában:

- a hírlapjavító és -restauráló csoportban hét restaurátor dolgozik;

- az OSZK különgyűjteményei számára restaurál két restaurátor;

- a restaurálással és konzerválással kapcsolatos kutató-fejlesztő és kísérleti munkát végzi három vegyész;

– a hírlapok állományvédelmi mikrofilmezését, folyóiratokról állományvédelmi céllal mikrofiche-ek készítését végzi, és a filmek feldolgozásával, mikrofilm-jegyzékek készítésével foglalkozik a mikrofilmtár 20 fényképésze és könyvtárosa.

A három műhelyben restauráló munkával foglalkozók mindnyájan érettségizett könyvkötők, akik vagy hosszabb restaurálási gyakorlattal rendelkeznek, vagy a gyakorlat mellett elvégezték a középfokú restaurátoriskolát is. A könyvkötők, restaurátorok és fényképészek között egyaránt vannak, akik közép- vagy felsőfokú könyvtárosi végzettséggel rendelkeznek.

A könyvtári állományok fizikai, kémiai és biológiai károsodásainak megelőzésére irányuló, részben *konzerváló* munka az említett, állományvédelemmel foglalkozó valamennyi osztály tevékenységében jelentkezik. A restauráló laboratórium dolgozói rendszeresen átvizsgálják az OSZK Kézirattárának és a Régi Nyomtatványok Tárának állományát a penész-, a rovarfertőzés megelőzése érdekében, és konzerválják a bőrkötéseket. Ezt a tevékenységet alkalmanként egyházi könyvtárakban is végzik, illetve betanítják az ott dolgozókat, elsősorban a legnagyobb, legértékesebb és leginkább veszélyeztetett állományok őrzőit. A könyv- és hírlapkötetészet, valamint a hírlaprestauráló csoport pedig az OSZK-hoz tartozó Reguly Antal Műemlékkönyvtár állományát vizsgálják, portalanítják, és a bőrkötéseket konzerválják rendszeresen Zircen.

A facsiszolat tartalmú hírlapok, folyóiratok, könyvek, plakátok és egyéb könyvtári állományegységek információtartalmának megmentése és az eredeti példányok lehetőség szerinti védelme érdekében a könyvtár a 60-as években a *mikrofilmezés* mellett döntött. A program első része a hungarika-hírlapok mikrofilmre vétele, elsőként az 1952 előtti állományé. Az 1969 óta folyó munkában évenként 1–1,5 millió felvétel készül, amellyel 1,5–2 millió hírlapoldal kerül mikrofilmre. Néhány évvel ezelőtt – kisebb ütemben – megindult a mikrofiche-ek készítése is, folyóiratokról. A külföldi újságok legértékesebb részei szintén filmre kerültek már, az őrzött anyag jellegének megfelelő módon (például a plakátokról színes diafelvételek készültek). Valamennyi fajta fényképezés célja az, hogy – megfelelő pozitív olvasófilm készítésével – az eredeti dokumentum *helyett* az esetek nagy többségében a filmet olvassák, használtassák, az eredeti megkímélése céljából. Az alapnegatív filmeket a mikrofilmtár a filmek konzerválásának megfelelő körülmények között, az eredeti állománytól és a pozitív filmekről elkülönített helyen archiválja. A legfontosabb hírlapcímeket a könyvtár eredeti mivoltukban is meg kívánja őrizni: ezek tervszerű restaurálása-konzerválása akkor kezdődhet meg, ha az 1952 előtti hírlapállomány már teljes egészében mikrofilmen lesz.

Konzerválási kutató-fejlesztő munkánk egyik fontos törekvése, hogy a diósgyőri papírgyárral közösen kialakítsuk a *savmentes*, a környezeti hatásokkal szemben ellenálló, több száz évig használható újságnymó papírt. Ennek kísérletei több éve folynak, és már csak kisebb minőségjavítást kell elérnünk. Ilyen papíron szeretnénk archiválni a hírlapok ezután megjelenő számait, annak érdekében, hogy megállítsuk a facsiszolat tartalmú és igen gyorsan pusztuló papír óriási mértékű gyarapodását a könyvtárban. Magyarországon is elindult már a *semleges enyvezésű* könyvnymópapírok gyártása, így reményünk lehet arra, hogy a könyvek és más nyomtatványok körében is csökkenni fog a papírok savtartalma, ami a jövő restauráló-konzerváló

munkája szempontjából nem közömbös. A Papíripari Kutató Intézettel és a Diósgyőri Papírgyárral közösen foglalkozunk a savmentes, a környezeti hatásokkal szemben ellenálló, megfelelően tartós és erős rostösszetételű könyvkötészeti, restauráló és a könyvtári dokumentumok tárolására használható papírok és kartonok gyártásának kérdésével.

A műhelyeinkben restaurálandó könyvtári anyagok a legváltozatosabb *károsodásokat* mutatják. A dokumentumok és a károsodások jellegének megfelelően kellett kialakítani a restaurálási módszereket és a kutatás-fejlesztés, a kísérleti munka terveit is. (Ezután az előadó vetített képeken mutatta be az előfordult károsodási eseteket és az OSZK műhelyeiben alkalmazott restaurálási eljárásokat. A szerk.)

Ezek:

- penésztől foltos és mállott, néhol kilyukadt pergamen kódex; a vas-gallusz tinta a penészes helyeken elhalványodott;
- vas-gallusz tintával írt papír kézirat. A tinta néhol kimarta a papírt, ezért az szakadt, repedt;
- kéziratos falitérkép, piszkos, kopott, repedezett, lyukas. A régi vászonról le kell választani, és újra kell kasírozni;
- a színezett metszeten erős víz- és penészfoltok, szakadások;
- háborús lövedéktől fizikailag sérült hírlap;
- savas hatásra repedező, sárgult, törékeny hírlap;
- savaktól széttöredezett plakát;
- tűzkárt szenvedett fénykép.

A restaurálás a szükséges *anyagvizsgálatok elvégzésével* kezdődik. Ilyen vizsgálatok például mikroszkópos papírost-vizsgálat, a színes anyagok vizsgálata csepp-elemzéssel és a savtartalom megállapítása pH-mérő műszerrel.

Alkalmazott néhány eljárás:

- kéziratlapba kötött könyvről a kétoldalasan beírt kéziratlap leválasztása metil-cellulózzal, a pergamen tisztítását szárazon és alkoholos áttörléssel végzik;
- penésztől gyengült és foltos papír kéziratlapjait Regnal műanyag oldattal kenik át, és egyúttal fertőtlenítik. Ezután a lapokat kimossák, és a hiányokat japánpapírral pótolják;
- a vas-gallusz tinta által kimart kéziratot kalcium-hidroxid-oldattal semlegesítjük, a gyenge papírt, vagy pergament poliamiddal erősítjük meg;
- kisebb, egyforma lyukak pótlására gyakran alkalmazzuk a kézi papíröntést, amit egy magyar előállítású, átvilágítható szívóasztalon végzünk;
- a merev, száraz, törékeny kötésbőrt tisztító és puhító emulzióval kezeljük;
- az eredeti fatáblákat, hacsak lehet, megőrizzük; kiegészítve és konzerválva, az eredeti módon visszahelyezzük a könyvtestre;
- helyreállított bőrkötés: az első tábla bőrborításának fele elveszett, ezt sima, színben az eredetihez hasonló bőrral pótolták;
- a cellux, tixo csíkok eltávolítására acetont, kloroformot, vagy heptán és toluol keverékét használjuk;
- az átlótt hírlapkötetet kézzel, japánpapírral és helyi laminálással javítottuk ki;
- a hírlapokról a régi, keményítő-ragasztóval felragasztott javítócsíkokat ipari amidáz készítménnyel távolítjuk el;

– a hírlapokat laminálás előtt borax-oldattal semlegesítjük, más esetekben kalcium-hidroxid-oldatot használunk semlegesítésére;

– a facsiszolat tartalmú újságokat, térképeket, plakátokat általában laminálással erősítjük meg. A lamináláshoz polietilént vagy a Bifix nevű poliamidot és japánpapírt használunk. A szükséges pótlásokat laminálás közben helyezzük el, majd a felesleget eltávolítjuk;

– plakátok és térképek restaurálásánál gyakran alkalmazzuk a vízzoldható ragasztóval (keményítő és metil-cellulóz keveréke) való kasírozást is, vászonra vagy japánpapírral borított vászonra.

A kutató-fejlesztő és a kísérleti munka a pergamen, a papír, a bőr és az íróanyagok károsodásainak megismerésére, és ezen anyagok restaurálására-konzerválására, a ragasztók és fóliák tulajdonságainak vizsgálatára és alkalmazásukra, a különféle szennyező foltok eltávolításának lehetőségeire irányul. Az utóbbi években és jelenleg is kiemelkedő jelentőségű a penésztől igen nagy mértékben károsodott pergamen kódexek – köztük több corvina – restaurálási módszereinek kialakítása. Ebben a munkában az OSZK munkatársai mellett a Bőripari Kutató Intézet, a Papíripari Kutató Intézet és más intézmények is részt vesznek.

A további képek néhány pergamen- és festékrestaurálást mutatnak be:

– 13. századi psalterium repedezett, egész oldalas miniatúráját 6 %-os nylon (Calaton)-oldattal rögzítettük; az aranylapokat pedig tojásfehérje-oldattal;

– a hullámos pergamenlapokat vízgőzben tartva nedvesítik, majd fokozódó nyomással préselik. A gőz a festékek kötőanyagát is megduzzasztja, a préselés pedig megköti az esetleg meglazult festékeket;

– penésztől mállékonnyá vált, lyukas pergamen pótlása és erősítése legcélszerűbben pergamenpor és cellulózrostok keverékéből készített péppel végezhető el. Az eljárást az OSZK Restauráló Laboratóriumában kísérletezték ki;

– a pergamen kódexek gerincét célszerű a nedvességtől védeni. Ezért, ugyancsak az OSZK-ban kialakított, új fűzési módszerekkel az íveket bőr védőréteghez varrják hozzá, amire azután a kötésbőrt felragasztják, így a ragasztó nem éri a pergamen íveket.

A következő képeken néhány olyan témával kapcsolatban mutatok be egy-egy mozzanatot, amelyekkel a Kutató-fejlesztő csoport az elmúlt 4–5 évben az alábbi kérdésekkel foglalkozott, illetve foglalkozik:

– elhalványodott vas-gallusz tinta kémiai megerősítése;

– penészes metszetek fehéritése: kálium-permanganát, nátrium-ditionit és nátrium-bórhidrid oldattal végzett kísérletek;

– a vörösesbarna, mikroorganizmus okozta, ún. foxing-foltok vizsgálata azt mutatta, hogy savasak, nagyobb kiterjedésben gyengítik a papírt, ezért ezeket a papírokat semlegesítjük, és hidroxipropil-cellulóz oldattal erősítjük; ahol a foltok esztétikailag zavaróak, hidrogén-peroxiddal kifehéritjük őket;

– számos kísérletet végeztünk keményítő- és fehérje-ragasztók, valamint fehérje- és zsírtartalmú szennyező foltok enzimekkel való eltávolítására. Az enzimek alkalmazásakor pontosan be kell tartani a hőmérsékletre és a kémhatásra vonatkozó előírásokat;

– egy vizsgálat során hat különböző műanyagragasztó és fólia, és egy rongypapír együttesének összehasonlítását végeztük el;

– a papírhásítás útján való papírerősítést összehasonlítottuk a laminálás papírerősítő hatásával: a hasítás után a lap belsejébe ragasztott vagy laminált erősítő papír jóval nagyobb erősséget adott a papírnak, mint a kívülről fellaminált papír;

– az eredeti eljárásban zselatinnal felragasztott hasítópapírok helyett megpróbáltunk hőre lágyuló műanyagokkal (akrilát, poliamid), laminálással rögzített hasítóanyagokat alkalmazni. A kísérletek sikeresek voltak: egy festékmarástól károsodott atlasz lapjait restauráltuk ily módon;

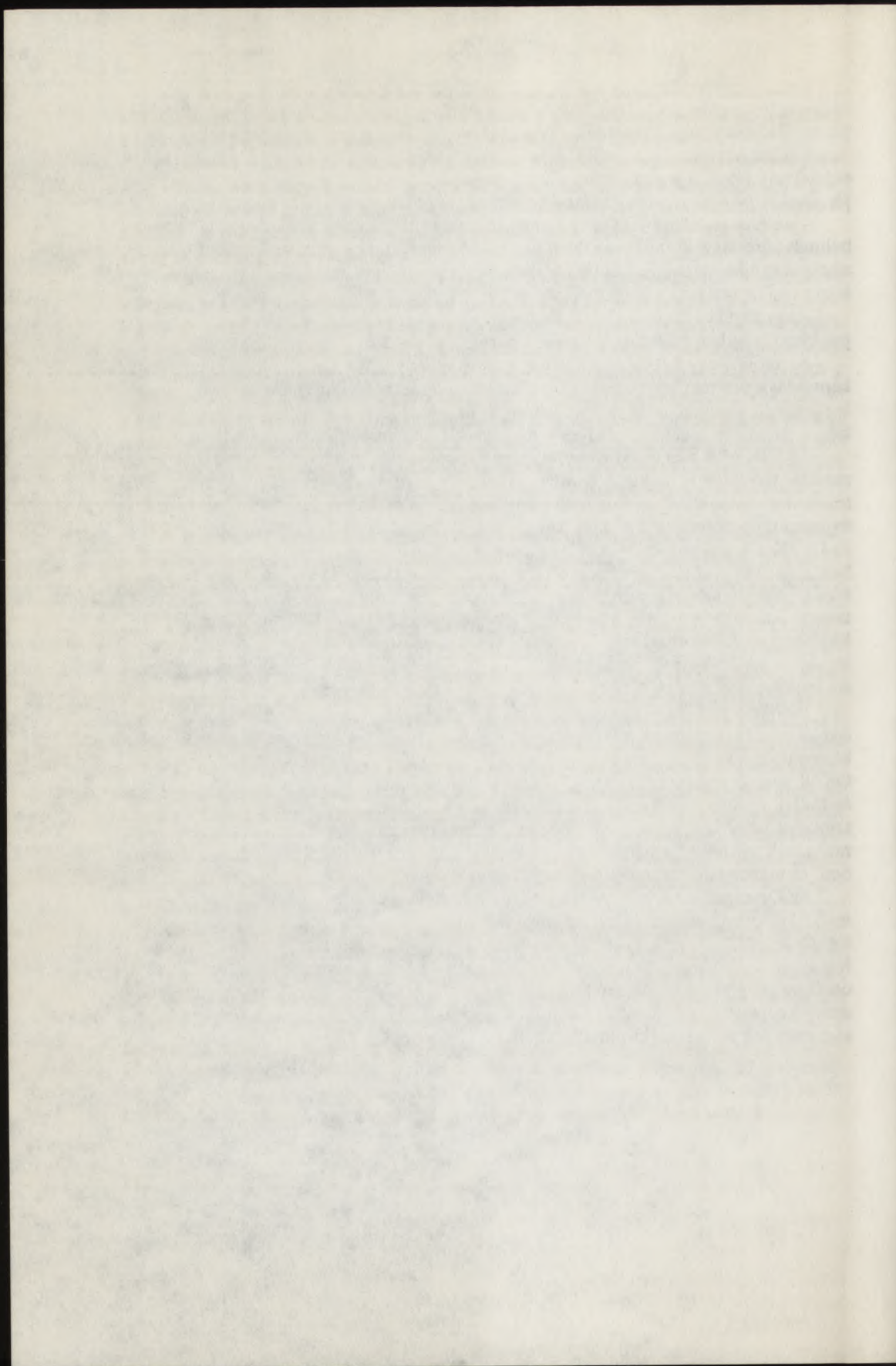
– egy további hasítási kísérletben egy előzőleg gépi papíröntéssel kipótolt újságpapírt poliamiddal fellaminált hasítópapírral húztunk szét.

Az utóbbi egy évben kezdtünk foglalkozni fényképek és üveglemez-negatívak károsodásainak megismerésével és restaurálásuk-konzerválásuk módszereivel. Jelenleg a tisztítás, szakadások megragasztása, a régi fényképészeti technikák reprodukálása, a filmek és fényképek helyes tárolásának kialakítása foglalkoztat bennünket.

Az Országos Széchényi Könyvtárra, mint nemzeti könyvtárra a restaurálás-konzerválás területén is hárulnak *országos feladatok*. Ezek közé tartozik az említett térítésmentes restaurálás, de szerződéses formában, munkaidőn túl végzett restaurálás és mikrofilm-szolgáltatás is, más könyvtárak számára. Igen jelentős szerepet vállalt az OSZK a könyvtári könyvkötők és a restaurátorok képzésében és továbbképzésében. Saját könyvkötő- és restaurátor-utánpótlásának biztosítására minden évben 2–3 érettségizett fiatal gyakorlati könyvkötőképzését kezdi meg a könyvkötészet és a restauráló laboratórium. Más könyvtárak könyvkötői számára a Könyvtártudományi és Módszertani Központtal közösen igen sikeres továbbképző tanfolyamot folytattunk le, ahol a 18–20. századi könyvek korhű bekötését és újrakötését tanítottuk. Egy másik tanfolyamon a bőrkötések konzerválásával ismertettük meg a hallgatókat.

1981-ben az OSZK kezdeményezésére megindult a képzőművészeti szakközépiskolában esti tagozaton a kétéves, középfokú könyv- és papírrestaurátor-képzés, könyvtárak, levéltárak és múzeumok dolgozói számára. Ennek szakmai tantervét az OSZK vezető restaurátorai és vegyészei állították össze, ők szervezik az oktatókat, és tartják nyilván a szakmai előadások és gyakorlati órák nagy részét. A gyakorlatok színhelye az OSZK restauráló műhelyei. Restauráló műhelyeink munkatársai gyakran adnak tanácsot és gyakorlati segítséget a könyvtárak állományvédelmi kérdéseiben, és műhelyeinkben lehetőséget biztosítunk gyakorlati tapasztalatszerzésre is.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács mellett 1984-ben létrehozott Állományvédelmi Szakbizottság elnöke és három tagja az OSZK dolgozója. A szakbizottság legfontosabb feladata, hogy az ország jelentős könyvtáraiban állományvédelmi felmérést folytasson le, és elősegítse a könyvtárak állományvédelmi terveinek kialakítását, majd országos programot dolgozzon ki. Ezt a munkát az OSZK-ban is el kell végezni; eredményeképpen tervszerűbbé és tudatosabbá válhat a restauráló-konzerváló tevékenység, nemcsak a restauráló műhelyekben, hanem az egész könyvtárban is.

A NACO PROGRAM A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁRBAN

OROSZLÁN JUDITH

Amint azt már az előző előadásokban is hallottuk, a washingtoni Kongresszusi Könyvtár egyike a világ legnagyobb könyvtárainak. Fő feladata, hogy a kongresszus tagjainak és különböző bizottságainak szolgáltatásokat nyújtson, ezenkívül az Egyesült Államok nemzeti könyvtáraként is működik, mint Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár. A könyvtár állománya kb. 80 millió egységre tehető, amely magába foglalja nemcsak a könyveket és folyóiratokat, hanem fényképeket, zeneműveket, papyrus-tekercseket, és még sok mást. Ez a hatalmas gyűjtemény három épületben nyert elhelyezést, de ezenkívül, mint például a vakok részére a Braille könyvek és folyóiratok, vagy a filmgyűjtemény, különleges, tűzálló raktárakban és helyeken található. A három főépület: a Jefferson-épület, mely építészetileg a legszebb és leglátványosabb, az Adams épület, mely a második világháború után épült, és a legmodernebb és legújabb, a Madison épület, melyet 1980-ban avattak fel, és ahol én is dolgozom. Mind a három épület amerikai elnökökről van elnevezve, akik különösen szívükön viselték a könyvtár ügyét. A könyvtárban 6.000 alkalmazott dolgozik.

Ilyen hatalmas könyvtárban a bibliográfiai kontroll nagyon fontos feladat. A könyvtár örömmel csatlakozott az automatizálási törekvésekhez, mert a vezetőség azon a véleményen volt, hogy ez az egyetlen módja annak, hogy az olvasóknak a legjobb szolgáltatást nyújtsák, tekintetbe véve az állomány állandó gyarapodását. Az 1960-as években több számítógépes programot dolgoztak ki e célból. A legjelentősebb ezek közül részünkre a MARC program, mely "Machine Readable Cataloging"-ot jelent, vagyis számítógéppel történő címfelvételt, s amely 1966-ban kezdődött. Ezen program igen sikeressé vált, és ma már sok könyvtár használja mágnesszalagjainkat.

Ennek egyik folytatása a NACO program, mely 1977-ben kezdődött. Erről a programról szeretnék részletesebben beszámolni.

NACO "Name Authority Cooperative" programot jelent, melyet talán nem is lehet pontosan magyarra lefordítani, de a következőkben megpróbálom részletesebben leírni. Ezen programnak a célja egy egységes, számítógépes szerzői lista felállítása. Azaz, hogy a szerzők neve egész Észak-Amerikában egységes formában szerepeljen minden könyvtári katalógusban. A keresést ez nagyon megkönnyíti, nagy munkaerő- és pénzmegtakarítást is jelent.

A Kongresszusi Könyvtár és a nagyobb amerikai könyvtárak többéves munkával létrehozta egy ilyen listát, amelyen mind a személyi, mind pedig a testületi szerzők legfontosabb adatai szerepelnek. Ezen listák fenntartása nagyon költségessé vált, és ezért a könyvtárak arra törekedtek, hogy ezen listákat minél előbb gépesítsék. A Kongresszusi Könyvtár a lista gépesítését a címfelvétel gépesítésével egyidejűleg

megkezdte. A NACO program keretében a legnagyobb amerikai könyvtárak beküldik adataikat a mi könyvtárunkba, ezeket mi betápláljuk a számítógépeinkbe, és a kész listát bármelyik könyvtár megvásárolhatja mágnesszalagon. A program végső célja, hogy a bibliográfiai adatok egységesek és kicserélhetők legyenek.

Hogyan történik ez a munka a gyakorlatban? A programban részt vevő könyvtárak beküldik saját munkalapjaikat (Name Authority Records, röviden: NACO) a NACO osztálynak, ahol ezeket minőségileg ellenőrizzük, megnézzük, hogy nem szerepelnek-e a számítógépben valamilyen más formában, a szükséges javításokat meg tesszük, majd a programozók betáplálják ezeket a számítógépekbe.

Hogyan kezdődött ez a program? Az Állami Nyomda (GPO, Government Printing Office) 1977-ben megkezdte a testületi szerzők hivatalos adatainak beküldését a Kongresszusi Könyvtárba. A következő évben a munkát kiterjesztették a személyi szerzőkre is. Ezek után több könyvtár azon óhajának adott kifejezést, hogy szeretnének bekapcsolódni ebbe a munkába, és felajánlották, hogy különleges gyűjteményekre vonatkozó szerzői listájukat beküldik. Pl. a wisconsini egyetem 1980-tól a következő nyelveken szolgáltatott be munkalapokat: francia, olasz, német, szláv, skandináv és japán.

A texasi egyetem latin-amerikai testületi és egyéni szerzők listáját küldte be a NACO osztálynak, hogy csak példát említsek. Jelenleg 37 könyvtár vesz részt ebben a programban, és majdnem minden héten kapunk érdeklődést különböző könyvtáraktól, hogy hogyan tudnának belépni ebbe az együttműködési vállalkozásba.

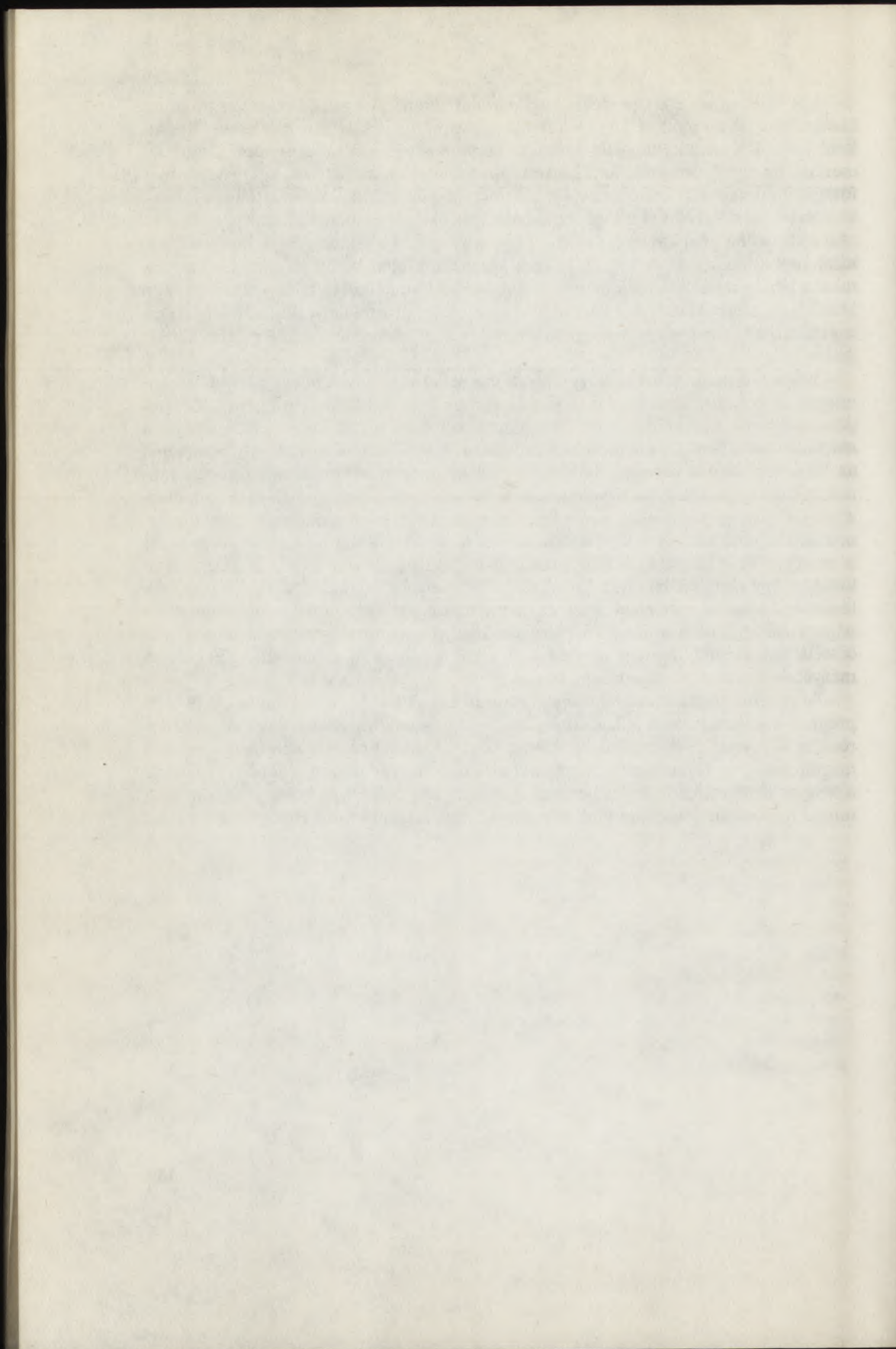
A NACO osztályon 4 állandó szakalkalmazott és egy adminisztrációs segéderő dolgozik. De természetesen ezt a hatalmas munkát maguk nem tudnák elvégezni, ezért az egyéb katalogizáló osztályokról beosztanak könyvtárosokat meghatározott időre, két vagy három hónapra, mint ahogy én is dolgoztam itt három hónapig: 1985. február–május hónapokban. (Sajnos, nem sok magyar névvel volt dolgom.) Ennek a rendszernek két nagy előnye van. A beosztottak speciális nyelvtudásukkal sokat tudnak segíteni, valamint közvetlen személyes kapcsolatba kerülnek a külső könyvtárakkal, és így nagyobb áttekintést szereznek az egész területről, jobban megértik a problémákat, és tájékozódnak az esetleges új irányzatokról. A NACO dolgozók telefonon vagy elektronikus posta útján állandó szoros kapcsolatban vannak a külső könyvtárakkal, és így a problémákat igen hamar meg tudják oldani.

A résztvevő könyvtárak egy dolgozót küldenek egy hétre kiképzésre a Kongresszusi Könyvtárba. A kiképzés után a dolgozók hazatérnek eredeti munkahelyükre, és betanítják kollégáikat. Miután ez az intenzív kiképzés megtörtént, a könyvtár elkezdi saját munkalapjait beküldeni a NACO osztálynak. A munkalapok szigorú minőségi ellenőrzésen esnek át a NACO osztályon, mielőtt bekerülnek a számítógépbe. A későbbiekben, ha már a könyvtár a jó munkáját bebizonyította, nem minden egyes darabot, hanem csak szűrőpróbaszerűen néhány munkalapot vizsgálunk felül a jó minőség állandó fenntartása érdekében. Ezen a módon biztosítva van, hogy a munkalapok mindenkor megütik a nemzeti könyvtárban fenntartott magas színvonalat. Napjainkig a NACO osztály kb. 150.000 egységet táplált be a rendszerbe, mely hozzávetőleg 11 %-át jelenti az egész számítógépes listának. A javítások, az újabb adatok hozzáadása a meglévő formához is ezen a módon történik.

Mit hoz a jövő a kooperációs katalogizálás terén? A további cél ezen program kiterjesztése olyan módon, hogy a különböző számítógépek között közvetlen kapcsolatot tudjunk létesíteni, hogy az adatokat közvetlenül elektronikus módon tudjuk kicserélni. Ez egy új program, ún. "Linked system program", amelynek kidolgozása már folyamatban van. Ez azért lenne fontos, mert a különböző könyvtári hálózatoknak különböző rendszerű számítógépei vannak, és sok időt és pénzt lehetne megtakarítani a közvetlen gépi kapcsolat révén. Ebbe a programba jelenleg négy könyvtári hálózat kapcsolódott be. A végcél, hogy a könyvtárak által betáplált, mind a szerzői, mind a bibliográfiai adatok a mágnesszalag kicserélése nélkül minden számítógépben közvetlenül elérhetőek legyenek. A napi számítógépes átvétel helyettesítené a heti szalag kiküldését, amely nagyon megkönnyítené és lecsökkentené a katalogizálás költségeit.

Nincs tudomásom arról, hogy milyen lépéseket tesz a Széchényi Könyvtár a katalogizálás centralizálása és egy egységes szerzői lista felállítása érdekében, bár tudom, hogy van érdeklődés ilyen irányban. Talán ezen a találkozón erről többet is megtudhatunk. Rövid előadásomban próbáltam fényt deríteni arra, hogy mi történik az USA-ban ezen a vonalon. Tudom, hogy a két ország könyvtárrendszerében vannak különbségek, főleg, ha figyelembe vesszük a két ország nagyságát és a rendelkezésre álló anyagi forrásokat. Remélem azonban, hogy jelen előadásom mégis hasznosnak bizonyul a magyar könyvtárosok részére, mert amint a jó magyar közmondás is mondja: "Más kárából tanul az okos". Biztos vagyok abban, hogy a jövőben kialakul majd egy nemzetközi hivatalos szerzői lista, melynek felállításában sok ország különböző könyvtára vesz majd részt, és amelyet az egész világon használni fognak. Ez nagyon elősegítené a különböző országok közötti együttműködést és a nemzetközi összetartást. Reméljük, hogy ez még a mi életünk folyamán megtörténik. Ennek reményében fejezem be előadásomat.

Végezetül köszönetet kell mondjak Susan Liggetnek és Judy Fenlynek a NACO program munkatársainak lelkes támogatásukért és adatközlésükért, valamint a Kongresszusi Könyvtár feldolgozó osztályának, hogy engedélyt és időt adott ezen előadás megtartására, és Diana Schilderének, aki a nehéz magyar szöveget gépelte, valamint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének a kedves meghívásért, és boldog vagyok, hogy immár másodszor összejöhettünk könyvtárosi tapasztalatcserére Budapesten.

BACS

INTEGRÁLT KÖNYVTÁRI RENDSZER A ST. LOUIS-I WASHINGTON EGYETEM ORVOSI KÖNYVTÁRÁBAN

KOZÁK RÉKA

Az Orvosi Könyvtárak Szövetségének 1985. évi találkozásán az Institute for Scientific Research kitüntetésben részesítette könyvtáramat a korszerű technológia magas szintű alkalmazásáért a tájékoztató munkában.

A Washington Egyetem Orvostudományi Karának könyvtára fejlesztette ki azt a távközlési hálózatot, amely OCTANET néven Colorado, Kansas, Missouri, Nebraska, Utah és Wyoming államokban több, mint 600 könyvtárat szolgál a könyvtárközi kölcsönzésben. Bár a díjat az OCTANET kifejlesztéséért kaptuk, ez csak egyik ága annak a sokoldalú, igényes programnak, amely könyvtáramat még amerikai viszonylatban is a technológiában vezető, úttörő könyvtárak sorába emeli.

Könyvtáramban az automatizálás az 1960-as évek elején kezdődött Estelle *Brodman* igazgatása alatt. A könyvtár lépést tartott az új technológia fejlődésével, az automatizálás széles körű alkalmazásával a könyvkölcsönzésben, a könyvbeszerzésben, a katalogizálásban és a folyóirattárban. A legelső sikeres lépés 1962-ben történt a folyóirattár számítógépes ellenőrzésével. A PHILSOM-szisztéma (Periodical Holdings in Libraries of Schools of Medicine) a kezdeti, házon belüli használat mellett ma már több, mint 20 könyvtár folyóirat-állományát tartja ellenőrzés alatt. A következő mérföldkő a beszerzés és a katalogizálás számítógépes átszervezése volt. 1974-ben a könyvtár az OCLC bibliográfiai adatbank tagja lett. Kezdetől fogva nemcsak használjuk az adatbázis bibliográfiai információját, hanem saját adatközpontunkat is építjük minden feldolgozott egységgel. Ez az új bibliográfiai adatközpont egy új formájú katalógusnak a lehetőségét hordozta magában. 1979-ben tervbe vettük a számítógépes katalógus bevezetését. Ugyanebben az évben a könyvkölcsönzés számítógépes átszervezése is megkezdődött. A könyvkölcsönzés és a katalogizálás szakemberei szoros együttműködésben dolgoztak az egyetem számítógép-részlegének igazgatójával, Simon *Igielnickel* a forradalmian új módszer kidolgozásában.

Az online integrált könyvtári rendszer azon az egyszerű elven alapszik, hogy a könyvtár a beszerzéstől a könyvkölcsönzésig ugyanazt a szabványosított bibliográfiai információt használja. Ez az egység számítógépes alkalmazásával visszakereshető különböző funkciók ellátására.

Az integrált rendszer összetevői a következők:

Monographic module – az OCLC bibliográfiai adatbankból és a hagyományos katalogizálásból épül;

Serial module – a már meglévő PHILSOM ellenőrző rendszerét használja;

Circulation module – könyvkölcsönzési adatokon épül;

Acquisition module – a beszerzés adatait foglalja magába.

A rendszer első három összetevője szoros összeköttetésben áll egymással. Minden egyes kölcsönzés alkalmával a kölcsönzési rekord összekapcsolódik az adatbankban lévő monográfia-, vagy folyóirat-rekorddal. A kölcsönzési adatokból könnyen készíthető statisztikai információ a könyvtár állományának használatáról, fejlesztési célkitűzéseiről. A beszerzési adatbázis funkciója különállóbb, de hozzáférhető csak úgy, mint az előbb említett három a központi számítógép segítségével: online.

Integrált könyvtári rendszerünk Amerika-szerte ismert BACS néven, a Bibliography Access and Control System kezdőbetűit használva.

A könyvtárhasználók és a kutatók számára a BACS az online katalógus segítségével hozzáférhető. A látogató pár perc alatt megtanulhatja a BACS-katalógus használatát, nemcsak a tájékoztató osztály munkatársainak az irányításával, hanem azzal a rövid és egyszerű használati utasítással is, amely kívánságra előhívható a képernyőn. A használó választása szerint kutathat az adatbázisban pontos bibliográfiai ismeretek begépelésével, vagy ennek hiányában kulcsszavak segítségével. Az online katalógus Boolean *ES* logikai kombinációt követ: a számítógép együtt kutatja az adatbankban a szerző, cím és tárgyszó begépelte információit, hogy a megfelelő megtalálja.

A shelflist ugyancsak hozzáférhető a hívószámok segítségével. A folyóiratok esetén pontos ismeretet szerezhetünk a hiányzó kötetekről, az állomány teljességéről. Az integrált rendszer előnyeként a könyvtárhasználók az online katalógusból azonnal értesülhetnek a kívánt könyv vagy folyóirat kölcsönzési státuszáról, fizikai elhelyezéséről a könyvtárban. Az új könyvek listája a beszerzési információt teszi hozzáférhetővé.

A rendszer egyedülálló sajátossága, hogy elnézi a gyakorta helytelenül írt szavakat, gépelési hibákat, a szerzők nevének pontatlan használatát.

A BACS integrált könyvtári rendszer megfelelő távközlési kapcsolattal hozzáférhető ma már nemcsak az Orvostudományi Egyetemen s a hozzá tartozó klinikákon, hanem St. Louis minden részén. Egy lépéssel tovább menve, ez azt jelenti, hogy a rendszer elektromos postaként is használható üzenetek továbbítására a könyvtár és használói között.

A BACS rendszernek külön adatállománya van igazgatási funkciók ellátására. A "Time Clock" automatikusan jegyzi a túlórákat, a szabadságokat, a betegszabadságot, adatközpontjában tárolja a dolgozókra vonatkozó személyzeti adatokat. Adatállományának gyakran használt része az egyetem és a hozzá tartozó klinikák telefonjegyzéke is.

Kísérletek folytak a MEDLINE adatbázis szakirodalmi kutatási lehetőségeiről is a BACS rendszer termináljain.

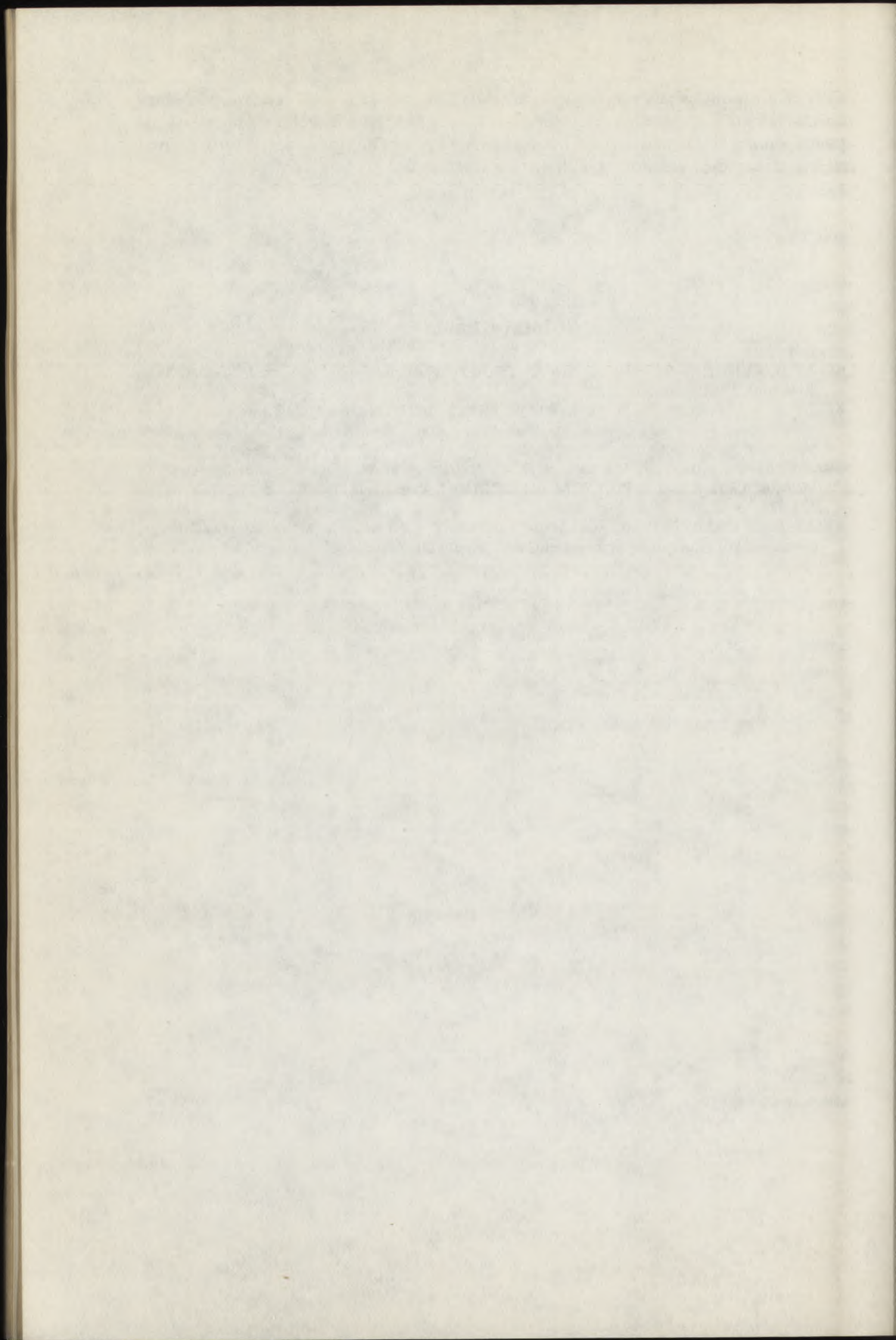
Alig egy hónapja, a Current Contents, egy igen fontos adatbank is online használható a szakirodalom kutatásában, nemcsak az egyetemi könyvtár termináljain, hanem az intézetekben, orvosi irodákban is. A Current Contents szolgáltatása már használja az elektromos posta lehetőségeit. A kutatónak nem szükséges személyesen vagy telefonon bejelenteni igényét az adatbankból kiválasztott szakirodalomra, ugyanazon a terminálon az elektromos posta útján továbbíthatja üzenetét a könyvtárnak.

Mindez természetesen új horizontot nyitott a könyvtári szolgáltatásban. Sokat írtak a szakirodalomban arról, hogy a könyvtárak kora lehanyatlak az automatizálás korában. A Washington Egyetem orvosi könyvtára jó példa arra, hogy az automati-

zálás és a számítógépek megfelelő használata integrált könyvtári rendszerben nemcsak növelheti a könyvtárak jelentőségét a kutatásban, hanem nélkülözhetetlen központtá válik a tájékoztatásban mind az intézményen belül, mind pedig azok számára, kik távközléses vonalon beléphetnek a rendszerbe.

BIBLIOGRÁFIA

- KELLY B., FEDDERS C., POWDERLY A., YEDLIN D.: Bibliographic and control system. *Info. Tech. Libr.* 1982 June; 125-132.
- KELLY E. A., YEDLIN D. K., CRAWFORD S. Y., IGIELNIK S.: Online integrated system: bibliographic access and control system of Washington University School of Medicine. *Bull. Med. Libr. Assoc.* 1982 July; 70(3); 281-288.
- CRAWFORD S., JOHNSON M., KELLY E. A.: Technology at Washington University School of Medicine Library: BACS, PHILSOM and OCTANET. *Bull. Med. Libr. Assoc.* 1983 July; 71(3); 324-327.
- KELLY E.A., HALBROOK B., IGIELNIK S., RUEBY C.: Evolution of an integrated library system toward information management. *Bull. Med. Libr. Assoc.* 1985 January; 73(1); 9-14.

A SZÁMÍTÁSTECHNIKA ALKALMAZÁSA A HAZAI KÖNYVTÁRAKBAN

SZÓNYI KATALIN

Számba venni a számítástechnika alkalmazásának eredményeit és gondjait a hazai könyvtárakban és információs intézményekben, nehéz feladatnak tűnik. Sok kezdeményezés, előrelépés történt. Lényegében a könyvtárügy és tájékoztatásügy majd minden területén vannak már eredmények a számítástechnikán alapuló szolgáltatásokban, de jellemzőjük – sajnos –, hogy ezek nem egy egységes országos koncepció alapján születtek, jöttek létre, hanem ennek hiányában – végül is dicséretes módon, hiszen létrejöttek – egyéni elgondolások, egyéni kezdeményezések alapján, legtöbbször egymástól függetlenül.

E rövid összefoglaló nem ad lehetőséget a könyvtárak és a szakirodalmi tájékoztatás terén elért valamennyi eredmény felsorolására. Ezért megpróbálom azokat a szolgáltatásokat számba venni, amelyek a hazai könyvtárügy, illetve tájékoztatásügy szempontjából fontosak, a szolgáltatás fajtája, vagy példaadás szempontjából érdekesek, vagy pedig problematikusságuk miatt közös gondolkodást igényelnek.

Ugyanakkor a hazai helyzet ismertetésével az is a célom, hogy párbeszéd induljon el Önök, a számítógépesítés terén már tapasztalatokat szerzett könyvtárosok és a gépesítés terén kezdő lépéseket tevő hazai könyvtárosok között, segítve bennünket, hogy a buktatókat, zsákutcákat elkerüljük, a tapasztalatokat átvegyük, hogy a felhasználókat minél jobban kiszolgálhassuk.

A számítástechnika alkalmazása a hazai könyvtárakban és a szakirodalmi tájékoztatás területén a 70-es évek elején indult meg. A kezdeti lépéseket a külföldi mágnesszalagos szolgáltatások felhasználásán alapuló, hazai szakirodalmi tájékoztatás, – valamint saját könyvtári anyagra épülő adatbázis kialakítása szolgáltatási célokra – jelentette. Ezt a mennyiségben és minőségben és spektrumban bővülő számítógépes szolgáltatások beindulása követte.

Emellett a számítástechnika alkalmazásának fő területeként a III. Könyvtárügyi Konferencia a központi szolgáltatásokat jelölte meg, arra alapozva, hogy a központi szolgáltatások fejlettsége határozza meg a hazai könyvtárak és információs központok fejlettségi szintjét.

A számítógépes eljárások alkalmazása az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) a bibliográfiai munka területén a könyvjellegű kiadványok számítógépes feldolgozásával kezdődött el. Így a magyar könyvtermést regisztráló Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) Könyvek Bibliográfiája kéthetenkénti füzetei, éves indexei, kumulációi, a Magyar Könyvészet éves kötetei számítógép segítségével készülnek. A Magyarországon megjelenő könyvek bibliográfiai alaprekordjainak adatbázisa 1976 óta épül.

Az MNB számítógépes rendszere viszont nem oldotta meg a könyvekétől eltérő időszaki kiadványok sajátos eseteinek feldolgozását. Az OSZK ezért elhatározta a külföldi folyóiratok központi katalógusának gépesítését. Így a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) keretében a külföldi periodikumok kurrens lelőhely-nyilvántartásának rendszere az 1978–1981 között elvégzett előtanulmányok és az 1982-ben elkészült rendszerterv alapján került kifejlesztésre. Az adatbázis feltöltése elkezdődött. A rendszer 1981-től tartja nyilván a külföldi periodikumokat, ezenkívül nyilvántartja a hazai bejelentő könyvtárak adatait, és kezeli az International Serials Data System (ISDS) Nemzetközi Központtól érkező adatsere-szalagokat. Távolatilag a nemzetközi bibliográfiai rendszer ehhez csatlakozik, illetve ez az OSZK periodika-feldolgozó munkájához nyújt segítséget.

A két rendszer két különböző intézmény két különböző típusú számítógépére készült. E rendszerek számítógépre alapozott feldolgozási módszerekkel hagyományos formájú és tartalmú szolgáltatásokat nyújtanak, így elsősorban kiadványelőállító rendszerek. A központi szolgáltatások ellátását ugyan érintik és meg is könnyítik, a szolgáltatások felhasználói, a hazai könyvtárak és információs intézmények számára ez a gépesítés még egyelőre nem nyújt segítséget. Nem ad korszerű cédulaszolgáltatást, COM-katalógust, mágnesszalagos szolgáltatást, online lekérdezési lehetőséget. Elvárásként szerepel az NPA adatbázisával szemben, hogy átalakítható legyen egy interaktív hálózat központi adatbázisává.

Itt kell megemlíteni az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár kezdeményezésére és vezetésével a műszaki könyvtáraknak járó külföldi folyóiratok számítógépes adattárának létrehozását, amely egyben szépen példázza a közös érdek felismerésén alapuló és jól megszervezett együttműködés eredményességét. Az adattár a műszaki könyvtári koordinációs kollégiumban részt vevő hálózati könyvtárak és a hozzájuk tartozó tagkönyvtárak, valamint az együttműködési szerződéssel csatlakozó AGROINFORM 7700 külföldi időszaki kiadvány (ez kb. egyharmada a hazánkba járó címeknek) és 470 lelőhely adatát tartalmazza (1983-as adat).

Az adattár figyelemre méltó tulajdonsága, hogy egyszerre rögzíti egy év tényleges állományát, és emellett a következő évre várható állományt is tartalmazza. Az adattárból tetszőleges adathordozón (lepirellő, kötetkatalógus, mikroformák) tetszőleges rendezettségben és formában lehet megrendelni a kiíratást.

Az elmúlt években sikerült fokozatosan megteremteni a feltételeit a külföldi adatbázisokhoz való hozzáférésnek, kezdetben elsősorban mágnesszalagok beszerzése útján, később közvetlen online kapcsolat kiépítésével.

A mágnesszalagok beszerzésével elterjedt a szelektív információszolgáltatás (SDI), amely elsősorban a műszaki és természettudományok információszükségleteit elégítette ki. A mágnesszalagok beszerzése az egyes könyvtárak, központok egyéni kezdeményezését tükrözi, a futtatáshoz szükséges számítógépes erőforrást – mivel saját számítógéppel, egy-két kitéveltől eltekintve, nem rendelkeznek – a háttérintézmény gépe (ha van), vagy külső cég bérelt gépideje jelentette – jelenti, a futtatáshoz szükséges programok ennek megfelelően tarka képet mutatnak, az adott számítógépre készített, saját fejlesztésű program, vagy az adatbázist előállító által rendelkezésre bocsátott programcsomag formájában.

A mágnesszalagok beszerzése terén úttörő jellegű munkát végzett a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára. A Chemical Abstracts Service (CAS) adatbázisából a megvásárolt mágnesszalagok itthoni feldolgozásával 1971 óta nyújt szelektív témafigyelést. Az adatbázisban a keresést a hazai fejlesztésű, BINÁR programrendszerrel egy külső cég R 22-es számítógépén végzi. Az adatbázisban szekvenciálisan lehet csak keresni, vagyis újabb dokumentum-rekord feldolgozása csak akkor kezdődhet el, ha az előző dokumentum már valamennyi profillal összehasonlításra került. Újabban előtétprogram beiktatásával a rendszer működését gyorsították.

A szocialista országok kooperációjából születő adatbázisok mágnesszalagjainak felhasználása eléggé szűk körű. Említésre méltó ezek közül a KGST tagországok Nemzetközi Szabadalmi Információfeldolgozó Rendszere, az ASZBA, amit az Ipari Minisztérium Informatikai Központja üzemeltet, valamint a Nemzetközi Automatizált Építésügyi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer szalagjaira épített szolgáltatás, amit az Építésügyi Tájékoztató Központ 1981-től számítógéppel kezel, szakirodalmi adatbázist épít a KGST-országok együttműködésére alapozva, ezenkívül pedig a hamarosan üzemszerűen működő Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer Automatizált Információs Rendszere, amit az MTA Könyvtára gondoz.

Szólni kell még a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mágnesszalagra alapozott információszolgáltatásáról. A természettudományi kutatás szakirodalmi információellátására a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) Science Citation Index (SCI) adatbázisát veszi igénybe. Ez a rendszer a tárgyszavakon alapuló felépítést és keresést új elemmel bővíti, nevezetesen az adott publikációhoz forrásként felhasznált publikációk bibliográfiai adataival. Közel egyéves kísérleti szolgáltatás után 1981 elején kezdte el az MTA Könyvtára a SCI mágnesszalagjainak feldolgozásával a rendszeres, üzemszerű SDI szolgáltatást. A mágnesszalagok hetente érkeznek, átlagosan 11 ezer publikáció rekordját tartalmazzák, amelyhez 150.000 hivatkozott publikáció bibliográfiai adatai kapcsolódnak. A gépi feldolgozást az MTA egyik intézményének IBM 3031 típusú gépén, saját fejlesztésű programcsomaggal végzik. Ezzel a rendszerrel a szelektív témafigyelés mellett lehetőség van egy adott szerző vagy intézmény tudományos publikációs tevékenységének, valamint egy adott szerző vagy tudományos publikáció nemzetközi visszhangjának figyelemmel kísérésére. A keresések eredményét a felhasználók kinyomtatott formában, hetente kapják kézhez, jóval a bennük található folyóiratszámok kézhezvétele előtt.

A szocialista országok között elsőként Magyarországon jött létre olyan szolgáltatási rendszer, amely online hozzáférést biztosít a világ jelentősebb adatbázis-szolgáltatóin keresztül az adatbázisok sokaságához. A kísérleti időszakban (1979–1980) felmérték a potenciális felhasználókat, a fizetőképes keresletet. Egyértelműen kiderült, hogy alapvetően a gyógyszeripar és a vegyészet igényelt tömegesen online információkeresést. Ebben az időben készült fel a posta az adatátviteli szolgáltatások bevezetésére. 1980–81-ben a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetében (MTA SZTAKI) az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság Információs Tender Iroda jóvoltából mindennapos gyakorlati szakaszba lépett – korlátozott felhasználói körben – az online kísérleti üzem. 1982-ben meg-

kapta a külkereskedelmi jogot eseti szerződések kötésére OMIKK-TECHNO-INFORM néven. Az OMIKK által kötött szerződés lehetőséget ad arra, hogy a felhasználó saját terminálján az OMIKK-tól kapott password révén maga keressen. Közben a posta kiépítette az adatforgalom bonyolítására a maga NEDIX hálózatát.

Kapcsolt telefonvonalon a Radio Austrian keresztül, a nemzetközi adatátviteli hálózatok segítségével egyre elterjedtebben és egyre többféle adatbázisból kérdezhetnek a felhasználók. Budapesten néhány információs központban (például OMIKK, AGROINFORM, a Mezőgazdasági és Élelmészügyi Minisztérium Információs Központja) szolgáltatás jelleggel biztosítják az online lekérdezést, míg néhány intézmény (például Országos Tervhivatal, MTA SZTAKI) saját munkatársai számára teszi lehetővé a lekérdezést. Vidéken néhány egyetem (Veszprémi Vegyipari Egyetem, Miskolci Nehézipari Egyetem, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem) foglalkozik ezzel a szolgáltatással.

Ezzel lehetővé vált, hogy az addig jószerivel csak szelektív témafigyelést (SDI) nyújtó, mágnesszalagon átvett adatbázisokon alapuló szolgáltatás mellett a retrospektív irodalomkutatás is számítógépes támogatást kapjon. A mágnesszalagos adatbázisokhoz ugyanis általában nem vették meg a visszakeresésre is szolgáló programokat, sok esetben a rendelkezésre álló számítógép háttérkapacitása lehetővé sem tette volna a retrospektív kereséshez szükséges adattárolást.

Kivétel persze akad: az Építésügyi Tájékoztatói Központ a beszerzett mágnesszalagokból a Siemens GOLEM programrendszerével két adatbázist épít, amelyből nemcsak SDI-szolgáltatást, hanem retrospektív keresést is nyújt. Az egyik adatbázis a KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) adattár, amely a KGST országok építésügyi tájékoztatói szervei együttműködésének eredményeként, egyrészt a KGST-tagállamok, másrészt a világ más országainak építésügyi szakirodalmát feldolgozó, mágnesszalagos információcserére, valamint hazai publikációk információs bázisára épül, amit a skandináv együttműködésből származó információfeldolgozás egészít ki. A másik adatbázist 1979 óta építi az Informationsverbundzentrum Raum und Bau (IRB, NSZK) mágnesszalagjaiból.

Ide tartozik az AGROINFORM, a Mezőgazdasági és Élelmészügyi Minisztérium Információs Központja is, amely számítógépes információszolgáltatását a következő adatbázisokra alapozza: az AGRIS adattárra, amely a FAO tagságból adódóan rendelkezésre áll, a CAB (Commonwealth Agricultural Bureaux), valamint az IFIS (International Food Information Service), FSTA és PSTA adatbázisaira. Említésre méltó, hogy az AGROINFORM ezekkel az adatbázisszolgáltató intézményekkel a kölcsönös érdekeltég alapján alakította ki a kapcsolatait. Rendszeresen küldi a fenti adatbázisok számára a témájukba vágó, Magyarországon megjelent könyvek, folyóiratcikkek, disszertációk, kutatási jelentések feldolgozott leírásait, angol nyelvű kivonattal is ellátva őket (kivéve az AGRIS számára készített tételeket, ahol csak címfordítást ad.) Az AGROINFORM a nemzetközi hálózaton keresztül, online retrospektív keresésen kívül szelektív témafigyelést (SDI) is nyújt a felhasználóinak. Ehhez megvásárolja a CAB és az IFIS mágnesszalagjait, amelyeket az OMIKK R 20-as számítógépén a hazai fejlesztésű BINÁR keresőprogrammal dolgoztat fel.

Jelenleg majd 300 bibliográfiai adatbázis érhető el online módon Magyarországról, zömében négy szolgáltató központon – Dialog, Data-Star, SDC-Orbit és a

brit Pergamon-Infoline központokon – keresztül. A bibliográfiai adatbázisok mellett az elmúlt egy-két évben beindult a faktografikus, illetve elsődleges információkat tartalmazó adatbázisok hálózaton keresztüli lekérdezése is. A faktografikus adatbázisok közül a DRI és az I.P.Sharp adatbázisait használják.

1984 elejétől pedig az egyik legfontosabb, elsődleges információforrással, az új versenytárgyalási kiírásokat tartalmazó adatbank elérési lehetőségével bővítette az Ipari Informatikai Központ az online lekérdezhető adatbázisok körét. Ez az adatbank – amely az Euronet, vagy a DATEX-P hálózaton keresztül érhető el a Radio Austria közvetítésével –, az Európai Gazdasági Közösség Tenders Electronic Daily adatbankja lehetőséget nyújt a magyar exportőröknek, hogy közvetlenebbül kapcsolódjanak a nemzetközi kereskedelmi élethez a naprakész adatok azonnali lekérdezésével.

Néhány hazai könyvtár saját állományára alapozott, önálló számítógépes adatbázist hozott létre szakirodalmi tájékoztatás céljára. Az ehhez felhasznált visszakereső programok közül ki kell emelni az Országos Vezetőképző Központ saját fejlesztésű BIBDOSZ programcsomagját és a Nemzetközi Számítástechnikai Oktató Központban (most SZÁMALK) adaptált ISIS programcsomagot.

E két programrendszer kiemelését az indokolja, hogy ezek szolgáltatási oldalukról nemcsak témafigyelésre és retrospektív keresésre alkalmasak, hanem könyvtári és tájékoztatási munkafolyamatok gépesítésére is.

A BIBDOSZ könyvtári nyilvántartási funkciókat is ellát, mint például katalóguscédulák, gyarapodási jegyzékek, dokumentációs szemlék, bibliográfiák, raktári jegyzékek, leltári jegyzékek számítógépes előállítását. (A programrendszer üzemeltetése 1981 óta szünetel.)

A Számítástechnikai Alkalmazási Vállalat (SZÁMALK) 1977 óta építi saját számítástechnikával és rokon területeivel foglalkozó állományát tartalmazó adatbázisát számítógép segítségével. Az alkalmazott programcsomag kezdetben az ILO fejlesztette ISIS, majd az UNESCO által továbbfejlesztett CDS/ISIS programrendszer.

A CDS/ISIS rendszert 30 ország különböző szervezetei, köztük 15 nemzetközi szervezet használja. A terjesztést az UNESCO végzi, küldi a programokat és a dokumentációkat, tanfolyamot szervez a rendszer betanítására, konzultációs lehetőséget biztosít.

Az ISIS programrendszert kifejezetten könyvtári munkafolyamatok és a tájékoztatás gépesítésére tervezték, ugyanakkor alkalmas egyszerű faktografikus rendszerek, például személyi, munkaügyi nyilvántartások kezelésére is. A CDS/ISIS rendszer az információs rendszer minden folyamatát lefedi. Külön kiemelendő az adatbeviteli, ellenőrzési és javítási lehetőségek megléte mind interaktív, mind batch módban, védelem a jogosulatlan lekérdezéssel szemben, lehetőség van felhasználói rutinok csatolására, külön adatbázisként tezaurusz építésére, adatbázis-leíró és outputformáló nyelve egyszerű és rendkívül rugalmas. Fényszedési programcsomagja jó minőségű indexek és kiadványok készítését teszi lehetővé.

A SZÁMALK kb. 60.000 rekordból álló adatbázisa nemcsak SDI és retrospektív szolgáltatás, különböző jegyzékek, indexek gépi alapja, hanem – kis könyvtár lévén – a hagyományos katalógus helyett online katalógusként is funkcionál.

A KSH Könyvtár 1977 óta használja saját adatbázis építésére, szelektív témafigyelésre, retrospektív keresésre, bibliográfiák, jegyzékek készítésére az IBM által kifejlesztett TEXT-PAC rendszert. A TEXT-PAC rendszer kötegelt (batch) üzemmódú információtároló és -visszakereső programrendszer. Hatékony információ-visszakereső nyelvvel rendelkezik, természetes nyelvű szöveg keresésére alkalmas, az output formázása viszont eléggé nehézkes. Az adatbevitel, javítás és profilszerkesztés magán viseli a batch üzemmóddal együttjáró nehézségeket. Ennek ellenére a TEXT-PAC programmal támogatott STATINFORM nevű tájékoztató szolgáltatás, amely ma már kb. 70 ezer bibliográfiai rekordból álló adatbázisból szolgáltat, igen népszerű. Az adatbázisban elsősorban statisztikai, közgazdasági, demográfiai témájú dokumentumok leírásai találhatók. 1982-ben a Magyar Nemzeti Bank szakkönyvtára csatlakozott a KSH Könyvtár számítógépes rendszeréhez, így az adatbázis tartalma a pénzügyi szakirodalommal bővült. Az együttműködéssel az információszolgáltatás bázisa mindkét könyvtárban szélesedett, a párhuzamos feldolgozásokat ki lehetett küszöbölni. Ez az együttműködési forma elvileg tovább bővíthető a többi rokon témájú könyvtár anyagának közös adatbázisba integrálásával.

A számítógépes rendszerrel a retrospektív keresés és szelektív témafigyelés mellett az olvasók tájékoztatására különféle indexek is készülnek – így például szerzői index, forrásindex, tárgyszóindex. A Magyar Nemzeti Bank szakkönyvtára rendszerén evvel készíti gépi katalógusjegyzékét Pénzügyi Szakirodalmi Tájékoztató címmel.

A számítógépes háttér fejlesztésével a közeljövőben lehetőség nyílik a rendszer továbbfejlesztésére: egyrészt a batch üzemmódú programrendszer felváltására egy online programrendszerrel, másrészt a tájékoztató szolgáltatások mellett a könyvtári belső munkafolyamatok gépesítésére.

Említésre méltó az Országgyűlési Könyvtár tevékenysége, a hazai társadalomtudományi információ ellátására szolgáló adatbázis építésével.

Az Országgyűlési Könyvtárban 1974-ben indult meg a világpolitikai információszolgáltatás, amely a nemzetközi politika és a világgazdaság témakörében nyomtatásban megjelent, külföldi szakirodalomról tájékoztat. A különböző fejlődési fázisok után jelenleg a feldolgozás során figyelemfelhívó lap (a dokumentum adatai, 10–12 soros tartalmi ismertetés) deskriptorlánc (ez szabad deskriptorokból és nem-deszkriptorokból áll), és ún. katalóguslánc (ennek fő eleme a két hierarchia-szintből álló témakódrendszer alapján kiválasztott témakód) készül. Az adatokat magyar gyártmányú Floppymat SP típusú berendezéseken hajlékony mágneslemezre rögzítik, amelyhez egy lengyel gyártmányú mátrixnyomtató csatlakozik a figyelemfelhívó lapok kiíratására. A Floppymat ST kényelmes szövegrögzítést, a tárolt információk visszakeresését és a felhasználók kiértékelésének automatizálását teszi lehetővé. A rendszer kialakításánál természetesen figyelembe kellett venni a floppy lemezek korlátozott tárhatalmát.

A retrospektív keresés és a témabibliográfiák készítése érdekében permutált indexet alkalmaznak. A deskriptorláncokból nagy számítógép készít permutált KWIC indexet, 1000 tételenként kumulálva. Ezeket füzetekbe kötve küldik szét a felhasználóknak.

A tervek szerint a fenti kisgéppel a nagy számítógéphez csatlakozva, az általa kezelt annotációkban is lehet majd szabadszöveges keresést végezni.

A könyvtári munkáknak eddig csak részleges gépesítésére került sor, ezek is inkább kisebb könyvtárakban, vagy nagyobb könyvtárak egyes kiemelt részeinél (például a SZÁMALK Könyvtára, a szegedi József Attila Tudományegyetem Könyvtára, a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára, az OMIKK, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára stb.). Jelentőségük főleg demonstrációs jellegű. Ugyanakkor több nagy könyvtár tervezi a könyvtári tevékenységek gépesítését, aminek beindítását elsősorban hardware erőforrások hiánya késlelteti.

A szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára például bevezette a számítógéppel támogatott könyvfeldolgozást. Az adatlapok kitöltése és rögzítése után ezek segítségével egyrészt tovább készülnek a hagyományos kártyakatalogusok, másrészt a rögzített anyagok a Kibernetikai Laboratórium R 40-es gépére kerülnek, ahol saját fejlesztésű programok segítségével állítják elő a könyvtár gyarapodási jegyzékeit és az éves kumulált mutatókat, valamint a különböző kötetkatalogusokat, tárgyszóindexet. Terveik szerint visszamenőleg is gépre viszik az állományt, így megteremtve a kölcsönzés gépesítésének alapját.

Végül egy új típusú vállalkozásról szeretnék még szólni, ami egyben szorosan kötődik a Tudományos Találkozó témájához, mivel a hungarika-kérdéssel kapcsolatos. Számítógépes feldolgozásra kerülnek a külföldi sajtótermékekben megjelenő hazai vonatkozású publikációk, főleg a társadalomtudományi vonatkozásúak. Ez a gépi adatbázis kiegészíti a rendszeresen megjelenő Hungarika Irodalmi Szemle és Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok füzetait. A számítógépes háttérrel jelenleg az Országgyűlési Könyvtár világpolitikai információs rendszeréhez használt hardware és software erőforrások adják.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a könyvtár- és tájékoztatásügy sok területén indult meg a gépesítés, néhány helyen színvonalas szolgáltatást eredményezve, de nem lehet nem észrevenni, hogy ezek részeredmények, amelyek egymástól elszigetelt kezdeményezések nyomán jöttek létre.

Hasznuk óriási, mert a számítógépesítéssel kapcsolatban jelentkező problémákat felvetik, lehetővé téve, hogy megoldásukon már most, elterjedt használatuk előtt gondolkozzunk, igyekezzünk megoldást találni. S ez az, amiben Önök segíteni tudnának.

IRODALOM

- BÁRDOSI Mária – FUTALA Tibor: A műszaki könyvtárakba járó külföldi folyóiratok számítógépes adattára. = Könyvtári Figyelő. 29. évf. 1983. 6. sz. 585–587. p.
- FRANK Rózsa: Az irodalomkutatás oktatásának helyzete a magyar műszaki egyetemeken és főiskolákon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 32. évf. 1985. 5. sz. 211–217. p.
- FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés, vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő. 29. évf. 1983. 5. sz. 455–470. p.

- FÜVESI István – KOVÁCS Anna – MADERNÉ KISS Márta: A szegedi Egyetemi Könyvtár állományának számítógépes feldolgozása. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 29. évf. 1982. 6. sz. 221–227. p.
- Hazai számítógépes információkereső szolgáltatások. 2. kiad. = Tudományos-Műszaki Információ Szakkönyvtára. 4. sz. Bp. 1981. 119 p.
- HITTIG Gusztáv: Számítógépes rendszer-információ. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 31. évf. 1984. 9. sz. 357–361. p.
- HUBA Zoltán – TOLNAI György: Két szöveges információs rendszer összehasonlítása (STAIRS és CDS/ISIS). = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 4. sz. 343–361. p.
- KERTÉSZ József: Számítógépes információfeldolgozás az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárban. Múlt, jelen és jövő. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 30. évf. 1983. 7. sz. 286–290. p.
- KOVÁCS Dezső: Építésügyi tájékoztatás 1981-ben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 29. évf. 1982. 8–9. sz. 348–358. p.
- MÓRA László: Bemutatjuk a Magyar Nemzeti Bank szakkönyvtárát. = Könyvtáros. 35. évf. 1985. 7. sz. 405–408. p.
- NOVÁK István: ISI adatbázisra alapozott, számítógépes szolgáltatás az MTA Könyvtárában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 28. évf. 1981. 5. sz. 209–210. p.
- NYÁRINÉ GRÓFCSIK Erika – SZÜCS Erzsébet: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszere. = Könyvtári Figyelő. 28. évf. 1982. 6. sz. 573–590. p.
- RÓNAI Iván: A gépesített információs rendszer továbbfejlesztése az Országgyűlési Könyvtár információs szolgálatában. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 3. sz. 244–248. p.
- SZABÓNÉ TÖRS Hanna: TEXT-PAC szabadszöveges információvisszakereső rendszer alkalmazása a KSH Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő. 26. évf. 1980. 1. sz. 31–43. p.
- SZÖLLÖSY Éva – SZÜCS Erzsébet: Az időszaki kiadványok számítógépes nyilvántartásának néhány kérdése. Az Országos Széchényi Könyvtár Nemzeti Periodika Adatbázisa (NPA) rendszerében alkalmazott megoldások. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 6. sz. 587–606. p.
- SZÓNYI Katalin: A szakirodalmi tájékoztatás gépesítése a SZÁMOK-nál. = Könyvtári Figyelő. 27. évf. 1981. 3. sz. 165–178. p.
- TEREBESSY Ákos: Számítógéppel segített komplex építésügyi szakirodalmi információszolgáltatás megszervezése és működtetése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 28. évf. 1981. 12. sz. 505–508. p.
- VAJDA Erik: A tájékoztatás és az állományalakítás fejlesztése a műszaki, mezőgazdasági és természettudományi könyvtárakban. (Kérdések és feladatok a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak megvalósítása kapcsán. = A Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyve. 1981. Népművelési és Propaganda Iroda, 47–65. p.

A SZÁMÍTÁSTECHNIKA JELENTŐSÉGE AZ ALSÓ-SZÁSZORSZÁGI ÁLLAMI ÉS EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

KESZTYÚS TIBOR

Beszámolómat két téma köré csoportosítom:

1. A GÖZN (Göttinger Zeitschriftennachweis = Göttingeni folyóiratcím-jegyzék) kezelése és működése,
2. a BRZN (Bibliotheksrechenzentrum Niedersachsen = Alsó-szászországi Könyvtárügyi Számítóközpont) alapítása és funkciói.

A GÖZN előkészítő munkálatai a DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft = Német Kutatási Központ) anyagi segítségével – 1965-ben indultak meg. Ez a vállalkozás tulajdonképpen egy kísérlet volt, hogy hogyan lehet folyóiratokat és sorozatokat gépesített eljárással állományba venni és katalogizálni. A kísérlet 20–20.000 címet érintett, és az 1946-os megjelenési évvel kezdődött periodikumokra terjedt ki. 1968. novemberében Helmut Vögt, az akkori igazgatóhelyettes és jelenlegi igazgató már megállapíthatta, hogy a göttingeni könyvtárban kidolgozott eljárást más német könyvtárak is átvehetik. És – mutatis mutandis – át is vették! Ma 93.171 címet regisztrálunk az 1946-os megjelenési évtől kezdődően a GÖZN-ben, ehhez 25.137 címet az 1946 előtti időből. Ebből a hatalmas anyagból viszont csak 14.000 folyóirat és sorozat a kurrens, a többi vagy nem jelenik már meg, vagy könyvtárunk nem szerzi be őket. A 14.000-ból 9.000 külföldi és 5.000 német kiadású.

A megrendelés és beszerzés konvencionális; a szakreferens megrendeli a címet, amely a behasonlítás, ellenőrzés és cédulázás után a GÖZN-en keresztül eljut a könyvkereskedőhöz. Az első szám megérkezése után egy adatlapra, kategóriák szerint (pl. 005 főcím és mellékcím; 007 megjelenés helye stb.) átírja a 15 GÖZN-munkatárs az adatokat. Az adatlapról a lyukkártyakészítők "átteszik" az adatokat lyukkártyákra, ahonnan a jelzetek alapján (pl. ZA 25143) az új folyóiratot a már meglévő állományba sorolják.

A másik módszer, hogy a katalogizálás egy terminálon offline történik, azaz az adatokat a terminálban gyűjtik egy héten keresztül, és a lyukkártyás anyaggal együtt a hét végén "keverik be" az állományba.

A katalogizálási szabályokat mi dolgoztuk ki, eltértünk a Porosz Instrukciótól a mechanikus betűsorrendbe, és az 1968-as megjelenési évtől a folyóiratok és sorozatok már nem jelennek meg a cédulakatalógusainkban, hanem csak számítógépes, nyomtatott formában, könyv alakban, vagy mikrofichen. Ez természetesen egy "katalogustörést" jelentett, nemcsak a betűrendes katalógusban, hanem a szakkatalógusban is.

Az említett 93.171+25.137 göttingeni címben bennfoglaltatik a ZGG (Zeitschriftengesamtkatalog Göttingen = Göttingeni Központi folyóiratkatalógus) anyaga is. Egy munkacsoport az összes göttingeni intézet és szeminárium folyóirat- és sorozat-állományát katalogizálja.

Könyvtárunk egyik osztályát képezi az NZK (Niedersächsischer Zentralkatalog = Alsó-szászországi Központi Katalógus), amelyben kb. 8.000.000 cédula van 12.300.000 kötetről.

Alsó-Szászország 27 legjelentősebb könyvtárának és a Norddeutscher Zentral-katalog (Északnémet Központi Katalógus) négy könyvtárának (UB Kiel; Schleswig-holsteinsche Landesbibliothek Kiel; Bibliothek der Hochschule der Bundeswehr Hamburg; Bibliothek des Max-Planck-Institutes für Limnologie Plön) folyóirat- és sorozat-anyaga összefoglaltatott az NZN-ben (Niedersächsischer Zeitschriftennachweis = Alsó-szászországi folyóirat-címjegyzék) kb. 300.000 címmel. Az azonos címek egyesítése után maradt kb. 200.000 cím, ehhez járult 126.000 utalás a különböző címformák következtében, és 156.000 utalás a testületi kiadók nevei szerint. A különböző utalási formákkal a keresést szándékoztunk megkönnyíteni. A címek után az állományi adatok a könyvtári kulcsszámok sorrendjében következnek, pl.:

7 : ZA 15725 Bde 1-5.

23 : jelzet kötet

89 : jelzet kötet, stb.

Az összes alsó-szászországi, a könyvtárközi kölcsönzési hálózatba bekapcsolt könyvtár rendelhet közvetlenül a megadott könyvtárból folyóiratot, sorozatot vagy cikket.

*

1982. októberében az alsó-szászországi kultuszminiszter, Cassens jelenlétében üzembe helyezték az Alsó-szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár épületében, és szervezetileg a könyvtár egy osztályaként működő BRZN-t. 1982-ben az volt a cél, hogy az alsó-szászországi tudományos és közművelődési könyvtárakat egy online adatfeldolgozó hálózattal összekössük. A rendszer kiépítésének első lépcsőfoka egy 7541-es Siemens számítógép volt, melyre öt alsó-szászországi tudományos könyvtárat kapcsol-tak rá. A következő lépést egy 7551-es Siemens-gép bekapcsolása képezte, melynek segítségével többek között 15 alsó-szászországi könyvtár online távmegrendeléseket adhat fel. Az ünnepélyes gombnyomást 1984. szeptember 14-én, az alsó-szászorszá-gi miniszterelnök, *Albrecht* végezte el.

Helmut Vögt 1982. október 14-én a BRZN felavatásakor a Központ célját a kö-vetkezőkben határozta meg:

1. Lehetővé tenni, hogy az alsó-szászországi tudományos intézetek munkatársai és a tartomány minden polgára a könyvtárak állományát zavartalanul és lehetőleg gyors szolgáltatással használhassa, és a földrajzi tényezők következtében fennálló ellátási egyenlőtlenségeket kiküszöböljük.
2. A tartomány határain túlmenő könyvtári szolgáltatásokat és a külföldi partnerekkel az együttműködést megkönnyíteni és támogatni.

3. A könyvtáraknak segítséget nyújtani a könyvtáron belüli munkák megkönnyítésére.

Ebből is kiderül, hogy az elsődleges cél nem a könyvtárak belső munkájának megkönnyítése, hanem a könyvtárhasználat megjavítása volt.

A BRZN munkáját egy tanácsadó testület támogatja, melynek tagjai egyenlő arányban a tudományos és a közművelődési könyvtárakból kerülnek ki. A Központ kezdő gépparkja egy 7541-es Siemens-gép (2MB), 37 terminál és 11 nyomtató volt, 1984. szeptembere óta egy 7551-es Siemens-géppel (8MB), 100 terminállal és 38 nyomtatóval működik. A terminálok 22 különböző helyen működnek. A BRZN és a vele összefüggő berendezések 5,6 millió DM-be kerültek, melyből 60 %-ot az alsó-szászországi tartomány és 40 %-ot a Szövetségi Kormány Kutatási és Technológiai Minisztériuma vállalt. A személyzet 15 főből áll, ebből öten a könyvtár már meglévő számítógépes osztályáról kerültek át a BRZN-be.

Az első fázisban, 1982-ben a göttingeni könyvtárral együtt összesen négy alsó-szászországi tudományos könyvtár volt online kapcsolatban a BRZN-nel; az Egyetemi és Műszaki Információs Könyvtár, Hannover; a braunschweigi és az osnabrücki Egyetemi Könyvtár. 1983. februárjában bekapcsolódott ötödikként a hannoveri Orvosi Főiskola Könyvtára is.

1984. szeptember 14-étől a BRZN adatfeldolgozó hálózata 15 tudományos és közművelődési könyvtárat foglal magába. 1985. február elsején bekapcsolódott a kieli Egyetemi Könyvtár is.

A BRZN-nel kapcsolatos feladatok megoldásánál a következő szempontokat kell szem előtt tartanunk:

1. a BRZN-hez kapcsolt könyvtárakban és az NZK-ban a fejlődés az online katalógushoz vezet;
2. az összekapcsolt könyvtárak eddig különböző rendszerű cédulakatalógusokkal dolgoztak (pl.: RAK; saját kidolgozású rendszerek);
3. a címleírás bibliográfiai szabványosítása a nemzeti könyvtárak feladata lesz, és ezek leírásai gépi eljárással egymás között transzformálhatók lesznek. A BRZN is a Deutsche Bibliothek Frankfurt/M. adatait veszi át, mint külső szolgáltatást;
4. mivel az átmenet a cédulakatalógusról az online katalógusra egy katalógustörést jelentett, az érintett könyvtár kívánságára eddigi címleírási szabályaik szerint, a BRZN cédulaanyagot is kinyomtat;
5. minél több könyvtárnak lehetőséget kell nyújtani a BRZN adatbázisaiban online kutatni és távmegrendeléseket feladni.

E feltételek teljesítése érdekében kidolgoztunk egy címleírási sémát, mely csak egy minimális mennyiségű kötelező kategóriát követel, és egy lényegesen nagyobb számú fakultatív kategóriát enged meg. A kötelező kategóriák tulajdonképpen a különböző könyvtárakban használt katalógizálási szabályok legnagyobb közös nevezője. A kötelező kategóriákhoz tartozik pl. az ISBN is.

Az így tagolt címleírások képezik az NMN-t (Niedersächsischer Monographien-nachweis = Az alsó-szászországi monográfiák címjegyzéke), mely tulajdonképpen az NZK online változata. A géppel olvasható címleírásokat – ha nem készültek el már a szállító könyvtárban –, az NZK állítja elő. A könyvtárak kaphatnak a BRZN-től katalóguscédulákat vagy mikrofiche-katalógusokat. Az NZK az 1983-as megjelenési

évtől megszüntette cédulakatalógusát, az 1984-es megjelenési évtől kezdve már csak online katalógusa van. A két katalógusforma átfedési időszaka 1977-től 1983-ig tartott.

Terveink alakításában abból indulhatunk ki, hogy a német tudományos könyvtárak körében először a központi katalógusok térnek át online üzemre, mert ehhez aránylag kevés, drága terminálra van szükség. Nagy könyvtárak, melyek katalógusait sűrűn használják, csak akkor tudnak a teljes online üzemre áttérni, ha a számítógépi piacon kedvező áron kaphatók terminálok. Ebben az esetben a könyvtárak elegendő számú terminált állíthatnak fel a katalógustermekben, és az intézetek és szemináriumok is vásárolhatnak terminálokat, melyeket más célra is lehet használni. Ezzel a központi könyvtárak látogatóinak száma is csökkenni fog.

A BRZN-n keresztül a következő adatbázisokat lehet online használni:

1. a már vázolt NZN-t;

2. az NMN-t. Az összes alsó-szászországi könyvtár címanyaga az 1977-es megjelenési évtől online. Jelenleg 600.000 cíMLEÍRÁST tartalmaz, a fontosabb alsó-szászországi könyvtárak jelzeteivel. Az NMN-nek van egy mikrofich-változata is, mely az online verzióval majdnem azonos. Lehetőség van egy címet pl. a szerző vagy a szerkesztő nevére, a kongresszusokat az egyes kongresszusok címén, vagy helyén felkutatni. Ebben a katalógusban akkor is megtalálható egy cím, ha ennek csak egy részét ismerjük. Az NMN és az NZN mikrofich-változatát addig fogjuk kiadni, amíg van rá kereslet. Tervbe vettük a betűrendes tárgyszó-katalógus átszervezéséhez a külső szolgáltatások felhasználását. Ebben a rendszerben – és esetben – angol tárgyszavakkal keresnénk a címeket.

3. *Külső szolgáltatások* (FD-Fremddaten) 1984. márciusa óta. Az FD83 adatbankban a Deutsche Bibliothek Frankfurt/M. nemzeti bibliográfia adatai találhatóak. Kb. három év anyagát lehet online használni, és hetente aktualizálni. A DB a bibliográfiai adatokat a MAB1-formátum szerint strukturálja (Maschinelle Austauschformet für Bibliotheken = gépi csereformátum könyvtárak részére), melyet mint egy általános csereformátumot, a nyugatnémet könyvtárak részére szerkesztettek. Segítségével lehet aprólékos, adatokban gazdag cíMLEÍRÁSOKAT készíteni, de elhagyásokkal egész rövidkeket is. Ez lehetőséget nyújt különböző könyvtártípusok részére megfelelő cíMLEÍRÁSOKAT szerkeszteni. Ez a formátum a RAK-ra támaszkodik. Ezt a csereformátumot a BRZN változtatás nélkül átvette.

A DB adatbankjában 1983. január elsejei dátummal kezdődően, kb. 250.000 bibliográfiai egység szerepel. Az adatbankot hetente egészítik ki. A DB-n keresztül kapjuk a British National Bibliography (BNB) adatbankját, és az év végétől az LoC adatbankját is. A BNB adatbankjában kb. 200.000 bibliográfiai egység szerepel 1983 január 1-től, hetenkénti kiegészítéssel.

4. Az *IBR-t* (Internationale Bibliographie der Rezensionen wissenschaftlicher Literatur = A tudományos irodalom recenziójának nemzetközi bibliográfiája), melynek mágnesszalag-változatát a BRZN 1983. második félévének kötetével kezdődően a látogatók rendelkezésére bocsátja. Kb. 4.000 folyóiratból kb. 25.000 recenzió jelenik itt meg évenként. Jelenleg tehát kb. 50.000 recenzió van a szalagon, félévenkénti kiegészítéssel.

szítéssel. A könyvek recenziói a tudomány minden területét érintik. Az IBR-adatbank adatait lehet a szerzők, a recenzensek és a kulcsszavak szerint keresni. A bibliográfiát a híres Dietrich Kiadó állítja össze.

5. Az *IBZ-t* (Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur = A folyóirat-irodalom nemzetközi bibliográfiája) a tudomány minden területéről. Az IBZ tulajdonképpen a híres Dietrich online változata. Szintén 1983. második félévétől kezdődően kb. 8000 nemzetközi folyóiratról, konferencia-beszámolókból és gyűjteményes munkákból évente kb. 100.000 adatot közöl, félévenkénti kiegészítéssel. Itt is lehet szerzőket vagy kulcsszavakat keresni.

Könyvtárunk látogatóinak kívánságára a szak szerinti kötetkatalógusunkat is gépessítjük, melyben állományunk 1501-től 1945-ig található. A latin kifejezésekhez angol és német fordítást is készítünk. Ha a munkálatok befejeződtek, a katalógust ki is fogjuk nyomtatni vagy mikrofichként elkészíteni.

Gépesített távolsági könyvtárközi kölcsönzés

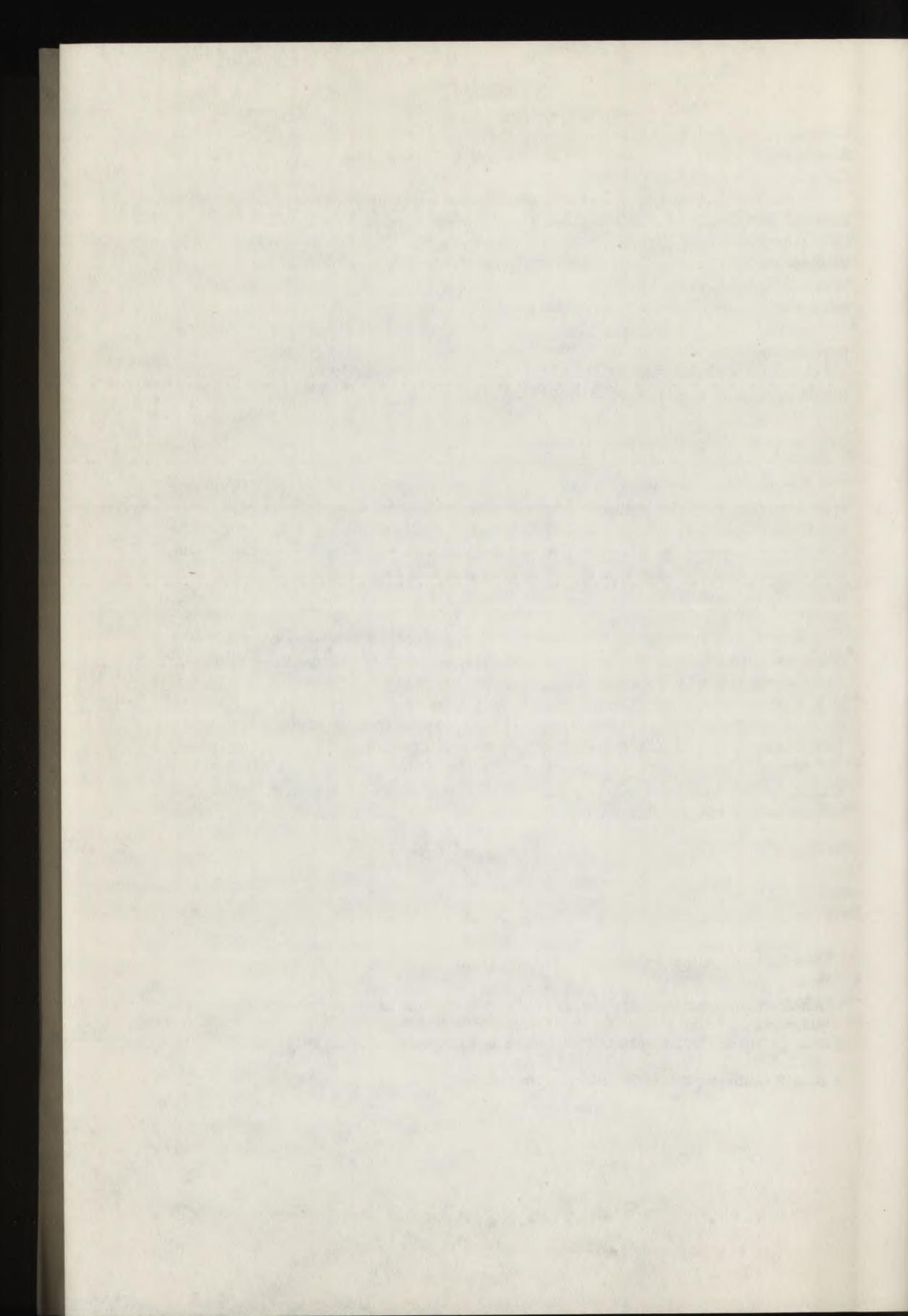
Nyugat-Németországban is újdonság az az eljárás, amit a BRZN-ben összekapcsolt könyvtárak megvalósítottak: könyvtárközi kölcsönzést bonyolítanak le a terminálok segítségével. A tulajdonos könyvtárban kinyomtat a gép egy piros megrendelőlapot, és a megrendelő könyvtárban ugyanazzal a szöveggel egy fehérlet (nyugtaként) + egy levelezőlapot a könyvtár látogatójának értesítésére. Ha egy könyv még nem lenne a hálózatban (1977. előtti anyag), az NZK elintézi a keresést és a megkérést.

Korábban a kérések egy részét a látogató végezte el (a cím keresése, a kölcsönzőlap kitöltése stb.) Az új eljárásban a keresés, kérés a könyvtárosra hárul. Ennek ellenére megkönnyítjük a könyvtáros munkáját, hisz a cím ellenőrzésére, korrektúrájára, kérés nyomtatványok postázására és szortírozására már nincs szükség. Ráadásul az NZK munkája is egyszerűbb lesz, hisz a kölcsönzőlapok tömegét (naponta kb. 1000 darabot) már nem kell feldolgozni és továbbírányítani.

Mondandóm célja az volt, hogy ha vázlatosan is, de képet nyújtsak arról, milyen lélegzetelállító ütemben "számítógépesednek" a könyvtárak, és milyen új lehetőségek nyílnak meg a könyvtári szolgáltatások terén.

IRODALOM

1. Automatisierung der Zeitschriftenstelle in wiss. Bibliotheken. Ergebnisse eines Kolloquiums in Göttingen am 7. und 8. Nov. 1968. Bad Godesberg 1970.
2. VOGT, Helmut: Das Bibliotheksrechenzentrum für Niedersachsen (BRZN). ABI-Technik. 2, 1983 Nr. 2, S. 71-77.
3. NSuUB Göttingen; BRZN. Mitteilungen. Nr. 1-5.

KÖNYVTÁRI GÉPESÍTÉS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

KOVÁCS GÁBOR

Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák!

Öt évvel ezelőtt ugyanerről a témáról beszéltem, és akkori elképzelésem, – nevezetesen, hogy a gépesítés és az együttműködés az a két legfontosabb program, ami belátható időn belül a legátütőbb változásokat hozza majd a könyvtárosi hivatásba –, az elmúlt években csak erősödött. Ma már nem üthetünk fel hivatásos könyvtári folyóiratot, bármilyen nyelven írták is és bárhol adták is ki, amiben ne találunk cikkeket ezekről a témákról. Elcsépett, de igaz tény: számítógépes korszakban élünk.

A következőkben korábbi előadásom lényegét szeretném ismertetni.

Az anyagi problémák arra kényszerítették Colorado állam hat legnagyobb könyvtárát, hogy gépesítéssel és az addiginál sokkal szorosabb együttműködéssel próbálják pótolni a csökkenő költségvetés okozta pénzügyi hiányt. Megalakították a Coloradói Tudományos Könyvtárak Szövetségét (Colorado Alliance of Research Libraries, CARL). Rövid idő leforgása alatt a CARL könyvtárak gépesítették a katalogizálást, meggyorsították a könyvtárközi kölcsönzést az elektronikus levelezés bevezetésével és a naponta közlekedő, gépkocsis kézbesítőszolgálattal, bekapcsolódtak a számítógépes információkeresési hálózatba, és lerakták egy tervszerű, közös állományfejlesztés alapjait. Öt éve azt is említettem, hogy egy, a résztvevő könyvtárakat egybekapcsoló számítógépes bibliográfiai és kölcsönzési rendszer bevezetése már csak rövid idő kérdése. Ez a gépesített rendszer immár négy éve működik.

A rendszer főbb tényezői a következők: a könyvállományokról készített, úgynevezett géppel olvasható bibliográfiai adatot minden résztvevő könyvtár egy Denverben elhelyezett számítógépbe táplálja. Ennek a rendszernek Public Access Catalog (PAC), szabad fordításban "nyilvános katalógus" nevet adták. Ma már több, mint 1,5 millió könyv adatait tároljuk ilyen módon. Az adatbázis naponta nő, nemcsak az újonnan beszerzett könyvek listájával, hanem a korábban megindított retrospektív katalogizálással is. Két-három éven belül a könyvállomány oroszlánrésze már számítógép útján kereshető lesz. Három intézet teljes gyűjteménye már az adatbázis része, a másik három résztvevő pedig december óta már csak géppel olvasható adatokat produkál, cédulakatalógusába ezek az új adatok már nem is kerülnek be.

A PAC terminál használatával három különböző módon lehet bibliográfiai keresést végezni:

1. szerző neve;
2. kulcsszó; és
3. a szakszám betáplálásával.

A szerző neve mellett megjelenő szám azt jelzi, hogy az írónak hány műve van a könyvtár állományában. További utasításra a számítógép a kiadási dátum fordított sorrendjében listázza a könyveket. Ez a lista azonban csak minimális információt – cím, szákszám, kiadási év – tartalmaz. További utasításra a képernyőn a kiválasztott könyv összes bibliográfiai adata megjelenik.

A kulcsszó használatával való kereséskor nemcsak a címben előforduló szavakat használja a rendszer, de a tárgykör idevágó adatait is. A túl széles tárgykört szűkíteni lehet újabb határozók beiktatásával. Ez esetben a gép előbb az állományt listázza minimális adatokkal, amiből azután a teljes bibliográfiai információ ugyanúgy megkapható, mint a szerző nevével való keresés útján.

A szákszámmal való keresés esetében a betáplált számmal kezdődően a számítógép úgy sorolja fel az állományt, mint amilyen sorrendben a könyvek a polcon vannak.

A teljes bibliográfiai adat magába foglalja a könyvnek az állományban lévő pozícióját is, például reference gyűjtemény, gyakorló iskolai könyvtár, zenei könyvtár stb., valamint információt nyújt arról is, hogy a kérdéses kötet a könyvtárban van-e, vagy valaki kikölcsönözte. A PAC ugyanis összekapcsolja a bibliográfiai adatokat a kölcsönzési funkcióval. Megindulásakor ez volt az egyetlen ilyen módon működő könyvtári rendszer az Egyesült Államokban.

A könyv kikölcsönzésekor egy elektronikus leolvasó rögzíti a könyv és a kölcsönző adatait. Egyidejűleg megváltoztatja a kötet gyűjteményben lévő pozícióját is, jelezve, hogy a könyv elhagyta a könyvtárat. A kölcsönzési rendszer igen értékes statisztikai adatokat is gyűjt automatikusan. Úgy a tanárok, mint a tanulók könyvtárhasználatáról, az egyes kötetek forgalmáról, a különböző akadémiai programok hatékonyságáról, hogy csak néhány példát említek. Itt meg kell jegyeznem, hogy az egyéni könyvhasználat adatai bizalmas információnak számítanak az Egyesült Államok minden könyvtárában, és csak bírósági határozattal adhatók ki. Pályafutásom alatt Coloradóban még egyetlenegyszer sem hallottam ilyen esetről.

A PAC-rendszer használója bármelyik résztvevő könyvtár állományát átnézheti, ha a helyi gyűjteményben nem találja meg a keresett anyagot. Ilyen módon gyakorlatilag a hat könyvtár állománya, mint egy gyűjtemény áll a tanulók rendelkezésére.

A könyvtárakban jelenleg 230 PAC terminál működik. A mostani rendszer teljes kapacitása 288 terminál. Terveink szerint és anyagi helyzetünktől függően, a jövőben terminálokat helyezünk el nemcsak magukban a könyvtáráépületekben, de a tanszékek helyiségeiben is. A túlnyomó részben csak kutatással foglalkozó tanárok is kapnak majd egy-egy terminált. A kollégiumi épületek tanulószobáit is szeretnénk hasonló módon, közvetlenül a könyvtárhoz kapcsolni. A magán számítógép-tulajdonosok már ma is használhatják a rendszert, mindössze a megfelelő telefonszámot kell feltárcsáznik.

Természetesen ilyen nagyarányú fejlesztés tetemes időbe és összegbe kerül, de ha figyelembe vesszük, hogy a jelenlegi rendszert mindössze három személy irányítja a korábbi több, mint húsz alkalmazottal szemben, a költségmegtakarítás azonnal szembeszökő.

Hasonlóan átütő fontosságú a könyvállomány összehangolt módon való gyarapítási programja. A résztvevő intézetek minden évben gyarapítási költségvetésük bizo-

nyos hányadát használják erre a célra. Fontos, de aránylag ritkábban használt, drága, egyedi köteteket vagy sorozatokat megegyezés alapján beszereznek, és abban a könyvtárban helyezik el, ahol a legnagyobb szükség lehet rá. Ez a program egy igen gondosan kidolgozott terven alapszik. A terv készítőinek figyelembe kellett venniük minden résztvevő intézet jelenlegi könyvállományát, a tantárgyakat és a különleges tananyagot, amit a szóban forgó intézetnél tanítanak, a tudományos fokozatok megszerzésére indított kurzusokat (undergraduate, masters, doctoral), valamint az állam felsőoktatási bizottságának az intézetre vonatkozó, hosszú lejáratú terveit és előírásait. Az elmondottakból valószínűleg kitűnik, hogy egy igen komplikált és állandóan változó programról beszélünk, ami emellett még meglehetősen költséges is, hiszen a közösen beszerzett könyvtári anyag értéke eléri az évi 100 ezer dollárt.

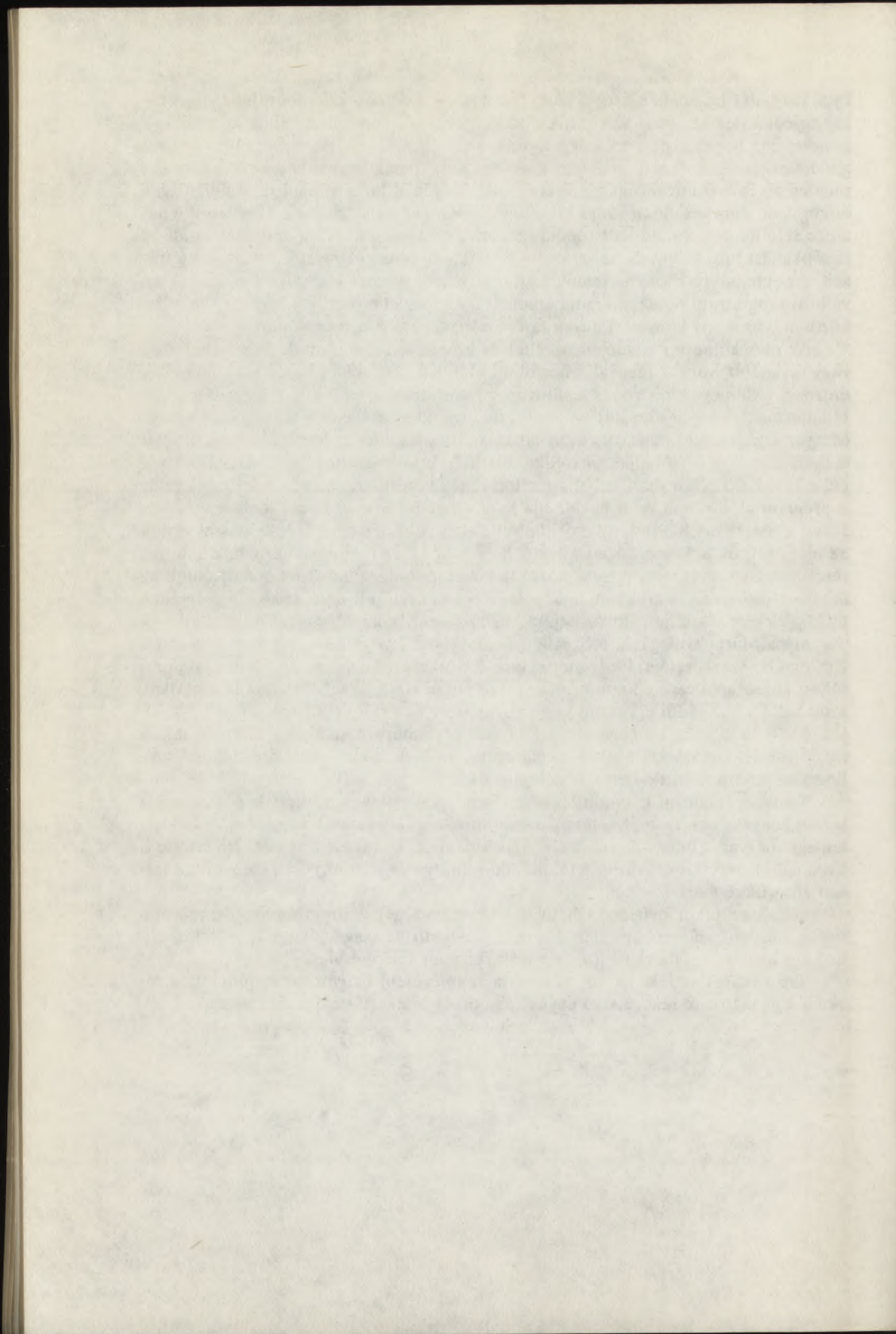
Az első konferencia idején az általam ismertetett programok nagy része már vagy működött, vagy a megvalósulás olyan előrehaladott állapotában volt, hogy úgy éreztem, érdemes volna közvetlenül is megismertetni őket a magyar könyvtáros társadalommal. A legegyszerűbb módnak erre egy magyar kolléga látogatása látszott. Magyarországra való utazásom előtt hosszas tárgyalás, vita és levelezés után sikerült is ilyen célra egy ösztöndíjat kiharcolnom a helyi egyetemi vezetéstől. Az intézet végül is havi 1000 dollár ösztöndíjat bocsátott rendelkezésemre, azzal a kikötéssel, hogy a program időtartama nem haladhatja meg a hat hónapot. Havasi Zoltán és Zircz Péter, a Széchényi Könyvtár akkori helyettes igazgatói, érthető érdeklődéssel vették az ajánlatot, és a konferenciát követő hónapokban ki is dolgoztuk a tanulmányút részleteit. Úgy terveztük, hogy a hozzánk látogató kollégáknak módot nyújtunk az adminisztrációs módszerek tanulmányozására, a könyvtári hivatás különlegességeinek megfigyelésére, és tanulmányozhatja a befejezés előtt álló gépesítési programot.

Sipos Márta kollégánk, a Széchényi Könyvtár bibliográfusa, a Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztője 1981. augusztusában érkezett hozzánk, és három hónapot töltött intézetünknel. Naponta érintkezett az itteni kollégákkal, láthatta az amerikai, azon belül a coloradói egyetemi könyvtárrendszer előnyeit és hiányosságait is. Működésében volt több coloradói nyilvános könyvtár gépesítési munkálatait közelről tanulmányozni. Itt-tartózkodása alatt meglátogatta a Washington államban működő bibliográfiai hálózat Seattle-ben lévő központját is.

Természetesen mi is tanultunk tőle. Rendkívül érdekes, vetített képes előadást tartott könyvtárunk személyzetének a magyarországi könyvtárak történetéről és a jelenlegi magyar könyvtári rendszer kialakulásáról. Ugyanezt a témát ismertette a Coloradói Könyvtáros Szövetség (Colorado Library Association) őszi, Denverben tartott közgyűlésén is.

Hazautazásakor magával vihette a PAC számítógépes program szoftverjét, ami ugyan Magyarországon közvetlenül nem használható, de szakértőknek betekintést enged egy modern, gyakorlatilag már bevált rendszer felépítésébe.

Talán nem tévedek, ha úgy érzem, hogy intézetem megértése és jóindulata révén a könyvtárosok nemzetközi együttműködését is sikerült előmozdítanom.

AZ AUDIOVIZUÁLIS DOKUMENTUMOK A MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRAKBAN. HELYZETKÉP ÉS FEJLESZTÉSI PROGRAM

SKALICZKI JUDIT

Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban tapasztalható, hogy a dokumentumok meghatározását, csoportosítását illetően bizonytalanság van. Ez a bizonytalanság érzékelhető a dokumentumok fontosságáról vallott megállapításokban is. Csodaváró hitvallások váltakoznak a "hagyományos" könyvtárat és könyvtári szerepet féltő aggodalommal.

Előadásom elején kijelentem: egyik változattal sem értek egyet. Az audiovizuális dokumentumok nem jobbak és nem rosszabbak, mint a már régóta könyvtári anyagként elfogadott ismerethordozók, csak *mások*, s a könyvtári szolgáltatások elsődlegesen nem attól válnak a használó számára mással helyettesíthetetlené, hogy ezekre a dokumentumokra is kiterjednek; csak éppen ma már elképzelhetetlen az információadás ezek nélkül a dokumentumok nélkül.

Ami a meghatározások és csoportosítások körüli bizonytalanságot és tétováságot illeti, szeretném elkerülni ezt a csapdát. Nem tartom ugyanis fontosnak a sehozá sem vezető terminológiai vitát, ami igen sok esetben csupán helyettesít valamit, leginkább a módszereket, a módszerek átadását és – a legfontosabbat – megvalósításukat. A dokumentumok meghatározásában és csoportosításában a legtöbbször és legáltalánosabban használt megállapításokat fogadom el: az audiovizuális dokumentum olyan ismerethordozó, amelynek a használata csak közvetítőeszköz – lejátszó berendezés – igénybevételével lehetséges, csoportjai pedig a következők: auditív, vizuális és a kettő kombinációjából létrejövő auditív és vizuális (AV) dokumentumok csoportja.

Előadásomban csak azokról az AV dokumentumokról szólok, amelyeknek megjelenése minőségében újfajta információt jelent, s amelyek ténylegesen új feladatok elé állították a könyvtárakat. Ezek a hangfelvételek, a diafilmek, filmek és a videodokumentumok.

Az AV dokumentumok megjelenése a hazai könyvtárakban.

A könyvtárak nyitottsága, az újra való fogékonysága azon is mérhető, hogy a kereskedelmi forgalomban kapható új információhordozók mikor jelennek meg a könyvtári szolgáltatásokban. Az előbb felsorolt dokumentumokat vizsgálva, a helyzet az alábbiak szerint alakult.

1954-ben a Magyar Diafilmgyártó Vállalat gyártásában és kiadásában tömegesé vált a diafilmek előállítására. Az 1950-es évek végén a közművelődési könyvtárak vásárolták először e dokumentumokat. Az 1970-es évek első felében a vállalat új,

jobb technikai eljárást honosított meg, s a filmek tematikája is változatosabb lett. A mesefilmek mellett megjelentek az ismeretterjesztő és képzőművészeti diasorozatok is, s ezekből már jelentős gyűjteményt alakítottak ki a múzeumi könyvtárak, a művészeti felsőoktatási könyvtárak, illetve egy-egy jobban felszerelt iskolai könyvtár is. Az 1970-es évek végére a közművelődési könyvtárakban a diafilm elfogadott ismerethordozóvá vált, jelenleg ezekben a könyvtárakban az állomány meghaladja a 100 ezres nagyságot.

A Magyar Hangfelvevőgyártó Vállalat a mikrobarázdás hanglemezek gyártását 1956-ban kezdte meg. A *hangfelvételek* könyvtári megjelenése azonban egy jóval korábbi dátumhoz kötődik: Vikár Béla 1896-ban, Bartók Béla és Kodály Zoltán 1905-ben, Lajtha László 1910-ben kezdett hozzá a magyar népzene fonografikus rögzítéséhez, s ezek a fonográfhangerek későbbi könyvtári gyűjtemények alapjává váltak a Magyar Néprajzi Múzeumban, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében. Az országos zenei szakkönyvtárak közül a Széchényi Könyvtár Zeneműtára már 1957-ben hozzákezdett a hanglemezek gyűjtéséhez, ezt azután a közművelődési könyvtárak követték. 1964-ben nyílt meg elsőként a Békéscsabai Megyei Könyvtár hanglemeztára, majd a hetvenes években mind a megyei, mind a nagyobb városi könyvtárak kialakították a maguk zenei gyűjteményét, amiben a hanglemezek mellett a megjelenő hangszalagok és később a hangkazetták is helyet kaptak. Ma a hangfelvételeket is gyűjtő közművelődési könyvtárak száma meghaladja a 250-et, a dokumentumok száma pedig 460 ezer (1983. évi adat). A tanárképző főiskolák mellett az iskolai könyvtárakban található még hangzó állomány, elsősorban az iskolai órák illusztrálására.

A legnagyobb hangszalag- és -kazetta-állomány a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Könyvtárában található. A stúdió 1961 óta működik, s jelenleg megközelítőleg 2000-féle hangoskönyv az állománya, 33.200 hangszalagon, illetve 34.000 kazettán.

A 8 és a 16 mm-es filmeket az 1970-es években kezdték árusítani a különböző gyártó cégek. Az 1970-es évek közepén jelentek meg a filmek a műszaki szakkönyvtárakban, az Országos Oktatástechnikai Központban. A közművelődési és az iskolai könyvtárakban nincsenek számottevő gyűjtemények, egy-egy kivételtől eltekintve, mint például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Pataki István téri Főkönyvtára, vagy a Táncsics Gimnázium Könyvtára.

A videokazetták a kereskedelmi forgalomban – igen kicsiny számban – 1984-ben jelentek meg. Még ma is csak 85-féle szórakoztató és 91, iskolai oktatáshoz felhasználható video áll a vásárlók rendelkezésére. Saját gyártású videokazettákból azonban egy-egy tanárképző főiskola könyvtárában és néhány szakkönyvtárban az évek folyamán egész szép kis gyűjtemény jött össze. A közművelődési könyvtárak közül csupán egyben, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kertész utcai könyvtárában található jelentősebb gyűjtemény.

Összegezve az eddig elmondottakat, a következőket lehet megállapítani: a hangfelvételek szórványosan a szakkönyvtárban jelentek meg először, de szervezett, tömeges gyűjtésükben a közművelődési könyvtárak jeleskednek. A diafilmek egyaránt jelen vannak a közművelődési és a szakkönyvtárakban, míg a filmek és a videodokumentumok gyűjtésében, eddig legalábbis, a szakkönyvtáraké a kezdeményező szerep.

Mindebben azonban, – s ezt fontos hangsúlyoznunk –, nem csupán a könyvtártípus, illetve azon belül a könyvtár rugalmasságának, de anyagi helyzetének is meghatározó szerepe van.

E dokumentumok a könyvtári szolgáltatásokban

A dokumentumok könyvtári jelenlétének számbavétele után érdemes megvizsgálni, hogy a jelenlét jelent-e egyben szolgáltatási készséget és lehetőséget is, azaz egyenrangúként kezelik-e a könyvtárak – pontosabban szólva a könyvtárosok – az audiovizuális dokumentumokat a könyvekkel?

A *hangfelvételeket* a kezdetekben csupán helyben használták. A kis közművelődési könyvtáraktól eltekintve, mindenütt van lehetőség arra, hogy a használó lejátszó segítségével, fejhallgatóval meghallgathassa a hangfelvételt. Néhány éve a nagyobb közművelődési könyvtárak – a megyeiek és a városiak – megkezdték a hangfelvételek kölcsönzését is, s ahol esetleg még nem vezették be a kölcsönzést, ott is felkészennek már az új szolgáltatásra.

A *diafelvételek* esetében fordított a sorrend, mint amit a hangfelvételeknél látunk. Ezeket a dokumentumokat először kölcsönözni kezdték, és csak mostanában alakítják ki a helyben nézés lehetőségét. A filmek esetében ugyanez a helyzet.

A videodokumentum létező szolgáltatási formáiról még nem beszélhetünk, jóllehet, az a néhány könyvtár, ahol ez a dokumentumtípus jelen van, a kölcsönzés is és a helyben használat is megoldott. Sőt, az Országos Oktatástechnikai Központ és a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára könyvtárközi kölcsönzésben is szolgáltatja.

Engedve a könyvtárhasználók egyre fokozódó követelésének, a másolatszolgáltatás az a szolgáltatási forma, amelyben minden audiovizuális dokumentum részt vesz. Ez a tevékenység ma már a könyvtári szolgáltatások szerves része, jóllehet a készített másolatok után fizetendő szerzői díj kérdése még nem rendezett, de reméljük, hogy a szerzői jogászok a jogi gondok rendezésével nem késnek sokáig.

Az AV dokumentumok a könyvtárakban vagy tematikus egységekben – zenei gyűjtemények, képzőművészeti gyűjtemények stb., – vagy formájuk szerint csoportosítva – filmtár, videotár stb. – nyertek elhelyezést. Míg az utóbbi a kis gyűjteményekben, az előbbi a nagyobb gyűjteményekben általános.

Ha az eddig felsorolt szolgáltatási formákat, illetve azokon belül az AV dokumentumok szerepét összevetjük azokkal a sokszínű tevékenységi formákkal, amelyekben a könyvek, a hagyományos dokumentumok vesznek részt, bizony az audiovizuális dokumentumok hátránya, a még *ki nem vltott* egyenrangúsága eléggé nyilvánvalóvá válik. A hátrányos helyzet okai a következők:

- a könyvtárak rossz anyagi helyzete;
- a könyvtárosi készség és invenciói – időnként a szakmai ismeret hiánya;
- a szerzeményezést segítő – vagy egyáltalán lehetővé tevő – központi szolgáltatások hiánya.

Az audiovizuális dokumentumok fejlesztési programja

A fejlesztés irányát egy többoldalú megközelítési mód eredményezi. A kiindulópont az a tény, hogy a dokumentumok jelenleg még *nem* egyenrangúak a könyvekkel, s a fejlesztési program célja egyértelműen az egyenrangúság megteremtése. A fejlesztés egyik módja az, hogy az elmaradás, a hátrányos helyzet okait megismerve, – ezt tettük az előbbieken – törekedjünk a visszahúzó erők felszámolására. A másik mód nem az okokat, hanem a hiányokat veszi számba, s ennek következtében alakítja ki a hiányzó szolgáltatásokat.

A hátrányos helyzet okainak felszámolására a következő változtatásokat kell tenni:

- növelni kell az audiovizuális dokumentumok szerzeményezésére fordítandó összeg nagyságát;

- a leendő könyvtárosok oktatásában és a dolgozó könyvtárosok továbbképzésében jóval nagyobb gondot kell fordítani az audiovizuális dokumentumokkal kapcsolatos könyvtártani kérdésekre;

- fejleszteni kell a központi szolgáltatásokat, hogy ezek a dokumentumok is helyet kapjanak bennük.

A szolgáltatások oldaláról pedig a következő korszerűsítések szükségesek:

- meg kell oldani az AV dokumentumok bibliográfiai számbavételét a gyártó vállalatok bejelentési kötelezettsége alapján, és a dokumentumoknak be kell kerülniük a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerébe – jelenleg ez csupán az auditív dokumentumokat regisztrálja –, hiszen ezek az információhordozók a nemzeti dokumentumtermés szerves részei;

- a kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettséget ki kell terjeszteni ezekre a dokumentumokra is;

- be kell vonni a könyvtárközi kölcsönzés rendszerébe a dokumentumok minden típusát;

- s végül, miután mind az auditív, mind a vizuális dokumentumok – amennyiben a nemzeti dokumentumtermés részei – hungarika-anyagok is, gyűjtőhelyük a nemzeti könyvtár.

S ebből a dokumentumbázisból kell, hogy kinőjön majd a *nemzeti hangtár* és a *nemzeti médiatár*, amelyek létrehozása és funkcionálása éppen olyan országos feladat, mint például az Országos Levéltáré, a különbség csupán annyi, hogy nem a múlt, hanem a jelen és a jövő dokumentumainak gyűjtőhelyei.

C) SZEKCIÓ

**Az anyanyelvi kultúra ápolása,
a külföldi magyarság olvasási igényei
és könyvtári ellátottsága**

THE
JOURNAL
OF
THE
AMERICAN
MEDICAL ASSOCIATION
PUBLISHED WEEKLY
CHICAGO, ILL., U.S.A.

Vol. 41, No. 1, January 1, 1924
Published by the American Medical Association
535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.
Subscription price, \$5.00 per annum in advance.
Single copies, 15 cents.

Entered as Second-Class Matter, May 2, 1912.
Postage paid at Chicago, Ill., and at additional mailing offices.
Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in
Post Office Department Circular No. 1110, approved October 3, 1917.
Postage paid by the publisher.

Copyright, 1924, by American Medical Association
Printed at the Chicago Press and Publishing Co., Chicago, Ill.
All rights reserved.

Published by the American Medical Association
535 North Dearborn Street, Chicago, Ill.
Subscription price, \$5.00 per annum in advance.
Single copies, 15 cents.

A MAGYAR KÖNYVKIADÁS 25 ÉVE (1960–1985) EGY KÜLFÖLDÖN ÉLŐ KÖNYVTÁROS SZEMÉVEL

BUTTLER ERWIN

Bevezetőben egy pár szót kell szólnom könyvtárosi pályámról, mert amikor hozzászólásomban a magyar könyvkiadás elmúlt 25 évéről szólok, munkám nézőpontjából teszem azt.

1961-től mostanáig – egy pár éves megszakítással – New York két nagy köz-művelődési könyvtári rendszerében, a New York Public Library és a Queensborough Public Library idegen nyelvű részlegeiben dolgoztam. Körülbelül egyenlően elosztva, fele időt az egyik, felét a másik könyvtárnál. Bár fő feladatomban a spanyol nyelvű könyvek terén volt, mindenkor reám hárult a magyar nyelvű részleg gondozása és fejlesztése. Így egy idegen nyelvű könyvtárosra hárult egy adott nyelven a könyvek szelektálása és beszerzése, sok esetben osztályozása, és az olvasóközönség szolgálata, valamint a tájékoztatási munka a magyar nyelvi kérdésekben és a vele kapcsolatos irodalmi és kulturális témakörben.

A magyar könyvgyűjtemény nagyságához és a magyarul olvasók számához mérten átlagban évente egyszer-kétszer vásároltam új magyar könyveket, a hatvanas és hetvenes években több kisebb könyvkereskedőtől, az utóbbi években majdnem kizárólag az elsőrendű Püski-Corvin Könyvesboltban, ahol a szó szoros értelmében minden megkapható. A nagyon specializált és a műszaki szakkönyvek kivételével minden számításba jött, ami az átlag olvasóközönséget érdekelheti. Olyan központi fekvésű idegen nyelvű könyvtárban, mint a New York Public Library Donnell idegen nyelvű könyvtára, az is volt a cél, hogy a magyar könyvanyag lehetőleg híven képviselje a magyar kultúrát. Hogy ez mennyiben sikerült, azt azok fogják megítélni, akik New Yorkban járva, időt szakítanak arra, hogy meglátogassák az 53-as utcában a Rockefeller Center közelében fekvő Donnell Foreign Language könyvtárat, hogy megtekintsék annak magyar nyelvű részlegét. Úgy érzem, hogy részemre a magyar könyvvel való bensőséges kapcsolat mindig hű képet adott arról, amit úgy neveznek, hogy a magyarországi állapotok.

Az a fejlődés, amit ez alatt a huszonöt év alatt a magyar könyvkiadással kapcsolatban alkalmam volt megfigyelni, főleg összehasonlítva más nyelvű könyvkiadásokkal, amelyeket szintén közvetlenül ismerek és ami sok érdekes összehasonlításra adott alkalmat, minden túlzás nélkül rendkívülinek mondható.

Technikai szempontból – ami egy közkönyvtárban igen fontos – a könyvkötés, papírmínőség, általános külső megjelenítés, illusztráció, vagyis a grafikai munka terén a minőség javulása és fejlődése óriásinak mondható. Csak európai viszonylatban összehasonlítva, ma a magyar könyvkiadás minden kétséget kizárva a legjobbak közé tartozik. Ami a könyvek tárgyát, tartalmát illeti, csak egy pár fontosabb jellegze-

tességet szeretnék megemlíteni. Magyar irodalmi művek és külföldi klasszikusok elsőrendű kiadásait, külön megemlítve a remek műfordításokat. Újabb kiadását sok, régen hiányolt, értékes régebbi műnek, főleg a regényirodalom terén. Az újabb széppróza terén a sok érdekes és igényes társadalmi és lélektani ábrázolást szeretném kiemelni. Ezen a téren mint kritikát említeném a sokszor kissé túlzott provincializmust, ami egyébként is, külföldi szemszögből, a magyar irodalom izoláltságának, a nyelvi nehézségeken túl is, egyik fő oka. Egy másik jellegzetesség az ún. "sablonos témák" még meglévő kultiválása. Ez jellemzi azt a fajta könyvet, amit az olvasó unottan és bosszankodva tesz le, mivel a múltban unos-untalan hallotta, és ma már nem érdekli. Az újabban megjelent szociális és politikai tanulmányok, történelmi tárgyú munkák, a népi kultúra, és általában a hagyományokkal foglalkozó művek tudományos színvonalát és tárgyilagosságát nem lehet eléggé dicsérni. Ami az illusztrált műveket illeti, úgymint útikalauzok, tájismertető képeskönyvek és a változatos és nagyszámú művészeti könyvek, a reprodukciók, fényképezés stb. technikai színvonala az utóbbi években már teljesen egyenértékű a legjobb külföldi kiadásokkal.

Egy kis, és ráadásul elszigetelt nyelvterületű ország könyvkiadásának még nagyobb a fontossága a kultúra őrzésében és tolmácsolásában, mint a nagyobb és ismertebb nyelvterületű országoknak. Hogy a könyvkiadás megakadályozása és fokozatos megszüntetése mit jelent egy virágzó, mindannyiunkat közelről érintő népi kultúra elpusztításában, azt most nem kell részleteznem, mert erről a közeli tragikumról mindannyian tudunk.

A magyar könyv tolmácsoló szerepét a külföld felé a magyar kultúra üzenetének nevezném. Üzen arról a folyamatról, amelynek újabb fejlődése nagyon helyesen a minőséget tartja szem előtt. A könyvkiadás segít abban, hogy ez mind tágabb körben váljék ismertté, nemcsak a külföldön élő magyarok körében, hanem nemzetközi vonalon, világszerte mindenki előtt. Egyénileg ez az üzenet volt az, ami közel 29 év után visszahívott, és már az a pár nap, amit itt töltöttem, megerősített meggyőződésemben, hogy a magyar könyv külföldön híven tükrözi az utóbbi években a magyar nép mindennapi életében és kultúrájában bekövetkezett fejlődést.

A KÜLFÖLDI MAGYARSÁG KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁRÓL

PAPP ISTVÁN

Noha a közművelődési könyvtárak gyakorlatilag kezdeteiktől fogva szemben találták magukat a többnyelvű közösségek ellátásának feladatával, de szerény, múlt században elkezdődött kísérletektől eltekintve, voltaképpen csak a második világháború után, valószínűleg az ötvenes-hatvanas években lezajlott vagy megkezdődött nagyarányú népességmozgások hatására, a hetvenes évek elején jelent meg ez a probléma a könyvtárosok tudatában, jelentőségének megfelelő súllyal.

Számos európai országban nem is annyira a korábban-későbbben bevándorolt, véglegesen letelepedett, idegen anyanyelvű lakosság, mint inkább az egyre növekvő számú vendégmunkás, sőt, vendégmunkás családok könyvtári szolgálatának megszervezése került előtérbe. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államokban és Kanaadában inkább a már régebben beköltözött, több generáció óta az országban élő, de az óhazából újabb és újabb migrációs hullámokkal szaporodó, az asszimiláció problémáival küzdő, vagy e problémákat többé-kevésbé megoldott, teljes jogú, véglegesen letelepedett, bár más anyanyelvű állampolgároknak nyújtandó könyvtári szolgáltatások jelentették az aktuális feladatot. Viszonylag kis figyelmet kapott az egyes országokban őshonosként élő nemzeti-nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásának kérdése; ennek talán az volt az oka, hogy fejlettebb könyvtárügyek már megoldották ezt a problémát, az induló fejletlenebbek erejét pedig az ország hivatalos nyelvén nyújtandó alapszolgáltatások megteremtése kötötte le.

Az IFLA közművelődési könyvtári normatívái – amelyeket a Budapesten tartott közgyűlésen, 1972-ben fogadtak el, – éppen magyar kezdeményezésre már megkülönbözteti a bevándorolt és az őshonos népességet a könyvtári ellátás szempontjából. Az utóbbiról azt mondják, hogy anyanyelvén jogosult az általában érvényes ellátási szintre, s ezen felül az ország hivatalos nyelvén megjelent dokumentumokkal is ellátandó az igényeknek megfelelő mértékben. Ez nyilván kettős ellátást jelent, s az ezzel járó anyagi terheket. Ám a demokrácia igazából nem azt jelenti, hogy a többség akarata, érdeke, véleménye, ízlése a kisebbség rovására érvényesül, hanem azt, hogy a kisebbség is megkapja mindazokat a feltételeket, amelyek boldogulásához szükségesek, mindig feltéve, hogy boldogulása nem sérti a közös jót. S a nemzetiségi-nyelvi kisebbség ahhoz, hogy megtalálja helyét s jól érezze magát egy nagyobb etnikum közegében, többek között erre a kettős könyvtári ellátásra is joggal igényt tarthat.

A magyar könyvtárpolitika erejéhez képest sokat tett annak érdekében, hogy a hazánkban élő nemzetiségek megkapják ezt a kettős ellátást. A könyvtári alapszabályok, a közművelődési könyvtári ellátásra vonatkozó irányelvek és a gyakorlati intézkedések sora nyomán kibontakozott a hazánkban élő nemzetiségek anyanyelvi könyv-

tári szolgálata. Ha még nem vagyunk is minden tekintetben megelégedve az elért eredményekkel, semmi okunk szégyenkezni miattuk, s úgy hisszük, nemzetközi összehasonlításban is megállják helyüket.

Félreértések elkerülése végett hozzáteszem, hogy a nemzetiségek anyanyelvi könyvtári szolgálata megszervezéséért nem vár senki sem köszönetet; ez a demokráciáról fentebb elmondottak értelmében a magyar állam kötelessége volt. Ez a kötelesség független attól, élnek-e vagy sem határainkon kívül a magyart anyanyelvüknek vallók, vagy örökség jogán jussuknak tartók, s ha élnek is, ezt a kötelességet nem érinti, hogy ők megkapják-e vagy sem az anyanyelvi könyvtári ellátást. De a ránk eső kötelesség teljesítése alapfeltétele annak, hogy egy magyar könyvtáros egyáltalán szólhasson erről a kérdésről. Semmiképpen sem akar azonban a más portája előtt seperni, még ha a magáé viszonylag tiszta is.

A következőkben – a találkozó résztvevőire való tekintettel – röviden csak a bevándorolt, s ha néhány generáció alatt "őshonossá" is vált, de nyelvi-nemzetiségi-kulturális gyökereihez ragaszkodó külföldi magyarságot érintő könyvtári ellátás kérdéseiről szeretnék beszélni.

Közismert, hogy világszerte megfordult a trend: sem a befogadó közösség, sem az újonnan vagy korábban érkezettek nem törekednek a teljes és minden áron való beolvadásra-beolvadásra: a nyelvi-nemzetiségi-kulturális sajátosságok sokrétűségéből az egész ország profitál, a társadalom valamennyi tagja gazdagodik. Következésképpen megnő mindazoknak a tényezőknek és intézményeknek a szerepe, amelyek ezt az irányváltást támogatják. Így a könyvtáraké is. Ez az áramlat rejlik tehát amögött, hogy az IFLA keretén belül – egy lelkes kis csoport (hadd tisztelegjek itt is két alapító tagja: Leonard *Wertheimer* és Marie *Zielinska* előtt) szívós és hosszú éveken át tartó munkájának eredményeképpen – megalakult az Etnikai és Nyelvi Kisebbségek Könyvtári Szolgálatának Kerekasztala, mégpedig a Nagyközönséget Szolgáló Könyvtárak Szakosztályához kapcsoltan. A Kerekasztal tevékenysége azon a követelményen nyugszik, hogy a könyvtári szolgálatnak is elő kell segítenie a különböző etnikai kisebbségi csoportokat abban, hogy fenntartsák kapcsolataikat nyelvi és kulturális háttérükkel. Az ellátásban pedig különös figyelmet kell fordítani a segítségre nagyon rászoruló bevándorlók sajátos szükségleteinek kielégítésére, s elsősorban a gyerekek megfelelő könyvtári anyagokkal való ellátására. Ennek érdekében a Kerekasztalnak arra kell törekednie, hogy információs fórummá váljék mindazon országok könyvtárosai számára, ahol ezek a feladatok időszerűek, segítse elő az ellátás gyakorlatára irányuló kölcsönös tájékozódást, az új kezdeményezésekre vonatkozó tapasztalatok kicserélését. A vizsgálódásokat ki kell terjeszteni a nyomtatott és az audiovizuális dokumentumok beszerzésére, az egyes országok könyvkiadási és -terjesztési gyakorlatára, a bibliográfiai forrásokra, az együttműködéses alapon megszervezett gyarapításra stb.

Még a munkacsoport vázolta fel, hogy milyen alcsoportokra osztható az "etnikai-nyelvi kisebbségek" gyűjtőfogalom alá vett réteg: őshonos kisebbségek, hagyományos kisebbségek, régi eredetű bevándorló csoportok, rabszolga eredetű kisebbségek, mai bevándorlók, vendégmunkások, menekültek. Ezeket az alcsoportokat azért érdemes megkülönböztetni, mert a könyvtárosnak még az ellátás megszervezése előtt a lehető legpontosabban meg kell ismerkednie a közönség kebelében élő kisebbség

jellegeivel, s ezen túlmenően sajátos igényeivel. Csakis ezen az alapon lesz képes a megfelelő szintű és összetételű dokumentumokat beszerezni, akár a csoport anyanyelvén, akár a befogadó ország nyelvén.

Időközben az IFLA Közművelődési Könyvtári Szekciója hozzákezdett az 1972-es normatívák átdolgozásához. A munkával megbízott csoport a könyvtári ellátás szabványosítása helyett csak irányelvek összehasonlítására vállalkozott. Érthető módon, hiszen az egyes országok egyes könyvtárai nagyon is eltérő célkitűzésekkel, más-más feltételek és adottságok között dolgoznak. A Kerekasztal természetesen képviseltette magát a munkacsoportban. Érdemes röviden áttekintenünk, milyen irányelvjavaslatot dolgozott ki a nemzetiségi és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátására:

- minden etnikai, kulturális, vagy nyelvi kisebbség legalább (!) olyan színvonalú szolgáltatásokban részesüljön, mint a lakosság őshonos többsége;

- az újonnan bevándorolt kisebbségek – társadalmi és gazdasági hátrányaik miatt – föltételezhetően nagyobb figyelmet és anyagi ráfordítást igényelnek, mint a régebben letelepült csoportok, könyvtári és információs igényeik kielégítésére;

- ha egyes – különösen kicsiny – közösségek könyvtári dokumentumokkal való önálló ellátása a gyakorlatban pazarló megoldásnak bizonyulna, célszerű több hasonló feladatot ellátó könyvtár kooperációjára építeni, s az állományokat az együttműködő könyvtárak között gyakorta cserélni;

- ahol nincs elegendő, vagy könnyen hozzáférhető anyag, amely az adott nyelvi vagy kulturális kisebbség igényeit kielégítené, magának a könyvtárnak kell biztatnia a közösség tagjait írásra, vagy szóbeli feljegyzések készítésére, s igyekeznie kell ezeket közzétenni;

- a szóban forgó kisebbség kulturális háttérével és sajátos igényeivel a könyvtár személyzetét meg kell ismertetni, s pozitív magatartást kell benne kifejleszteni irányukban;

- tudatosan kell törekedni arra, hogy a könyvtár személyzetében a kisebbségekhez tartozó munkatársak is legyenek, – vagy ahol ez nem lehetséges, – a könyvtárosok rendszeresen konzultáljanak e csoportok képviselőivel.

Függetlenül attól, hogy a Közművelődési Könyvtári Szekció az IFLA 1985-ös, chicagói közgyűlésén ebben vagy más formában fogadja-e el a nyelvi-nemzetiségi kisebbségek könyvtári ellátásának irányelveit, a Kerekasztal tervei között szerepel először egy tömörebb útmutató, majd egy részletesebb kézikönyv kiadása azzal a céllal, hogy konkrét segítséget nyújtson az ebben a munkában érdekelt könyvtárosoknak.

Azt hiszem, hogy ezek az általános, elvi jellegű megfontolások kellő alapot nyújtanak a külföldön élő magyar közösségek könyvtári ellátásának megszervezéséhez is. Nincs itt módomban arra, hogy felsoroljam azokat az erőfeszítéseket, amelyeket sok könyvtár már eddig is megtett, többek között éppen a magyarok könyvtári szolgáltatára Torontótól Malmöig. Megvallom őszintén, nem is vettük részletesen számba ezeket a vállalkozásokat, s inkább könyvkereskedelmi, mint könyvtári problémának tekintettük szerte a világban kisebb-nagyobb csoportokban, vagy akár néhánysával élő magyarok könyvtári anyagokkal való ellátását. Jómagam például nemrégiben értesültem arról, hogy a Library of Congress keretében működő Vakok és Fizikailag Hátrányos Helyzetűek Országos Könyvtári Szolgálatának (National Library Service for the Blind and Physically Handicapped) különgyűjteménye az idegen nyelvű hangos

és Braille-írású könyvekből szerény számban magyar anyagot is tartalmaz; vajon a mostanában nagyobb méreteket öltő hazai hangoskönyv-kiadás gondol-e erre a gyűjteményre?

Pedig alapvető kérdés, minden könyvtári szolgáltatnak az alapja, hogy megfelelő tartalmú, színvonalú, kiállítású dokumentumok kerüljenek azokba a könyvtárakba, amelyek többek között a magyar kisebbségi csoportokat is szolgálják. A mi könyvtárügyünk eddig elsősorban a határainkon belül élő nemzetiségekre fordította figyelmét; helyes. De nem lenne szabad megfeledkeznie arról sem, hogy a maga eszközeivel támogassa azokat a könyvtárakat, amelyek a határainkon kívül élő magyar nemzetiséget látják el. Korántsem jelenti azonban ez a segítőkészség azt, hogy a különböző országok állampolgáraiként külföldön élő magyarokat állampolgári jogon ellátni köteles lakóhelyi könyvtárakat felmentjük elemi kötelességük alól. Viszont elvitathatatlan az anyaország joga és kötelessége, hogy mindazoknak, akik nyelvi, nemzeti, kulturális gyökereiket hozzá vezetik vissza, s e gyökereket nemhogy elvágni, de ápolni kívánják, a szükséges segítséget megadja.

A nemzetközi könyvtárügy dícséretes és lelkesítő programja a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségének megvalósítása. Igen, minden kiadványt hozzáférhetővé kell tenni. De van ennek a programnak egy másik oldala is: mindenki számára lehetővé kell tenni, hogy ténylegesen hozzá is juthasson a számára szükséges kiadványokhoz. S ebben a tekintetben a nemzeti-nyelvi kisebbségek igen nagy hátrányban vannak még mindig. E hátrány felszámolásának vágya hajtotta azt a két ausztrál könyvtárost (Anne Holmes és Derek Whitehead), akik a kisebbségi csoportokat ellátó közművelődési és iskolai könyvtárak számára állítottak össze egy beszerzési kézikönyvet. Huszonöt, Ausztráliában leginkább képviselt nyelvre tértek ki. Az egyes fejezetek élén röviden bemutatják az illető nyelvet vagy nyelvcsoporthat, megmondják, hol és hányan beszélnek a világon, milyen speciális problémát jelent a könyvtáros számára; tájékoztatást adnak azokról is, akik e nyelvet beszélnek Ausztráliában. Majd az anyaországok könyvkiadását és könyvkereskedelmét ismertetik a beszerzési lehetőségekkel együtt. Sajnos, a kiadványt csak leírásból ismerem, s így nem tudom, hogy kitér-e a magyarországi forrásokra, vagy sem.

Am akárhogy is van, minden bizonnyal hasznos lenne, ha a magyar kisebbségi közösségeket ellátó könyvtárakat egy magyar könyvtáros munkája igazítaná el abban, hogyan és miképpen lehet hozzájutni magyar könyvekhez, periodikumokhoz, diasorozatokhoz, videoszalagokhoz stb., s közülük melyeket érdemes, és milyen olvasókörzség számára be is szerezni. (Komolyan fontolóra kellene venni a magyar könyvtárak állománygyarapítását segítő, "Új Könyvek" című tájékoztató külföldi könyvtárakhoz szóló változatának előállítását.) S ugyancsak haszonnal járna, ha az illetékes magyar könyvtárügyi intézmények ilyen céllal kiépítenék kapcsolataikat az olyan szervezetekkel, mint például az ALA-nak az etnikumokat érintő anyagokról szóló, információkerekasztala. A legtöbb országban meg lehetne találni azt a partnerintézményt, amely összekötő kapcsot, áttételt jelentene azokhoz a könyvtárakhoz, amelyek vonzáskörzetében magyarok is élnek.

Nyilván nem kellene megállni ezen az első, bármily fontos bibliográfiai információs szinten. Valójában szoros munkakapcsolat kiépítésére lenne szükség közvetlenül egyes magyarországi és külföldön magyarokat ellátó könyvtárak között. Mi lehetne e

kapcsolatok tartalma? Gondolok főként a szakmai tapasztalatok kicserélésére, a könyvtári ellátás színvonalának emeléséhez szükséges információk rendelkezésre bocsátására. Gondolok bizonyos dokumentumok cseréjére is. Nem elsősorban a könyvkereskedelmi csatornákon beszerezhető anyagokról (bár ezeket sem zárnam ki) van szó, hanem azokról, amelyek a könyvtárak működése során keletkeznek, amelyeket maguk a könyvtárak vagy használók állítanak elő. Hogy például éljek: a Middlesex Polytechnic Multicultural Study Centre egy munkacsoportja szülőktől, nagyszülőktől, sőt gyerekektől gyűjtött meséket. A meséket hangszalagra vették, majd kétnyelvű változatban ki is nyomtatták, sőt, videofilmet is készítettek róluk. Hasonló anyagoknak nemcsak a cseréje, de készítése is nagy örömet okozna az otthon és a külföldön élő családok számára.

Különösen fontos a gyerekeket ellátni érdeklődésüknek, értelmi fejlettségüknek és nyelvi készségüknek megfelelő kiadványokkal. De talán még fontosabb, hogy hozzájussanak a legkülönbözőbb audiovizuális dokumentumokhoz, amelyeket a hivatásos előállítókön kívül könyvtárak vagy más művelődési intézmények mellett működő, öntevékeny csoportok is elkészíthetnek.

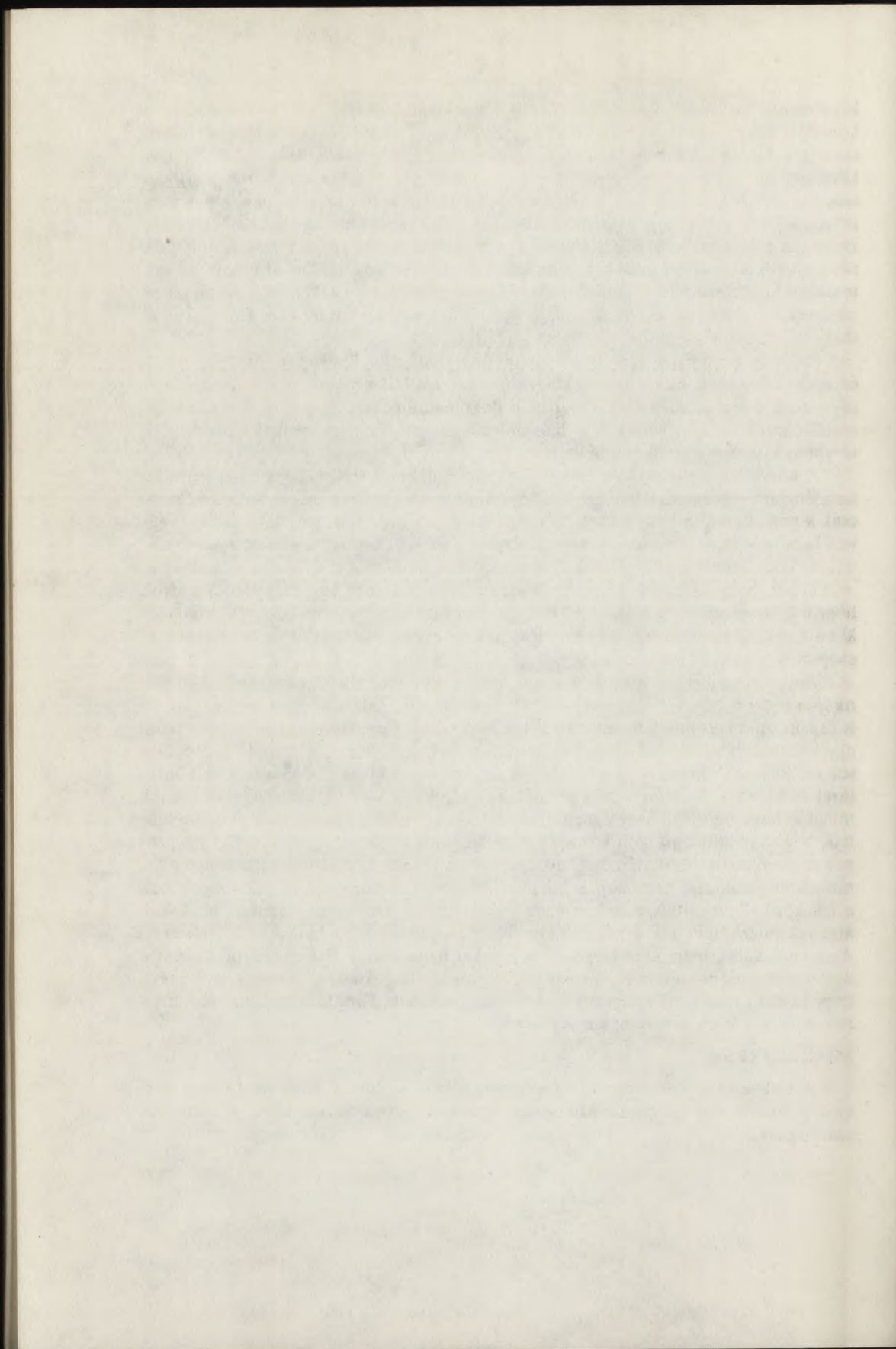
A közvetlen könyvtárközi kapcsolatok elősegíthetnék azt is, hogy az egyre több hazlátogató gyerek eltaláljon gyerekkönyvtárainkba, s ezekben megismerkedjék nemcsak a polcokon álló könyvekkel, de még inkább a könyvtárak sok fiatal használójával. Lakóhelyének könyvtára partnerintézményétől megkaphatná annak a könyvtárnak a címét, amely legközelebb esik magyarországi lakásához, és várja látogatását.

Lehet, hogy ez az ötlet irreális és kivihetetlen. De meg vagyok győződve arról, hogy a könyvtárak napi gyakorlata ki fogja alakítani az együttműködésnek mindazokat a formáit, amelyek ténylegesen elősegítik az éppen ellátandó magyar kisebbségi csoportok könyvtári szolgálatát.

Annyi bizonyos, ha a külföldön élő magyar kisebbségek könyvtári ellátását komolyan veszi a Magyar Könyvtárosok II. Tudományos Találkozója, a maga részéről is ösztönöznie kell minden illetékest a továbblépésre. Egy nagyobb közösségen belül egy kisebbséghez tartozni általában hátrányos helyzetet jelent, s állandó erőfeszítések szükségesek ahhoz, hogy a hátrányok folyamatosan kiküszöbölődjenek. A könyvtárak és könyvtárosok manapság szolgálati etikájuk egyik központi követelményének tekintik, hogy ne elégedjenek meg a nagyobb rész boldogságával, hanem azon vannak, hogy az általuk szolgált közösségek valamennyi tagjának egyenlő esélyt nyújtsanak a könyvtári szolgáltatások igénybevételéhez, s ezen keresztül hozzájáruljanak a társadalmi-gazdasági hendi kepek fölszámolásához. Ezt az etikát vallják magukénak e találkozó résztvevői is, s tudom, meg fogják keresni az utakat és módokat, amelyek hozzásegítenek a magyar kisebbségi csoportok jobb könyvtári ellátásához. Annál is inkább, mert nem elegendő a jogokat hangoztatva tétlenül várni, hanem a nyelvi-nemzetiségi-kulturális közösségek tagjainak maguknak is tenniük kell azért, hogy az őket megillető könyvtári szolgálathoz jussanak. Fáradozásaikban számíthatnak az óhaza könyvtárosainak a segítségére.

MEGJEGYZÉS

A cikkben szereplő adatok, információk főként a Round Table on Library Service to Ethnic and Linguistic Minorities Newsletter, New Series 1984. 1. számából származnak.

AZ AMERIKAI NYILVÁNOS KÖZKÖNYVTÁRAK MAGYAR GYŰJTEMÉNYEI HAZAI SZEMMEL

KOVÁCS ILONA

Amerikában a magyar nyelv fenntartásában és ismeretének terjesztésében elsősorban a közművelődés és a felsőoktatás céljait szolgáló könyvtárak játszanak szerepet. A századfordulótól napjainkig mindkét könyvtártípusban jelentős gyűjtemények jöttek létre, amelyek mindenkori fejlődése szoros összefüggésben állott a bevándorló közösség felől megnyilvánuló igényekkel, és függött a kibocsátó, valamint a befogadó országoknak a bevándorlókkal fennálló kapcsolatától.

Történetileg a közművelődési – általános művelődési – igények ellátását egyrészt az egyesületi, egyházi és magánkönyvtárak, másrészt az amerikai közkönyvtárak, (public libraryk), vagyis a befogadó ország, az Egyesült Államok könyvtári rendszerén belül létrejött gyűjtemények biztosították, és kellene, hogy biztosítsák ma is.

Ez alkalommal ez utóbbi könyvtártípust és a jelen helyzet vizsgálatát tűztük ki célul, mégis, mivel a mai állapot közel egy kilenc évtizedes folyamat pillanatnyilag végső állomása, fontos, hogy figyelmet szenteljünk e folyamat forrásainak és tendenciáinak, hiszen visszapillantva következtetéseket vonhatunk le a jelenre és a jövőre vonatkozóan.

Mint ismeretes, a bevándorlás hullámai e század első évtizedében csaptak a legmagasabbra. Az időszak végén félmillió magyar jelenléte volt regisztrálható.¹

Az amerikai magyar egyesületi könyvtári mozgalom és a public libraryk magyar gyűjteményeinek megalapozása szoros összefüggésben állt ezzel a migrációs folyamattal.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa ebben az időszakban kezdte meg, a magyar kormány "amerikai akciójához" csatlakozva, népkönyvtárak kiküldését amerikai magyar egyesületek és egyházak számára. Levéltári adatok és a fennmaradt könyvtártöredékek alapján megállapíthatjuk, hogy gyűjteményeket juttattak például Chicago, Bridgeport, St. Paul, New York, Peeks' Kill, Philadelphia, Newark, Pittsburgh, Lorain, Akron, Buffalo, Southbend, Perth Amboy, Scranton, Throop, Macesport, San Francisco, St. Louis magyarságának.² Ezzel egyidőben amerikai oldalról a 14 milliót meghaladó bevándorló beilleszkedésének gondja elindította az amerikai kormányzat amerikanizációs programjának keretében a public libraryk idegen nyelvű gyűjteményeinek létesítését.³ Erre az időre esik a magyar anyag megjelenése az amerikai közkönyvtárakban.

Statisztikai és levéltári források alapján a public libraryk magyar anyagáról tudunk Chicagóban 1905-től, New Yorkban 1906-tól, Clevelandben és Philadelphiában 1909-től, Pittsburghben és St. Louisban 1910-től.⁴

Ezek a gyűjtemények helyenként kiemelkedő forgalmat bonyolítottak le, a ma már történeti értékű adatok intenzív igénybevételről tanúskodnak. Pittsburghben 1910-ben például az 563 magyar könyvre 2.517 kölcsönzés esett.⁵ A New York Public Library 1906-ban 436 magyar kötetével 7.732 kölcsönzést bonyolított le.⁶

Az első világháború éveitől a magyarországi kapcsolatok minden vonatkozásban megnehezültek, így a könyvutánpótlás is nagy gondot okozott. A könyvtárak iránti "roham" ennek ellenére azonban még hosszú évekig nem csökkent, mivel a század elején érkezettek még intenzív könyvtárhasználók maradtak. A New York Public Library például 1915-ben a teljes hálózatban 63.599 magyar könyv kölcsönzését bonyolította.⁷ Clevelandben 1927-ben az egyik magyarul negyedben működő fiókkönyvtár (Rice Branch Library) egy hónap alatt 1.344 magyar könyvet kölcsönzött, és 1940-ben a Cleveland Public Library valamennyi idegen nyelvű gyűjtemény közül a legnagyobb forgalmat bonyolította le: az akkor már 9.581 magyar könyvre 40.509 kölcsönzés esett.⁹

Az első világháborút követően azonban a magyar olvasótábor utánpótlása nagymértékben csökkent. A szigorú amerikai korlátozások miatt a magyarországi bevándorlók száma ugyanis 1921–1930 között mindössze 30.680, 1931–1940 között pedig már csak 7.861 főt tett ki. Végül évente nem érte el az 1000 főt.¹⁰ A bevándorlók összetétele is alapvetően módosult, többségük a műveltebb, képzetesebb rétegekből került ki, új foglalkozást kerestek, új területeken telepedtek meg. Ennek következménye, hogy új gyűjtemények jöttek létre, például a Los Angeles-i közkönyvtár magyar anyaga, és a meglévők helyenként elsovadtak, például a St. Louis-i gyűjtemény.¹¹

A magyar olvasói igény tekintetében két időszak adott újabb lökést a gyűjtemények fejlődésének: 1945 és 1956. Az előbbi 16.718, az utóbbi 35.026 új magyar bevándorlót jelentett.¹²

Az új igények átmenetileg a gyűjtemények gyarapodását és forgalmuk növekedését idézték elő. Los Angelesben 1946–47-re 2.479-re nőtt az 1937–38-ban még 1.455 kötetet számláló gyűjtemény.¹³ A New York Public Library magyar anyaga 1972-re 20.000 kötetre emelkedett.¹⁴ A Cleveland Public Library magyar állománya 1972-ben pedig 12.500 kötetet tett ki.¹⁵ Az újonnan érkezők a minőségi igény további módosulását idézték elő. A századfordulón ugyanis a magyarországi kivándorlók mindössze 0,1–0,4 %-a volt értelmiségi, a negyvenes években már 2,7 %-a,¹⁶ az 1956-ban emigráltak 17,4 %-a¹⁷ volt szellemi foglalkozású.

A könyvállománynak az új igények szerinti tartalmi átalakulása azonban csak kevéssé következett be. A régi jellegű tömeges igény a nemzedékek csökkenése, a településszerkezet megváltozása miatt a könyvtárakban visszaszorult, az új típusú igény pedig feltehetően nem jelentkezett elég erővel, nyilvánvalóan azért, mert az ebben az időszakokban érkezett értelmiség kevésbé támaszkodott a közkönyvtárakra, önellátóvá vált, magyar könyvtárakat hozott létre, és bizonyos arányban már az angol nyelvű olvasótáborot gyarapította.

A hatvanas évektől Amerikában az etnikumok igényeinek elismerése a multikulturális program részeként előtérbe került, mégis láthatóan az igény megnyilvánulásának a hiánya miatt ez a program általában nem lendítette fel a korábbi magyar gyűjtemények fejlődését. A jelenség számos egyéb tényező hatásának is köszönhető.

Érdemes tehát megvizsgálni ezeket a tényezőket. Van-e még elegendő olvasó, tehát van-e valós olvasói igény? Milyen jellegű ez az igény? Van-e ennek az igénynek megfelelő képviselője? Mindezzel összefüggésben, a gyűjtemények tartalmi összetétele az igények szerint alakul-e? Van-e megfelelő szakmai hozzáértés a gyűjtemények fejlesztéséhez? Hogyan befolyásolják a forgalmat a gyűjtemény használatának körülményei?

1960-ban az USA-ban nyilvántartott magyarok száma 701.637 fő volt. Ebből 456.385 már a második generációhoz tartozott, és csak 245.252 született Magyarországon. A képzettség szerinti megoszlásuk: 28,2 % általános iskolai, 55,2 % középiskolai, 16,6 % pedig főiskolai végzettséggel rendelkezett.¹⁸ Nyilvánvaló, hogy a második generációsok nyelvi igénye eltér a public libraryk korábbi, első generációs magyar közönségének igényétől, a képzettségéből adódóan pedig magasán meghaladja a 10-es és 20-as években jelentkező igényszintet.

Az 1970-es évek végétől a legtöbb helyen a gyűjtemény fejlesztése leállt. A kévéssé használt, magyar gyűjtemények selejtezése és összevonása indult meg, amint ez a public librarykben általában szokás. A magyarok lakta kerületekből a csökkenő helyi igény következtében a magyar gyűjteményeket a központi idegen nyelvű gyűjteményekbe telepítették át. Hasonló módon jártak el a többi kelet-európai gyűjteménnyel is. Ez történt például Clevelandben, New Yorkban és Detroitban. Ennek ellenére még mindig jelentős gyűjteményekkel találkozunk.

A 80-as években néhány gyűjtemény nagysága a következőképpen alakult:

Cleveland Public Library	1984-ben	9.099 kötet
	(1972-ben	12.500 kötet
	1980-ban	10.000 kötet
	1982-ben	9.817 kötet
	1983-ban	9.370 kötet)
Chicago Public Library	1984-ben kb.	2.400 kötet
	(1978 óta változatlan)	
Detroit Public Library	1983-ban	8.275 kötet
Los Angeles Public Library	1984-ben	6.500 kötet
	(1972-ben	1.500 kötet)
New York (Donnell Library)	1984-ben kb.	5.000 kötet
	(1956-ban	1.200 kötet)
Passaic	1984-ben kb.	1.800 kötet
	(1970 óta nem gyarapodott)	
Pittsburgh	1984-ben kb.	5.000 kötet
Philadelphia	1984-ben kb.	300 kötet ¹⁹

A gyűjtemények összetételét és a gyűjtemények forgalmának tartalmi alakulását három kiemelt példával illusztrálnám:

Pittsburghben a kölcsönzési kártyák vallomása szerint Eötvös Károlyt 1918–1952-ig, Herczeg Ferencet 1936–1953-ig, Gárdonyi Gézárt (Egri csillagok) 1956–58-ig (1950-es kiadás), Jókai Mórt (Kárpáti Zoltán) (1953-as kiadás) 1955–59-ig, Déry Tibort (1967-es kiadás) 1973-ig, Fekete Gyulát 1970–1973-ig, Eszterhás Istvánt (1959-es kiadás) 1961–62-ig olvasták.

Chicagóban: Déry Tibort 1973-ig, Roosevelt írásait 1939–1953-ig, Thomas Mann (József és testvérei) 1947–1960-ig olvasták. 1982–83-ban pedig például a következő írókat olvasták: Illyés Elemér, Méray Tibor, Kovács Imre, László Gyula, Padányi Viktor, Horthy emlékiratok.

Passaicban: 1984. augusztusában két olvasónál megosztva, az alábbi könyvek voltak kölcsön (ez a teljes kölcsönzés): Ács Tivadar: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban; Bibó István: Harmadik út; Rónai József: Mítoszok könyve; Császár: A korai magyar szobrászat; Szociálpolitika fő kérdései; Galambos Lajos: Késérő lapu; Jókai Mór: Szabadság a hó alatt, És mégis mozog a föld; Szerb Antal: Utas és holdvilág; Török Sándor: Puszipajtás.²⁰

A magyar gyűjtemények használatának arányairól ma már nincsenek rendszeres statisztikai kimutatások, hanem erről az időről időre készült felmérések adnak képet: Clevelandben az 1980-as évi becsült forgalom a központi gyűjteményben 4.299 kötet. A központi gyűjteményből az egyes fiókkönyvtárak letétként kérnek át könyveket. 1983-ban a fiókok a központi gyűjteményből 1.393 kötetet kértek át (ez 1979-ben csak 812 kötet volt).

New Yorkban 1982–83-ban 12 hónap alatt 3.991 kötet forgalmat bonyolítottak le, Los Angelesben a gyűjteményt a könyvtáros véleménye szerint "ronggyá olvassák", Detroitban a központi gyűjtemény forgalma alacsony, viszont a fiókkönyvtárak letéti anyagot igényelnek. 1983-ban 5 fiókból egyébként 10 és 50 kötet között kértek. Philadelphiában főként a fiókkönyvtárakon keresztül veszik igénybe az állományt, de ezek a kérések is csökkenő tendenciát mutatnak, 1979–80-ban még 36 ilyen kérés volt, 1982–83-ban pedig már csak 10. Chicagóban és Pittsburghben az állományt alig, Passaicban pedig szinte egyáltalán nem használták.

Az adatok látszólag ellentmondóak. Az általános tendencia a stagnálás és csökkenés, ugyanakkor a Los Angeles-i és New York-i gyűjtemények növekedtek, és forgalmuk is emelkedett. A Cleveland-i könyvtár forgalma pedig a szelektálás ellenére is jelentős.

A gyűjtemények fejlődésének lelassulása természetesen bizonyos mértékig anyagi okokra vezethető vissza, valamint az általános olvasói tendenciákkal magyarázható. A New York-i és a Los Angeles-i gyűjtemények helyzete viszont ennek ellentmond. Növekedésük azt bizonyítja, hogy az amerikai public libraryk fejlesztésének alapelve az igény jelentkezése alapján végrehajtott (on demand) fejlesztés lehetőségeket kínál: "Aki követel, az kap." Mind New Yorkban, mind Los Angelesben a jelen lévő magyar könyvtáros szakértelme és kellő ambíciója garantálja ezt az előrelépést. Ugyanakkor a magyar könyvtáros visszavonulása az 1970-es években egy szépen fejlett gyűjtemény teljes stagnálását idézte elő Passaicban. A speciális magyar szakértelem hiánya ellenére a felkészült, jó könyvtárosi gárda és a könyvtáron kívül rendelkezésre álló magyar segítség teszi lehetővé, hogy sikerül nivón tartani a clevelandi gyűjteményt, viszont Detroitban, Chicagóban és Philadelphiában hozzáértés és külső segítség nélkül a gyűjtemények fejlesztése leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Általában az idegen nyelvű gyűjteményekben a könyvtárosokat olyan mértékben leköti az új bevándorlók (indiaiak, mexikóiak stb.) kiáltó igényeinek a kielégítése, hogy csak azoknak a gyűjteményeknek a fejlesztésére tudnak energiát fordítani, amelyek mögött ott áll az etnikai közösség, és képviselője segédkezet nyújt a könyvtárosnak.

Tehát arra a kérdésre, hogy van-e még ma is szükség ezekre a gyűjteményekre, azoknak a gyűjteményeknek a példája a válasz, amelyeknél volt mód a gyűjtemények felfrissítésére, a folyamatosan átalakuló igény követésére. Az ezeken a helyeken megélénkülő forgalom egyértelműen bizonyítja, hogy még mindig van magyar olvasói igény. Lehet azonban, hogy a könyvtári szakértelem mellett egyéb körülmények javítására is szükség lenne. A könyvtárosok véleménye szerint a gyűjtemények fejlesztéséhez szükséges tájékozódási eszközök és beszerzési források sem megfelelőek. Ez súlyos kérdés és jogos panasz. Úgy tűnik azonban, hogy nem elegendő a magyar anyagok propagandája sem, a század elején az amerikai könyvtárosok a bevándorlók munkahelyén, klubjaiban plakátokat függesztettek ki, újságaikban tájékoztatásokat tettek közzé, a gyárakban a fizetési borítékokba propaganda cédulákat helyeztek el. De mit tud a mai magyar amerikai a public libraryk, vagy egyéb magyar gyűjtemények anyagáról? Tapasztalatom szerint nem sokat. New York régi magyar körzetéből, a 2nd Avenue környékéről a Yorkville fiókkönyvtár egykori magyar anyagát bevonták, a mai könyvtárosok erről a múltról és a környéken élő nagyszámú magyarságról – látogatásomkor – mit sem tudtak. A Donnell Library értékes magyar anyagával a Fifth Avenue-n messze került, és megközelítése költséges szórakozássá vált. Csak járművel, és kb. 2 dollárért juthat el a régi közönség oda. Az elhelyezés éppen ellenkező gondja jelentkezett Passaicban. Itt a központosítás nem történt meg, a régi, ma már veszélyessé vált környezetben még azok is alig látogatják, akik tudnak a magyar anyag létezéséről. A nem messze lévő református templomban azonban vasárnaponként sokan megfordulnak, vajon nem lehetne-e az ottani Public Libraryvel egyezséget kötni, s a közeli könyvtárat hasznosítani?

Konklúziók és javaslatok

A kép korántsem teljes, egy folyamatban lévő kutatás eddigi eredményeiből kisérelt meg az előadás néhány adatot összegezni. Számos részlet még tisztázatlan, és számos kérdés még megválaszolatlan. Mégis, talán hasznos volt egy értő közösség elé tárni, mert a tendenciák és a tények cselekvésre buzdítanak, és tenni ma kell.

Javaslom, hogy a külföldi közkönyvtárak magyar gyűjteményeinek a fejlesztésére több figyelmet fordítsanak. Fejlesztésük érdekében szükséges az igények mértékéről és jellegéről szakszerűen tájékozódni.

JEGYZETEK

1. Puskás Júlia: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940. Budapest, 1982., Akad. K. 62. p.
2. Kovács Ilona: Az amerikai magyarság egyesületi és egyházi könyvtárainak fejlődése. In: Kovács Máté emlékkönyv. Budapest, 1983. Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 113–123. p.
3. Carr, John Forster: Books in foreign languages and Americanization. In: Library Journal 44, (April 1915), 229–249. p.
4. Vő. a könyvtárak évi jelentéseivel és az Országos Levéltár ME K26 XXII 1908. 748 cs, 1909. 798 cs.
5. Fifteenth Annual Report to the year ending January 31 1911. Pittsburgh 1911., Carnegie Library. 25. p.
6. Országos Levéltár ME K26 XII 1908, 748 cs.
7. Report of the New York Public Library for 1915. New York 1916. NPL. 88. p.
8. DOBOS, Frank Edward: The informal Education of the Hungarian Immigrant in Cleveland 1900–1950. M.A. thesis (Cleveland, Oh.) 1958. John Carroll University, 60–61. p.
9. MAY, W. Butruck: The Foreign Literature Department of Cleveland Public Library, Developing collections for a polyglott population. CPL. Archiv. Type script. 8. p.
10. U.S. Department of Justice Report of immigration and naturalization June 30. 1973. Idézi Széplaky József: The Hungarians in America 1583–1974. A chronology and fact book. Dobos Ferry, N.Y. 1975. Oceana, 1. p.
11. Los Angeles Public Library. (LAPL.) Foreign Language Department. Archive. Statistical Records.
12. SZÁNTÓ Miklós: Magyarok Amerikában. Budapest, 1984., Gondolat, 107. és 126. p.
13. LAPL. Foreign Language Department. Archiv. Statistical Records.
14. East Central and South East Europe. A handbook of library and archival resources in North America. Chief editor Paul L. Horecky. Sta Barbara, Cal.-Oxford, Engl. (1975) Clio Press. 307 p.
15. KOVÁCS László: A survey of the Hungarian and Polish collection at the Cleveland Public Library. Cleveland Oh., 1973. Public Library, 5. p.
16. PUSKÁS Júlia: i.m. 77. p.
17. SZÁNTÓ Miklós: Magyarok Amerikában. Budapest, 1984., Gondolat. 128. p.
18. SZÁNTÓ Miklós: i.m. 145. és 148. p.
19. Az egyes gyűjteményekben 1984-ben végzett, helyszíni adatgyűjtés alapján.
20. Helyszíni adatfelvétel alapján.

A KÖNYVTÁR, MINT KULTURÁLIS KÖZPONT JELENTŐSÉGE AZ ANYANYELVI KULTÚRA ÉS A MAGYARSÁGTUDAT FEJLESZTÉSÉBEN

GALAMBOS FERENC

A világ nagy könyvtárai és a magyar könyvtárügy egész világot behálózó problémái, tervei mellett a mi kis falusi könyvtárunk ügye eltörpül, és talán nem is ide, ezen illesztis társaság elé tartozna, hanem inkább magyar falusi könyvtárosokkal, vagy a környező országok kis magyar könyvtárainak vezetőivel kellene a fölvetett kérdéSRől beszélgetnünk. De ha már ide kerültem, megpróbálom fölvezetni a mi helyzetünket, munkánkat, terveinket.

Burgenland, mint bizonyosan jól tudják, pontosan egyezik azzal a területtel, amelyik 1921-ig Magyarországhoz tartozott, bár lakossága már akkor is túlnyomórészt német ajkú volt. A 70-es években kezdődött Burgenlandban a komolyabb és tervszerűbb kulturális munka. Két – koncepciójában és megvalósításában is – eléggé ellentétes irányú elképzelés megvalósítására került sor. E korszak "kulturális tanácsosa", a tartomány "kultuszminisztere" (a jelenlegi kancellár, a burgenlandi származású Fred *Sinovatz* utóda), Gerald *Mader* nem burgenlandi származású. Nagyszabású "kultúroffenzívát" indított meg, amelynek maradandó, "súlyos" következményei a megépítésükben, de még inkább fenntartásukban méregdrága "kulturcentrumok" Nagymartonban (Mattersburg), Németújvárott (Güssing), Gyánafalván (Jennersdorf), Felsőlővőn (Oberschützen), és végül a tartományi kormány székhelyén, Kismartonban (Eisenstadt). A népnyelv ezeket a monumentális betonépületeket, pazar berendezésükkel együtt "Mader-Burgok"-nak nevezi. Majdnem mindegyikében van természetesen könyvtár is, a kismartoniban meg éppen a tartomány központi könyvtárszerve nyert elhelyezést. Ezek a "kulturvárak" azonban valahogyan idegen testek a tartomány életében: színpadján és hangversenydobogóin rendszerint nem burgenlandi művészek lépnek fel, inkább a gyér intelligencia igényeit elégítik ki. De az igazán igényesek Bécsbe vagy Grácba mennek az operaházba vagy a színházakba. Magyar szempontból érdekessége ennek a helyzetnek, hogy e kulturcentrumok jelenlegi ügyvezető igazgatója a magyarul kitűnően beszélő volt felsőőri plébános, dr. *Tiber* László, aki szívesen biztosít helyet magyar művészeknek hangversenyekre, vagy kiállításokra.

A másik törekvés, amelyik véleményünk szerint természetesebb, helyesebb és nem ilyen felülről ránk erőszakolt – ezt az igazság kedvéért le kell szögeznünk –, ha arányosan sokkal kisebb mértékben is, de azért ugyancsak támogatott az említett kultúratanácsos: a helyi szükségletekből és lehetőségekből nőtt ki, németül "Bodenstandignek" mondanók, magyarul valami hasonlót fejez ki a "tősgyökeres" szavunk. Mindenesetre abból áll, hogy tekintetbe veszi a helyi hagyományokat és adottságokat. Ezekből kiindulva igyekszik azokat új, pezsgő élettel megtölteni, de természetesen helyt ad újszerű, modern kezdeményezéseknek is. Ennek a kulturális munkának leg-

több esetben kiindulópontja, bázisa az egyes falvak, városok könyvtára. Burgenlandnak 1921-ben csak két városa volt: a ma is csak 1500 lélekszámú Ruszt, és az akkor 2000-es, ma 10.000 lakosú Kismarton, és az akkori felsőlövői gimnáziumával szemben ma valami 20 iskola ad érettségi bizonyítványt. (Sajnos, egy horvát, vagy magyar sincs közöttük!) Az utóbbi 10–15 évben számos "nyilvános" falusi könyvtárat nyitottak meg ünnepélyesen, néhány esetben már meglévőit alakítottak át, vagy szerveztek újjá. Éppen mi, burgenlandi magyarok hangoztatjuk: érdemes egy pillantást vetni az előzményekre is, mert azelőtt is voltak "népkönyvtárak", olvasóköri, kaszinó-egyesületek. A múlt század végén pl. csak Dél-Burgenland, vagyis a tartomány egykori Vas megyei részén 18 olvasókörről ad számot *Kuntár* Lajos tanulmányában. Jómagam véletlenül bukkantam rá a felsőlövői kaszinóegyesület negyedszázadon át vezetett jegyzőkönyveire. Ez, ellentétben a hasonló egyesületekkel, nagyon demokratikus volt, nemcsak az intelligencia, hanem gazdák és kereskedők is tagjai voltak. Volt könyvtára, és valami 50 folyóiratot járattak! Ma is létezik még a felsőlőri református Olvasóköri. Könyvtárunk anyaga zömmel elég régi, énekkaruk is megszűnt, de szépen működik népi táncsoportjuk és saját színjátszó csoportjuk, kik minden évben előadnak legalább egy népszínművet. Központi szervek is gondoskodtak a könyvellátásról. Századunk elején a Földművelésügyi Minisztérium az iskolákat látta el kis könyvtárral. A népszerű mezőgazdasági szakkönyvek mellett az általános műveltséget szolgáló könyveket is megtaláljuk köztük. Közismert tény az is, hogy szívesen vásárolták és olvasták a kalendáriumokat (ezeket az alsőlőri kis múzeumban gyűjtjük, mely különben most is ad ki minden évben naptárat), azután a családok könyvéhez tartoztak az imakönyvek, képeskönyvek és bibliák. Az előbbiekre jegyezték be a családi eseményeket. Nem egy helyen naponként olvasták a szentek történetét is. (Pár évvel ezelőtt egy 91 éves asszonytól kaptam ilyen, salátává olvasott, barokk Szentek életét, amit gyermekkorában, tehát még a múlt században naponta olvastak fel a nagy család számára.) Ezekre a hagyományokra, illetve alapokra helyezve, de természetesen a mai igényeket is tekintetbe véve próbáltuk megszervezni a könyvtárat, mint kulturális központokat.

Már maga a könyvtár elhelyezése jelzi jelentős kulturális feladatát. Rendszerint a községházán (tanácsháza, Rathaus) kap helyet, ahol van kultúrház, ott, a (volt) iskolában, vagy a plébánián. Mind olyan ház, ahová különben is bejárnak az emberek. Így sokszor a könyvtáros is (községi tisztviselő, vagy pedagógus) helyben van, a középületben – ha magának a könyvtárnak nincs – mindig akad nagyobb helyiség, tanácsterem, ahol összejöveteleket, kiállításokat is lehet tartani. Így a könyvtár a helység központjában van, szerencsés, ha az épület földszintjén kap helyet, hogy az öregeknek ne kelljen lépcsőt járniuk.

Az élő hagyomány tekintetbevétele mellett természetesen a jó falusi könyvtárnak, mely kulturális központ akar lenni, figyelemmel kell kísérnie az eseményeket, az aktuális, mindenkit, de különösen az ifjúságot érdeklő témákat, az olvasók kívánságait.

A hagyománynál említeném elsősorban a vallásos műveket. Ma is szeretik a szentek reális életrajzeit, melyek hibáikat sem hallgatják el. Ugyanígy a nagy magyarok életrajzeit. Ismerjük az "Így élt" sorozatot, azután az életrajzi regényeket, de mintha hiányoznának a jól megírt, olvasmányos életrajzok, mint például *Benedek Eleké* volt

a maga idejében. Azután szeretik a helyi vonatkozású műveket, a környéken születettek mindenféle könyvét. Az újak közül is azokat, amelyekre valami (film, tv) felhívja a figyelmet. Ezért tartunk vasárnaponként litánia után felolvasó délutánokat, amelyeken részleteket olvasunk fel az újabb, de az értékesebb régi könyvekből is, hogy fölkeltsük irántuk az érdeklődést. Az új könyveket egy ideig külön asztalon tartjuk, vagy kirakatban mutatjuk be. Időről időre évfordulókkal kapcsolatos kiállításokat rendezünk, így Petőfi-, Faludy-évfordulókat, de például környezetszennyeződési, illetve természetvédelmi, vagy bibliai kiállítást is tartottunk. Az évenként megrendezésre kerülő regőstáborral kapcsolatban pedig magyar néprajzi tájakról szóló műveket mutatunk be.

Ezek alapján, azt hiszem, már kezd kirajzolódni a ma 20.000 kötetes könyvtárunk néhány sajátos vonása. Amikor idestova két évtizede saját könyveimmel és az első adományokkal megvettem könyvtárunk alapját, elsősorban az a magyarul tanító pedagógusoknak, az előadásokat tartóknak, a lapot szerkesztőknek, a tanulmányaik során irodalmat keresőknek, de természetesen a nép szélesebb rétegeinek is, az ifjúságnak és az öregeknek: szépirodalmat, történelmi, néprajzi, nyelvészeti, irodalom- és művészettörténeti műveket. A legszükségesebb német nyelvű klasszikusokat is beszereztük, elsősorban a felsőbb iskolák tanulói számára, a magyar témájú német műveket és a németre fordított magyar klasszikusokat. Ezen a téren bizony komoly hiányokat érzünk. Kellene egy *Gara László* a német irodalom számára is. Mint látható, a hungarológia irányában igyekszünk építeni könyvállományunkat. Igyekszünk beszerezni a szomszédos országokban és természetesen a nyugaton megjelenő magyar könyveket is (ez utóbbiak árait ismerem). Mint már említettem, különös gondot fordítunk a bennünket érintő helytörténeti művek beszerzésére. Tehát gyűjtjük mindazt, ami Burgenlandra vagy az Őrségre vonatkozik, nemcsak könyveket, hanem kéziratokat, képeket és egyéb dokumentumokat is. Mintegy 50-féle folyóirat jár rendszeresen. Még van egy hobbynk: a cserkészirodalom gyűjtése.

Könyvtárunk természetesen elsősorban a könyvek gyűjtése, olvasásra nyújtása és kölcsönzése révén válik kulturális központtá. Az egyszerűbb falusi vagy kisvárosi lakosságot azonban sokszor rá kell vezetni az olvasásra, kedvet kell keltenünk. Már említettük a különböző felolvasó, illetve bemutató órákat, írók szerepeltetését, az alkalmi kiállításokat. Mivel könyvtárunk első helyisége tágas nagyterem, alkalmas más összejövetelek, próbák tartására is. Ezeknek nemcsak azért adunk szívesen helyet, mivel más lehetőségük nem adódna, hanem mert ezek a gyűlések, megbeszélések, magyarórák, ének- vagy zeneprobák, a kézimunkázás vagy barkácsolás is mind alkalmul szolgálnak, hogy megtekintsék és kölcsönözzék a könyveket. Itt folyik az ismeretterjesztés, a dia-, illetve filmvetítések, a videokazetták bemutatása, a különböző játékok, illetve mesedélutánok, és a különféle vetélkedők. Megvan majdnem minden beszerezhető, magyar diafilmünk, több ezer diakocka, több száz hanglemez, magnókazetta, több ezer képeslap. Az olvasókedv fölkeltségére, és főleg a házukból nehezen kimozduló öregek és betegek számára ún. "Lesezirkel"-t létesítettünk nemcsak folyóiratok, főleg képes újságok körbeadására, hanem könyvkofferekkel is fölkeresik lelkes fiatalok az otthonukból nehezen kimozdulókat.

Befejezésül azt szeretném még megemlíteni, hogy szerény kezdeményezésünk azért már messze túlnőtte egy falusi könyvtár szintjét, ezért az utóbbi években meg-

érlelődött egy kis Magyar Intézet, Dokumentációs Központ megszervezésének a terve is. Könyvtárunk, illetve gyűjteményünk ennek alapjául szolgálhatna. Természetesen új helyiségekre lesz szükségünk, és bár négy szervezet is főntartója könyvtárunknak: a politikai község, az egyházközség, a Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület és a népművelés helyi szerve, keresünk újabb pártfogókat és mecénásokat terveink megvalósítására. A helytörténeti kutatás, mely Magyarországon a honismereti mozgalom vagy az önkéntes gyűjtők révén olyan szépen virágzik, hogy az osztrák szakemberek is irigykedve kérdezik: "hogyan csinálják ezt a magyarok?" jobb munkára sarkallják a határ menti településeket is. Például *Andrius* János, judenburgi igazgató és a gráci egyetem előadója javaslatára már régen leszögezték az ausztriai magyar oktatás vezérfonalát, ami az osztrák–magyar kapcsolatokon alapulna, de ezeket a tanterveket ki kellene dolgozni, a tankönyveket vagy jegyzeteket meg kellene írni. Majdnem mindegyik burgenlandi helység szeretné megírni saját történetét is, de ehhez szükséges a magyar nyelv ismerete, a források feltárása. Az is jó volna, ha a tömegesen átruccanó osztrákok nemcsak bevásárolnának, vagy fodrászhoz mennének, hanem ismerkednének a magyar múlttal és kultúrával is. Már nem is tudom, hogy mi hány nyelvtanfolyamot tartottunk, hány tanulmányi kirándulást szerveztünk Magyarországra. Pár héttel ezelőtt 60 osztrák könyvtárossal csodáltuk meg az új Széchenyi Könyvtárat.

Ízelítőül szeretném átnyújtani minden érdeklődőnek szerény kis lapunk, az Őrség újabb számát, mely a legkisebb burgenlandi magyar helységről, Őrszigetről szól, és amit magam szerkeszték. Ezenkívül még egy szerény adományt is szeretnék átnyújtani a Széchenyi Könyvtárnak, az ugyancsak általam szerkesztett, 1956 őszén, 1957 tavaszán Bécs környékén, a traiskircheni menekülttáborban megjelent, magyar nappalocska 115. számát, hogy az események esetleges kutatói a menekültek hangulatára nézve autentikus forrásokhoz jussanak.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN TALÁLHATÓ MAGYAR VONATKOZÁSÚ GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL

BÍRÓ, RUTH G.

Ma, amikor az Egyesült Államokban az etnikai kisebbségek tanulmányozásának reneszánsza van, kíváncsi vagyok, hogy az amerikai könyvtárakban minél több olyan könyv legyen, amely más kultúrákkal ismerteti meg az olvasót. Az általános iskolai és középiskolai tantervekben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak az interkulturális és inter-nacionális témák. Így érdemes lehet számba vennünk, hogy az amerikai gyerekek s ifjak milyen, Magyarországról, vagy az amerikai magyarokról szóló könyvekhez juthatnak hozzá.

Az alábbiakban az Egyesült Államokban kiadott, gyermekeknek szóló könyveket ismertetem. E könyvek Magyarország történetéről, néprajzáról íródtak, mások szépirodalmiak, megint mások az Amerikába vándorolt magyarokról szólnak.

Kate Serédy, amerikai magyar író és illusztrátor 1922-ben vándorolt ki Amerikába. Könyvei az óhazai gyermekkori élményeitől kezdve amerikai bevándorló élettapasztalatáig terjednek tematikailag, s jól tükrözik Serédy kulturális pluralizmusra való fogékonyságát, általános emberi problémák iránti érzékenységét, s azt a törekvését, hogy megőrizze magyarságát új hazájában is. Első könyve, a *The good master* (A jó-ságos ember) című, 1935-ben jelent meg, a Viking Press szerkesztőjének ösztönzésére. E szerkesztő így inspirálta Serédyt: "Nagyon tetszik az, ahogyan Ön mesél. Menjen haza, s írjon egy egész könyvet magyarországi gyermekkoráról!" A könyv egy alföldi tanyán játszódó történeteken keresztül mutatja be a magyar népet s életét; sokan Serédy legjobb művének tartják.

1937-ben Serédy megírta, s maga illusztrálta a *The white stag* (A csodaszarvas) című könyvét. A Hunort és Magyart a Kárpát-medencébe vezető csodaszarvas legendája által inspirált mesekönyv szerzője 1938-ban megkapta a kiváló amerikai gyerek-könyvek szerzőit illető "Newbery medal"-t, aminek eredményeképpen e könyv gyakorlatilag minden amerikai iskolai és közművelődési könyvtárban megtalálható.

A *The singing tree* (Az éneklő fa) című, 1939-ben megjelent Serédy-könyv az I. világháborúban játszódik. A történet egy magyar tanyán meghúzódó német és orosz menekült viszontagságairól szól, s bemutatja az emberek egymásrautaltságát, s béke-vágát.

A *The chesty oak* (Az óriástölgy) című, 1948-ban megjelent könyv egy. a II. világháborúban hontalanná vált magyar fiúról szól. A fiú Amerikába kerül, idegen környezetbe, s idegen emberek közé. Sorsa a háború következtében családtól s hazától megfosztott gyermek sorsa, aki új életet próbál kezdeni egy új hazában, Amerikában.

Több angol nyelvű, magyar vonatkozású könyvre van szükségünk. A függelékben felsorolok néhány tucat angol nyelvű, magyar témájú, s az amerikai könyvtá-

rakban fellelhető könyvet. Aki e listát átfutja, rögtön láthatja, hogy nagyon sok még az eltüntetendő fehér folt. Az említett könyvek között számos elavult munka van. A magyar kultúra és történelem számos szektora hiányzik az amerikai könyvespolcokról. Ahhoz, hogy az amerikai tanulóifjúság jobban megismerhesse a magyar népet s kultúráját, több, tematikailag átfogóbb, s korszerűbb ismereteket tartalmazó angol nyelvű könyvre van szükség.

Az az állításunk, hogy sokkal több, gyerekeknek szóló magyar könyvet kellene angolra fordítani s az Egyesült Államokban hozzáférhetővé tenni, könnyen alátámasztható. A UNICEF Információs Központ kimutatása szerint (a kimutatás a *Translated children's books* és a *Books from other countries* című kiadványok alapján készült). 1950 és 1965 között az USA-ban egyetlen magyarról fordított gyermekkönyvet sem adtak ki, s 1966 és 1979 között is csupán kettő jelent meg. E helyzet megváltoztatásához elengedhetetlen, hogy amerikai és magyar kiadók megtalálják egymást, s közösen jelentessenek meg könyveket az amerikai gyermekek számára, úgy, mint ahogy például Varga Domokos: *Magyarország virágzása és romlása* című könyve, amely 1982-ben került kiadásra angol nyelven, a magyarországi Corvina kiadásában, az egyesült államokbeli Magyar Kulturális Társaság (Hungarian Cultural Association) segítségével.

Javaslatok

A magyar vonatkozású és magyarországi könyvek amerikai jelenlétének növelése céljából a következő javaslatokat szeretném tenni:

1. Hozzanak létre kiadványcserét az amerikai Library of Congress (Kongresszusi Könyvtár) és a Móra Könyvkiadó, valamint a Corvina között. (A Kongresszusi Könyvtár Gyermekirodalmi Osztálya szívesen részt venne ilyen csereprogramban, hogy növelhesse magyar nyelvű és angolra fordított magyar gyermekkönyveinek számát.)
2. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének gyermekirodalommal foglalkozó szekciója, s más érdekelt intézmény vegyen részt az Országos Oktatástechnikai Központ által szervezendő nemzetközi szimpózium előkészítésében. E szimpózium a magyar gyermekirodalom és az audiovizuális tananyagok kérdéseit fogja megvitatni egy héten át.
3. Könyvtárosok, tanárok s a gyermekirodalom szakértői számára állítsanak össze bibliográfiai tájékoztatókat. E tájékoztatók céljuknak akkor felelhetnek meg legjobban, ha kooperációban készülnek, például az Országos Széchényi Könyvtár és az Amerikai Magyar Könyvtárosok Egyesületének együttműködésével.
4. Fontos, hogy átvizsgáljuk a Magyarországon kiadott könyveket azért, hogy javaslatot tehessünk arra, hogy melyeket kellene lefordítani angol nyelvre (akár magyar, akár amerikai kiadásra). Ezt a javaslatot alátámasztja az a tapasztalati tény, hogy nagyon sok kitűnő, Magyarországon kiadott könyv kapható Magyarországon, melyet a harmadik generáció külföldön nem ismerhet meg, mert nem tud magyarul olvasni.

5. Állítsanak össze angol nyelvű antológiát a magyar gyermekirodalomból. Felnőttek számára elég bő angol nyelvű, magyar vonatkozású könyv áll rendelkezésre, de a gyermek- és ifjúsági irodalom fehér folt.

Meggyőződésem, hogy ha azok a könyvtárosok összefognak, akik ismerik a magyar gyermekirodalmat, s annak az Egyesült Államokba való exportálásának lehetőségeit, akkor az amerikai magyarok s az amerikai nagykövetség előbb-utóbb több, s jobb, magyar vonatkozású könyvet vehet majd kézbe.

Végkövetkeztetés

Az Egyesült Államokban a könyvtári gyűjteményeknek több, Magyarországon kiadott dokumentumot kellene tartalmazniuk.

Napjainkban az Amerikai Könyvtárosok Társaságának az etnikai anyagok információcseréjét szolgáló, kerekasztal konferenciáján megfogalmazódott az az intézkedést sürgető igény, hogy fejlesszenek ki gazdagabb, több nyelvű gyűjteményeket az etnik csoportok számára. Ez az igény jó lehetőséget ad a magyar anyagok számának növelésére is.

Ezen a találkozón olyan kiváló emberek – könyvtárosok és más intézmények képviselői – vettek részt, akik fel tudják becsülni annak jelentőségét, hogy milyen fontos feladat az, hogy az ifjabb nemzedéket ellássuk kulturális örökségüket hordozó kiadványokkal, melyek felkeltik érdeklődésüket a jelen és a múlt hagyományai és az óhaza iránt is.

Mint látják, az elmondottak alapján még sok a teendő mind a Magyarországon, mind a külföldön élő résztvevők előtt, melyhez sok erőt, jó egészséget kívánok, és munkájukban sok sikert!

FÜGGELÉK

Az Egyesült Államokban kiadott magyar és amerikai-magyar témájú gyermek- és ifjúsági könyvek válogatott listája.

Ismeretterjesztő kiadványok

ARNOTHY, Christine: *I am fifteen – and I don't want to die*. New York: Scholastic, 1956. (Egy tizenéves lány és családjának története a II. világháborúbeli Magyarországon.)

CSICSERI-RONAY, István: *The first book of Hungary*. New York: Watts, 1967. (Magyarország és a magyar nép története, néhány Amerikába vándorolt híres magyar felsorolásával.)

DOMJÁN, Joseph: *Hungarian heroes and legends*. New York: Von Nostrand, 1963. (Magyarország történelmét, kultúráját, hagyományait és legendás hőseit írja le.)

DORMANDY, Clara: *Hungary in pictures*. New York: Sterling, 1970.

GIDAL, Sonia: *My village in Hungary*. New York: Pantheon, 1974. (Fotók a magyar falvak mindennapjairól.)

- GRACZA, Rezső and Margaret: *The Hungarians in America*. Minneapolis: Lerner, 1969.
- LENSING, Elizabeth HUBBARD: *A house for Henrietta*. New York: Thomas Y. Crowell, 1958. (Amerikába került magyar kislány visszaemlékezései.)
- LENGYEL, Emil: *The land and people of Hungary*. Philadelphia: Lippincott, 1972. (Magyarország történelme a középkortól az 1960-as évekig; hangsúly a 20. századi magyarságon.)
- NORRIS, Marianne: *Young Hungary: children of Hungary at work and at play*. New York: Dodd-Mead, 1970. (A mindennapi szokások leírása fényképekkel.)
- SIEGEL, Aranka: *Upon the head of a goat: A childhood in Hungary, 1939–1944*. New York: Farrar, 1982. (A vészorszakról szól; több gyermekirodalmi díjat nyert könyv.)

FOLKLÓR

- AMBRUS, Victor G.: *Brave Soldier Janosh*. New York: Harcourt, 1967. (János, az öreg magyar katona elmeséli, hogyan győzte le egymaga Napóleont és seregét.)
- Ugyanő: *Seven skinny Goats*. New York: Harcourt, 1969. (Mesekönyv)
- Ugyanő: *The Sultan's Bath*. New York: Harcourt, 1972. (Mesekönyv)
- BROWN, Margaret WISE: *Wheel on the chimney*. Philadelphia: Lippincott, 1954. (Mese a gólyákról.)
- COLOS: *The student who became king in spite of himself*. New York: Holt, 1974. (Mesék)
- De PAOLA, Tomie: *The hunger and the animals*. (Képeskönyv szöveg nélkül, amely a HOFFER T. – FÉL E. népművészeti könyv ihletése nyomán született.)
- HOFFMAN, Peggy and BIRO, Gyuri: *The money at and other Hungarian folk tales*. Philadelphia: Estminster, 1969. (14 mese.)
- ORCZY, Emmuska: *Old Hungarian fairy tales*. New York: Dover Publications, 1969. (8 magyar népmese.)
- SHAPIRO, Irwin: *Joe Magarac and his USA citizen papers*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 1962. (Egy legendás magyar származású hős története a pittsburghi acélgyárakban.)
- WASS, Albert: *Selected Hungarian legends*. Astor Park, Fl.: Danubian Press, 1972.

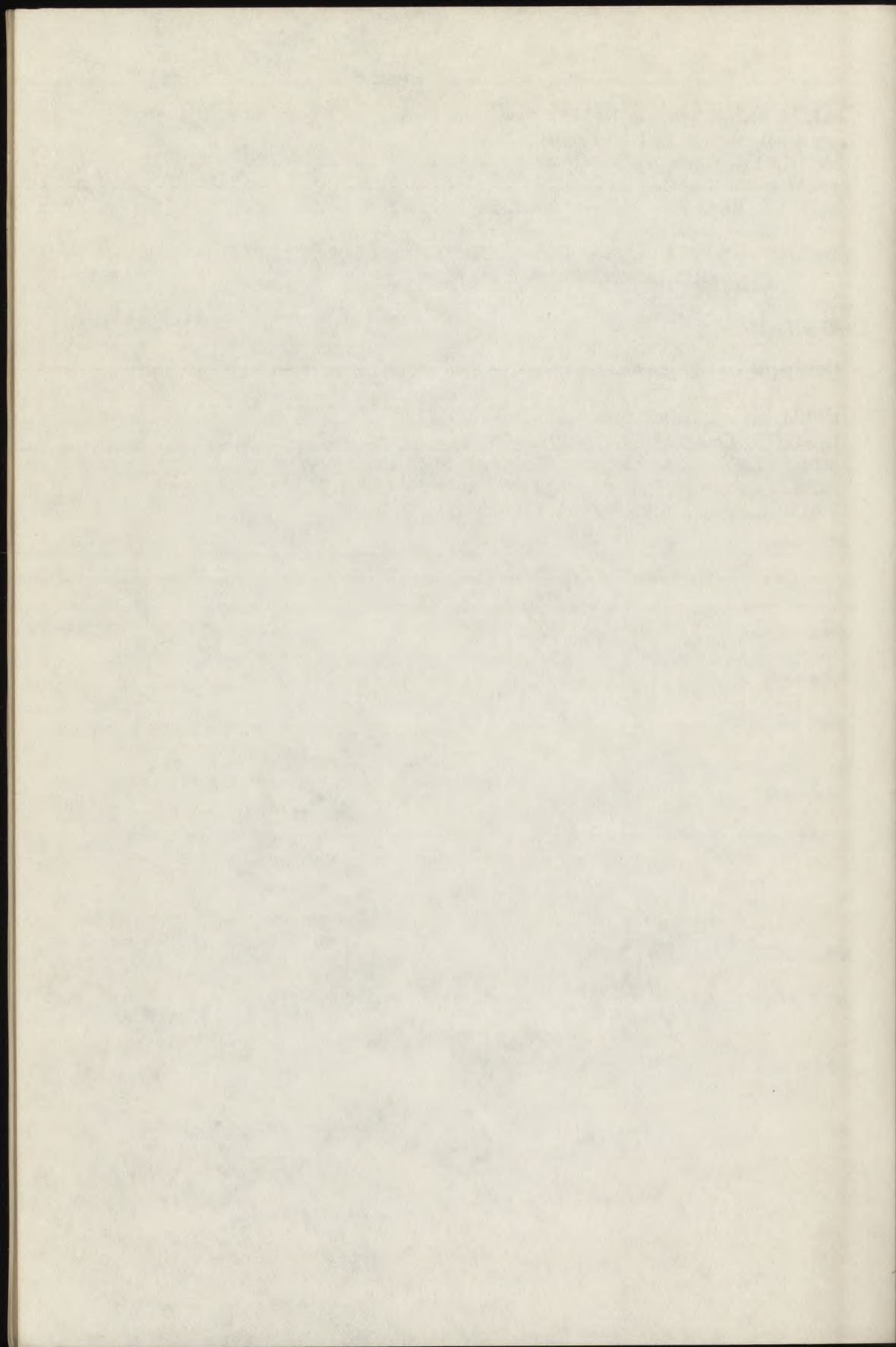
SZÉPPRÓZA

- ALVAREZ, Alfreda: *Hungarian short stories*. New York: Oxford, 1967.
- ANTHONY, Joseph: *Golden Village*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1924. (Kivándorló magyar földművesekről szól.)
- BELL, Thomas: *Out of this furnace*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1976. (Egy amerikai magyar család élete 1880¹ és 1930¹ között.)
- GÁRDONYI, Géza: *Slave of the Huns*. Columbus: Bobbs-Merrill, 1969.
- HÁMORI, László: *Fangerous Journey*. New York: Harcourt, 1962. (Magyar állami gyerekotthonokból az 1950-es években Ausztriába szökö gyerekekről szól.)

- HIRSH, Marily: *Where in Yonkela?* New York: Harper, 1972. (Magyar zenész mindenét eladja, hogy New Yorkba mehessen.)
- MICHENER, James: *Bridge at Andau.* New York: Random House, 1957. (Az 1956–57-es kivándorlásról szól.)
- SAWYER, Ruth: *The Christmas Anna Angel.* New York: Viking Press, 1944. (Egy csodálatos karácsony.)
- TAYLOR, Sydney: *A papa like Everyone Else.* Chicago: Follett, 1966. (Amerikából Magyarországra hazatérő apa története.)

ÉLETRAJZOK

- ESTERER, Arnulf K.: *Prophet of the atomic age: Leo Szilárd.* New York: Messner, 1972.
- HELM, Everett: *Bartók.* New York: Crowell, 1971.
- LENGYEL, Emil: *Lajos Kossuth: Hungary's great patriot.* New York: Watts, 1969.
- MINDSZENTY, József: *Mempirs.* New York: MacMillan, 1974.
- NOBLE, Iris: *Joseph Pulitzer: Front page pioneer.* New York: Messner, 1957.
- WALKER, Alan: *Liszt.* New York: Crowell, 1971.

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁROS SZEREPE A FIATALSÁG NEVELÉSÉBEN

CZAKÓ PIROSKA

Az Amerikai Egyesült Államok Michigan államában, Detroit egyik kertvárosában dolgozom, mint iskolai könyvtáros. Hat évig mint elemi iskolai könyvtáros működtem, majd az elmúlt 12 esztendőben egy (junior high schoolban) dolgozom, mint media specialista. Ennek a 18 évnek tapasztalatát óhajtom Önökkel megosztani, koncentrálni az utóbbi évek forradalmi változásaira, melyeket az információrobbanás hozott magával.

Beszámolómban az iskolai könyvtár feladatát három pontban fogom összefoglalni, elemezni.

1. Az iskolai könyvtár első, talán legfontosabb feladata az iskolai tananyag kiadását és alátámasztása, illetve megerősítése. A mai modern pedagógia egyre kevésbé támaszkodik az előírt tankönyvekre. Arra törekszik, hogy a diákságot az önálló kutatásra buzdítsa. Ebben a csoportos, vagy egyéni kutatásban és a kutatáshoz szükséges technikai felkészítésben a könyvtáros szerepe nélkülözhetetlen.

Mindannyian visszaemlékszünk iskolás éveinkre, amikor az ismereteket tankönyveinkből, vagy tanáraink néha unalmas, máskor buzdító magyarázatából szívtuk magunkba. Magoltunk, jegyzeteltünk, és kisebb-nagyobb sikerrel megtanultuk az anyagot. Manapság azonban ez már nem elegendő. Az információrobbanás magával hozta azt a követelményt, hogy ezektől a módszerektől eltávolodjunk, és tanítási módszereinket kellőképpen modernizáljuk. Képtelenség megjegyezni azt az adathalmazt, ami rendelkezésre áll. A mai tanulóknak – legyen az középiskolai vagy egyetemista diák – azt kell megtanulnia, hol kell keresnie az információt, és ha megtalálta és kiszűrte a legfontosabb és a témához legjobban szükséges adatokat, hogyan kell azokat alkalmaznia. Ehhez igen fontos a diákság és a tananyag ismerete, mert az ehhez szükséges eszközöket az iskolai könyvtárban ismerik meg.

A nagy mennyiségű kínálatból a legjobbat és legszükségesebbet kiválasztani és megvenni a legtöbb időt igénylő feladat, de ez hivatásunk egyik legfontosabb területe. (Michigan államban az iskolai könyvtárosnak tanári diplomája is van. Enélkül sem elemi, sem középiskolában nem dolgozhat. A könyvtárosi diplomát a "Master Degree", vagyis kiegészítő képzésben, második diplomaként szerzi meg.)

A könyvtár a diákok rendelkezésére áll a teljes tanítási idő alatt, néha – ha munkaerővel meg lehet oldani – pár órát hetente nyitva van a tanítási idő előtt vagy után is. Ez különösen fontos a vizsgaidőszakban.

Abba az iskolába, ahol én dolgozom, látási, hallási és szellemileg csökkent képességű diákok is járnak. Nagyszámú Braille dokumentum áll a vak diákok rendelkezésére. A kutatás csoportosan vagy egyénileg történik. Sokszor a tanár az egész

osztályt behozza a könyvtárba, de van, amikor egyenként küldi a diákokat, és akkor a könyvtáros segítségével végzik a feladott munkájukat. Az egyéni kutatás igen nagy szerepet játszik az átlagon felüli, kiváló tehetséggel rendelkező diák tanulmányi életében, de ugyanilyen fontos az átlagon aluli, lassú felfogóképességű diák tanulmányaiában is.

2. A könyvtár-media központban a diáknak meg kell találnia a szórakoztató, népszerű novellákat, regényeket is, melyeket szabad idejében olvashat. Igaz, hogy az ún. public library-eknek sokkal nagyobb állományuk van, de sok fiatal, aki nem vezethet még autót, nem tud eljutni ezekbe a könyvtárakba. Nagyon fontos feladatunk, hogy a modern, a fiatalok problémáival foglalkozó irodalmat beszerezzük, és tanítványainkkal megismertessük. Egyre gyakoribb, hogy könyvismertető órára hívjuk meg a tanulókat, amikor ismertetjük az új könyveket. A könyvtár információs légkörében egy ilyen irodalmi órának sokkal nagyobb sikere és eredménye van, mintha ugyanez az osztályteremben folyna le. Mindent meg kell ragadnunk, hogy a diákságot megnyerjük az olvasás szeretetére. Hatalmas konkurrenciával állunk szemben a televízió, video, számítógépek stb. csábításában.

3. Legutoljára említtem, de egyenlő fontosságúnak tartom az iskolai könyvtáros szerepét, mint oktatóét. Az elmúlt évek konferenciáinak ez volt a legfőbb témaköre. Hogyan tudunk időt szakítani magunknak a rendszeres tanításra, amikor egy 10.000 kötetes könyvtárnak az adminisztrációja is elég egy személynek a 36 órás munkahétre. Jelenleg önkéntes szülői segítséggel próbáljuk a munkaerőhiányt megoldani. Az elmúlt évben egy bizottság tagja voltam, melynek keretén belül meghatároztuk, hogy mik azok a szükséges könyvtárhasználati ismeretek, amelyekre a diákoknak szükségük van. Kidolgoztunk egy tanmenetet az első elemitől a 12. osztályig. Minden évnek megvan a maga tananyaga. Ezek az ismeretek igen széles skálán mozognak, kezdődik a katalógushasználat megtanításával, és befejeződik a számítógépes információs hálózatok ismertetésével. A mi iskolarendszerünkben az elemi iskolában a könyvtáros feladata a számítógépek használatának megtanítása. A középiskolákban ezt a szerepet kifejezetten számítógépes tanár veszi át, és a könyvtáros kizárólag a továbbfejlesztésre és az egyéni gyakorlásra ad alkalmat, és azt irányítja. A "software"-ek, vagyis a programok megvásárlása a könyvtáros feladata a többi audiovizuális anyag beszerzésével együtt.

Összefoglalóul még egyszer azt szeretném kihangsúlyozni, hogy az iskola könyvtár-media központ szerepe egyre fontosabbá vált az elmúlt években, hogy a jövő nemzedékét előkészítse a tudomány és/vagy a modern technika világára, amelyben az információ begyűjtése, szervezése és felhasználása az egyik legfontosabb feladata lesz társadalmunk minden egyes tagjának.

MAGYAR OLVASÁSKULTÚRA – HATÁRON INNEN ÉS TÚL

GEREBEN FERENC

A magyarországi olvasáskultúra szociológiai jelenségei immár jó két évtizede képezik hivatásos kutatóműhelyek vizsgálatának tárgyát. Így a világban élő mintegy 15 millió magyar kétharmadának olvasási, könyvhasználati szokásairól meglehetősen bő információs anyaggal rendelkezünk. Nem így van ez a fennmaradó egyharmad esetében. A környező országokban, illetve a világban szerteszórva élő magyarok olvasói arculatáról lényegében csak azt tudjuk, amit ők maguk mutatnak meg belőle. S ez nem sok – de nem is elhanyagolhatóan kevés. A közelmúltban érlelődött meg a nemzeti könyvtár kutatóműhelyében a szándék: tárjuk fel, gyűjtjük össze egy kötetben azokat a szociológiai-szociográfiai empirikus információkat, művelődésszociológiai adatokat, amelyek hozzájárulnak a határon túli magyarság olvasói portréjának megrajzolásához.* A kép meglehetősen vázlatos, helyenként hiányos lett, de lehetőséget nyújt mégis arra, hogy a fontosabb pontokon egybevegyük a hazai tapasztalatokkal.

Kezdjük a határon inneni jelenségek rövid ismertetésével. A magyarországi olvasáskultúra jól – s nemcsak tematikusan – elkülöníthető metszetekre tagolódik. Olyan jelenségek, amelyeknek szoros együvé tartozását feltételezhetnénk, a valóságban érzékletes módon elválnak egymástól, s szociológiaiilag eltérő arculatot mutatnak. Három alapvető területről beszélhetünk:

- olvasási szokások (az olvasás mennyisége, minősége);
- könyvvásárlás, otthoni könyvgyűjtemények;
- könyvtárhasználati szokások.

E három terület eltérő társadalmi "viselkedésmódja" mind időbeli, mind pedig térbeli nézőpontból megmutatkozik. Vegyük sorra ezeket a területeket, először az időbeli dimenziót érvényesítve.

Az olvasási szokások terén az utóbbi két évtizedben Magyarországon az alábbi főbb változási tendenciák voltak észlelhetők: a felnőtt népességen belül stagnált a napilapok, nőtt a (képes) hetilapok, s jelentősen csökkent (főként az irodalmi-művészeti) folyóiratok olvasótábora. A könyvolvasók arányának minimális emelkedése mellett tetemes mértékben visszaesett a rendszeres olvasók száma, az olvasásra fordított idő mennyisége, s közvetett adataink szerint az elejétől végig elolvasott könyvek száma is. Olvasási szokásainkban prakticista tendenciák erősödtek: szaporodtak a belenéző-tájékozódó-utánanéző olvasási aktusok; nőtt az ismeretközlő irodalom népszerűsége, s azon olvasók aránya is, akik már egyáltalán nem olvasnak szépirodalmat.

*Ld.: A határon túli magyarság olvasáskultúrája. Összeállítás olvasásszociológiai és művelődésszociológiai felmérések eredményeiből. Szerk.: Gereben Ferenc. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. 1985.

A szépirodalom térvésztesését leginkább a versek sínylették meg, de a klasszikus próza is jelentős pozíciókat veszített, s ez utóbbi kísérőjelenségeként a romantikus irodalom egyre inkább csak érzelmes-kalandos lektűrként funkcionál. Az olvasói érdeklődés átrendeződése közepette az értékes mai próza alig szélesítette táborát: a folyamat fő vámszedője – egy olvasmányos, értékszintjét tekintve középhelyzetű irodalmi vonulat mellett – a lektűr volt.

A magyarországi olvasáskultúra tehát a prakticzálódás mellett a kommercializálódás félreérthetetlen jeleit mutatja, s a megnövekedett információsükséglet mellett egy sajátos, hedonisztikusnak is nevezhető *dekulturálódási* folyamatát.

Ezek az eredetileg a felnőtt népességben észlelt tendenciák – amint azt Nagy Attila kollégám kutatásai bizonyítják – lényegében a tizenéves korosztályra is érvényesek. A fiatalok körében szintén csökkent az olvasás presztízse, s egyúttal az irodalom személyiségformáló, példaadó szerepe. Az akcelerációs folyamat sajátos ellentétjeként olvasói érdeklődésük változásaiban egy kommercializálódással ötvözőtt, infantilizálódási tendencia is megfigyelhető.

El nem hallgatható tény, hogy a fentebb leírt változások az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek *növekedése* jegyében zajlottak le, mind az olvasás mennyisége, mind pedig minősége tekintetében. Így vannak népes (főleg fizikai foglalkozású) rétegek, amelyek nemcsak kevesebbet olvasnak, mint két évtizeddel ezelőtt, hanem nőtt körükben a könyvet nem olvasók aránya is. A szétnyíló olló képe már önmagában is nyugtalanító. Ehhez járul még, hogy az olvasáskultúra elit köreiben is tapasztalhatunk problematikus vonásokat. 20–25 évvel ezelőtt például az értelmiség sokkal hajlamosabb volt arra, hogy a kortárs irodalmi értékek iránti érdeklődését (ami rétegspecifikus ízlésbeli jellemzője) a magyar és egyetemes irodalmi hagyomány, vagyis a klasszikusok iránti érdeklődéssel párosítsa. Egy olyan korszak (a hatvanas évek eleje) után, amikor még az egyetemi hallgatóknak is Jókai volt a legolvasottabb írója, a hatvanas évek végére az értelmiség elbúcsúzott a romantikától, majd a klaszszikus realizmustól is. Elmondhatjuk tehát, hogy az értelmiség körében a szépirodalmi hagyomány iránti érdeklődés érezhetően csökkent. (Ami nem jelentette okvetlenül a múlt iránti érdeklődés csökkenését egyúttal, ugyanis a történelmi témák *nem szépirodalmi* feldolgozása iránt fokozódott a kereslet.)

A klasszikusok népszerűsége – a tanulóifjúságot is beleértve – egyéb társadalmi rétegekben is csökkent, csak itt általában először a realisták olvasótáborára fogyatkozott meg, s csak utána a romantikusoké. Ezekben az esetekben ez a jelenség általában a már említett kommercializálódási tendenciával járt együtt. Ami persze nem jelenti azt, hogy ezek a (főleg fizikai foglalkozású) rétegek korábban egyértelműen a nívós olvasmányok nívós olvasatait helyezték volna előtérbe: inkább arról van szó, hogy tovább erősödött körükben egy olyan – a televíziós befogadási szokásokhoz idomuló – olvasási mód, amely a lehető legkisebb energiabefektetéssel akar a lehető legtöbb öröm-élményhez – és jól hasznosítható információkhoz – jutni.

Ami az olvasáskultúra második metszetét, a *könyvvásárlás, otthoni könyvfelhalmozás* területét illeti, itt az utóbbi évtizedekben – az olvasási jelenségekkel ellentétben – felfelé ívelő tendenciáknak vagyunk tanúi. (Bár az utóbbi két-három évben – a gazdasági problémák sokasodásával – a könyvvásárlás volumenének fejlődési üteme is megtorpant.) Ha olvasó nép nem is lettünk, sikerült könyvgyűjtő néppé válnunk:

a hetvenes évek végén a magyarországi családok csaknem háromnegyedében akadt könyvvásárló családtag, és 86 %-ában családi könyvgyűjtemény. (Szemben az 1964-es 50, illetve 68 %-os adatokkal.) 1964-ben egy átlagos magyar családnak 58 kötetes, 1978-ban viszont 167 kötetből álló házikönyvtára volt. Szintén ellentétben az olvasás terén tapasztaltakkal, a könyvfelhalmozás vonatkozásában az egyes társadalmi rétegek között a távolság nem növekedett, inkább csökkent. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a könyvgyűjtés felfutási folyamata mögül sok esetben hiányzik az olvasás aranyfedezete, vagyis: a könyvnek mint státusszimbólum funkcióval is rendelkező tárgynak a presztízse növekedett, míg az olvasásé csökkent.

Harmadik metszetünk: a *könyvtárhasználat* terén a két évtizedes stagnálás a visszaesés jeleivel párosul. A csökkenés főleg a könyvtárból kölcsönzött dokumentumok számában jelentkezik, de az utóbbi években a beiratkozott olvasók száma is rendre elmarad az 1977-ben mért csúcstól. Lanyhulóban van a könyvtárhasználat gyakorisága is, főleg a társadalmilag legaktívabb középkorú rétegekben. A szétnyíló olló képeével a könyvtárhasználat területén is találkozunk: mind a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettség, mind pedig a város és a falu viszonylatában. Speciális vizsgálódások feltárták a társadalomban élő könyvtárkép korszerűtlen elemeit, többek között azt a kritikátlan, túlzottan is tiszteletteljes, s inkább csak általánosságokban megfogalmazódó, pozitív színezetű attitűdöt, amellyel paternalisztikus társadalmak távolinak, főlének magasodónak érzett intézményeihez szokás viszonyulni. Úgy véljük, hogy a könyvtár és a társadalom közvetlenebb, gyümölcsözőbb kapcsolatának kialakítása feltételezi mind a társadalmi szemlélet, mind pedig a könyvtárak *nyitottabbá* válását.

A három metszet *térbeli* (vagyis nemzetközi összehasonlító) vizsgálata is eltérő eredményekkel jár. Nemzetközi relációban (ami itt elsősorban európai és észak-amerikai viszonylatot jelent) a könyvvásárlás, könyvfelhalmozás terén az élmezőnyhöz tartozunk. Ami az olvasást illeti, a könyvolvasók – felnőtt népességen belül mért – 61 %-os, valamint a rendszeres olvasók 17 %-os arányával Magyarország az erős közepes mezőnyben helyezkedik el. A könyvtárhasználat vonatkozásában azonban gyenge közepes szinten állunk. (Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt rendre kimutatott 30–40 %-os adatokkal szemben a magyar könyvtári tagok aránya 18–20 %-ot tesz ki – messze elmaradva Észak-Európától, s valamivel megelőzve Dél-Európa megfelelő mutatóit.)

Most a nagytotálból váltunk át félközeli képekre, s kíséreljük meg a határon túl élő magyarok olvasáskultúrájáról valló adalékok summázatos bemutatását. A magyarországi olvasáskutató műhelyeknek nincs arra mandátumuk, hogy más országokban felmérő munkát végezzenek. Ezért azon információk összegyűjtésére tudunk csak vállalkozni, amelyeket – tőlünk függetlenül – az adott terepeken felszínre hoztak. Mivel a magyar nemzetiségek olvasáskultúráját egyetlen külföldi országban sem vizsgálják intézményesen és egyúttal rendszeresen, az ilyen irányú vizsgálódások – témáikat és módszereiket illetően egyaránt – meglehetősen egyenetlenek, s csekély kivételtől eltekintve, csak szűk körből merítik információikat. Lelkes, hivatásukat szélessen értelmező tanárok és könyvtárosok jóvoltából legtöbb adattal a tanulói ifjúság olvasási szokásairól rendelkezünk, a felnőttek közül pedig a falusi lakosokéről. Az aránytalanságok az egyes országok között is érvényesülnek: míg például a romániai (erdélyi)

magyarság olvasáskultúrájáról meglehetősen sok közlemény tudósít, addig a jugoszláviai, s még inkább a szovjetunióbeli anyag nagyon szegényes. A Dél-Szlovákiában élő magyarok olvasási szokásait két szélesebb körű felmérés is szondázta, de az újabb is jó egy évtizede készült.* Az ausztriai (nemcsak a burgenlandi) magyarok életét Szépfalusi István érdekes könyve (Lássátok, halljátok egymást! Bern, 1980) írja le, amelynek vannak az olvasás- és könyvkultúrára vonatkozó fejezetei is. A világ egyéb, főleg nyugati tájain élő magyaroktól Írországban élő kollégánk, Kabdebó Tamás gyűjtött adatokat, s munkájának eredményéről épp a mi mostani tanácskozásunkhoz hasonló, korábbi rendezvényen számolt be. (Ld.: Könyvtári Figyelő, 1981. Különszám.)

Az így összeállt, meglehetősen heterogén információs anyag alapján az alábbi elnagyolt kép állítható össze.

A Csehszlovákiában, Romániában (és amennyire ez kikövetkeztethető: a Szovjetunióban) élő magyarság olvasáskultúrája "konzervatívabb", mint a magyarországi magyaroké, s ez a konzervativizmus egy sor értékőrző mozzanatot tartalmaz. Azt jelenti például, hogy ezeken a területeken a könyv még sokkal inkább olvasmány, mint státusszimbólum, hogy az olvasáskultúrában még kevésbé vertek gyökeret a prakticista tendenciák, s ebből adódóan a szépirodalom is megőrizte presztízsét. Dunaszerdahely, Léva, Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy, Csíkszentmárton, Nagyszalonta stb. magyar diákjai – magyarországi kortársaikkal ellentétben – szabadidős tevékenységeik közül még mindig az olvasást sorolják az első helyre, s a felvidéki, erdélyi (s talán kárpátaljai) felnőtt (olvasó) magyarokkal együtt sokkal inkább látszanak ragaszkodni a magyar klasszikusokhoz, mint a határon inneni magyar olvasók. Ezt nemcsak a legolvasottabb, legkedveltebb írók listái bizonyítják (ld. Melléklet), hanem a kedvenc irodalmi hősöket bemutató jegyzékek is.

A jugoszláviai magyar gyerekek körében már a magyar klasszikusok erőteljes háttérbe szorulása érzékelhető. Irodalmihős-választásaikban is megnyilvánul ez: Winnetout, Old Satterhand-et állították első helyre. A magyarországi tizenévesek listavezetője Bornemissza Gergely. (Winnetou a harmadik.) Az erdélyi magyar gyerekek hős-listáján Nyilas Misi áll az élen – tehát nem a kalandos, a harcos, hanem a szenvedő hős. Az erdélyi tanulógyerekek – további tapasztalataink szerint – inkább kötődnek a hagyományos nemi szerepekhez, mint itthoni társaik. A magyarországi iskolaslányok választásaiból ugyanis – ahogy ezt Nagy Attila kutatásai bizonyítják – az derül ki, hogy kevésbé szívesen vállalják fel a női hősöket, s ezzel együtt lány mi-voltukat.

Érdemes tüzetesebben megvizsgálni a Melléklet összehasonlító olvasottsági listáit. Legszembetűnőbb tanulságukra már utaltunk: a határon túl a nemzeti klasszikusok nagyobb becsben állnak, mint a határon innen. Jókai, Gárdonyi, Mikszáth, Petőfi, Móricz és Arany nemcsak Erdélyben és a Felvidéken, hanem az ausztriai magyarok körében is olvasottabbak, mint itthon. Az erdélyi listán olyan klasszikusok is szerepelnek (Eötvös József, Kemény Zsigmond), akik Magyarországon még a hatvanas évek kezdetén – vagyis a klasszikusok reneszánszának korszakában – sem szerepeltek soha az olvasottsági listák élmezőnyében.

*A kötet anyagának nyomdába adása után jelent meg egy új tanulmány a 10–15 éves tanulók olvasáskultúrájáról. (Szeberényi Z. Judit: A szlovákiai magyar serdülők irodalmi érdeklődése. = Irodalmi Szemle (Pozsony), 1985/6. sz.)

A nyugati magyarság – Ausztriát most nem számítva – szintén a klasszikusokat preferálja, de nem a múlt század és a századforduló neves íróit, hanem a közelmúlt, illetve a jelen élő klasszikusait: Illyés Gyulát, Déry Tibort, Márai Sándort, Cs. Szabó Lászlót, valamint a régebbiek közül egy sajátos csemegét: Krúdy Gyulát. (Azt is el kell azonban mondani, hogy Kabdebó Tamás interjúalanyai az átlagosnál – s főleg az erdélyi és felvidéki falusi lakosoknál – kvalifikáltabb, a nyomtatott betűhöz közelebb álló személyek voltak.) A közelmúlt másik nagy magyar klasszikusa, Németh László az ausztriai olvasottsági listán szerzi meg az előkelő második helyezést (Jókai után). Ezt látva, a hazai szemlélő némi szomorúsággal állapíthatja meg, hogy itthon Németh, Illyés és Déry soha nem volt ilyen népszerű. Németh László ugyan a hatvanas évek végén szerepelt a városi olvasók legolvasottabb szerzői között, de a hetvenes években népszerűsége jelentősen visszaesett.

Minden ország magyarsága körében tapasztalható, hogy meglehetősen érdeklődést tanúsít a helyi írók iránt – ami a nyugati magyarság esetében az emigrációs irodalmat jelenti. Sajnálatos módon azonban – legalábbis a listák közötti élmézőnyében – nincs nyoma annak, hogy egymás korántsem csak regionális jelentőségű íróit is behatóbban ismernék. Fábry Zoltán és Dobos László nevével csak a szlovákiai magyarok listáján találkozunk, de az erdélyi Sütő András már nem szerepel ezen. (Szerepel viszont a nyugati magyarság olvasmányai között.) A hazai írójegyzék sem tartalmaz egy határon túli magyar szerzőt sem. Ha nemcsak a jéghegy csúcsát vennénk számításba, Sütő András nevével a középmezőnyben találkoznánk.

A hazai lista fő jellemzője, hogy a klasszikusokat háttérbe szorítva, a kortárs lektűr- és bestseller szerzőket preferálja. (Jókai vezető helye csak virtuális, gyakorlatilag Berkesivel holtversenyben említették meg nevét.) A magyarországi írólista – reprezentatív felmérésre alapulván – az osztályadalmi átlagot tükrözi. Ha a felvidéki és erdélyi – túlnyomórészt falusi terepen nyert – adatok adekvát párját keresvén, hazai falusi vizsgálatok népszerűségi rangsoraival helyettesítenénk, a lektűr dominanciája még erősebb lenne.

A Melléklet népszerűségi listái, valamint egyéb adatok is alátámasztják, hogy a felvidéki és az erdélyi (s talán az ausztriai) magyarok erősebben kötődnek a versekhez, mint a hazai (és a nyugati) magyarság. Feltevésünk szerint a vers népszerűségének csökkenése a szépirodalom presztízsvesztésének előhírnöke. S valóban: az ismeretközlő irodalom iránti érdeklődés – bár emelkedő tendenciát mutat, – mind a szlovákiai, mind a romániai magyarság körében jóval mérsékeltebb, mint itthon, vagy mint a nyugati magyarság körében. Ez utóbbi közegben különösen a történelmi-politikai témák, valamint a memoárirodalom iránti érdeklődés találtatott erősnek, s ez a jelenség rokon a hazai tapasztalatokkal.

A környező országok magyar lakosságának *könyvvásárlási* aktivitása, az otthoni könyvkészletek volumene elmarad a magyarországi adatoktól. Erdélyben – Várhegyi István mélyreható elemzése alapján – nyomon követhetjük azt a folyamatot, ahogy a könyv helyet talál a falusi emberek értéktudatában. Azok a könyvfelhalmozói jelenségek, amelyek nálunk már a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kibontakoztak, itt a hetvenes évek végén éppen csak elkezdődtek. A jelenség okait hiba lenne csupán

értékszociológiai tényezőkben keresni: vizsgálódásaink refrénszerűen visszatérő tapasztalata szerint a megfelelő minőségű és mennyiségű magyar könyv hiánycikknek számít ezekben az országokban (beleértve Jugoszláviát is).

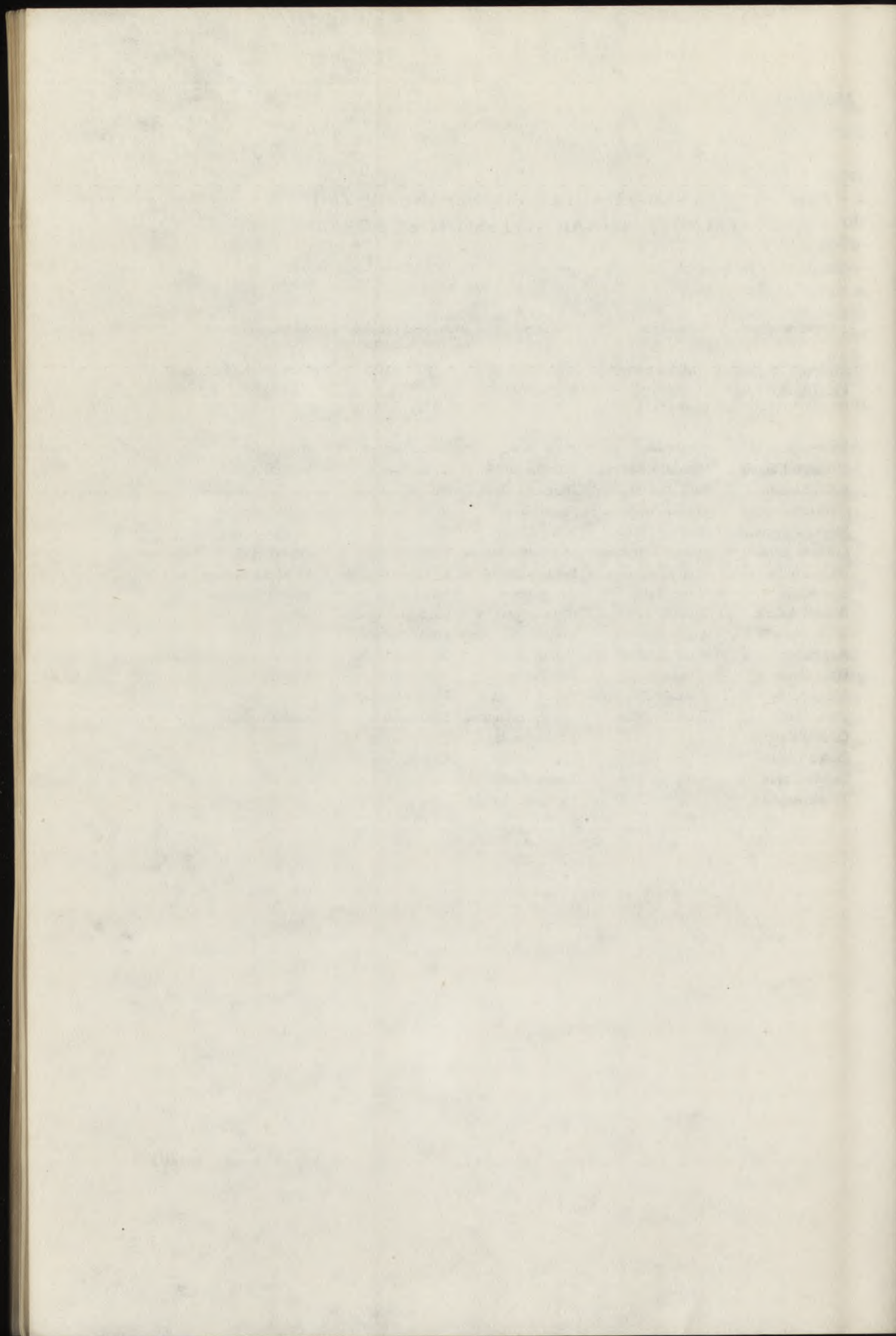
A *könyvtárhasználatról* a sok szétforgácsolt adat alapján nehéz összegző képet alkotni. Úgy tetszik, hogy a határon túli magyar népesség – különösen a falusiak – a hetvenes évektől csökkenő aktivitással látogatják a könyvtárakat, s a város-falu "ol-ló" szétnyílása tekintetében a magyarországi változásokkal rokon tendenciát produkálnak. Várhegyi István szélesebb körű erdélyi vizsgálata adatolja is ezt a folyamatot: Maros megye 27 községében a hetvenes évek 7 éve alatt felére esett vissza a könyvtárlátogatók aránya. Ismét hiba lenne azonban a jelenséget pusztán a televízió elterjedésével és az iparosodással együttjáró szociológiai tényezőkkel (fiatalok elvándorlása, ingázó életforma stb.) magyarázni. Összegyűjtött adataink országok során végigvonuló tanulságai közé tartozik az a tény is, hogy a nemzetiségi területeken a közművelődési könyvtárak nyelvi összetétele nem felel meg a lakosság anyanyelv szerinti arányainak.

Végezetül megállapítható, hogy a határon túli magyarság olvasási- és könyvkultúrája a hazaitól – hasonlóságok mellett – jellegzetes különbségeket mutat fel. Ezek a különbségek egyrészt az eltérő társadalmi körülményekkel, így bizonyos esetekben a hazai helyzethez képest fáziskéséssel induló iparosítási, urbanizációs és át-rétegződési folyamatokkal magyarázható. Az a felhalmozói-fogyasztói értékszemlélet, amelynek hazai elterjedését Hankiss Elemér értékszociológiai vizsgálatai regisztrálták, s amelynek hatása a hazai olvasáskultúra számos változási tendenciájában oly jól lemérhető, a környező országok többségében nem markáns realitás. Ugyanakkor a szépirodalomhoz, a nemzeti klasszikusokhoz való ragaszkodás olyan (nyugati) országok magyarságában is észlelhető, ahol a fogyasztói értékelvek már jóval korábban teret hódítottak. Van tehát olyan tényező, amely rokonítja minden, határon túli térség magyar anyanyelvű olvasóját, s amely szintén fékezni látszik a hazai kommercializálódási és prakticzálódási tendenciák helyi érvényesülését: ez a tényező a közös kisebbségi sors. Ez a sors, úgy tűnik, a nemzeti mivoltát, értékteremtő és érték hagyományozó szerepét egyaránt felvállaló, régi és mai irodalmat olyan intézménnyé avatja, amely segít a nemzeti identitástudat megőrzésében, megerősítésében és továbbhagyományozásában.

Kár, hogy a hazai magyarok ezt feledni látszanak!

OLVASOTTSÁGI LISTÁK NÉHÁNY ORSZÁG FELNÖTT MAGYAR NÉPESSÉGÉNEK KÖRÉBEN

Csehszlovákia	Románia	Ausztria	Nyugat-Európa és Amerika	Magyarország
(Délszlovák települések kb. 1100 fő, 1974)	(Maros megye községei, kb. 1300 fő, 1976)	(Kb. 1700 fő, hetvenes évek)	(Kb. 1000 fő, 1977)	(Országos reprezentatív, vizsgált 1000 fő, 1978)
Jókai Mór	Jókai Mór	Jókai Mór	Márai Sándor	Jókai Mór
Mikszáth Kálmán	Mikszáth Kálmán	Németh László	Krúdy Gyula	Berkesi András
Petőfi Sándor	Sütő András	Gárdonyi Géza	Passuth László	Szilvási Lajos
Gárdonyi Géza	Tamási Áron	Petőfi Sándor	Illyés Gyula	Dallos Sándor
Móricz Zsigmond	Gárdonyi Géza	Nyíró József	Gábor Áron	Dumas, Alexandre
Loviczek Béla	Móricz Zsigmond	Mikszáth Kálmán	Déry Tibor	Gárdonyi Géza
Fábry Zoltán	Vita Zsigmond	Passuth László	Moldova György	Moldova György
Egri Viktor	Verne, Jules	Arany János	Mindszenty József	Móricz Zsigmond
Berkesi András	Tolsztoj, Lev	Illyés Gyula	Cs. Szabó László	Mikszáth Kálmán
Arany János	Arany János	Kosztolányi Dezső	Határ Győző	Charri, H.
Ady Endre	Petőfi Sándor	Tamási Áron	Kabdebó Tamás	Cooper, James Fennimore
Duba Gyula	Cronin, A. J.	Ady Endre	Vass Albert	Hemingway, Ernest
József Attila	Kemény Zsigmond	Fekete István	Móricz Zsigmond	Rejtő Jenő
Dávid Teréz	Eötvös József	Móricz Zsigmond	Sütő András	Szabó Magda
Ordódy Katalin		Krúdy Gyula	Balázs János	Verne, Jules
Dobos László		Sütő András	Csonka Emil	
Szilvási Lajos		Kallós Zoltán		
Tózsér Árpád		Cs. Szabó László		

IRODALMI AJÁNLAT, IRODALMI IGÉNY

VAJDA KORNÉL

A modern irodalomelemzőnek, verselemzőnek – immáron legalább tíz esztendeje nem illik azzal kezdenie mondandóját, hogy meghatározza az általa vizsgált műalkotás jelentését, értelmét. Először úgynevezett indiciumokat kell keresnie és fölmutatnia, majd lassan, óvatosan verifikálnia, hogy az indiciumok egy része – az elemzés során persze egyre több része, egyre nagyobb halmaza valamilyen közös irányba mutat, egy hipotetikus jelentés irányába. Valami hasonlóval próbálkoznék én is, nemcsak azért, mert irodalomról szólván talán tanácsos az irodalmárok módszereit figyelembe venni, de azért is, mert miképpen egy vers értelme fölöttébb vitatható és bizonytalan, megközelítése tehát fokozott óvatosságot igényel, akként témánk mibenléte is meglehetősen kódós, a problémakomplexum túlságosan szerteágazó, a vélekedések hatalmas halmaza pedig a tisztább tényállásokat is kikezdte immáron. Kezdjük tehát az indiciumokkal, azután nézzük meg, hogy a legkülönbözőbb jelzések merrefelé mutatnak, milyen következtetéseket engednek meg, netán követelnek ki.

Az egyik jelzés a klasszikusok felől érkezik, mégpedig szintén egyformán külföldről és tőlünk. Mert igaz ugyan, hogy például a Remekírók sorozata kitűnően "megy", igaz, hogy a Világirodalom klasszikusai új folyama valódi szenzációt keltett, igaz, hogy a Suhrkamp Verlag legnagyobb új slágere éppen most a nagy Goethekiadás, hogy a francia Livre de poche klasszikusai – ironikusan idézem a vélekedéseket – fényesen bizonyítják, hogy a klasszikusoknak máig ható mondandója van, hogy a klasszikusok tulajdonképpen mind, egytől egyig bestsellerek, ám – és éppen ezt tekinthetjük az indiciumok egyik csoportjának – a klasszikusokkal mégis számos baj van. Elsőül az, hogy nem tudatik, kik a klasszikusok. A szentelt nevek műveiből azok "fedeztetnek fel" újra és újra, amelyeket a klasszikus kánonok éppen nem tartalmaztak, a klasszikusoknak azok a vonásai emeltetnek ki, amelyek a hagyományban nem szerepeltek, a klasszikusok sorából – hallgatólagosan – kimaradnak régi nagy nevek (a németeknél pl. Schiller, a franciáknál pl. Racine, nálunk – bármily "törvénytelenül" hangzik is: Petőfi, Jókai, Ady stb.). A kínálat persze összetett. A tradíció, az irodalomtudomány, a dotált könyvkiadás, a könyvtárak olvasói igény-kijátszásai miatt mindez nem látszik olyan élesen, az azonban bizonyos, hogy a Szerb Antaltól származó mondás, mely szerint minden felnőtt nagyjából ugyanazt tudja a Toldiról, ma már nem igaz, mélyen nem találó. Mélységes bizonytalanság uralkodik a klasszikusok körül, ezt a bizonytalanságot csak gyanútlanok tekinthetik élő, izgalmas kavargásnak, aktív párbeszédnek, hermeneutikai megközelítésnek.

De még nagyobb, még kiterjedtebb az élő irodalommal szembeni tanácstalanság. Kétszáz elsőkötetes költő közül legfeljebb, ha egyharmad jut második kötethez.

Nem a kiadói kapacitás szűkülése okán, nem a lassú nyomdai átfutás miatt. Kétharmaduk nyilván eleve sem volt költő, csak ez nem vevődött észre. Hogy napjainkban milyen friss műveket kell, érdemes, szükséges olvasni, azt nem mondja meg az olvasóknak senki. Újabb indicium problémánkhoz: az olvasó, vagy éppen a könyvtáros, az állományát gyarapítani vágyó könyvtáros számos forrásból értesülhet arról, milyen művek jelentek meg. Tájékoztatnak a bibliográfiák, katalógusok, hirdetések, a könyvesboltok kirakatai is, a tévé és a rádió magazinjaiban felhívatik a figyelem új megjelenésű munkákra, csakhogy a baj éppen az, hogy nevek, címek, mit sem mondó faktografikus információk áramlanak, a kritika, az értékelés, a kiszűrés kerül mind hátrább az információnyalábokban. A Magyar Nemzeti Bibliográfia természetesen regisztrál *minden* könyvet. A Könyvvilág című lap természetesen felsorol minden új megjelenést. Az irodalmi lapok szemle rovatai azonban átlagosan 3–4, évente tehát összesen 36–48 szépirodalmi munkáról hoznak recenziót, vagyis az összes szépirodalmi mű csekély töredékéről. De ezek a recenziók önmagukban álló remeklések, sem összehasonlítást, sem nagyobb egészbe illesztést nem tartalmaznak, illetve csak alig. Ha a Kortársban azt olvasom, hogy – mondjuk Szőlőssi Zoltán új kötete jeles alkotás, akkor ebből semmi nem következik arra nézve, vajon hol is áll ő a többé-kevésbé fiatal lírikusaink között, hogy nagy költő válik-e belőle, vagy a derékhad tisztessé színvonalát képviseli, esetleg teljesen új szín a magyar líra palettáján. Hellernek három regénye is megjelent magyarul: egyetlen kritikából sem derült ki, melyik a legjobb műve, melyik a leggyengébb, de az sem, hogy – végül ez is lehetséges – mindegyik makulátlan remekmű. A kritika ezen túl erősen irányzati kötöttségű is. A bennfentesebbek esetleg tudhatják, hogyha Kulcsár Szabó Ernő dicsér valakit, akkor az egy bizonyos irodalmi vonalhoz képest érvényes dicséret, ám hogy miben áll ez az irodalmi vonal, miben tér el más vonalaktól, az további alapos kutatást igényelne. A kritika természetesen tükrözi, képviseli a napi irodalmi tőzsdét is, de hogy hány tőzsde van, hogy melyiknél mikor, kinek van hausse-a, vagy baisse-e, az nem tudatik. Érdekes az olvasói reagálás kutatása is: Kamarás István például – kísérletileg – megvalósította a krimi nélküli könyvtárat. Az olvasók reagálása pozitív volt, nem maradtak el a könyvtárból, olvastak krimi helyett mást. Vannak könyvtárak, amelyek – nem éppen kísérleti céllal – lemondtak, folyamatosan lemondanak kiemelkedő értékű művek beszerzéséről: az olvasói reagálások hasonlóak. Nem maradnak el a könyvtárból, olvasnak értékes helyett értéktelen műveket. Nem kevésbé izgalmas a könyvtárakat felügyelő szervek stratégiája sem: jónak minősül az olyan könyvtári állomány, amely a teljes kiadói kínálatot tükrözi, de dicséretet kap az is, amely határozott elképzelés alapján szelektál, kiváló az a könyvtár, amelyben *minden* megtalálható, de nem kevésbé dicséretes a határozott profilú, egyéni arcélú gyűjtemény sem.

Az eddig elmondottakból – úgy vélem – máris adódik néhány következtetés. Az egyik szerint a dolgok természetes fejlődése hozta azt, hogy a regisztráció kerüljön előtérbe. Ne értékeljünk, ne válogassunk, regisztráljunk mindent, más fórumokra (vajon melyekre?) bízva azt, mihez kezdenek a könyvek gyarapodó halmazaival. Ebből a felfogásmódból a következő, minket itt mélyebben érdeklő konzekvenciák adódnak: a bibliografizálásban a teljesség-igény maximális megvalósítása, a könyvtári gyarapításban a kínálatot tükröző szerzeményezés, az olvasószolgálati munkában a faktográfiai tájékoztatás, elméletileg a katalógus és a bibliográfia oly különböző, elvi

antinómiákat tükröző kettősségének lassú felszámolása. A másik lehetséges következtetés egy bizonyos könyvtári vagy olvasói, kritikai vagy igények szerint strukturálódó stratégia. Válasszunk valamilyen szempontot, és ebben a vonatkozásban teljesen mindegy, hogy milyen is az a szempont, egyaránt lehet a könyvtári környezetet figyelembe vevő, az olvasók igényeit vizsgáló, a tudomány (esetünkben az irodalomtudomány) szempontjaival mérő, a tradíció elveit elfogadó, a kölcsönzési statisztikát alapul vevő, a forgási sebességet előtérbe állító, stb. stb. – a lényeg, hogy mérce legyen, ehhez képest, ennek útmutatásai nyomán rendezzük dolgainkat, vagyis beszerzéseinket, könyvtári állományainkat, példányszám elképzeléseinket, olvasószolgálati rendszerünket, könyvfelállítási szisztémánkat, propagandánkat stb. Persze elképzelhető e két elv és gyakorlat valaminő, arányaiban nyilván változatos keverése is. De hát – legalábbis amíg konferenciázunk és nem könyvtárat építünk, tekintsünk el ettől az eklekticizmustól.

Vegyük most szemügyre – látszólag minden eddigi mondandóunktól függetlenül – a hazai és a külföldi (persze vázlatos) helyzetképet a címben ígért témáról. Próbáljunk meg itt is jelzéseket keresni. A hazai és a nyugati könyvpiacot illetően persze számos különbséget lelhetünk, de az az érzésem, hogy nem mindig, vagy nem elsősorban a strukturálisan jellemző eltérésekkel foglalkozunk. Mert az, hogy nálunk a könyvek, a könyvkiadás nem úgy és nem akként üzlet, mint nyugaton, persze igaz, csak hogy nem sokra megyünk vele. A nyugati könyvpiac – sarkított és egyéni véleményt mondok, – elsősorban abban különbözik a miénktől, hogy 1. időben lényegesen mélyebben tagolt; 2. műfajilag osztréntatívabb módon határolt. Tehát, míg nálunk egy friss alapítású könyvtár, egy kezdő könyvgyűjtő "állománya" egy-két éves piacot tükröz, tükrözhet csak, addig nyugaton ez az időintervallum legalább nyolc-tíz éves lehet, és míg nálunk a kiadó, a sorozat, a könyv terjedelme stb. nem árulkodik egyértelműen arról, hogy milyen is a könyv (szintjét, értékét, feldolgozásmódját stb. illetően), addig nyugaton csaknem biztosan kiindulhatunk ezekből az adatokból. A kritika zavarairól nyugaton éppúgy beszélhetünk (gondoljunk csak a frissen magyarul is megjelent Sagan-könyv francia kritikai visszhangjára, vagy olyan szerzők "besorolására", mint mondjuk Habermas vagy Hemingway), mint nálunk, ám e zavarokat enyhíti, a szó schellingi értelmében "tájolja" nem-fundáltságuk a kiadásban, míg nálunk éppen ez a fundáltság fokozza a zavarokat.

A mi dolgunk persze nem az, hogy a kiadási struktúrák megjavítására, optimalizálására tegyünk javaslatokat. Az azonban feltétlenül a mi dolgunk, hogy a kiadási, könyvpiaci helyzet ismeretében, ahhoz képest igazítsuk el a saját területünket. Az eddigiekből mindenesetre megint csak adódik egy következtetés, jelesül az, hogy a magyar nyelvű művek esetében fokozottan plusz műveleteket kell elvállalnunk, saját eszközeinkkel végrehajtanunk. E műveletek megítélése persze megint többféle lehet. Némileg analógiában az első következtetés-csoporttal, itt is elképzelhető egy homogenizáló és egy direkt szempontokkal operáló stratégia. Belemehetünk az időintervallumok egyre csekélyebb mélységű tagolásába, hasznat is húzhatunk ebből, de átérthetünk a mélyfúrások, a deziderálások technikájára is. Adhatjuk, kezelhetjük műfaji tagolódás nélkül is az "anyagot", de megvalósíthatunk egy sajátos, könyvtári (és persze egyéb, könyvtárban alkalmazott, a korábbiakkal analóg) tagolást, műfaji, sorozati, szint szerinti osztást is. Az eklektikáról ezúttal se essék szó. Már eddig is

esett szó – terminus nélkül – a konkurenciáról, pontosabban annak szinte teljes hiányáról. Nem konkurrálnak, mert éppen ellenkező alapelv értelmében létesültek és működnek a könyvtárak, nem konkurrálnak, mert különbségeiket jótékony egyetértéssel, baráti vitával álcázzák a kritikai irányzatok, nem konkurrálnak az állomány vonatkozásában, mert harmonikus együttélésüket deklarálják a szakmai (könyvtári szempontú) és olvasói igény szerinti elképzelések. Ez a hiány kétségtől azonknak az elképzeléseknek kedvez, amelyeket mindkét eddigi fölmerült esetben elsőként próbáltam meg vázlatosan bemutatni. Vagyis a helyzetkép, a jelzések alapján kirajzolódó tabló egyértelműen azt sugallja, hogy valami jótékony regisztrálásra, bibliografizálásra, körkörös állománygyarapításra, faktográfiai tájékoztatásra, objektív, önrendező könyvprezentálásra térjünk rá. Ha jól tudom, a nyugati, elsősorban az amerikai, de egyre fokozódó mértékben a nyugatnémet tudományosság is ilyen tendenciákat mutat. Talán érezhető volt, hogy jöhet, a tendencia szükségességét érzem, előnyeit nem vitatom, megvalósulását, őszinte és nyílt vállalását szorgalmazni szeretném, mégsem vagyok vele teljesen elégedett. Egy korreláció egyik, létszükségletű tagjának, de csak korrelatív tagjának tartom. Hadd szóljak hát arról, mi lenne a másik oldal. Mindekelőtt azonban hadd hangsúlyozzam megegyeszer, hogy a problémákra az *első*, válasznak a problémák mai és minden jel szerint holnapi állásánál ennek a tendenciának a megerősítését, nyílt vállalását tartom. Vagyis – tekintettel arra, hogy a kiadás nem orientál, hogy a kínálat időben szűkös, hogy a kritika nem szelektál, hogy a közmegegyezés még a klasszikusok esetében is hiú illúzió, hogy az olvasói igények erősen manipulálhatók, hogy egy adott könyvtári gyűjtemény ma még és minálunk nem involvál egyszersmind egész hálózatokat (ismert a könyvtárközi kölcsönzés helyzete), valamint az analóg és hasonló tények egész sorára való tekintettel, a könyvtáraknak első dolguk az, hogy ezt a helyzetet tudomásul vegyék, hogy ne akarjanak kiadók lenni a kiadók helyett, kritikusok a kritikusok helyett, közmegegyezés és kánon a közmegegyezés és kánon helyett, hanem objektív és hű képei annak az állapotnak, amelyben vannak. De! Minél inkább ez a koncepció valósul meg, minél inkább a regisztráció lesz – használjuk most e szót tág, metaforikus értelemben – a rendező- és vezérelv, annál inkább válik lehetségessé a korreláció másik tagjának kibontakozása is. Már csak ezért sem tanácsos a dolgok elébe nyúlni, a szempontokat, az orientációt erőltetni, a kapcsolatok e rendszerét minél előbb és minél intenzívebben kiépíteni, mert sokkal nagyobb mozgástér, sokkal gazdagabb készlettár állhat rendelkezésünkre, ha előbb a logikailag is első lépést tesszük meg.

Persze a logikailag első nem jelent egyúttal gyakorlati elsőséget is. A korreláció másik tagjának kialakításakor nem szükséges várunk az első teljes megvalósulására. Csak, de ez a csak szerintem végtelenül sokat jelent, ahhoz képest, arra tekintettel kell hozzákezdenünk a korreláció teljessé tételéhez, a regisztráció pandanjának megteremtéséhez. Képzeliük el, hogy gyűjteményünk, könyvtári állományunk semleges regisztratív. A lehetőséghez képest teljes, tartalmaz minden beszerezhető könyvet, minden szint képviselve van benne, felállítása pedig teljességgel semleges (mondjuk ETO szerint), nem neveli, nem orientálja az olvasót, polcai nem árulkodnak preferenciákról, régebbi és új művek, értékes és értéktelen alkotások, bizonytalan sorsú elsőkötetes költők és megszentelt klasszikusok együtt találhatók rajta. E halmoz mindenféle szelekció előtt áll. A szelekciót nem is rajta végeznénk el, úgy csak

egyirányú, egyszempontú szelekciót végezhetnénk. Mi pedig – éppen, mert nincs mér-cénk a szempontok súlyozásához – nem egyet, hanem lehetőleg minél többféle sze-lekciót szeretnénk elvégezni, annál is inkább – emlékezzünk az indiciumok nagy szá-mára, – mert alig-alig van partnerünk, mert nem vagyunk elégedettek, nem tartjuk relevánsnak sem a kiadói, sem az olvasói, sem a forgási sebességi, sem a kritikai, sem a stb. szempontokat. A dolgunk tehát az lenne, hogy – miután felállítottuk, folyama-tosan felállítjuk, gondozzuk, komplettírozzuk körkörös igényű, "teljes" állományunkat, ehhez mintegy útmutatókat, wegweisereket adjunk, hogy ezt az állományt, amely te-hát semmi más, mint a piac pontos, hű tükre, mint a teljes regisztráció könyvben és bibliográfiában (ami mutatis mutandis egyúttal már katalógus is) többször és több szempontból, egymásnak ellentmondó, egymást megsemmisítő, kiegészítő szempontból is újra és újraszervezzük. Nem a könyvek más és más felállításával, nem a beszerzé-si stratégia módosításaival, nem a kínálat szűkítésével vagy bővítésével, nem az elhe-lyezés preferenciáival, hanem az állományt feltáró rendszerekben, módokban, módo-zatokban. Legyen listánk, katalógusunk (amely egyúttal – talán tényleg magasabb színten megint csak el fog térni, újra fogja termelni a bibliográfiával szembeni kü-lönbségeket), kiadványunk az állomány ilyen és olyan metszeteiről, részéről, csoport-jairól. A szakrészlegesítéssel foglalkozó szakirodalom – mint egy gyakorlati könyvtári irányzat elmélete – ma már jól tudjuk, használhatatlan, csődjét maga bevallotta. Mód-szertani tanulságai azonban nílusi termékenységek. Kétfelé is mutatnak: egyrészt bibliai lehetnek az állományalakítás alapelveit tárgyaló munkáknak, másrészt – és minket most ez érdekel – a különböző fakkok képzésének az állományon belül, a kapcsolatok, hálók kialakításának az állomány egymástól távol eső pontjai között le-hetnek mutatói, indexei. A modern kutatás egyik divatos metodikája, a legkülönbö-zőbb – furcsa – ötletek összevonásának módszere nálunk is hasznosítható. Keressünk összekötetés-pontokat, képezzünk csoportokat a legkülönbözőbb módon a semleges, teljes állomány felett, mellett. Párosítsuk a párosulni nem akaró és nem kívánó köny-veket, bajt nem okozhatunk, hiszen regisztratív minden megvan, és ki tudja, mely metszet fog tartós rendszerhálókat képezni, mi lesz a maradandó, és miből lesz he-geli döglött kutya. Ez a kockázatnélküliség, ez a sokoldalúság, ez a felelőtlenség ter-mékeny lehet, és – ha elég gazdagon áramlik, – lesz is. Kissé gyakorlatiasabbra for-dítva a szót: ha nem a spenótból indulunk ki, ha nem a mulandó kritikai vélekedéseket vesszük alapul, hanem a meglévőt újra és újra átrostáljuk – kiadványban, katalógus-ban, útmutatóban stb., akkor mindig és mindenkinek rendelkezésére állunk, akkor sokszorosan "helyrehoztuk" azt, amit orientációban az első lépésben elvesztettünk, és aminek visszanyerésére – a dolgok jelenlegi állása szerint – semmi reményünk nem lehet.

Az az index, amely kizárólag a képverseket írók műveit regisztrálja, önmagában neveléses, és vagy nagyonis elfogult irodalomkonceptióról tesz tanúságot, vagy fölöt-tébb efemer divatigények után fut. Ha azonban számos ilyen indexünk van, teszem a szövegversek íróiról is, az elsőkötetes női regényírókról is, a helytelen magyarságú prózaírókról, stb., stb. is, úgy ezek együttese komplex képet fog nyújtani arról, ami csak terjedelmében lenne komplex, minden egyéb próbálkozással szemben homogén, primitív massa. És akkor, ebben az összefüggésben helyükre kerülnének a kritikai, kiadói, olvasói igényelvárási szempontok is: egyik lennének a sok közül, mint ahogy

nem állhatnának – mint dolgozatunk címében is – komoly partnerekként együtt irodalmi ajánlat és irodalmi igény kategóriái, legfeljebb egy-egy sok tételes, sokszögű el-lentétpár metaforikus megjelölései, terminus technicusai.

Szerettük volna bemutatni e fórum résztvevőinek egy metszetünket a magyar szépirodalom és lágy társadalomtudományok korpuszáról, a "Magyar könyvek köny-ve" című összeállításunkat. Ez a mű határozott, tisztázott értékszempontok alapján készült, abban a biztos tudásban, hogy legalább három másféle értékszempont szerint közelítő Könyvek könyve is elképzelhető, minimális átfedéssel. A Könyvek könyvének csak úgy van értelme, ha nem áll egymagában, és főleg, ha mögötte a töb-bi anyagát is felölelő állomány van. Azt szeretnénk, ha igen sokféle, sokmetszetű, sokszempontú, éppen a többiekre való tekintettel bátran egyoldalú metszetek soka-sága születhetne. Ezért lenne jó, ha megmondanák, és talán előadásomat elvető, an-nak tarthatatlanságát kimutató hozzászólásaikban sort kerítenek rá, hogy milyen met-szeteket, milyen hiányt sokszorozó összeállításokat tartanának fontosnak. Mi lenne az, ami leginkább eltérne a mindannyiunk kiindulási pontját képező nemzeti bibliog-ráfiától, a teljes, primitíven tökéletes regisztrációtól.

TARTALOM

	oldal
A konferencia külföldi résztvevői	5
PLENÁRIS ÜLÉS	
Köszöntő (HAVASI Zoltán)	9
HAVASI Zoltán	
A Nemzeti Könyvtár és a hungarika-kutatások	13
FERENCZY Endréné	
A Nemzeti Könyvtár hungarika-gyűjteménye és gyűjtési programja	17
SZABÓ Zoltán	
Az anyanyelvi kultúra ápolása, a külföldi magyarság igényei és könyvtári ellátottsága	25
KOVÁCS László	
Magyar gyűjtemények felmérése Amerika tudományos könyvtáraiban ...	37
BASA MOLNÁR Enikő	
Az országos központi katalógus COM változata az Egyesült Államokban	47
A) SZEKCIÓ. A külföldi hungarika-gyűjtemények számbavétele, a hungarikumok gyűjtése és feltárása	
KABDEBÓ Tamás	
Kézikönyvek az anyanyelvi kultúra szolgálatában	53
RAJNAI Margit, Mme BERIÈRE	
A párizsi Sorbonne Egyetem Könyvtárának magyar anyaga	59
KOZÁK Réka	
A William Jay Smith gyűjtemény a St. Louis-i Washington Egyetem Könyvtárában	63
LUIF Miklós	
A zürichi Zentralbibliothek hungarika-gyűjteménye	69
STEINMANN Judith	
A zürichi Zentralbibliothek magyar vonatkozású forrásai	73
GOSZTONYI Péter	
A Stiftung Schweizerische Osteuropa Bibliothek hungarika-gyűjteménye...	87
SZMUK Szilvia	
A New York-i St John's University Könyvtárának Magyarországgal kapcsolatos anyagai, és gyarapításuk	93
MISKA János	
Hungarika-gyűjtemények Kanadában. (Statisztikai, tárgyi és bibliográfiai felmérés.)	95

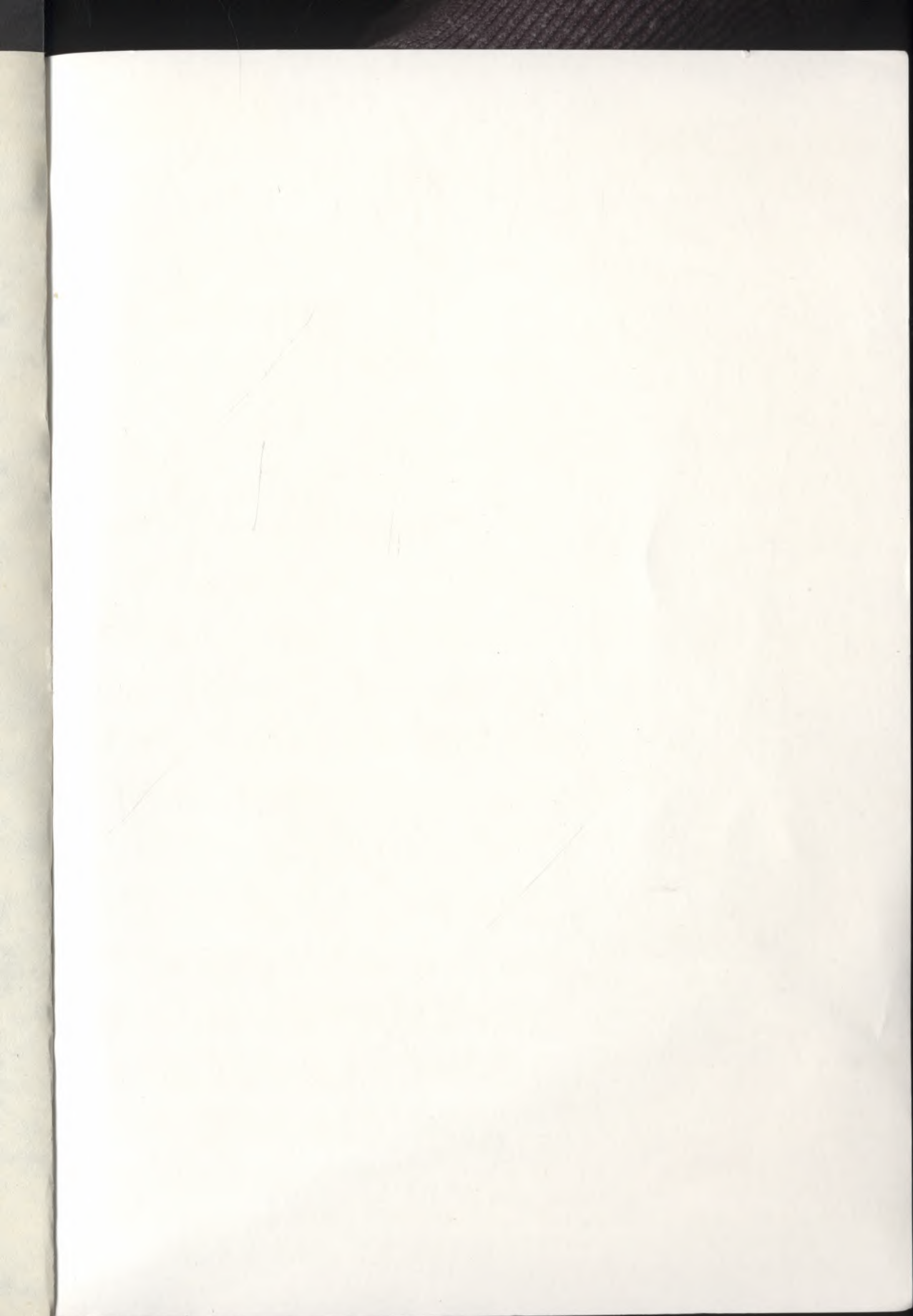
UJSZÁSZY Kálmán	
A sárospataki református gyűjtemény magyar-amerikai anyagai, és feltárásuk	113
PÉTER László	
A szegedi Vasváry-gyűjtemény	119
 B) SZEKCIÓ. A könyvtárak fejlesztésének hazai és külföldi irányai (számítástechnika, gépi adatfeldolgozás és -nyilvántartás, restaurálás, konzerválás, médiák stb.)	
HORCHLER Gábor	
A könyvtári állományvédelem: hosszú távú befektetés	127
KASTALY Beatrix	
Az Országos Széchényi Könyvtár restauráló és konzerváló tevékenysége...	131
OROSZLÁN Judith	
A NACO program a Kongresszusi Könyvtárban	137
KOZÁK Réka	
BACS integrált könyvtári rendszer a St. Louis-i Washington Egyetem orvosi könyvtárában	141
SZÓNYI Katalin	
A számítástechnika alkalmazása a hazai könyvtárakban	145
KESZTYŰS Tibor	
A számítástechnika jelentősége az alsó-szászországi állami és egyetemi könyvtárban	153
KOVÁCS Gábor	
Könyvtári gépesítés és együttműködés	159
SKALICZKI Judit	
Az audiovizuális dokumentumok a magyarországi könyvtárakban. Helyzetkép és fejlesztési program	163
 C) SZEKCIÓ. Az anyanyelvi kultúra ápolása, a külföldi magyarság olvasási igényei és könyvtári ellátottsága	
BUTTLER Erwin	
A magyar könyvkiadás 25 éve (1960–1985) egy külföldön élő könyvtáros szemével	169
PAPP István	
A külföldi magyarság közművelődési könyvtári ellátásáról	171
KOVÁCS Ilona	
Az amerikai nyilvános közkönyvtárak magyar gyűjteményei hazai szemmel	177
GALAMBOS Ferenc	
A könyvtár, mint kulturális központ jelentősége az anyanyelvi kultúra és a magyarságtudat fejlesztésében	183

	oldal
BÍRÓ Ruth G.	
Az Egyesült Államokban található magyar vonatkozású gyermek- és ifjúsági irodalomról	187
CZAKÓ Piroska	
Az iskolai könyvtáros szerepe a fiatalság nevelésében	193
GEREBEN Ferenc	
Magyar olvasáskultúra – határon innen és túl	195
VAJDA Kornél	
Irodalmi ajánlat, irodalmi igény	203

7010

1.28

M 15

1.28
M 15